

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI
VE
ULUSLARARASI HUKUK**

137428

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLTER AKSOYLU

ANABİLİM DALI : KAMU HUKUKU

KOCAELİ 2003

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

137428

ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI
VE
ULUSLARARASI HUKUK

137428

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLTER AKSOYLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANABİLİM DALI : KAMU HUKUKU

DANIŞMAN : YRD.DOÇ.DR. MAHMUT GÖÇER

KOCAELİ 2003

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

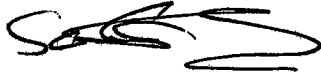
**ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI
VE
ULUSLARARASI HUKUK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : İter AKSOYLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No: 02.07.2003 , 2003/9

Prof.Dr. Samir SALHA Doç.Dr. Ercüment TEZCAN Yrd.Doç.Dr. Mahmut GÖÇER

KOCAELİ 2003

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	--I
KISALTMALAR	--IV
ÖZET	--
ABSTRACT	--
GİRİŞ	--1

ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI VE ULUSLARARASI HUKUK

BİRİNCİ BÖLÜM

SOYKIRIM SUÇU

I. SOYKIRIM SUÇUNUN TANIM SORUNU	--3
II. SOYKIRIM SUÇUNUN TARİHİ GELİŞİMİ	--8
A. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine Kadar Olan Gelişmeler	--9
1. Nuremberg Mahkemesi	--14
2. Tokyo Mahkemesi	--16
3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 96 (1) Sayılı Kararı	--16
B. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve Sonraki Gelişmeler	--18
III. SOYKIRIM SUÇUNUN UNSURLARI	--20
A. Soykırım Suçunun Saniği	--21
B. Soykırım Suçunun Mağduru	--23
C. Soykırım Suçunun Maddi Unsuru (Cezalandırılan fiiller)	--25
1. Soykırım Eylemleri	--26
2. Soykırımda Bulunmak İçin İşbirliği Yapmak, Soykırıma Doğrudan ve Aleni Surette Kışkırtmak, Soykırıma Teşebbüs Etmek veya İştirak Etmek	--28
D. Soykırım Suçunda Manevi Unsur (Kast)	--30
IV. SOYKIRIM SUÇUNUN NİTELİĞİ	--33

A. Soykırımın Uluslararası Suç Sayılması	--33
B. Soykırım Suçunun Diğer Uluslararası Suçlarla İlişkisi	--34
1. Soykırım ve Siyasi Suç	--34
2. Soykırım ve Savaş Suçları	--39
3. Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suç	--45
C. Soykırım Suçunda Zamanaşımı	--48
V. SOYKIRIM SUÇUNDA YARGILAMA	--49
A. İç Hukukta	--50
1. Mevcut Durum	--51
2. Yeni Türk Ceza Kanunu Tasarısı	--51
a. İlgili Madde Metinleri	--51
b. İlgili Madde Gerekçeleri	--53
B. Uluslararası Hukukta	--57
1. Tarihi Gelişim	--57
2. Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri	--59
3. Eski Yugoslavya ve Raunda Uluslararası Ceza Mahkemeleri	--61
4. Uluslararası Ceza Mahkemesi	--65
5. Birleşmiş Milletler Müdahalesi	--72

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETLERİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

I. GENEL OLARAK	--76
II. ULUSLARARASI SORUMLULUĞUN DOĞMASI VE DEVLETE BAĞLANABİLMESİ	--78
A. Sorumluluğun Doğması Koşulları	--79
1. Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilin Varlığı	--79
2. Uluslararası Hukuka Aykırı Fiil Sonucunda Zararın Doğması	--83
a. Hak ve Menfaat Ayrımı	--83
b. Doğrudan - Dolaylı ve Maddi - Manevi Zarar Ayrımları	--83
B. Sorumluluğun Devlete Bağlanabilmesi	--85
1. Devlet Organlarının Eylemleri	--86

a. Yasama Organı Faaliyetleri	--87
b. Yürütme Organı faaliyetleri	--88
c. Yargı Organı Faaliyetleri	--90
2. Özel kişilerin Eylemleri	--92
3. İsyan ve İç Savaş Durumları	--93
III. ULUSLARARASI SORUMLULUĞU ORTADAN KALDIRAN NEDENLER	--95
A. İzin (Kabul Etme)	--95
B. Zarar Gören Devletin Kendi Kusuru	--96
C. Zararla Karşılık	--96
D. Meşru Müdafaa	--97
E. Zorlayıcı Neden (Mücbir Sebep)	--98
F. Zaruret Hali	--100
IV. SORUMLULUĞUN HUKUKSAL SONUÇLARI	--101
A. Zararın Onarılması Yükümü	--101
B. Zararın Onarılması Yöntemleri	--102
1. Eski Duruma Getirme	--102
2. Zarar-Giderim Ödeme	--103
3. Manevi onarım	--107
V. SİLAHLI ÇATIŞMALARDA SORUMLULUK	--107
A. Sorumluluğun Kabulü	--110
B. Devlete Bağlanabilmesi	--112
C. Sorumluluğun Kapsamı	--113
D. İleri Sürülmesi ve Zararın Onarım Yolları	--114
E. Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Sorumluluk	--116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ERMENİ SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞI	--117
A. Ermenilerin Kısa Tarihi	--117

B. Tarihten Bugüne Türk - Ermeni İlişkileri	--118
1. Selçuklu Dönemi	--118
2. Osmanlı Dönemi	--119
3. Cumhuriyet Dönemi	--132
II. TEHCİR SOYKIRIM MIDIR?	--137
A. Tehcir Kavramı ve Niteliği	--137
B. Tehcirin Sebepleri	--138
C. Tehcirle İlgili Düzenlemeler	--145
D. Tehcir Uygulamasında Suçlu Görülenler Hakkında yapılan Yargılamalar	--153
1. Ulusal Düzeyde	--155
2. Uluslararası Düzeyde	--156
E. Tehcir Soykırım Suçunun Unsurlarını İçerir mi?	--158
III. TEHCİR NEDENİYLE TÜRKİYE'NİN SORUMLULUĞU SORUNU-173	
A. Tehcirde Uluslararası Sorumluluk Doğmasını Gerektiren Koşulların Varlığı Sorunu	--173
B. Osmanlı Dönemindeki Uygulamadan Türkiye Cumhuriyeti Sorumlu Tutulabilir mi?	--178
C. Tazminat ve Toprak Talepleri	--184
IV. ULUSAL VE ULUSLARARASI PARLEMANTOLARIN ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI İLE İLGİLİ ALDIĞI KARARLAR VE BU KARARLARIN SİYASİ VE HUKUKİ SONUÇLARI	--188
A. Genel Olarak	--188
B. Ermeni Soykırımı İddiaları ile İlgili Karar Alan Ülke ve Kuruluşlar	--189
1. Amerika Birleşik Devletleri	--189
2. İngiltere	--191
3. Rusya	--192
4. Fransa	--193
5. Ermenistan	--194
6. Avrupa Parlamentosu	--195
7. Birleşmiş Milletler	--198
8. Diğer Ülkeler	--198

C. Kararların Siyasi ve Hukuki Sonuçları	--204
1. Hukuki Sonuçları	--204
2. Siyasi Sonuçları	--208
V. ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ ÇÖZÜM MERCİİ	--212
A. Genel Olarak	--212
B. Siyasi Çözüm	--214
1. Uzlaşma	--214
2. Birleşmiş Milletler Müdahalesi	--217
C. Uluslararası Hukuk Alanında Öngörülebilecek Çözümler	--219
1. Hakemlik	--220
2. Uluslararası Adalet Divanı	--221
3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	--223
SONUÇ	--225
YARARLANILAN KAYNAKLAR	--230

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen röportaj
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AT	: Avrupa Topluluğu
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
b	: Bası
BM	: Birleşmiş Milletler
c	: Cilt
dn	: Dipnot
dos	: Dosya
fih	: Fihrist
ICTJ	: International Center for Transitional Justice
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
kıs	: Klasör
KÖKSAV	: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
mad.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan önce
NGO	: Sivil Toplum Örgütü
Prot	: Protokol

s	: Sayfa
SÇH	: Silahlı çatışma hukuku
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
sy	: Sayı
TARC	: Turkish-Armenian Reconciliation Commission
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
vb	: Ve bazı
y	: Yıl
yy	: Yüzyıl

ÖZET

Anadolu'da Türklerle Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada, yanyana yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca aralarında ciddi bir sürtüşme olmamıştır. Osmanlı tarihi, altı yüzyılı aşar ve Osmanlı devleti, kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmıştır. Ama Ermeni sorunu ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Ermeni sorununun özünü, 1915 Tehcirinin bir soykırım teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırım olduğunu tarihi olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırım olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir. Bazı ülke parlamentolarında soykırım hakkında alınan kararların temelinde bu kanı yatmaktadır.

Uluslararası hukuka göre, tehcir soykırım değil , savaş koşullarında askeri gereklerden doğan bir tedbirdir. Tehcir; önceden planlanmış, ırkçı nefretle uygulanan , dini veya etnik bir grubu hedef almış , yok etme kastıyla uygulanmış bir hareket değildir. Tam aksine tehcir sırasında kayıpları önlemek için , günün imkansızlıkları içerisinde tüm önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Tehcirin soykırım suçu olup olmadığına siyasi faaliyet içerisinde olan , oy kaygısıyla hareket eden parlamentolar karar veremezler. Ancak Uluslararası Adalet Divanı ve ya tarafların belirlediği bir Hakem Mahkeme karar verebilir.

Bizim tarihimizde , soykırım, katliam, mezalim yoktur; soykırıma , katliama , zulme uğrayanlara sahip çıkma vardır. Unutulmamalıdır ki, olmayanı olmuş gibi göstermek gerçeği anlatmaktan daha zordur.

ABSTRACT

The Turks had settled together with Armenians for hundreds of years. There was no serious conflict between them for centuries. The history of the Ottoman Empire lived six centuries and it had ruled an Armenian minority at main land. But the Armenian question had outbroken at the nineteenth century.

The essential of Armenian problem constitute whether the immigration of 1915 was a genocide or not. Armenian writers who thought that immigration was genocide, comments on the historical events in this way or sometimes, as the telegraphs which were attributed to Talat Paşa, they make up unripe events and try to proof them. Unlike a scientific study, these Armenian efforts carry quality of forming compain of public opinion. But Turkey didn't resist enough to this compain with its writers, scientist and event its officials, as a result, especially the opinion of 1915 events which are claimed as a genocide, locate in the west world. This wiew constitute the main decisions about genocide which are made by some states parliament.

According to international law, immigration is not a genocide, it is precaution which is military necessity in war conditions. Immigration is not a movement which planned before or applied racist hatred or targeted to religious or ethnic group or applied to destroy with intention. On the contrary, in order to prevent casualties during the immigration, all precautions had been taken in impossibilities of those days.

Parliament which move with vote anxiety and be in a political activity don't decided to whether immigration is a crime of genocide or not. However, International Court of Justice or Adjudicator Court which determined by all sides are able to make decisions.

In Turkey's history, there were no genocide or massacre, opposite of this we claim all people who suffer from genocide, massacre or cruelty. Don't forget that to show unripe as a ripe much harder than to explain the reality.

GİRİŞ

Türkiye'nin **Ermeni sorunu** olarak adlandırabileceğimiz bir sorunu var mıdır ? Bu sorunun cevabı bakış açısına, tarihteki dönemlere veya Ermeni sorunu kavramına yüklenen anlama göre değişebilir. Ancak, **diaspora** olarak adlandırılan, ve Ermenistan dışında yaşayan Ermeni kökenli başka ülke vatandaşları için **Türkiye sorunu** olarak tanımlayabileceğimiz bir problemler dizisinin olduğu şüphesizdir.

Anadolu'da Türklerle Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada, yanyana yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca aralarında ciddi bir sürtüşme olmamıştır. Osmanlı tarihi, altı yüzyılı aşar ve Osmanlı devleti, kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmıştır. Ama Ermeni sorunu ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

85 yıl önce cereyan etmiş olayların anlaşılabilmesi için tarihi çalışmalar olmazsa olmaz niteliktedir . Çünkü bu sorunun çözümündeki deliller tarihte saklıdır ve bunları tarihçiler ortaya çıkaracaktır. Ancak uluslararası hukuk alanında eğitim ve tecrübesi yoksa tarihçi bu olayların soykırım olup olmadığı konusunda yargıda bulunamaz. Görülen o ki tarihçiler başta olmak üzere bu konular üzerinde çalışan sosyolog ve siyaset bilimci gibi akademisyenlerle düşünürler, önemli sayıda ölümle sonuçlanan olayları soykırım olarak nitelenmek eğilimindedir. Oysa soykırım uluslararası bir suç olarak, ancak hukukçular tarafından değerlendirilmesi mümkün olan bir kavramdır.

Ermeni soykırım iddiaları tehcirin gerçekleştiği 1915 yılından bu yana gerek Ermeniler, gerekse Batılı kamuoyu tarafından sürekli dile getirilmekte ve Türkiye'den soykırımın tanınması istenmektedir. Soykırımın tanınmasının ardından ise kuşkusuz şimdi dahi saklamayan tazminat ve toprak talepleri gelecektir. Ermeni Sorununun araştırılması bakımından ortaya çıkan asıl zorluk ise Ermenilerin ve destekleyicilerinin hukuk alanından uzak durmaları

sorunu sürekli siyasi planda tutmaya çalışmalarıdır. Bu çalışmada ise, konu siyaset değil hukuk açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Birinci bölümde; uluslararası bir suç olan soykırım suçunun tanımı, tarihi gelişimi, unsurları, niteliği, diğer uluslararası suçlarla ilişkisi, soykırım suçunun yargılanmasında görevli mahkeme konuları ele alınacaktır.

İkinci bölümde; devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğması, sorumluluğun devlete bağlanabilmesi, uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıran nedenler, sorumluluğun hukuksal sonuçları ve silahlı çatışmalarda uluslararası sorumluluk konuları irdelenecektir.

Üçüncü bölümde; uluslararası hukuk açısından Ermeni Soykırımı iddialarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Ermeni Sorununun ortaya çıkması, soykırım iddialarında bulunan Ermenilerin amaçları, 1915 - 1916 yıllarında uygulanan tehcirin soykırım suçunun unsurlarını taşıyıp taşımadığı, tehcir nedeniyle Türkiye'nin sorumluluğunun bulunup bulunmadığı, ulusal ve uluslararası parlamentoların Ermeni Soykırımı iddiaları ile ilgili aldığı kararlar ve bu kararların siyasi ve hukuki sonuçları, Ermeni Soykırımı iddialarının çözüm mercii konuları incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOYKIRIM SUÇU

I. SOYKIRIM SUÇUNUN TANIM SORUNU

Soykırım kavramı Uluslararası Hukuk'a Amerikan Hukuk Profesörü Raphael Lemkin'in çabaları sonucu girmiştir. Lemkin Almanlar'ın Yahudilere karşı uyguladığı yok etme politikasını gözönüne alarak bir millet ya da etnik grubun katliama uğratılmasını "soykırım" (genocide) sözcüğü ile ilk defa tanımlamıştır. Genocide sözcüğü Lemkin tarafından Yunanca "genos" ve Latince "cide" öldürmek sözcüklerinin bir araya getirilmesi ile yaratılmıştır. Lemkin'in uğraşısı neticesi soykırım Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan bir kararla uluslararası suç olarak tanımlanmıştır¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11.12.1946' da aldığı karara göre; katil, nasıl bir ferden hayat hakkını refetmekte (kaldırmakta) ise soykırım (genocide , jenosid) da, insan topluluklarının hayat haklarının refi demektir² .

Sosyal bilimcilerin, birbirlerinden ve uluslararası hukuktakinden farklı soykırım tanımları vardır. Bu farklı tanımlamalar; ulus, toplum , grup kavramı ile yasal tanımlar arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Yasal tanımlar daha ayrıntılıdır, tanımlayanın niyeti farklıdır, çünkü siyasi amaç ve yöntem uluslararası sözleşmelerin hazırlanmasına yansımaktadır³.

Sosyal bilimci ve tarihçilerin tanımlamalarında soykırım⁴;

¹ Şükrü Elekdağ, "Jenosid" Milliyet, 29.01.2001

² O.Kadri Keskin, "Jenosid Suçu ve Jenosid Sözleşmesi", Adalet Dergisi, Eylül – Ekim 1986, Sayı:5, s.120

³ Institute for the Study of Genocide , International Association of Genocide Scholars, Social Scientists Definitions of Genocide , www.isg-ags.org/definitions/def_genocide.html

⁴ www.isg-ags.org/definitions/def_genocide.html

Frank Chalk ve Kurt Johassohn: Soykırım, bir devletin yada bir otoritenin, kendisinin belirlediği bir grubu yok etmeye niyetlendiği tek taraflı bir kıyım şeklidir. (The History and sociology of Genocide, 1990)

Israel W. Charny: Soykırım, genel olarak açıkça düşman olarak kabul edilen silahlı gücü bulunmayan çok sayıda insanın, savunmasız ve yardım alamadığı şartlar altında toplu kıyımıdır. (In Genocide: Conceptual and Historical Dimensions ed. George Andreopoulos, 1994)

Helen Fein: Soykırım, bir amaca yönelik olarak bir toplumu maksatlı olarak fiziksel olarak doğrudan yada dolaylı bir biçimde yok etmek, grubun sosyal ve fiziksel olarak gelişmesini(çoğalmasını) yasaklamak, ehemmiyetli derecede baskı veya tehdit altında tutmaktır. (Genocide: A Sociological Perspective, 1993/1990)

Barbara Harf ve Ted R.Gurr : Soykırım Devlet ve temsilcileri (yöneticileri) tarafından bir grubun önemli bir oranının ölümü ile sonuçlanan politikaların desteklenerek uygulanmasıdır. ("Toward emppirical theory of genocides and politicides", International Studies Quarterly, 37, 3 1988)

Steven T. Katz. : Soykırım konsepti, sadece gerçekleştirilmiş bir niyet söz konusu olduğu zaman uygulanır, böylece başarılı bir şekilde icra edilerek, grubun tamamı fiziksel olarak yok edilir. (The Holocaust in Historical Perspective, Vol. 1, 1994)

Prof. Dr. Yavuz Ercan, Doç.Dr. Cemalettin Taşkiran, Dr A.Yücel Aktar'a göre soykırım; "Silahsız ve savunmasız bir grup insanın , silahlı kişilerce bir ayırım gözetilmeksizin planlı bir şekilde toptan öldürülmesidir"⁵.

⁵ Yavuz Ercan , "Ermeniler ve Ermeni sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.36 ; Cemalettin Taşkiran, "Türk-Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.370 ; A.Yücel Aktar, "Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Karmaşası", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.335

Tarihçi Osman Karatay'a göre soykırım:"Savaş ortamında sivil halkı hedef alan , nihai amacın bir topluluğu yok etmek olduğu kitlesel öldürmelerdir."⁶

Prof. Dr. Sadık Tural, soykırımı ; " bir halkın , bir yönetim tarafından kendilerine tabi kılınmadığı gerekçesi ile , askeri güçler tarafından yok edilmesi " şeklinde tanımlamıştır⁷.

Soykırım terimi hukuki olmakla birlikte, günümüzde politikacılar, gazeteciler ve kimi entellektüeller bu terimi, katliam, toplu öldürme, etnik temizleme, isyanı bastırmada toplu cezalandırma veya insanlık suçu anlamında da kullanmaktadırlar⁸. Soykırım, bir hukuk terimidir, hukuk alanında, bu terime insanlar istedikleri anlamı yükleyemezler. Bu terim belli tanımı olan bir suça ilişkindir ve o tanım İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 günlü kararıyla onaylanıp 11 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "**Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme**" adlı uluslararası bir sözleşmeyle yapılmıştır. Anılan sözleşmede soykırım suçunun tanımlanması üç unsur içermektedir. Her şeyden önce ulusal, etnik, ırki veya dini bir grup bulunmalıdır. Sonra bu grup, sözleşmede sayılan "grup mensuplarının öldürülmesi" eyleminden "bir grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi" ne kadar uzanan ve "grubun fizik varlığını sona erdirecek yaşama koşullarına tabi tutulması" eylemini de içeren bazı muamelelere tabi tutulmalıdır. Fakat bu suçun üçüncü unsuru daha önemlidir. Söz konusu grubu "kısmen veya tamamen yok etme kastı"nın mevcut olması gerekir. Bu kilit ibare savaflara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer "adam öldürme"lerden, soykırımı ayırdeder. Adam öldürme fiili ulusal, etnik ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu grubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yoketmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşür.

⁶ Osman Karatay, "Soykırım, Toplumsal Hafıza ve Tarihsel Görecelileştirme", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.308

⁷ Sadık Tural, "Bir Kavmanın Anatomisi yahut Haklı bir Millet'in Çaresizliği" , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.85

⁸ Pulat Tacar, "Soykırımı İddiaları Konusunda Konuşma Notları" , www. Foreignpolicy. org.tr / tr/makale/ptacar_01.html

Sayılarının büyüklüğü, ancak gruba yönelik böyle bir kastın belirtisi olarak ele alınabilirse anlam kazanır⁹.

Soykırımın tanımında en çok kullanılan açıklama Birleşmiş Milletler'deki ifadedir. "**Bir milleti, etnik grubu, ırki ya da dinsel toplumu kısmen ya da topluca imha etmek amacıyla yapılan girişimdir**". Soykırım kelimesini icad eden **Raphael Lemkin**'in tanımı, grupların kültürel, sosyal, ekonomik ve politik olarak imhasını da içermektedir. **Leo Kuper** ise etnik olmayan alt gruplara, örneğin ekonomik sınıflar, kolektif gruplar ve çeşitli sosyal kategorilere yapılan saldırıları da soykırım olarak nitelendirmiştir¹⁰.

Bilindiği gibi soykırım, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sının "nihai çözüm" adı altında Yahudileri yok etmesiyle gerçek boyutlarına ulaştı. Soykırım sözcüğü bir Polonya Yahudisi olan Raphael Lemkin tarafından icad edildi. Lemkin daha öğrenciyken, bir soykırım saydığı Ermeni olaylarına ilişkin sanıkların yargılanmasını yakından izlemişti. Lemkin'in soykırım anlayışı çok genişti. Azınlıkların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, moral, fizik, biyolojik olarak yok edilmesini kapsıyordu¹¹.

Soykırım teriminin mucidi Prof. Lemkin'e göre soykırım şu sahalarda olabilmekteydi¹²:

Politik : İşgal edilen yerde işgal idaresini kurmak; eski ile bağları koparmak için sokak adlarına varıncaya kadar değişiklikler yapmak; yerli halkı göçe zorlayarak, başka milletlerden kimseleri işgal edilen yerlere yerleştirmektir.

⁹ Mümtaz Sosyal, **Orly Saldırısı Davası 19 Şubat-2 Mart 1985, Şahit ve Avukat Beyanları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1985, s.8.

¹⁰ Justin McCarthy, "**Türk Ermeni İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını**" İstanbul, 15 Mart 2001 tarihli konferans metni (Çeviri: Doğan Coşkun, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü) , Ankara , Ermeni Araştırmaları Dergisi , sy.2 Haziran – Temmuz – Ağustos 2001, s.127

¹¹ Gündüz Aktan, "**Devletlerarası Hukuka Göre Ermeni Meselesi**", Türkiye Günlüğü, 2001, Sayı: 64, s.7

¹² Keskin, a.g.m., s.124

Sosyal : Kanunların kaldırılması ile mahkemelerin kapatılması ve yerlerine işgal kanun ve mahkemelerinin ikamet edilmesidir.

Kültürel : Dilin okullarda ve basında kullanılmasının yasaklanarak, yerine kendi dilinin Kullanılmasının ve eğitim sisteminin kendi rejimlerini empoze edecek şekilde değiştirilmesidir.

Ekonomik : İktisadi seviye düşürülerek, kültürel ve zihni ihtiyaçların unutturulmasıdır.

Biyolojik : Evlenmelerin ve doğumun kısıtlanarak kısırlaştırmalara gidilmesi ve erkeklerle kadınların birbirlerinden uzak bölgelerde ağır şartlar altında çalıştırılmalarıdır.

Fiziki : Gıda maddelerinin tercihi dağıtılması, giyecek, yakacak, ilaç verilmemesi suretiyle sıhhat bakımından tehlike yaratılması, kitle halinde adam öldürülmesidir.

Dini : Din ile olan bağların kopartılarak, ibadet yerlerinin tahrip ve yağma edilmesidir.

Ahlaki : Müstehcen yayınların ve fikirlerin serbest bırakılması; alkol tüketimi ve kumarın teşvik edilmesidir.

Sonradan gelişen hukuk, her grubun değil, sadece bazı grupların ve sadece **fizik ve biyolojik** olarak yok edilmesi amacıyla işlenen fiilleri soykırım saydı. Yani Lemkin'in tanımını çok daralttı. Doktrinde kültürel ve politik soykırımdan bahsedilmekte ise de, bu husus soykırım sözleşmesinde suç olarak belirtilmiş değildir¹³.

Soykırım suçu, Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme'nin 2.maddesinde tanımlanmaktadır . Uluslararası kurumların ve

¹³ Aktan, a.g.m., s.7

yargı organlarının uyuşmazlıkları çözmeye esas alacakları soykırım tanımı elbetteki sözleşmedeki tanım olacaktır. Sözleşmenin 2. maddesindeki soykırım tanımı aşağıdaki gibidir¹⁴.

"Madde 2 : Bu sözleşme bakımından ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur,

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;**
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;**
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;**
- d) Grubun içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;**
- e) Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek;**

Soykırım suçunun tanımının yapıldığı bir başka uluslararası belge de, **Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsüdür**. Statünün 6 ncı maddesinde soykırım sözleşmesindeki tanım aynen benimsenmiştir¹⁵.

II. SOYKIRIM SUÇUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Kelime anlamı olarak "ırk öldürme " diye tanımlanan soykırım suçu, insanlıkla birlikte ortaya çıkmıştır ve insanlığın kendisi kadar eskidir.

Antik çağlarda savaş imhadır. Hatta Yunan kavimleri arasındaki savaşlar nedeniyle, bu konuda ilk sınırlamayı getiren **Platon** bile "**Devlet**" adlı eserinde, "barbarlar" dediği diğer kavimlerle, Yunanlı'lar arasındaki savaşı gerekli görmekte, sadece Yunan kavimleri arasındaki savaşlar

¹⁴ Sözleşmenin İngilizce ve Türkçe metni için Bknz. ; Osman Doğru, **İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı**, İstanbul, Beta Yayınları .1.b, Ağustos 1998., s.250

¹⁵ Roma Statüsü'nün Türkçe metni için Bknz.; Enver Bozkurt, **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, Ankara, Nobel yayınları , 2.b., 1999

bakımından soykırım hareketine sınırlama getirmekte, diğer kavimlere karşı ise, galiplere tanınan sonsuz kudretin tabii sonucu olduğu görüşünü benimsemektedir¹⁶.

Orta Çağda, antik çağdaki savaş - toplu imha görüşünde bazı gelişmeler olmuş ise de, dini, politik ve ırki soykırım hareketleri, katliamlar ve imhalar sürüp gitmiştir¹⁷. (1572 St. Barthelemy katliamı, Haçlı Seferleri gibi.)

Savaşın denetlenmesi konusunda 1351'de Fransa'da; 1385, 1468 ve 1471'de İngiltere'de çeşitli ferman ve emirnameler yayınlanmış, İsviçre'de Kantonlar arasında sözleşmeler imzalanmış olmakla birlikte, bunlar yeterli olmamıştır¹⁸.

A. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine Kadar Olan Gelişmeler

1648 Westphalia devletler sistemine göre devlet egemenliği mutlak ilkeydi. İçişlerine karışılmazdı. Azınlıklar devletlerin iç işiydi. Devletler ülke içinde vuku bulan olaylarda iç mevzuatı uyguluyorlardı. Henüz uluslararası suç kavramı yoktu¹⁹.

Uluslararası yükümlülöklere riayetsizliğin uluslararası mahkeme önünde kovuşturulması fikri oldukça eskidir. Bu konuda bilinen benzeri ilk uluslararası mahkeme 1674'de Almanya'nın Breisach şehrinde oluşturulan özel görevli (ad hoc) Roma Germen İmparatorluğu mahkemesi olup, Alman İmparatoru Peter Von Hagenbach'ı yargılamış, Tanrının ve insanların kanunlarını ihlal ederek, askerlerine masum sivil halkın ırzına geçirtip öldürtmekten ve yağma ettirmekten mahkum etmiştir²⁰.

¹⁶ Keskin, a.g.m. , s.121

¹⁷ Keskin, a.g.m. , s.121

¹⁸ Keskin, a.g.m., s.122

¹⁹ Aktan, a.g.m., s.6

²⁰ Durmuş Tezcan, "Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı" , Hukuk Kurultayı 2000, Ankara Barosu Yayınları, s.270

1907 Lahey kuralları bir ülkenin savaşta işlediği suçlarla ilgiliydi. Kendi ülkesinde işlediği iddia edilen suçlara uygulanması öngörülüyordu. Barış Konferansı'nda Yunan Dış İşleri Bakanı'nın yeni bir insanlığa karşı suç ihdas edilerek Ermeni katliamının yargılanması önerisine, Başkan W. Wilson'un *ex post facto*²¹ hukuk olacağı gerekçesiyle önceleri itiraz ettiği biliniyor. Amerika böyle bir suç oluşturulmasına karşıydı²². Almanya ile ilgili Versailles Andlaşması'nda bir uluslararası mahkeme kurulacağı belirtildi²³. 18 Ocak 1919'da Versailles Andlaşmasınının 227. Maddesiyle Almanya Eski İmparatoru II. Wilhelm'in 1914'de I. Dünya Savaşı'nı başlatması nedeniyle **"Sözleşmelerin kutsal gücüne ve uluslararası ahlaka acımasız saldırı"** suçundan kurulacak beş büyük devletin (ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya) birer hakiminden oluşacak özel görevli (ad hoc) bir mahkemede yargılanması açıkça öngörülmüştü. Ne var ki bu andlaşma maddesi Hollanda'nın II.Wilhelm'i iade etmemesi nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Buna karşılık, Fransız ve İngiliz Askeri Mahkemelerinde tutsak Alman subaylar yargılanmış, Alman Hükümeti 1919 da tutsak Alman subaylar dışında sadece savaş suçlusunu 6 subayı teslim etmiş, ardından 17.12.1919 tarihli kanunla bu tür suç faillerini yargılamak için kendi mahkemelerine yetki vererek daha sonraki iade istemlerini reddetmiştir. Bu çerçevede görülen 16 davadan altısı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır²⁴.

Ermeni tehciri başladığında, İngiliz, Fransız ve Rus Hükümetleri 24 Mayıs 1915 de yayınladıkları ortak bildiriye; Türkiye'nin insanlığa ve uygarlığa karşı bu yeni suçları karşısında, müttefik hükümetler, Osmanlı Hükümeti mensuplarını ve katliama katılan memurlarını şahsen sorumlu tutacaklarını Bab-ı Ali'ye alenen bildirirler denmekte idi. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Andlaşmasında Osmanlı İmparatorluğu, söz konusu suçlarla ilgili olarak, Türkiye'de yapılacak bir mahkemeye razı oldu (m. 226). Mahkemeyi oluşturmak galiplere bırakılıyor; istenen kişilerin yakalanıp mahkemeye teslimi taahhüt ediliyordu. Savaş sonunda işgal altındaki

²¹ Yeni kanunun geçmişe uygulanamaması kuralı

²² Bknz. Taner Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, Ankara , İmge Yayınevi, 2.b, Ocak 2002, s.372

²³ Aktan, a.g.m., s.6

²⁴ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.272

İstanbul'da kurulan Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi, Malta'ya götürülen sanıkların, İngiliz Kraliyet savcısının kanıtları yetersiz bulması sonucunda salıverilmeleri, tüm tarihçiler tarafından bilinen hususlardır. Sevr yerine 24 Temmuz 1923'te Lozan Andlaşması geçti. Lozan Andlaşmasında ,1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 arasında işlenen tüm suçların affı için bir bildiri yer almıştır²⁵.

İki dünya savaşı arasındaki yirmi yıllık dönemde (1919-1939), Milletler Cemiyeti tarafından cezai konularda yetkili olacak uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde, özellikle hemen savaş sonrası yıllardan başlayarak yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, konu daha sonra bir başka olay sebebiyle tekrar gündeme gelmiştir. Bu olay, 1934 yılında yapılan suikast sonucu Fransa'ya resmi ziyarette bulunan Yugoslavya Kralı I. İskender (I. Alexandre) ile Fransız Dışişleri Bakanının ölümüdür. Bu olay nedeniyle Fransa'nın gayretleriyle 16 Kasım 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından **Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme** ile bu anlaşmanın eki durumundaki **Uluslararası Tedhiş Suçlarını Cezalandırmakla Görevli Uluslararası Ceza Divanı Kurulmasına Dair Andlaşma** kabul edilmiştir. Bu iki sözleşmenin yapılmasını izleyen aylarda, cesaretle sağlanan bir yenilik olarak nitelendirilen ve Uluslararası Ceza Hukukuna yeni ufuklar açacağı ifade edilen bu mahkemenin, bir daimi uluslararası ceza divanı kurulması yönünde o güne kadar gösterilen sürekli gayretlerin bir sonucu olduğu vurgulanmış ise de, araya giren savaş nedeniyle gerekli ilgiyi toplayamamış, sadece Hindistan'ın onayladığı bu sözleşmeler adeta ölü birer metin olarak uzunca bir süre unutulmaya terk edilmiştir²⁶.

Bununla birlikte bu dönemde, hayata geçirilemeyen bu sözleşmeler yanında, insancıl hukukun ihlalini yasaklama yönünde birçok olumlu adımlar atılmıştır. Bunlar arasında özellikle²⁷ :

²⁵ Aktan, a.g.m., s. 6

²⁶ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.272

²⁷ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.272 ; Keskin, a.g.m., s.122

- Korsanlığın kaldırıldığı ve deniz savaşları ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı 1856 Paris Beyannamesi,

- Savaş alanında yaralanan askerlerin durumu ile ilgili 1864 Cenevre Sözleşmesi,

- Savaşta parlayıcı maddelerin kullanılmasını yasaklayan 1868 St. Petersburg Sözleşmesi;

- Sözleşmenin hükümlerinin ihlal edilmesinin hiçbir müeyyidesi olmamakla birlikte savaş hukukunu düzenleyen 1899 ve daha sonra 1907 Lahey Konferanslarında kabul edilen Lahey Sözleşmesi

- Saldırı savaşının uluslararası dayanışmayı ihlal ettiğini vurgulayan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 1924 tarihli Cenevre Protokolü,

- Saldırı savaşının uluslararası bir suç olması sonucu uluslararası uyuşmazlıkları çözmeye hiçbir zaman kullanılmayacağına ilişkin Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun 24.9.1927 tarihli kararı,

- Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için savaş açmayı yasaklayan ve sözleşen tarafların karşılıklı ilişkilerinde ulusal politika aracı olarak savaştan vazgeçmeyi içeren 27.8.1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı (veya diğer ismiyle Paris Paktı), sayılabilir.

İnsan hakları ve soykırım II. Dünya Savaşı sonrasında büyük önem kazanmıştır. Özellikle Nazi Almanyası'nda Yahudilere karşı toplama kamplarında uygulanan ve milyonlarca kişinin insanlık dışı işkencelerle öldürülmesine yol açan toplu katliamlar, savaş sonrasında bütün insanlığın dikkatini bu meseleye çekmiştir²⁸.

1940'ların başında Nazilerin Yahudilere yaptıkları henüz tam açıklığıyla bilinmediğinden, özellikle İngiltere ve Amerika, Almanya sınırları içinde işlenen suçların bir uluslararası mahkemede ele alınmasından yana değildiler. Buna karşılık Almanya'nın ülke dışında, işgal ettiği ülkelerde işlediği fiillerden dolayı sorumluların yargılanmasını savunuyorlardı. Böylece

²⁸ Keskin, a.g.m., s.123

ulus-devlet egemenliğine saygı devam edecekti. Zira savaş sırasında ülke dışındaki sivillere karşı işlenen suçlardan dolayı bir ülke sorumlularının uluslararası yargıya tabi olmasını öngörüyordu. İnsanlığa karşı suç kavramı doktrinde tartışılmakla birlikte, ülke içinde işlenen suçları kapsayacak şekilde henüz devletler hukukuna girmemişti²⁹.

Almanların Yahudilere yaptıkları yavaş yavaş ortaya çıktıkça, ülke içinde işlenen suçlar için de sorumluların yargılanması görüşü ağırlık kazanmaya başladı. 1941'de başlayan çalışmalar 1945'te Amerika'nın Londra Konferansı'na sunduğu bir öneriyle yeni bir aşamaya ulaştı. Bunda Lahey Sözleşmelerinde yer alan **Martens Hükmü**'nden yararlanıldı. Böylece, bir suç önceden açıkça tanımlanmamışsa, **uygar halkların teamülü, insanlık hukuku ve kamu vicdanının emirlerinden çıkan milletlerin hukuk ilkelerinin** uygulaması öngörüldü. Ancak Martens Hükmü bir savaş hukuku kavramı olduğundan, ülke içinde işlenen suçların yargılanması, saldırı kavramıyla yani savaşı başlatmasıyla ilişkilendirildi. Böylece savaşa atıf, iç işlerine karışmanın mazereti oluyordu. Londra Konferansı'nın tutanakları incelendiğinde, Almanya'nın iç işlerine karışmanın, ilerde kendi iç işlerine de karışmaya emsal oluşturmasına karşı, özellikle Amerika'nın ne denli hassas olduğu görülmektedir³⁰.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik Devletlerce (Fransa, ABD, İngiltere ve S.S.C.B.) yapılan 30 Ekim 1943 tarihli Moskova Deklarasyonu ile 8.8.1945 tarihli Londra Andlaşması çerçevesinde, Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemelerinin kurulup, ikinci Dünya Savaşı sırasında suç işleyen üst düzey savaş suçularının yakalanıp yargılanması ise, kimilerine göre insancıl hukuku İhlal edenlerin cezasız kalmaması yönünde atılmış olumlu bir adımı oluştururken, kimilerine göre de galiplerin mağlupları yargıladığı siyasal boyutlu bir yargılamayı oluşturmaktadır. Nazi rejiminin üst düzey savaş suçularının yargılandığı Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi yanında, Almanya'yı işgal eden ittifak devletlerinin askeri mahkemeleri de

²⁹ Aktan, a.g.m., s.7

³⁰ Aktan, a.g.m., s.7

kendi bölgelerinde yakaladıkları savaş suçlularını yargılamıştır. Sovyet Rusya'nın kaç kişiyi yargıladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu mahkemelerin toplam yirmi bin kadar kişiyi yargıladığı düşünülmektedir³¹.

1. Nuremberg Mahkemesi :

8.8.1945'de Londra'da, Avrupa Müttefik Devletleri **Büyük Savaş Suçlularının Takibine ve Cezalandırılmasına dair** bir andlaşma imzalanmış; buna ekli bir statü ile de **insanlık aleyhine işlenen suçları da yargılayacak** Askeri Mahkeme'nin görev ve yetkileri tespit edilmiştir. Böylece, NUREMBERG MAHKEMESİ adı verilen Askeri Mahkeme Kurulmuştur³².

Alman savaş suçlularını, bu arada Yahudi soykırımdan sorumlu olanları yargılayacak Nuremberg Mahkemesi'nin aynı adla anılan ilkeleri Londra Konferansı anlayışı çerçevesinde oluşturuldu. Bu ilkelere göre³³;

Barışa Karşı Suçlar:

- i. Uluslararası anlaşmaları ve teminatları ihlal ederek, bir saldırı savaşı yapmak veya planlamak, hazırlamak ve başlatmak;
- ii. (i)'de sözü edilen fiilleri gerçekleştirmek için ortak bir plana veya katılmak.

Savaş Suçları :

Savaş hukuku veya örfünü ihlal ederek.... askeri gerek olmadan işlenen fiiller.

³¹ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

³² Keskin, a.g.m., s.123

³³ Aktan, a.g.m., s.7 ; Nüremberg Kuralları (Londra Andlaşması) için Bknz.: Doğru, a.g.e., s.254

İnsanlığa Karşı Suçlar:

Barışa karşı suçlar veya savaş suçları ile ilişkili olarak işlenmesi kaydıyla, katl, yok etme, köleleştirme, göçe zorlama ve sivil bir topluma karşı işlenen diğer insanlık dışı fiillerle, siyasi, ırki veya dini nedenlerden yapılan mezalim, olarak kabul edilmiştir.

İnsanlığa karşı suç tanımından da görüleceği üzere, Yahudilere karşı işlenen suçlar Almanya'nın içinde işlenmiş olsa dahi, yargı konusu olabilecekti. Tek şart bu suçların savaşla ilişkili olarak savaş sırasında işlenmiş olmasıydı. Böylece galipler bir ülkenin iç işlerine karışmak için, o ülkeyle bir savaş olması gerekçesini aramaktan vazgeçemediler. Yahudilerin ve diğerlerinin, tarihin görmediği bir vahşetle yok edilmesi dahi, bir ülkenin içinde işlenen suçların, kendi başına uluslararası yargıya konu olmasına yetmemiştir. O sırada sözcük bilinmesine rağmen **soykırım** kavramı Nuremberg ilkeleri arasında sayılmadı; insanlığa karşı suçlar kavramı soykırımı da içerdi. Soykırım henüz bağımsız bir suç kategorisi olacak kadar açıklık ve kesinlik kazanmamıştı³⁴.

Nuremberg Mahkemesi Ekim 1945'te 24 Nazi sanık hakkında iddianamenin okunmasıyla başladı. Mahkeme 24 üst düzey Nazi Hükümet görevlisini yargılamış, üçyüzbün tanık dinleyip, 6300 kanıtı değerlendirerek, bir yılda 402 oturum yapmıştır. Sekiz hakim ve sekiz savcıdan oluşan bu özel görevli (ad hoc) mahkeme, 1- Barışı ortadan kaldırmaya veya tehlikeye atmaya ilişkin suçları, 2- insanlığa karşı işlenen suçları, 3- Savaş suçlarını yargılayarak, 24 failden 11'i hakkında ölüm, 3'ü hakkında müebbet, 7 tanesi hakkında ağır hapis ve 3'ü hakkında beraat karar vermiştir³⁵. Savcı yargılama sırasında zaman zaman soykırım sözcüğünü kullanmış; ama Mahkeme kararında bu suça atıf yapmamıştır³⁶.

³⁴ Aktan, a.g.m., s.7

³⁵ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

³⁶ Aktan, a.g.m., s.8

2. Tokyo Mahkemesi

29 Nisan 1946'da Tokyo'da, General D. Macharthur'un, neşrettiği beyanname ile II. Dünya Savaşındaki Japon savaş suçlularının yargılanması için milletlerarası bir askeri mahkeme kurulmuştur.

İnsanlık aleyhine işlenen suçlar da bu mahkemenin görev alanındadır³⁷. Tokyo Askeri Mahkemesi , Mayıs 1946'dan Ekim 1948'e kadar üst düzey görevli Japonları yargılayıp (25 kişi yargılanıyor), 7 kişiyi ölüm, 7 kişiyi müebbet, diğerlerini de ağır hapis cezasına mahkum etmiştir³⁸.

Savaş suçlularının daha sonra da yakalandıkça çeşitli ülkelerde yargılanmalarına devam edilmiştir. Bu davalar arasında Arjantin'den gizlice İsrail'e kaçırılıp yargılanan Eichmann yargılaması, Fransa'daki Barbie davası gibi ünlü davalar sayılabilir³⁹.

3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 96 (1) Sayılı Kararı⁴⁰

Soykırımın yer aldığı ilk hukuki nitelik taşıyan belge, BM genel Kurulunun 1946 Aralık ayında Nuremberg Mahkemesi sonuçlandıktan kısa bir süre sonra yaptığı ilk toplantısında aldığı 96 sayılı karardır.

Bu kararın amacı, bir yıl içinde bir sözleşme taslağı hazırlamasının istenmesiydi. Ancak bu arada, Genel Kurul soykırımından ne anladığını da açıkladı. Soykırım, insan gruplarının, grup olarak tümüne yaşama hakkı tanımamaktı. Bu kişiye yaşama hakkı tanımamaya benzetildi. Yaşama hakkına yapılan bu atıf bilahare insan haklarıyla soykırım arasında bir bağ oluşturdu, zira soykırımda esas olan kişilerin katledilmesiydi.

³⁷ Keskin, a.g.m., s.123

³⁸ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

³⁹ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

⁴⁰ Daha geniş bilgi için Bknz : William A. Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge University Press, First published , 2000 , s.42-47 ; Aktan , a.g.m., s.8

Soykırımın bu insan gruplarının insanlığa yaptığı kültürel ve diğer katkılarının kaybına yol açtığı belirtildi. Böylece Lemkin'in önem verdiği kültürel soykırım kavramı kısmen metne girmiş oldu.

Soykırımı tabi tutulan gruplar, ırki, dini, siyasi ve diğer gruplar olarak sayıldı. Böylece tüm insan gruplarının soykırımı uğrayabilecekleri kabul edilmiş oldu. Soykırım, bir grubun tümünün olduğu gibi, bir kısmının yok edilmesini de kapsadı.

Kararın belki de en önemli yanı, soykırımın devletler hukukuna göre bir suç sayılmasıydı. Bu bir ülke içinde işlenmiş olmasının , devlet egemenliği ilkesi çerçevesinde iç işleri olarak sayılmasına ve uluslararası kovuşturmadan kurtulmasına imkan vermemeyi amaçlıyordu. Soykırım suçunu işleyenlerin, özel veya kamu memuru yada devlet adamı olmasına bakılmadan cezalandırılması kabul edildi.

Soykırım hukuku henüz gelişmemiş olduğundan, kaynak olarak **ahlaki hukuka** (moral laws) aykırılığı vurgulandı ve uygar devletlerin soykırımı kınadığı bildirildi.

Soykırım gerekçesi ya da soykırım yapanın amacı olarak, soykırımı maruz gruplarla örtüşmek üzere, "dini, ırki, siyasi ve diğer nedenler" sayıldı. Bu açıdan Nuremberg ilkeleri arasındaki insanlığa karşı suç çerçevesinde yer alan 6 (c) 'deki tanım "diğer nedenler" in ilavesiyle daha da genişletilmiş oldu.

Bu kararda, siyasi grupların soykırımı uğrayabileceği hükmü, siyasi mücadele yapan, örneğin sol-sağ ideolojik amaçla silaha başvuran veya bağımsızlık için mücadele eden grupların içindeki sivillerin, kısmen dahi olsa, önemli sayıda katledilmesi halinde soykırım işlenmiş olacağını gösteriyordu. Bu haliyle Nuremberg ilkeleri içindeki insanlığa karşı suç kavramı hemen tümüyle soykırım sayılmış olmaktaydı. Ancak, bu karar soykırım ile savaş arasındaki bağı ortadan kaldırıyor. Yani soykırımın savaş sırasında olduğu gibi barış döneminde de işlenebileceği kabul ediliyordu. Öte yandan,

soykırım, savaşan ülkenin işgal ettiği yerlerde işlenebileceği gibi, o ülkenin kendi sınırları içinde de işlenebiliyordu.

Böylece hangi nedenle, zamanda ve yerde olursa olsun, ciddi sayıda insan ölümü soykırım suçu sayıldı⁴¹.

B. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve Sonraki Gelişmeler

BM Genel Kurulunun 9.12.1948 tarih ve 260 A (III) sayılı kararıyla kabul ettiği ve 12.1.1951 tarihinde yürürlüğe giren **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi** açıkça bu eylemin bir uluslararası hukuk suçu olduğunu bildirmektedir (mad.1)⁴². Ancak, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 28.5.1951 tarihli **Soykırım Sözleşmesine Çekinceler** konusundaki danışma görüşünde, anılan Sözleşmenin temelindeki ilkelerin devletleri her türlü sözleşme bağının dışında da bağlayan, uygar uluslarca tanınan ilkeler olduğunu bildirmek suretiyle, soykırımın yasaklanmasının bir hukuk genel ilkesi olduğunu teyid etmiş olmaktadır. UAD aynı görüşünü 5.2.1970 tarihli **Barcelona Traction (İkinci Aşama) Davası**'na ilişkin kararında da tekrarlamıştır⁴³.

Söz konusu savaş suçlarının yargılanıp cezalandırılması, öğretide, kimi açılardan kuramsal birtakım eleştirilere yer vermiştir. Eleştiriler özellikle iki hukuk genel ilkesi üzerinde yoğunlaşmıştır: 1) Latince **nullum erimen sine lege** özdeyişiyle belirtilen, **yasanın öngörmediği suç ve ceza olamayacağı yolundaki hukuk genel ilkesi**; 2) **Bir kişinin kendi davasında yargıç olamayacağı konusundaki hukuk genel ilkesi**. Böylece, ilk eleştiri ile sonradan yapılan bir andlaşma ile önceki eylemlerin yargılanıp cezalandırılmayacağı görüşü savunulurken, ikinci eleştiri ile de yargılayanların

⁴¹ Aktan, a.g.m., s.8

⁴² Sözleşmenin hazırlık çalışmaları ve komisyonların hazırlamış oldukları taslak metinler için Bknz : Pieter N. Drost, **Genocide**, A.W. Sythoff- Leyden, 1959 ; Schabas, a.g.e., s.51-102

⁴³ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II.Kitap, Ankara , Turhan Kitabevi, 6.b, 1999, s.177-178 ; Mahmut Göçer , **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması** , Seçkin Yayınevi, 1.b, Ankara 2002

da davacının da aynı devletler olmasının hukuksal sakıncaları belirtilmektedir. Bu eleştirilere rağmen BM Genel Kurulu 11.12.1946 tarih ve 96 (I) sayılı kararı ile Nüremberg Mahkemesi ilkelerini uluslararası hukuk ilkeleri olarak teyid ettiğini oybirliğiyle açıklamıştır. Yine, Genel Kurul, 21.11.1947 tarih ve 177 (II) sayılı bir karar ile, anılan ilkelerin bir BM belgesi olarak değerlendirilmesi için Uluslararası Hukuk Komisyonunu görevlendirmiştir. Komisyon bu görevini 1950 yılında tamamlayarak "Nüremberg İlkelerinin İfade Edilmesi" başlıklı bir raporu kabul etmiştir. Öte yandan, BM Genel Kurulunun 26.11.1968 tarih ve 2391 (XXIII) sayılı kararı ile kabul edildikten sonra, gerekli imza ve onayları toplayarak 11.11.1970 'de yürürlüğe giren **Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların Zamanaşımına Uğramaması Konusundaki Sözleşme** de, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar tanımlarını Nüremberg Askeri Mahkemesi Statüsüne gönderme yaparak vermektedir⁴⁴.

Nüremberg ve Tokyo Uluslararası Mahkemelerinden sonra son yıllarda savaş suçularının cezalandırılması amacına yönelik olarak önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede, uluslararası uygulamada ilk kez örneği görülen, BM Güvenlik Konseyinin 3.5.1993 tarih ve 808 sayılı ye 25.5.1993 tarih ve 827 sayılı kararlarıyla **"Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991'den İtibaren İşlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Suç Faillerinin Yargılanması İçin Uluslararası Mahkeme"** kurulmuştur. Bunu, Güvenlik Konseyinin 8.11.1994 tarih ve 955 sayılı karar ile kurulan **Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi** izlemiştir⁴⁵.

Anılan Mahkemelerin Statülerinde 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmelerine, genel olarak uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun yapılageliş kurallarına, 1948 Soykırım Sözleşmesine ve Nüremberg Mahkemesi kararlarıyla insanlığa karşı suç oluşturduğu kabul ve ilgili Güvenlik Konseyi kararları ile teyid edilen silahlı çatışmalar sırasında sivillere karşı girişilen öldürme, işkence köleleştirme, ırza geçme v.b. suçları kapsayan

⁴⁴ Pazarcı, a.g.e. , II.Kitap, s.176

⁴⁵ Pazarcı, a.g.e. , II.Kitap, s.176

uluslararası kurallara aykırı olarak işlenen suçların faillerinin yargılanarak cezalandırılması öngörülmektedir. Anılan mahkemelerin statülerinde aynı suçla ilgili olarak hem bir ulusal mahkemenin hem de uluslararası mahkemenin kendini yetkili görmesi durumunda, ilgili uluslararası mahkemenin yetkisinin üstünlüğü kabul edilmekte ve ulusal mahkemenin davaya bakmaya son vererek bütün bilgi ve belgeleri uluslararası mahkemeye aktarması gerekmektedir. Yine anılan mahkemelerin statülerinde, gerek ulusal mahkemelerce gerekse uluslararası mahkemece bir davaya bakılmış ve karar kesinleşmişse, **Non bis in Idem** ilkesi gereğince, bu davaya yeniden bakılamayacağı öngörülmektedir⁴⁶.

Bu konudaki son ve en önemli gelişme, BM çerçevesinde 15.6.1998 ve 17.7.1998 tarihleri arasında Roma'da gerçekleştirilen bir diplomatik konferans sonunda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün kabul edilmesi olmuştur. Statüye göre⁴⁷, Uluslararası Ceza Mahkemesi dört tür uluslararası ağır suç faillerini yargılamak ve cezalandırmakla yetkili kılınmaktadır (Mad. 5). Bu suçlar şunlardır: **Soykırım** suçu, insanlığa karşı suçlar, dar anlamda savaş suçları ve saldırı suçudur⁴⁸.

III. SOYKIRIM SUÇUNUN UNSURLARI

Soykırım suçunun unsurları Sözleşmenin 2. maddesinde belirtilmiştir. Sözleşmeye göre soykırım suçunun oluşabilmesi için üç unsur gereklidir.⁴⁹

- Ulusal, etnik , ırki veya dini bir gurubun varlığı.
- Böyle bir guruba mensup kişilerin salt gurup mensubu olmaları nedeniyle öldürülmesi, ciddi şekilde bedensel veya ruhsal zarara uğratılması ; yahut böyle bir gurubun fizik varlığını kısmen veya

⁴⁶ Pazarıcı, a.g.e. , II.Kitap, s.177

⁴⁷ Bu mahkemeyi kuran Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne 60 ncı onay şartı 11 Nisan 2002 de gerçekleşti. Böylece Roma Statüsü 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girdi.

⁴⁸ Bknz, Roma statüsü 5/1 inci maddesi ; Pazarıcı, a.g.e. , II.Kitap, s.177

⁴⁹ Sadi Çaycı , "Hukuksal Açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni Ayaklanmaları ve Alınan Önlemler" Silahlı Kuvvetler Dergisi, sy.369, Temmuz 2001, s.21-22 ; Elekdağ, a.g.m. ; Sosyal, a.g.e., s. 8

tamamen sona erdireceği açıkça belli olan yaşama koşullarına tabi tutulması; gurup içinde doğumları önleyecek tedbirlerin zorla uygulanması yahut bir gurubun çocuklarının bir başka guruba zorla nakledilmesi,

- Böyle bir gurubu kısmen veya tamamen yok etme kastı.

A. Soykırım Suçunun Saniği

Sözleşmenin 4. maddesine göre sanık **gerçek kişidir**. İster idare eden, ister özel şahıs olsun, buradaki sorumluluk ferdi sorumluluktur. Bu sebeple de üst merciin emrini yerine getirmiş olmak; o şahsı, yani faili işlediği soykırım suçundan kurtaramaz⁵⁰.

Hangi mevkide olursa olsun herkes soykırım suçuyla yargılanabilir. Bu demektir ki, sadece soykırımı planlayan ve yapılmasını emreden bir devlet başkanı ya da hükümet başkanı değil, suçu işleyen sıradan bir asker veya kapı komşusu da soykırım suçunun saniği olabilir. UCM Roma Statüsü madde 33 (2) açıkça, bir üstün emirlerine uymayı soykırım suçlamasına karşı yasal bir savunma nedeni olarak kabul etmemiştir⁵¹.

Uluslararası ceza yargılamasında prensip olarak devlet başkanları görevleri dahilinde yaptıkları şeylerden dolayı başka devletlerce yargılanması mümkün değildir. Başta Soykırım sözleşmesi ve UCM Roma Statüsü olmak üzere bir çok uluslararası belge devlet başkanlarının ve devlet yetkililerinin evrensellik prensibine konu olan suçlardan biri söz konusu olduğunda bu sıfatları dolayısıyla yargı muafiyetine sahip olmadıklarını kabul etmektedir⁵²

⁵⁰ Keskin, a.g.m., s.128 ; Sözleşme Madde 4 : Kişilerin cezalandırılması: “Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişilerde olsa cezalandırılır.”

⁵¹ UCM Roma Statüsü Madde 33 : Üst emirleri ve hukukun emri: 1- Mahkemenin yargı yetkisi içindeki bir suçun bir kimse tarafından hükümet veya asker veya sivil bir üstün emirlerine uyularak işlenilmiş olması gerçeği bu kimseyi cezai sorumluluktan kurtaramaz. Ancak;

a) Kişi hükümetin veya söz konusu üstlerinin emirlerine uymak için kanuni bir yükümlülük altında olduğunda ;

b) Kişinin verilen emrin kanunsuz olduğunu bilmediğinde ve;

c) Emrin açıkça kanunsuz olmadığında,

2- Bu maddeye mahsus olarak , soykırım yapma emri veya insanlığa karşı suçlar açıkça kanunsuzdur.

⁵² Arzu Alibaba , “Uluslararası Ceza mahkemesinin Kuruluşu” AÜHFD., sy. 1-4, 2000, s.183 ;

Soykırım kendiliğinden oluşan , işlenen bir suç değildir. Soykırım planlı ve teşkilatlı bir suçtur. Ayrıca , plan veya soykırıma ilişkin koşullar , suçlanan kişilerce bilinmelidir⁵³. Kişiler ancak bu durumda soykırımdan sorumlu tutulabilirler.

Sözleşmede devlet veya tüzel kişiliği olan diğer gruplar cezalandırılacak kişiler arasında sayılmamıştır. Eğer soykırım , bir devletin veya bir grubun planlı bir faaliyeti olarak uygulanmış ise, o devletin veya grubun yöneticileri ve suça iştirak edenler soykırım suçunun sanığı olacaklardır.

Soykırım suçunda devlet, bu suçun sanığı olamayacaksa , hiçbir sorumluluğu yok mudur? Elbette ki hayır. Devletlerin bu suça ilişkin sorumluluğu, kişi veya grubun eylemi devlete bağlanabildiği takdirde, Devletlerin haksız fiillerden doğan uluslararası sorumluluğu çerçevesinde maddi ve manevi zararı tazmin şeklinde ortaya çıkmaktadır. UCM Roma Statüsünün 25(4) maddesinde bu husus "Bu statüdeki bireysel cezai sorumlulukla ilgili hiçbir hüküm devletlerin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu etkilemeyecektir." denilmek suretiyle açıklanmıştır. Devletlerin sorumluluğu ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

UCM Roma Statüsü Madde 25 : Resmi Mevkinin Geçersizliği : "1- Bu statü resmi mevkilerine dayanarak herhangi bir farklılık tanımaksızın tüm insanlara eşit olarak uygulanacaktır. Özellikle bir devlet veya hükümet başkanı , hükümetin veya parlamentonun bir üyesi , seçilmiş bir temsilci veya bir hükümet yetkilisi olarak resmi bir mevki , hiçbir şekilde bir kimseyi bu Statü hükümlerindeki cezai sorumluluktan muaf tutmayacaktır, ne de bu kendi başına cezanın hükmünde bir indirimde bulunmak için neden oluşturacaktır

2- Ulusal veya uluslararası hukuka göre bile olsa , bir kimsenin resmi mevkisine bağlı olabilen dokunulmazlıklar veya özel usul kuralları , mahkemeyi böyle bir kimse üzerinde yargı yetkisini uygulamaktan engellemeyecektir."

⁵³ Çaycı, a.g.m., s.22

B. Soykırım Suçunun Mağduru

Sözleşmenin 2. maddesine göre soykırım suçu milli, etnik, ırki, veya bir gruba karşı işlenebilmektedir. Soykırım teriminin mucidi olan Lemkin'in soykırım anlayışı çok geniştir. Azınlıkların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, moral, fizik, biyolojik olarak yok edilmesini soykırım olarak tanımlıyordu.. Sonradan gelişen hukuk, her grubun değil, sadece bazı grupların ve sadece fizik ve biyolojik olarak yok edilmesi amacıyla işlenen fiilleri soykırım saydı. Yani Lemkin'in tanımı çok daralttı⁵⁴.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin, Soykırım Sözleşmesine yönelik ilk taslağında (mad. 1) korunan gruplar ırki, milli, dilsel, dini, ve siyasi gruplar olarak belirlenmiştir. Aynı maddenin 3. fıkrasında da kültürel, tarihi, dilsel ve dini haklara yönelik eylemler de soykırım olarak kabul edilmiştir. Daha sonra soykırım sözleşmesinin hazırlanması için oluşturulan BM Özel Hukuk Komisyonunun hazırladığı taslak sözleşmenin 2. maddesinde korunan gruplar, milli, ırki, dini ve siyasi gruplar olarak benimsendi. Taslağın 3. maddesinde kültürel soykırım ayrı bir madde halinde düzenlendi. Nihai olarak BM Genel Kurulunun 1946 yılı Aralık ayı içerisinde yaptığı toplantıda 96 sayılı karar ile soykırım sözleşmesi kabul edildi . Sözleşmede korunan gruplar milli, etnik, ırki ve dini gruplarla sınırlandı⁵⁵.

Sözleşme ile siyasi gruplar hem de diğer gruplar Sözleşme dışı tutuldu. Tarihte en sık görülen ve en çok sivil ölümüne neden olan mücadeleler siyasi amaçlar güden gruplar arasında cereyan etmektedir. Örneğin, Kamboçya'da Pol Pot rejiminin yaptığı ve 2 milyona yakın sivilin hayatına mal olan katliamlar Sözleşme'deki soykırım tanımının dışında kalmaktadır. Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi çerçevesindeki ölümler de soykırım sayılmamaktadır. Çünkü bu eylemler siyasi gruplara karşı işlenmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin birçok kararına göre, bazı istisnai fiiller hariç, Bosna-Hersek'te Sırp'ların etnik

⁵⁴ Aktan, a.g.m., s.7

⁵⁵ BM Genel Sekreterliğinin ve Komisyonun taslak metinleri için Bknz. : Schabas, a.g.e., s.553-564 ; Drost, a.g.e., s.8-119

temizliği bile soykırım suçu dışında tutulmuştur. Siyasi m¼cadelede sivil öld¼rme yine suçtur, ancak bu suç soykırım deđildir⁵⁶.

Sözleşme, taslakların aksine kültürel soykırımdan söz edilmemesi kültürel soykırım kavramının da Sözleşme dışında kaldığını göstermektedir.

Sözleşme'de siyasi gruplara karşı yapılan eylemlerin ve azınlıkların kültürünün zorla yapılan asimilasyon sonucu yok edilmesinin soykırım suçu sayılmaması, Sözleşme'nin uygulama alanını iyice daraltmıştır. Bu nedenle Sözleşme'nin kabul edildiği 1951'den 1992'ye kadar geçen süre içinde, birkaç fazla önemli olmayan istisna dışında uygulanamaması sert tepkilere yol açmış, Sözleşme'nin hiçbir işe yaramadığı yönünde eleştiriler olmuştur. Buna karşılık, çoğunluğu tarihçi, sosyolog veya düşün¼rler, Sözleşme metnindeki soykırım tanımı geniş yorumlama yoluna gitmişler, araştırdıkları olaylarda önemli sayıda sivil nüfusun ölm¼ř olması halinde soykırım işlendiğini iddia etmişlerdir. İkinci bir grup bilim adamıysa, Sözleşme'nin 2. maddesini genişletmek için yeni tanımlar önermiştir. Her iki taraf da Sözleşme ile soykırıma karşı korunan dört grubun dışında kalan gruplara dön¼k katliamların zaten insanlığa karşı suç kavramı çerçevesinde korunmakta olduğunu görmezden gelmişlerdir. Zira uluslararası toplum, soykırımdan farklı olarak insanlığa karşı işlenen suçlara karşı aynı duyarlılığı göstermiyordu. Onların korunması için N¼renberg tür¼ uluslararası mahkemeler kurmaya hazır değildi. Özetle, bu grupların barışta insan hakları hukuku, savaşta da insani hukuk ya da savaş hukuku çerçevesinde etkin korunması sađlanamamaktaydı⁵⁷.

Bu durum Bosna - Hersek ve Ruanda'da cereyan eden olaylardan sonra kurulan uluslararası ceza mahkemesinin çalışmalarıyla büyük ölç¼de değişti. İnsanlığa karşı suçlarla, savaş suçları işleyenler cezalandırılmaya başladı. Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Roma Stat¼s¼ ise, hukuktaki tüm boşlukları kapattı. İnsanlığa karşı suçların barış zamanında

⁵⁶ Aktan, a.g.m., s.9

⁵⁷ Aktan, a.g.m., s.9

işlenebileceğine ilave olarak, bu suçların ve savaş suçlarının sadece devletlerarası savaşlarda değil, iç çatışmalarda da işlenebileceği kabul edildi. Roma Statüsü soykırımı ilişkin Sözleşme'nin 2. Maddesini aynen alıp kendisinin 6. Maddesi yaptı. Buna karşılık yeniden yazımdan geçen insanlığa karşı suçlara ilişkin Roma Statüsü'nün 7. maddesiyle, Eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan uluslararası mahkemelerin statülerindeki ilgili maddeler, Sözleşme'nin kapsamadığı diğer gruplara karşı işlenen katliam, mezalim ve tehcir vb. suçlarını da içerdi⁵⁸.

Sözleşmenin 2. maddesinde bir grubun, kısmen veya tamamen, yok edilmesi amacıyla işlenen fiillere soykırım denmektedir. Yani bu fiillerin soykırımı oluşturması için, bir grubun tümünü yok etmek gerekmemekte , grubun bir kısmını yok etmek yeterli görülmektedir. Sözleşmenin yapıcıları, bu hükümlerle, muhtemelen, bir grubun tümünün yok edilmesini beklemeden, uluslararası toplumun soykırım yapıldığı sonucuna varmasını ve birinci maddede öngörülen soykırımın engellenmesi, ve cezalandırılmasını zamanında sağlamayı amaçlamışlardır⁵⁹.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonunun 12-30 Haziran 2000 tarihinde, New York'taki beşinci oturumunda Roma Statüsünün 6 . maddesinde tanımlanan soykırım suçunun unsurlarını tartışılmış ve bunlar üzerinde bir fikir birliğine varılmıştır. Roma Statüsünün 6. maddesi , Soykırım Sözleşmesinin 2. maddesini aynen benimsemiştir. Komisyonun kabulüne göre soykırım suçunun mağduru olan kişi veya kişiler ancak , belirli bir ulusal, etnik, ırki veya dini gruba ait olmalıdır⁶⁰. Diğer gruplar burada da soykırım koruması içerisinde değerlendirilmemiştir.

C. Soykırım Suçunun Maddi Unsuru (Cezalandırılan fiiller)

Soykırım suçunda cezalandırılan fiiller Sözleşmenin 3. maddesinde sayılmıştır. Buna göre ;

⁵⁸ Aktan, a.g.m., s.10

⁵⁹ Aktan, a.g.m., s.13

⁶⁰ Hazırlık Komisyonu çalışmaları için Bknz. : www.un.org/law/icc/statute/elements/elemlfra.htm. veya www.preventgenocide.org/genocide/elements.htm

- Soykırımda bulunmak,
- Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak,
- Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak,
- Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek ,
- Soykırıma iştirak etmek, sözleşmeye göre cezalandırılması gereken eylemlerdir.

1. Soykırım Eylemleri

Soykırımda bulunmak eyleminin hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğini sözleşmenin 2. maddesinde aramak gerekir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonunun 12-30 Haziran 2000 tarihinde, New York'taki beşinci oturumunda hangi eylemlerin soykırım suçunu oluşturduğu beş ayrı başlık altında tartışılmıştır⁶¹.

Öldürmek Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birine ait bir veya daha fazla kişiyi öldürmesidir. Öldürmek terimi ölüme neden olmayı da kapsamaktadır.

Ciddi Surette Bedensel ve Zihinsel Zarar Vermek Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birine ait bir veya daha fazla kişiye, işkence, tecavüz, cinsel taciz veya insani olmayan alçaltıcı davranışlarla bedensel ve zihinsel zararlar vermesidir. Ancak bu zarar verme şekilleri işkence, tecavüz, cinsel taciz, alçaltıcı davranışlarla sınırlandırılmaz.

Hayat Şartlarını Kasten Değiştirmek Suretiyle Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle , bu gruplardan birinin

⁶¹ Bknz. : www.un.org/law/icc/statute/elements/elecmfra.htm . ; www.preventgenocide.org/genocide/elements.htm

tamamının veya bir kısmının fiziksel varlığını ortadan kaldıracığını hesaplayarak, hayat için gerekli, yiyecek veya vazgeçilmez kaynaklarından zorunlu yoksun bırakma, sağlık hizmetinden yoksun bırakma ,sistemik evlerinden kovma veya başka yöntemlerle yaşama şartlarını ciddi şekilde zorlaştıran , imkansız hale getiren eylemleridir.

Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin verdiği 1998 tarihli Akayesu kararı, tecavüzün korunan bir grubun üyelerine ciddi bedensel ve ruhsal hasar verecek bir metot olarak uygulanmasının soykırım suçunu oluşturduğuna hükmederek bir dönüm noktası olmuştur. Buna ek olarak kararda, tecavüzün bir gruptaki doğumları engelleme aracı olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Örneğin, etnik kökenin babanın kimliğine göre belirlendiği toplumlarda bir kurbanı onu hamile bırakmak üzere tecavüz etmek kurbanın kendi grubuna dahil bir çocuk doğurmasını engelleyebilmektedir⁶².

Doğumları Engellemek Yoluyla Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle, grubun bir veya daha fazla üyeleri üzerinde doğumları engelleyici tedbirler almaktır. Bunlar çeşitli tıbbi müdahaleler , genetik yöntemler ve başka surette yapılan kısırlaştırma eylemleridir. Bu sayede grubun yeni üyeleri meydana gelemeyeceğinden belirli bir zaman sürecinde grup yok olacaktır.

Çocukları Zorla Bir Başka Gruba Nakletmek Yoluyla Soykırım: Bir veya daha fazla kişinin , ulusal, etnik, ırki veya dini grubun bir parçasını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle, gruba ait bir veya daha fazla çocuğu , zorla başka bir gruba nakletmektir. Zorlama terimi fiziksel baskı ile sınırlandırılmaz. Fakat psikolojik eziyet, alıkoyma, baskı, şiddet korkusuna neden olma , zorlayıcı baskıcı çevrenin avantajını kullanma gibi

⁶² Bknz "Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 3 - Soykırım Suçunun Yargılanması" , www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois1005200203.shtml

baskı veya kuvvet tehdidini kapsayabilir. Suçu işleyen kimsenin , naklettiği kişi veya kişilerin çocuk olduğunu biliyor olması yada bilmesi gerekmektedir.

Burada çözülmesi gereken bir konu, **çocuk** teriminden ne anlamak gerektiğidir. Bir başka ifadeyle kimler çocuktur? Soykırım sözleşmesinde çocuğun tanımı yapılmamıştır. Bu sorunun yanıtını diğer uluslararası belgelerde aramak gerekir. BM Genel Kurulunun 1989 tarihli 44/25 sayılı kararıyla kabul edilen ve 02.09.1990 tarihinde yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesinde çocuğun tanımı; "**Çocuğa uygulanabilecek olan kanun rüştün daha erken yaşta kazanılmasını öngörmemiş ise on sekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır**" şeklinde yapılmıştır⁶³. ABD ve İsrail soykırım mevzuatında da çocuk on sekiz yaş altı olarak kabul edilmiştir⁶⁴. Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonununun 12-30 Haziran 2000 tarihinde, New York'taki beşinci oturumunda **çocuk** ; on sekiz yaş altındaki insanlar olarak kabul edilmiştir⁶⁵.

Buna rağmen on sekiz yaşın soykırım suçuna yönelik olarak fazla olduğunu savunan görüşler vardır. Bu görüşü savunan kişiler , on sekiz yaşındaki bir kişinin kişiliğinin oluştuğunu , bunu ailesinden veya mensup olduğu gruptan başka gruba nakletmenin, kazanmış olduğu milli , etnik , ırksal, ve dini duyguları silemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu görüşün tam aksine sadece çocuklar değil , yetişkinlerin başka gruba nakledilmesinin de soykırım olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan görüşler de vardır⁶⁶.

2. Soykırımda Bulunmak İçin İşbirliği Yapmak, Soykırıma Doğrudan ve Aleni Surette Kışkırtmak, Soykırıma Teşebbüs Etmek veya İştirak Etmek

UCM Roma Statüsünün 25 (3) (b) maddesine göre soykırım suçu işleyen ya da işlemeye yeltenen birine bu suçun işlenmesini emreden, suçta

⁶³ Çocuk Hakları Sözleşmesinin Türkçe ve İngilizce metni için Bknz. ; Doğru, a.g.e., s.218

⁶⁴ Schabas, a.g.e. , s.176

⁶⁵ Bknz. : www.un.org/law/icc/statute/elements/elemfra.htm ; www.preventgenocide.org/genocide/elements.htm

⁶⁶ Schabas, a.g.e. , s.176

teşvik veya tahrik eden herkes soykırım suçlusudur. Ayrıca 25 (3) (e) maddesi uyarınca da bir kimsenin doğrudan ve alenen diğerlerini soykırım suçu işlemeye kışkırtması da soykırım suçunu oluşturur⁶⁷.

UCM Roma Statüsünün 25 (3) (c) maddesine göre bir başkasının soykırım suçu işlemesine veya işlemeye teşebbüs etmesine yardım eden, cesaret veren herkes soykırım suçlusudur. 25 (3) (f) maddesi soykırım suçu işlemeye yeltenen herkesin soykırım suçlusunu olduğunu belirtir. Soykırım Sözleşmesinin 3. maddesinin tersine, soykırım yapmak için gizlice anlaşmak açıkça bir suç olarak tanımlanmamasına rağmen Statünün 25. maddesi bunu suç olarak kabul etmiştir.

Sözleşmenin 3. maddesine göre soykırım suçunda tahrik, teşebbüs ve iştirakle ilgili hükümler uygulama alanı bulmaktadır ve cezai müeyyide altına alınmıştır. Mesela, demeçler vererek yahut yayın vasıtaları ile halkı soykırım suçunu işlemeye teşvik; henüz hiçbir hazırlayıcı hareket vukua gelmemiş bile olsa suçunu işlemek gayesiyle anlaşma da cezalandırılmaktadır⁶⁸.

⁶⁷ UCM Roma Statüsü Madde 25 : Bireysel Cezai Sorumluluk : "1-Mahkeme gerçek kişiler üzerinde bu statüye uygun olarak yargı yetkisine sahip olacaktır.

2- Mahkemenin yargı yetkisi içindeki bir suçu işleyen kimse, bireysel olarak sorumlu olacaktır ve bu Statüye uygun bir şekilde cezalandırılmaya müstahak olacaktır.

3-Bu Statüye uygun olarak, bir kimse mahkemenin yargı yetkisi içinde yer alan bir suçtan dolayı cezalandırılmaya müstahak veya sorumlu olacaktır, eğer bu kimse :

a) İster bireysel isterse başkasıyla birlikte veya - diğer kimse cezai olarak sorumlu olsun olmasın- diğer bir kimse vasıtasıyla , böyle bir suç işlerse ;

b) Gerçekte olan veya teşebbüs edilen böyle bir suçun işlenmesini emreder , yardımcı olur veya teşvik ederse ;

c) Böyle bir suçun işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardımcı olur , cesaretlendirir veya işlenmesi için vasıtalar sağlamakta dahil işlenmesine veya işlenmesi girişimine yardımcı olursa ;

d) Böyle bir suçun işlenmesine veya işlenmesi girişimine genel bir amaçla hareket eden bir grup kimse ile diğer bir yolla katkıda bulunursa ; böyle bir katkı kasten olacaktır veya da ;

i) Böyle bir eylemin veya amacın , mahkemenin yargı yetkisi içinde bulunan bir suç işlenmesini içerdiği durumda grubun suç faaliyetini veya suç amacını daha da ilerletme amacıyla yapılacaktır.

ii) Grubun suçu işleme niyetinin bilindiği halde yapılması ;

e) Soykırımla ilgili olarak , doğrudan veya açıktan diğerlerini soykırım işlemeye kışkırtmak;

f) Önemli bir adım aracılığıyla suçun icrasını başlatacak eylemi yaparak böyle bir suçu işlemeye teşebbüs etme , fakat suçun kişinin niyetinden bağımsız koşulardan dolayı gerçekleşmemesi . Bununla birlikte söz konusu suçu işleme gayretini terk eder veya suçun tamamlanmasını önlerse , bu kimse eğer tamamen ve kendi isteği ile suç amacını terk ederse , bu suçu işlemeye teşebbüsten dolayı bu Statü hükümlerince cezalandırılmak için sorumlu tutulmayacaktır.

4- Bu statüdeki bireysel cezai sorumlulukla ilgili hiçbir hüküm devletlerin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu etkilemeyecektir."

⁶⁸ Keskin, a.g.m., s.128

Soykırım Sözleşmesine ve UCM Roma Statüsüne göre , gerek soykırım fiilleri , gerekse bu fiillerin işlenmesi için gizil ittifak yahut doğrudan ve açıkça soykırımı teşvik eylemleri , soykırımı teşebbüs ve soykırımı iştirak suç sayılacak ve cezalandırılacaktır⁶⁹.

D. Soykırım Suçunda Manevi Unsur (Kast)

Soykırım suçunda genel kast, yani genel nitelikte yasaklanmış fiillerin bilerek işlenmesi yeterli değildir. Ayrıca **özel kast**, yani sözleşmede belirtilen **"milli, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etmek niyeti "** şarttır. Bu kast olmadan gruplara karşı bu tip fiiller işlense bile soykırım suçu değil, adi suç ve ya insanlığa karşı suç oluşacaktır⁷⁰.

Bu suçun manevi unsuru, en önemli ve belirleyici unsurdur. Söz konusu grubu **"kısmen veya tamamen yok etme kastı"**nın mevcut olması gerekir. Bu kilit ibare savaflara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer **"adam öldürme"**lerden, soykırımı ayırdeder. Adam öldürme fiili ulusal, etnik ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu grubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yok etmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşür. Sayılarının büyüklüğü, ancak gruba yönelik böyle bir kastın belirtisi olarak ele alınabilirse anlam kazanır⁷¹.

Sözleşme'nin en önemli özelliklerden biri, soykırım suçunun oluşması için soykırım fiillerinin ancak dört gruptan birini yok etme iradesiyle işlenmesi gereğidir. Grup olarak yok etme iradesi **"özel kast"** şeklinde olmak zorundadır. O halde soykırım suçunda kast nasıl tespit edilecektir? Eğer suçun failleri , eylemlerini soykırım işlemek amacıyla yaptıklarını kabul ettikleri takdirde sorun yoktur. Ancak açık ikrar olmadığı takdirde sorun başlamaktadır. Bazı hukukçular bu noktada fiillerin sonucuna bakmak

⁶⁹ Çaycı , a.g.m., s. 22

⁷⁰ Keskin, a.g.m., s.127

⁷¹ Soysal, a.g.e., s.8

gerektiğini vurgularken, bu filler sonucunda söz konusu gruba ilişkin ciddi sayıda ölümün vuku bulmuş olmasını yeterli saymaktadırlar⁷².

Soykırım yapanlar yok etme iradesini genellikle açıklamamaktadırlar. Soykırımı kanıtlamak için iradeye ilişkin yazılı ve sözlü açık kanıtlar bulunmaması halinde, ciddi sayıdaki ölümün dışındaki bazı unsurları da göze almak gerekir. Soykırım suçu çoğunlukla devletlerin ya da devlet gibi yaygın örgütlerin iradesiyle işlendiğinden, "özel kast" şartının yerine gelmesi için suçun **örgütlü bir güç** tarafından işlenmiş olup olmadığına bakılmaktadır. Soykırım bir grup gibi çok sayıda kişinin yok edilmesi olduğundan bu örgütlü gücün çok önceden bir plan hazırlayıp hazırlamadığı önemlidir. Ayrıca bu örgütlü gücün planını örgütleyerek, **eşgüdüm içinde, sistematik ve kitlesel biçimde uygulanması** gereklidir⁷³.

Soykırım için gerekli yok etme iradesinin varlığını ispat için, soykırım fiillerinin uygulanmasından önceki döneme bakıp, bu iradenin oluşmaya başlayıp başlamadığını araştırmak gerekir. Örgüt, plan ve örgütlü uygulamanın mevcudiyeti, yok etme kastının mevcudiyetine karine sayılmaktadır⁷⁴.

Suçun amacı yanında bu amacın nedeni de soykırım suçunda hayati önemi haizdir. Buna saik denir. Nurenberg İlkeleri 6(c) 'de tanımlanan insanlığa karşı suçların "sivil halklara karşı siyasi, ırki ve dini nedenlerle" işlenmesi öngörülüyordu. 96(1) sayılı kararda ise soykırımın "dini, ırki, siyasi ve diğer herhangi bir nedenle" işlenebileceği kaydediliyordu. Bu haliyle soykırımın saiki insanlığa karşı suçun saikinden bile geniş tutulmuştu. Bir başka ifadeyle, bir grupla mevcut dini veya siyasi ya da akla gelebilecek herhangi bir ihtilaf nedeniyle (saik) çıkabilecek bir silahlı mücadelede önemli sayıda sivilin öldürülmesi hem soykırım hem insanlığa karşı suç olabiliyordu⁷⁵.

⁷² Aktan, a.g.m., s.10

⁷³ Aktan, a.g.m., s.10

⁷⁴ Schabas, a.g.e. , s.217-226 ; Aktan, a.g.m., s.11

⁷⁵ Aktan, a.g.m., s.11

Sözleşmedeki durum ise çok farklıdır. 2. madde, soykırımdaki yok etme kastını, belirten dört gruba inhisar ettirmekle kalmamış, yok etmenin nedenini de yukarıda işaret edilen iki belgedeki nedenlere oranla, son derece daraltmıştır.

Sözleşme müzakerelerinde yok etmenin nedeni konusu uzun tartışmalara yol açmıştır. Bir çok ülke temsilcisi saikin kanıtlanmasının çok zor olduğunu; böyle bir şart aranması halinde mahkemelerin soykırım suçuna karar vermelerinin imkansızlaşacağını; önemli olanın yok etme iradesiyle fiillerin işlenmesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Özel (Ad hoc) komitede Lübnan temsilcisi saikin önemini vurgulamış ve soykırım "ırkçı nefretle " bir grubu yok etme olduğunu söylemiştir. Ardından VI. Komite'de yapılan müzakerelerde İngiliz ve Amerikan delegelerinin itirazlarına karşılık, Sovyetler Birliği'nin ısrarı, çoğunluğun desteği ve Venezuela'nın aracılığıyla, **dört gruptan birin, başkaca bir neden olmadan , sadece o grup olması nedeniyle yok etme** amacına dönük fiillerin soykırım olması anlamına gelen "as such" ibaresi Sözleşme'nin 2. Maddesine eklenmiştir⁷⁶. Ancak bu ibare genelde tarihçiler tarafından hep ihmale uğramakta soykırım geniş yorumlanmaktadır.

Soykırım suçunu işlerken saikin kolektif veya bireysel olma niteliğini göz önüne almak gerekir. Bir birey suç işlerken hedef grubun bir mensubunu sadece o gruba ait olduğu için öldürmeyebilir. Parasını ve malını almak, haset duymak, siyasi ihtirası olmak gibi saiklerle de hareket edebilir. Ancak soykırım kolektif bir suçtur. Soykırımın örgütleyicileri ve plancılarının **ırkçı saikle** hareket etmeleri, yani **soykırım saikine** sahip olmaları gereklidir. Eğer bunlar gruba karşı **ırkçı nefretle** değil de başka saiklerle hareket emişlerse , işledikleri suça soykırım denemez. Sonuç olarak, soykırım suçunun başarıyla kovuşturulabilmesi için sanıkların **bir grubu grup olarak yok etmek** nedeniyle nefret duyduklarının kanıtlanması gerekir. Soykırımın

⁷⁶ Schabas, a.g.e. , s.247 ; Aktan, a.g.m., s.11 ; Article II In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious groups, *as such*:.. " Buradaki "as such" grubun grup olması nedeniyle yok edilmesi anlamına gelmektedir.

cezalandırılması bu tür suçları kapsamaktadır. Başka saiklerle işlenen kolektif suçlar Soykırım Sözleşmesi dışında kalır. Bu bağlamda klasik soykırımlara Nazilerin Yahudi soykırımı ile Ruanda soykırımı örnek gösterilebilir⁷⁷.

IV. SOYKIRIM SUÇUNUN NİTELİĞİ

A. Soykırımın Uluslararası Suç Sayılması

Uluslararası hukuk basit tanımıyla ; devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. Bu tanıma göre uluslararası hukukun sùjeleri ancak devletler olabilir. Ancak zamanla doktrin bu tanımdan ayrılmış gerçek kişilerin de uluslararası hukukun sùjeleri olabileceğinde birleşmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini , sorununa ilişkin 11 Nisan 1949 tarihli danışma görüşünde; salt devletleri uluslararası hukuk kişisi sayan klasik öğretiden ayrılmıştır. Divan bu görüşünde , “ belli bir hukuk sisteminde hukuk kişileri , nitelikleri ve hakların kapsamı bakımından zorunlu olarak aynı değildir” demek suretiyle Uluslararası hukuk düzeninde devletlerden başka varlıkların da sùje olabileceklerini kabul etmiştir⁷⁸.

Suçların uluslararası niteliği, bu suçların belirlenmesine temel teşkil eden hukukun uluslararası hukuk olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de Nuremberg Mahkemesi Statüsü' nün 6. maddesi, barışa karşı suçlar (saldırı suçu) savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçların uluslararası suç olduğunu açıkça belirtmektedir. Nuremberg Mahkemesi Statüsü ve kararında tanınan Uluslararası Hukuk ilkeleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir⁷⁹.

Bilindiği gibi , uluslararası hukuk , uluslararası ceza yargılaması söz konusu olduğunda milli mahkemelerin yargı yetkisini sınırlamaktadır. Bunun

⁷⁷ Aktan, a.g.m., s.12

⁷⁸ Edip F Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, I.Kitap, İstanbul , 2.b, 1987 , s.11

⁷⁹ Nehir Ünel, “Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı” Hukuk Kurultayı 2000, Ankara Barosu Yayınları,, s.292

nedeni ise milli mahkemelerin iç hukuka göre düzenlenmiş olması ve uluslararası caza hukuku kurallarını uygulamamasıdır. Ancak evrensellik prensibine göre uluslararası bir suç, ki bu gruba giren suçların uluslararası toplum bireylerini yakından ilgilendirdiği varsayılmaktadır, her kim tarafından işlenirse işlensin ve her nerede işlenirse işlensin milli mahkemelerce yargılanabilmektedir. Bu suçlar öyle suçlardır ki bunların yargılanıp cezalandırılmasında tüm uluslararası toplum üyelerinin çıkarı vardır ve cezasız kalmaları düşünülemez⁸⁰.

Soykırım suçu insanlığa karşı suçların mezalim kategorisinin içinden çıkmış ve suçlar hiyerarşisi içerisinde en yüksek yerini almıştır. Roma Statüsünde insanlığa karşı işlenen suçların düzenlendiği 7. maddede değil , önemi nedeniyle 6. maddede tek başına ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir. Soykırım suçunun belirlenmesine temel teşkil eden hukukun iç hukuk değil uluslararası hukuk olmasından dolayı soykırım suçu bir devletler hukuku suçudur.

B. Soykırımın Suçunun Diğer Uluslararası Suçlarla İlişkisi

1. Soykırım ve Siyasi suç

Siyasi suçun tam, doğru ve açık bir tanımını bulmak imkansızdır. Bu gün için böyle bir tanım bulunabileceği varsayılsa bile, bu tanım ancak belirli bir yerde ve zamanda bir değer ifade edecektir. Zira, siyasi suç yere ve özellikle zamana göre son derece değişme gösteren bir kavramdır⁸¹. Bu olanaksızlık karşısında devletin çoğunluğu yasalarında bir tanım vermekten kaçınmışlardır. Siyasi suç sadece totaliter devletlerin mevzuatında tanımlanmıştır⁸².

⁸⁰ Alibaba , a.g.m., s.182

⁸¹ Eralp Özgen, **Suçluların Geri Verilmesi** , AÜHF Yayınları No: 167, 1962, s. 68 ; Abdullah Pulat Gözübüyük, **“Milletlerarası ve Millî Hukuk Bakımından Siyasî Suçlar”** , Adalet Dergisi , sy.4, s.394 ; Naci Şensoy, **“Siyasî Suçlar”** , İÜHF, ,c.17, sy .1-2, 1951, s.57

⁸² Özgen, a.g.e., s.68

Mevzuatımızda da siyasi suçun tarifi verilmemiştir. Suçların ne gibi hallerde siyasi mahiyette olabilecekleri hakkında da kanuni bir hüküm mevcut değildir. Bu nedenle, mesele yetkili mercilerin ve mahkemelerin taktirine bırakılmıştır.

Suçluların geri verilmesi ile ilgili 13 Aralık 1957 tarihli Avrupa Sözleşmesinin⁸³ 3. maddesinin 1. bendi uyarınca geri verilmesi istenilen şahsa yüklenilen siyasi suç olup olmadığının taktiri özellikle kendisinden istemde bulunulan devlete aittir. Sözleşmenin 3. maddesinin 2. bendinde siyasi suçun muhtevası çok geniş olarak belirtilmiştir. Devletler Hukuku Enstitüsü de, Oxford Toplantısında şu karara varmıştır: "Kendisinde geri verilme isteminde bulunulan bir devlet hal ve şartları göz önüne almak suretiyle, geri verilmesi istenilen suçlunun işlediği fiilin siyasi suç olup olmadığını tayin hususunda tam bir taktir yetkisine sahiptir." Bazı devletler bu hususu kanun maddesi haline getirmişlerdir. Örneğin Fransız İade Kanununun 5. maddesi gibi. Milletlerarası Adli Polis Komisyonu Tasarısının 5. maddesi de aynı hükmü kapsamaktadır⁸⁴.

Kopenhag'da Ağustos 1935 tarihinde toplanan Ceza Hukukunun Birleştirilmesi 6 ncı Konferansında kabul edilen metnin 1 numaralı bendinde siyasi suç kavramı şu şekilde ifade edilmiştir: "Devletin örgütüne veya faaliyetinin ifasına, bunlardan vatandaşlar için doğan haklara karşı işlenen suçlar siyasidir"⁸⁵.

Suçluların geri verilmesi hakkındaki 25 Aralık 1929 tarihli Alman Kanununun 2 inci maddesinde "devletin varlığına ve emniyetine, devlet Başkanına, bu sıfatı dolayısıyla hükümet üyesine, yasama heyetine, seçime veya oy vermeyi ilişkin siyasi haklara, yabancı devletlere olan iyi ilişkilere karşı işlenen suçlar siyasidir" denilmiştir⁸⁶.

⁸³ Sözleşme 13 Aralık 1957 tarihinde imzalanmış ve Türkiye tarafından 18 Kasım 1959 tarih ve 7376 sayılı kanun ile kabul edilmiştir.

⁸⁴ Mehmet Doğan, "Siyasi Suçlar", Yargıtay Dergisi, c.8, Ocak 1977, s.82

⁸⁵ Gözübüyük, a.g.m., s.394 ; Şensoy, a.g.m., s.57

⁸⁶ Kayıhan İçel, "Suçluların Geri Verilmesi Üzerinde Bir İnceleme", İÜHF, c.30, sy.3-4, 1965, s.712 ; Gözübüyük, a.g.m., s.394 ; Şensoy, a.g.m., s.57

1930 tarihli İtalyan Ceza Kanununun 8 inci maddesinde, " devletin siyasi bir menfaatini veya vatandaşın siyasi bir hakkını ihlal eden suç siyasidir" denildikten sonra " tamamen veya kısmen siyasi saiklerle işlenmiş olan umumi suç da siyasi sayılır" denilmiştir⁸⁷.

Siyasal suç, bir devletin ana yapısını, kuruluşunu varlığını siyasal menfaatlerini ihlal eden ve bireylerin siyasi hak ve özgürlüklerinin kullanımında ortaya çıkan yada bunlara aykırılık teşkil eden fiillerdir⁸⁸.

20. yüzyılda meydana gelmiş iki büyük dünya savaşının özelliklerini dikkate alan bir görüşe göre , uluslararası suçlardan önce bizzat savaş siyasal bir suçtur. Çünkü yüzyılımızın savaşları, bir devletin mutlak dünya iktidarının kurulması için ilan edilmekte ve objektif ve sübjektif kıstaslarla siyasal bir suç özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla bu görüş açısından savaşa bağlı hareketler de , siyasal suç olacaktır⁸⁹.

Ayrıca, sübjektif yönden siyasal suçu belirleyen görüşe göre de soykırımın siyasal suç sayılacağı ileri sürülmüştür. Gerçekten soykırımda fail siyasal bir program çerçevesinde veya siyasal bir ideoloji için hareket etmektedir. Bu siyasal amaç veya program fiilin siyasal olmasını sağlayacaktır⁹⁰.

Bu düşüncelere karşı ceza hukuku doktrinin de , uluslararası suçların siyasal suç sayılmaması yönünde baskın bir eğilim bulunmaktadır. Bana göre örneğin insanlığa karşı suçlar, kasten adam öldürme , müessir fiil , yağma gibi fiillerle adi suç görünümü taşımaktadır. Bu fiillerde amacın siyasal olduğu ileri sürülse dahi kullanılan vasıtaların tehlikeliliği, vahşiliği, hunharlığı, korkunçluğu fiilin adi olma niteliğini devam ettirmektedir. Aynı yorum ,

⁸⁷ Gözübüyük, a.g.m., s.394 ; Şensoy , a.g.m., s.57

⁸⁸ Köksal Bayraktar, *Siyasal Suç*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982, s.176 ; Ayrıca Doktrindeki diğer siyasi suç tanımlamaları için bkz: Haluk Ulugöl, *Suçluların geri verilmesi ve Siyasi Suç*, Ankara , Adil Yayınevi , 2002 , s.86

⁸⁹ Bayraktar, a.g.e, s.154

⁹⁰ Bayraktar, a.g.e, s.155

soykırım içinde yapılmış ve bu fiilde yapılan hareketlerin tamamen şahıs ve mallara zarar verdiği , fiilin basit, adi bir iç güdüye dayandığı ileri sürülmüştür. Aynı görüş, savaş suçları içinde belirtilmiş ve bu suçlarda , adi suçu siyasal suç haline getiren dış şartların bulunmadığını ortaya koymuştur. Gene savaş suçlarının, savaş dolayısıyla işlenen suçlardan farklı oldukları ve siyasal amacın tamamen dışında kaldıkları da ifade edilmiştir⁹¹.

Uluslararası suçların siyasal suç sayılmayacağı eğilimine uluslararası belgelerde de rastlanmaktadır. 1942 tarihli St.James bildirisinde, sivil halka karşı girişilmiş şiddet hareketlerinin savaşla ve siyasal suçla hiçbir alakası olmadığı açıklanmıştır.1959 tarihli Amerikan Hukukçular Konseyince kabul edilen uluslararası sözleşme tasarısında, barışta ve savaşta işlenen soykırım yada insanlığa aykırı fiillerin siyasal suç olmayacağı belirtilmiştir. Avrupa Konseyinin suçluların iadesine dair sözleşmeye ek 15.10.1975 tarihli protokolde savaş suçları ile insanlığa karşı suçların siyasal niteliğini açık olarak reddetmiştir⁹².

Bu durum devletler arasında yapılan ikili andlaşmalarda görülebilmektedir. Örneğin, Fransa ile Federal Almanya arasında akdedilmiş 29.11.1951 tarihli iade andlaşmasında tarafların uluslararası yargı makamları vasıtası ile kovuşturmak yükümlülüğünde oldukları fiillerin siyasal suç olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Böylece uluslararası suçların siyasal suç sayılamayacağı ortaya konulmuştur⁹³.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin 1/A.2 maddesinde siyasi düşüncelerinden dolayı takip edilenlerin sözleşmeden faydalanacakları yani bu kişilere mülteci sıfatı tanınacağı belirtilmiş ve aynı maddenin (F) bölümünde sözleşme hükümlerinin tatbik edilmeyeceği kimseler belirtilmiştir. Sözleşme hükümlerinden yararlanamayacak kişiler arasında siyasi suçlular

⁹¹ Bayraktar, a.g.e, s.155

⁹² Bayraktar, a.g.e, s.156

⁹³ Bayraktar, a.g.e, s.156

yer almamaktadır⁹⁴. Hatta bu madde ile kimin siyasi suçlu sayılacağı dolaylı olarak ortaya konulmaktadır. Barışa karşı, insanlığa karşı suç işlemeyenler ile savaş suçu ve vahim bir adi suç işlemeyenler sığınma hakkını düzenleyen sözleşme hükümlerinden faydalanacaklardır⁹⁵.

Ceza Yargılarının Milletlerarası Değeri Konusundaki Avrupa Sözleşmesinin⁹⁶ 3. maddesinde de, bir ülkede verilmiş ceza yargılarının diğer bir akit devlette infaz edilmesi ilkesi prensip olarak kabul edilmiş, sözleşmenin 5. maddesinde bunun şartları belirtilmiştir. Ancak Sözleşmenin 6/b maddesinde kendisinden diğer bir akit devlette verilen hükmü yerine getirmesi istenen akit devlete, cezalandırılan suçun siyasi veya sırf askeri suç olduğu görüşünde ise, talebi kısmen veya tamamen reddetme imkanı tanınmıştır. Bu durumda, siyasi suçtan dolayı bir ülkede verilen mahkumiyet, failin bulunduğu başka bir ülkede infaz edilemeyecektir.

Uluslararası düzeni bozan, masum kişi ve üçüncü şahıslara zarar veren bir hareket "siyasi suç" olarak düşünülemez. Savaş kuralları içinde insanlığa karşı işlenen bir suç uluslararası bir konudur ve siyasi bir gayeye hizmet ediyor diye yorumlanamaz.⁹⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan El Kitabında da, Sözleşmenin 1. maddesinin (F) bendinde ilgili açıklama bölümünde, ırza geçme, çocuklara tecavüz, yaralama, kundakçılık, uyuşturucu kaçakçılığı, silahlı soygun gibi kişilere karşı işlenen önemli şiddet eylemleri ağır adi suç olarak değerlendirilmiş, bu suçları işleyen kişilerin siyasi suçlu olarak görülemeyeceği ve iltica hakkından yararlandırılmayacağı belirtilmiştir⁹⁸.

⁹⁴ Sözleşme 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış ve Türkiye tarafından 29 Ağustos 1961 tarihinde onaylanmıştır. Köksal Bayraktar, a.g.e., s.174, ; Hamide Zafer, **Uluslararası Metinler ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununun Işığında Ceza Hukukunda Terörizm**, İstanbul , Beta Yayınevi, 1.b , Mayıs 1999, s.113

⁹⁵ Bayraktar, a.g.e., s.197

⁹⁶ Sözleşme Türkiye tarafından 01 Mart 1977 tarih ve 2081 sayılı kanun ile onaylanmıştır. Kanun metni için bkz. : Feridun Yenisey, "**Milletlerarası Ceza Hukuku, Ceza Yargılarının Milletlerarası Değeri ve Mevzuatı**", s.768-789

⁹⁷ Metin Tamkoç, "**Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı**", Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Semineri, 17-18 Nisan 1984, Ankara 1984, s.67

⁹⁸ Tevfik Odman, "**İltica, Suçluların Geri Verilmesi ve Terör Suçluları**", Askeri Yargıtay'ın 85. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu(06 Nisan 1999-07 Nisan 1999), Ankara , Genelkurmay Basımevi, 1999, s.472

Sonuç itibariyle Soykırım suçu bir siyasi suç değildir. Bu durum sözleşmesinin 7. maddesinde; suçluların iadesi ile ilgili konularda soykırım suçunun bir siyasal suç sayılmayacağı açıkça belirtilerek ifade edilmiştir⁹⁹.

2. Soykırım ve Savaş Suçları

Savaş suçları, Orta Çağdan beri ulusal mahkemeler tarafından cezalandırılabilmiştir. Savaş suçlarının ilk kez kapsamlı bir kanun halinde toplanması, Amerikan İç Savaşı sırasında Başkan Lincoln tarafından 1863'te çıkarılan Lieber Kuralları'nda gerçekleştirildi. O tarihten bu yana 1907 tarihli IV nolu Lahey Sözleşmesi ve onun yönetmelikleri, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve onların 1977 tarihli protokolleri de dahil olmak üzere pek çok uluslararası insancıl hukuk sözleşmesi hazırlanmıştır¹⁰⁰.

Savaş suçlarının uluslararası düzeyde yargılanmasını düzenleyen özel görevli (Ad Hoc) mahkemelerin kurucu statüleri dışında, uygulanan uluslararası hukuk savaş suçu kabul etmekle birlikte ulusal mahkemelerin yetkisine bıraktığı ya da yetkili mahkemeleri belirtmediği birtakım önemli antlaşmalara sahiptir. Bunların başlıcaları 1949 Cenevre Sözleşmeleri (I. Söz., mad. 50; II. Söz., mad. 51; III. Söz., mad. 130; IV. Söz., mad. 147), 1954 La Haye Kültür Varlıkları Sözleşmesi (mad. 28), 1976 Çevrenin Askeri ya da Başka Düşmanca Amaçlı Değiştirilmesi Tekniklerinin Yasaklanması Sözleşmesi (mad. 4) ve 1977 I. Protokolü (mad. 11/4 ve 85) olmaktadır¹⁰¹.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 8. Maddesi bu anlaşmalarda ve uluslararası örf ve adet hukukunda tanımlanmış uluslararası silahlı çatışma esnasında işlenen savaş suçlarının büyük bir bölümü üzerinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne yetki verir. Bu iç savaşlar gibi günümüzün en yaygın çatışmaları olan uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenmiş savaş suçlarını yargılama yetkisinin de Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne

⁹⁹ Soykırım Sözleşmesi Madde 7:Suçluların iadesi : “Soykırım fiili ve üçüncü maddede belirtilen diğer fiiller suçluların iadesi bakımından siyasal suçlular olarak kabul edilmez. Sözleşmeciler devletler bu tür olaylarda kendi yasalarına ve yürürlükteki sözleşmelere göre suçluları iade etmeyi üstlenir.”

¹⁰⁰ Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 5 - Savaş Suçlarının Kovuşturulması Bknz : www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois0905200203.shtml

¹⁰¹ Hüseyin Pazarcı , Uluslararası Hukuk Dersleri, IV.Kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, 1.b, 2000, s. 326

verilmesi yoluyla uluslararası hukuktaki en son gelişmeleri de teyit etmektedir. İnsanlığa karşı suçlardan farklı olarak bir savaş suçu tek, ayrı, dağınık ya da rastgele bir eylem olabilir. Bu eylemlerin yaygın ve sistematik olmasına yönelik herhangi bir koşul yoktur¹⁰². Soykırım suçu ise planlı sistematik organize bir eylemdir.

Savaş suçu faillerinin, uygulanan uluslararası hukuk hükümlerinde kabul edildiği gibi, Nuremberg ve Tokyo Mahkemeleri Statülerinin sırasıyla 6/b ve 5/b maddeleri uyarınca savaş sırasında bu suçları işlemesi koşulu üstü kapalı bir biçimde aranmaktadır. Aynı biçimde silahlı çatışmalar sırasında bu suçun işlenmesi koşulu Eski Yugoslavya Mahkemesi Statüsünün 2-3, Ruanda Mahkemesi Statüsünün 4. maddelerinde üstü kapalı olarak teyid edilmiş bulunmaktadır. Bu koşul 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün 8. maddesinde de öngörülmektedir¹⁰³. Soykırım suçunun işlenmesinde zaman bakımından bir sınırlama yoktur. Bu durum sözleşmenin 1. maddesinde **İster barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin**, demek suretiyle ortaya konmuştur¹⁰⁴.

Savaş suçlarının mağdurlarına gelince, uygulanan uluslararası hukukun kurallarının bu konuda zaman içinde birtakım değişiklikler gösterdiği gözlenmektedir. Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri Statülerinde mağdurların kimliklerine ilişkin doğrudan herhangi bir hüküm içermemekle birlikte, savaş suçlarının yalnızca İtilaf devletleri uyuğundaki ya da hizmetindeki kişiler olduğunun öngörülmesi nedeniyle, mağdurların üstü kapalı olarak itilaf devletlerinin uyuğu olmayacağı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim, öğretide geleneksel olarak bu görüşü teyid etmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri de dar anlamında savaş suçlarını öngören ilgili maddelerinde bu suçların korunan kişilere karşı işlenemeyeceğini belirtmek suretiyle mağdurların suç faillerinin uyuğundan olmayan kişiler olduğunu üstü kapalı bir biçimde yinelemektedir. Böylece,

¹⁰² Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 5 - Savaş Suçlarının Kovuşturulması, Bknz : www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois0905200203.shtml

¹⁰³ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap , s. 343

¹⁰⁴ **Sözleşme Madde 1 : Önleme ve cezalandırma görevi** : “Sözleşmeci devletler, **İster barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin**, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder.”

geleneksel olarak dar anlamda savaş suçları mağdurları düşman devlet kuvvetleri mensubu yaralılar, hastalar, deniz kazazedeleri ile çatışan devletlerden birinin yetkisi altında bulunan ancak onun uyruğundan olmayan savaş tutsakları ve siviller olmaktadır¹⁰⁵.

1977 I. Protokolü 85/2. maddesinde dar anlamdaki savaş suçları mağdurlarının kapsamını genişletmiştir. Anılan Protokol ile geleneksel mağdurlara düşmanın düzenli kuvvetler mensubu olan ya da olmayan savaşçılar (mad. 44-45), sığınmacılar ve vatansızlar (mad. 73) ve düşman kuvvetlerine bağlı sağlık ya da din hizmetleri personeli de eklenmiştir¹⁰⁶.

1993 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 3. maddesinde, uluslararası ya da uluslararası olmayan niteliği üzerinde durmadan, savaş yasalarının ve yapılageliş kurallarının ihlallerini anılan Mahkemenin yetkisine giren dar anlamda savaş suçları olarak belirtmektedir. Mahkeme, 7.5.1997 tarihli Tadic Davası'na ilişkin kararında, Statüsünün 3. maddesinde sözü edilen savaş yapılageliş kurallarının 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddesinde belirtilen temel insanlık gereklerini de kapsadığını belirtmek suretiyle anılan kuralların uluslararası olmayan silahlı çatışmalara da uygulanacağını kabul etmiştir. Böylece, Mahkeme uluslararası olmayan silahlı çatışmalar çerçevesinde de karşı kuvvetler mensuplarının savaş yapılageliş hukuku kurallarının korunan kişilere ilişkin hükümlerinden yararlanacağını açıkça öngörmek suretiyle, dar anlamındaki savaş suçları mağdurları arasına hükümete karşı çatışan kuvvetler mensuplarını da, uygulanan uluslararası hukukta ilk kez, eklemiştir. 1994 Ruanda Uluslararası Mahkemesi Statüsünün 4. maddesinde, Ruanda'da ya da komşu ülkelerdeki silahlı çatışmalarda 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi ve 1977 II. Protokolüne aykırı hareket eden kişilerin yargılanmasının öngörülmesi nedeniyle, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda zarar gören kişilerin dar anlamdaki savaş

¹⁰⁵ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.344

¹⁰⁶ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.344

suçlarının mağduru olmasını kabul ettiğini söylemek de doğru görünmektedir¹⁰⁷.

1998 Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 8/2, c maddesinde uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda savaş suçu mağdurları olarak açıkça çatışmalara doğrudan katılmayan kişileri ve bir kuvvete mensup olup da silah bırakan ya da hastalık, yaralanma, gözaltında bulunma v.b. nedenlerle çatışma dışı kalmış kişileri saymaktadır¹⁰⁸. Yine, Statünün 8/2, e

¹⁰⁷ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.345

¹⁰⁸ UCM Roma Statüsü Madde 8. Savaş Suçları:

“ 1- Mahkeme, savaş suçları ile ilgili olarak, özellikle bir planın veya bir politikanın bir parçası olarak veya bu tip suçların büyük çapta işlenmesinin bir parça olarak işlendiğinde, yargılama yetkisine sahip olacaktır.

2- Bu statüye mahsus olarak, “savaş suçları” şu anlamlara gelir;

a) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesinin çok ciddi ihlalleri, yani. Cenevre Sözleşmesi hükümlerine göre korunan aşağıdaki kimselerin veya malları her hangi birine karşı;Bilerek öldürme; Biyolojik deneylere tabi tutma dahil, işkence veya gayri insani muamele; Bedende veya sağlıkta çok ciddi ezaya veya ciddi yaralanmaya bilerek neden olma;Askeri gereklerle haklı gösterilemeyecek bir biçimde geniş çaplı malların tahribi ve istimlaki ve bunun kanunsuz olarak ve sebepsiz yere (büyük bir arzu ile) yapılması;Kasdi olarak bir savaş tutsağını ve diğer koruna kimselere adil ve düzenli yargılanma hakkından mahrum bırakma;Kanundışı bir şekilde sürgün etme veya nakletme veya kanundışı hapsedme;Rehine almak.

b) Uluslar arası hukukun kurulu çerçevesi içinde, yani aşağıdaki eylemlerden her hangi biri, uluslar arası silahlı çatışmalarda uygulanan diğer kuralların ve teamüllerin ciddi bir şekilde ihlali;

i) Çatışmalarda doğrudan yer almayan sivil bireylere veya sivil topluluğa karşı saldırılara kasten yönelmek;

ii) Sivil hedeflere yani askeri nesne olmayan hedeflere, karşı saldırıları kasten yönelmek;

iii) Silahlı çatışmalarda uluslar arası hukuka göre sivil ve sivil nesnelere verilen korumaya hak kazandıkları takdirde, Birleşmiş Milletler Sözleşmesine uygun bir şekilde insani yardımda veya barışı koruma görevinde bulunan personele, tesislere, maddelere, birimlere veya araçlara karşı saldırılara kasten yönelmek,

iv) Kasti olarak bir saldırıya geçip böyle bir saldırıyı tesadüfi olarak sivillerin hayat kaybına veya yaralanmalarına veya sivil nesnelere tahribine yol açacağı veya maddi ve doğrudan askeri fayda sağlayacağı umularak açıkça aşırı bir biçimde doğal çevrede yaygın, uzun dönem ve şiddetli tahribat yapacağı bilincinde olmak;

v) Savunulmayan ve askeri hedef almayan şehirlere, köylere, meskenlere veya binalara eldeki bütün araçlarla saldırmak veya bombalamak;

vi) Silahını bırakmış veya herhangi bir savunma aracı olmayan, isteği ile teslim olmuş bir savaşçıyı öldürmek veya yaralama;

vii) İşgal eden gücün kendi sivil nüfusunun bir kısmını işgal ettiği topraklara doğrudan veya dolaylı yollardan yerleştirmesi, veya bu topraklar içindeki veya dışındaki işgal edilen yerlerin nüfusunun bir parçasını veya tümünü sürgün veya nakil etmek;

ix) Askeri hedef olmamaları şartıyla, dini, eğitime, sanata, bilime veya insani yardım amaçlarına, hastanelere ve hasta ve yaralıların toplanma yerlerine tahsis edilmiş binalara karşı doğrudan veya dolaylı olarak kasti olarak saldırıları yönelmek;

x) Karşı taraf kuvvetinden olan kimseleri fiziki kötürümleştirmeye veya ilgili kimselere tıbbi, diş veya hastane tedavisiyle haklı gösterilemeyecek, ne de kişinin kendi menfaatine olacak her çeşit tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutmak ve bu tip şeylerin ilgili kimse veya kimselerin ölümüne veya ciddi bir şekilde sağlıklarının tehlikeye düşmesine neden olmak;

xi) Düşman ulusa veya orduya ait kimselere haince öldürmek veya yaralamak;

xii) Hiçbir kimsenin ölümünden affedilmeyeceğinin ilan edilmesi;

- xiii) Savaşın gerekleri bu müsadereye veya tahribi zorunlu hale getirmedikçe, düşmanın mallarının tahrip edilmesi veya müsadere edilmesi;
- xiv) Düşman tarafın vatandaşlarının hareketlerini ve eylemlerini, bir hukuk mahkemesinde iptal edilmiş, geçici olarak durdurulmuş veya kabul edilemez olduğunu ilan etmek;
- xv) Düşman tarafın vatandaşlarını, bunlar savaşın başlamasından önce savaş yapanların hizmetinde bile olsa, kendi ülkelerine karşı yönelmiş savaş operasyonlarında yer almaya zorlamak;
- xvi) Bir saldırı ile ele geçirilmiş olsa bile, şehri veya yeri talan etmek;
- xvii) Zehir veya Zehirli silahlar kullanmak;
- xviii) Boğucu, zehirli veya diğer gazları ve benzer tüm sıvıları maddeleri araçları kullanmak;
- xix) İnsan vücudundan kolaylıkla genişleyen veya ezilen, çekirdeği tamamen kaplamayan sert kaplı veya yarma ile (enziyon) darmadağın olan mermiler benzeri, mermiler kullanmak;
- xx) Çok fazla yaralanmalara veya gereksiz ezaya neden olabilecek tabiatta olan veya doğal olarak ayırım yapmayan silahları, füzeleri ve materyalleri veya savaş yöntemlerini, bu silahların, füzelerin ve maddelerin ve savaş yöntemlerinin tamamen yasak konusu almaları ve bu statü'nün ekine 121. ve 123. Maddelerde ortaya konan ilgili hükümlere uygun bir şekilde değişiklikle dahil edilmeleri koşulu ile, uluslar arası silahlı çatışma hukukunu ihlal ederek kullanmak;
- xxi) İnsan şahsiyeti üzerinde, özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü davranışlarla, hakaretlerde bulunmak;
- xxii) Cenevre Sözleşmelerinin keza büyük bir ihlalini oluşturacak, tecavüz, cinsel kölelik, zorla fahişelik, zorla hamile bırakma, madde 7,2(1) Paragrafta tanımlandığı üzere, zorla kısırlaştırma veya her hangi bir diğer cinsel şiddet biçimleri işlemek;
- xxiii) Belli noktalara, alanlara veya askeri güçleri askeri operasyonlardan muaf tutmak için, bir sivilin veya diğer korunmuş bir kimsenin varlığını kullanmak;
- xxiv) Uluslar arası hukuka uygun bir şekilde Cenevre Sözleşmesine göre özel amblemleri kullanan binalara, maddelere, tıbbi birimlere ve taşımaya ve personele karşı saldırılara kasti olarak yönelmek;
- xxv) Cenevre Sözleşmelerine göre sağlanan yardım tedariklerini isteyerek engellemekte dahil, hayatîyetlerini devam ettirmeleri için gerekli maddelerden mahrum etmek suretiyle, sivillerin açlığını bir savaş yöntemi olarak kullanmak;
- xxvi) 15 yaşından ufak çocukları ulusal silahlı kuvvetlere almak veya asker etmek veya anları aktif olarak çalışmalar katarak kullanmak;
- c) Uluslar arası mahiyette olmayan silahlı çatışma durumunda, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesini ortak 3. Maddesini ciddi ihlalleri, yani, silahları bırakmış silahlı kuvvetler üyeleri de dahil çatışmalarda aktif olarak yer almayan ve hastalık, yaralanma, tutsaklı veya diğer nedenlerle savaş dışı kalmış kimselere karşı işlenen aşağıdaki eylemlerden her hangi biri;
- i) Yaşama veya kişilere şiddet, özellikle de her çeşit cinayet, kötürüm bırakma, zalimane muamele ve işkence;
- ii) Kişinin şahsiyeti üzerinde, özellikle küçük düşürücü ve aşağılayıcı hakaret-vari muamelelerde bulunmak;
- iii) Rehine almak;
- iv) Genel olarak zaruri kabul edilen tüm yargısal garantileri veren düzenli kurulmuş bir mahkemede ilan edilmiş ön bir karar olmaksızın cezalar vermek ve infaz etmek;
- d) Paragraf 2(c) uluslar arası karakterde olmayan silahlı çatışmalara uygulanır ve böylece, toplumsal olay, kısıtlı bir yerdeki, ve ara sıra olan şiddet eylemleri veya benzer karakterdeki diğer eylemler gibi iç karışıklıklara ve gerginliklere uygulanmaz;
- e) Kabul edilen uluslar arası çerçevesi içinde uluslar arası karakterde olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri; yani aşağıdaki eylemlerden her hangi biri;
- i) Saldırıları kasti olarak çatışmalardan doğrudan yer alamayan bireysel sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı yönelmek;
- ii) Uluslar arası hukuka uygun bir şekilde Cenevre Sözleşmelerinin özel amblemlerini kullanan binalara, maddelere, tıbbi birimlere ve nakliye taşıtlarına ve personele karşı kasti olarak saldırıları yönelmek;
- iii) Silahlı çatışma hukukuna göre sivillere ve sivil nesnelere verilen korumaya hak kazanmaları şartıyla, saldırıları Birleşmiş Milletler Sözleşmesine uygun bir şekilde insani yardımda veya barışı koruma görevinde bulunan personele, tesislere, maddelere, birimlere veya araçlara karşı kasten yönelmek;
- iv) Askeri hedef olmamaları şartıyla, dine, eğitime, sanata, bilime veya insani yardım amaçlarına, tarihi anıtlara, hastanelere ve hasta ve yaralıların toplanma yerlerine tahsis edilmiş binalara karşı kasti olarak saldırılara yönelmek;

maddesinde, sivil halkın ve sivillerin, sağlık personelinin, insancıl yardım ve barış gücü misyonları mensuplarının cinsel tacize uğrayan kişilerin, 15 yaşından küçük olup da silahlı kuvvetlere katılan çocukların, bilimsel ve tıbbi denek olarak kullanılanların, malları savaş gerekliliği dışında yok edilen ya da elkonulanların uluslararası olmayan silahlı çatışmaların mağdurları olacağını belirtmektedir¹⁰⁹.

Bu açıklamalardan da görüleceği üzere savaş suçları mağdurları ile soykırım suçunun mağdurlarının farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Soykırım suçu ancak milli, etnik, ırki, veya bir gruba karşı işlenebilmektedir. Savaş suçları bu gruplara karşı işlenebileceği gibi bunların dışındaki gruplara ve bireylerine karşı de işlenebilir.

UCM Roma statüsünün 33. maddesindeki düzenlemeye göre şartları gerçekleştiği takdirde üstün emirlerini yerine getirmek sanığı ceza ve sorumluluktan kurtarabilecektir. Ancak 33/(2) de soykırım emrinin yerine getirilmesinin açıkça kanunsuz olduğu , sanığı ceza ve sorumluluktan

-
- v) Saldırı sonrası ele geçirilmiş olsa bile bir şehrin veya yerin yağmalanması;
- vi) Dört Cenevre Sözleşmelerinin keza ortak 3. Maddesinin ciddi bir ihlalini oluşturacak her hangi bir cinsel şiddet madde 7,2(1) paragrafta tanımlandığı gibi, tecavüz, cinsel kölelik, zorla fahişelik, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma, eylemlerini işlemek;
- vii) 15 yaşın altındaki çocukların ulusal silahlı kuvvetlere almak veya asker etmek veya onlara aktif olarak çalışmalara katmak için kullanmak;
- viii) İlgili sivillerin güvenliği ve zorunlu askeri nedenler gerektirmedikçe, çatışmalarla ilgili nedenlerden dolayı sivil nüfusun yer değiştirmesini emretmek;
- ix) Hain bir şekilde bir karşı savaşçıyı öldürmek veya yaralamak;
- x) Hiçbir kimsenin ölümünden affedilmeyeceğinin ilan edilmesi;
- xi) Karşı taraf kuvvetinden olan kimselere fiziki kötürümleştirmeye veya ilgili kimselere tıbbi, diş veya hastane tedavisiyle haklı gösterilemeyecek, ne de kişinin kendi menfaatine olarak her çeşit tıbbi veya bilimsel deneylere tabii tutmak ve bu tip şeylerin ilgili kimse veya kimselerin ölümüne veya ciddi bir şekilde sağlıklarının tehlikeye düşmesine neden olmak;
- xii) Savaşın gerekleri bu müsadereyi veya tahribi zorunlu hale getirmediği, hasımların mallarının tahrip edilmesi veya müsadere edilmesi;
- f) Paragraf 2(e) uluslar arası karakterde olmayan silahlı çatışmalara uygulanır ve böylece, toplumsal olay, kısıtlı bir yerdeki ve ara sıra olan şiddet eylemleri veya benzer karakterdeki diğer eylemler gibi iç karışıklıklara ve gerginliklere uygulanmaz. Bu, bir devletin toprakları dahilinde gerçekleşen silahlı çatışlarda, hükümet görevlileri ve organize silahlı gruplar arasında veya bu tip gruplar arasında süreklilik kazanan silahlı çatışma bulunduğu uygulanır.
- 3- Paragraf 2(c) ve (d)' deki hiçbir şey, bir yönetimin devlet içinde hukuku ve düzeni yeniden tesis etmesi sorumluluğunu veya birliği savunmasını ve devletin toprak bütünlüğünün tüm meşru araçlarla savunmasını etkilemez.

¹⁰⁹ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.345

kurtaramayacağı ayrıca belirtilmiştir. Soykırım suçu bu yönüyle de savaş suçlarından ayrılmaktadır.

3. Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suç

İnsanlığa Karşı Suçlar kavramı 19. yüzyılın ortasında ortaya çıkmıştır. Bu tür suçların ilk dizini Birinci Dünya Savaşının sonunda yapılmasına rağmen, 1945'deki Nürenberg Mahkemesi Şartı'na kadar uluslararası bir belgede toplanmadılar. Nürenberg Şartı'nda tanımlandığı haliyle İnsanlığa Karşı Suçlar, takip eden yıllarda BM Genel Kurulu tarafından uluslararası hukukun bir parçası olarak tanındı ve eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin statüsü de dahil olmak üzere, daha sonraki uluslararası belgelerin kapsamına alındı. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma statüsü 17 Temmuz 1998'de kabul edildiğinde İnsanlığa Karşı Suçlar ilk kez uluslararası bir andlaşmada tanımlanmış oldular¹¹⁰.

Uluslararası suçları, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve barışa karşı suçlar teşkil etmektedir. İnsanlığa karşı suç, herhangi bir devletin egemenlik kudretini kötüye kullanarak bir kişiyi kişiler topluluğunu yada toplumu, ırk, milliyet, din, yada düşünce dolayısıyla, insan olmakla sahip olunan, temel haklardan mahkum bırakmaktır. Adam öldürme , insanları yok etme köleleştirme, sürgün, gayri insani hareketler siyasi ırk ve dini sebeplerle yapılan zulümler, temel haklardan mahrum bırakma, şekillerini teşkil etmektedir. Kişinin yaşama hakkı vücut bütünlüğü ve sağlık hakkı kişi özgürlüğü, aile kurabilme hakkı, çalışma özgürlüğü, mesleğini ilerletebilme ve dini yada felsefi düşünceleri icra edebilme, insanlığa karşı suçun konusu olan temel hakları oluşturmaktır¹¹¹.

İnsanlığa karşı suçların ilk unsurunu, "insan haklarına" insanın temel hak ve özgürlüklerine, tecavüz teşkil etmektedir. Bu tecavüz, insanların "milliyetleri, ırkları, dinleri, düşünceleri" öngörülerek yerine getirilmektedir. Suçun icrasında, "devletin egemenliğinin kullanılması" İkinci unsur

¹¹⁰ Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 4 - İnsanlığa Karşı Suçların Kovuşturulması bknz: www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois1405200201.shtml

¹¹¹ Bayraktar , a.g.e., s.150

oluşturmaktadır. Gerçekten insan yığınlarının yaşama haklarına kadar varan temel haklarına tecavüz edilmesi, devletin üstün gücüne bağlı kuruluşlar tarafından, bu koşullardaki görevliler, yetkililer tarafından, yerine getirilmiştir. Bu suçun meydana gelebilmesi için savaş halinin varlığı zorunlu değildir. Suç savaş esnasında ,yada savaş dışında meydana gelebilir¹¹².

İnsanlığa karşı suç ile soykırım eş anlamda olup olmadıkları üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Erem'in düşüncesine göre, insanlığa karşı suç, soykırıma göre daha geniş bir kapsama sahip bulunmaktadır. BM soykırımın önlemesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşmenin tanımı bu düşünceye hak verecek bir nitelik taşımaktadır. Buna karşılık, Planzer, Gürelli ve Tosun ; dini, ahlaki, fiziki, biyolojik, kültürel, iktisadi ve siyasi alanlarda soykırımın olabileceği, her adi suçun bu suçu işlemek için vasıta olarak kullanabileceğini belirtirken, soykırım kavramının kapsamını genişletmekle adeta insanlığa aykırı suçla eş anlamda kabul etmektedirler. Bayraktar'a göre de her iki kavramda kişinin yada topluluğun , ırk, din, milliyet, düşünce nedeniyle varlığını sürdürmeye hakkı olmasını –hoş görülmesini- ve buna bağlı fiillere tabi tutulmasını ifade etmektedir ve bu yönden iki kavram aynı anlama sahip bulunmaktadır¹¹³. Çaycı'ya göre soykırım suçu , insanlığa karşı suçun daha hafif ve özel bir şekli olarak kabul edilmektedir¹¹⁴. Aktan ise soykırım suçunu , insanlığa karşı suçların mezalim kategorisi içinden çıkmakla birlikte onlardan ayrıldığını ve suçlar hiyerarşisi içerisinde en yüksek veya en aşağı yeri aldığını söylemektedir¹¹⁵.

İnsanlığa karşı suç kavramı, ilk olarak Nuremberg Mahkemesinin statüsünde tanımlanmıştır. Sivil halkın öldürülmesi, imhası, köle yapılması veya bunlara karşı insanlık dışı diğer eylemlerin işlenmesi, insanlığa karşı işlenmiş suç sayılmıştır. Bunlar da devletler hukuku kapsamındaki suçlardır. Günümüzde , sınır dışı etme, öldürme veya siyasi, ırkla ilgili yahut dinsel nedenlerle zulüm, fiilleri insanlığa karşı suç sayılmaktadır. İnsanlığa karşı suç

¹¹² Bayraktar , a.g.e., s.150

¹¹³ Bayraktar , a.g.e., s.152

¹¹⁴ Çaycı, a.g.m., s.22

¹¹⁵ Aktan, a.g.e , s.13 ; Not: Aktan'ın bu ifadesindeki "aşağı" sözcüğünü "aşağılık" anlamında kullandığını değerlendiriyoruz.

kavramı , 17 Temmuz 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 7/ 1- h maddesi hükmü ile de suç sayılmaktadır¹¹⁶.

UCM Roma statüsünün 7. maddesinde İnsanlığa karşı suçlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir¹¹⁷. Bu suçlar, sıradan suçlardan Roma Statüsünün sahip olduğu yargılama yetkisinden dolayı üç biçimde ayrılır¹¹⁸:

Birincisi, cinayet gibi suç oluşturan eylemler “geniş ölçekli ve sistematik bir saldırının parçası olarak işlenmiş” olmak zorundadır. Bununla

¹¹⁶ Çaycı , a.g.m. , s.22

¹¹⁷ UCM Roma Statüsü Madde 7 : İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

“ 1- Bu statüye mahsus olarak. “ insanlığa karşı işlenen suçlar” her hangi bir sivil halka karşı saldırı niyetiyle yöneltilmiş yaygın sistematik saldırıların bir parçası olarak işlenmiş aşağıdaki eylemler anlamına gelir; Cinayet , İmha, Köleleştirme,Nüfusun sürgün veya zorla nakli, Uluslar arası hukukun temel kurallarını ihlal ederek; hapis veya diğer ağır fiziksel hürriyet mahrumiyeti, İşkence, İrza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkta diğer cinsel şiddet şekilleri; Paragraf 3'te tanımlandığı şekliyle, her hangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı bu paragrafta atıf yapılan her hangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki her hangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta müsaade edilmeyen diğer nedenlere dayalı zulüm; Zorla insanların kaybolması; Apartheid (ırk ayrımcılığı) suçu; Kasıtlı olarak büyük mahrumiyetlere veya bedensel veya zihinsel veya fiziki sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer karakterde diğer insanlık dışı eylemler.

2- Paragraf 1'e mahsus olarak;“Her hangi bir sivil topluluğa yönelik saldırı”, her hangi bir sivil nüfusa karşı Paragraf 1'de atıf yapılan bir devlet veya teşkilat politikasını daha da ileri götürme amacıyla çoklu eylemlerin düzenlenmesini içeren bu tip saldırıları yapma işlemleri süreci anlamına gelir;

“İmha”, nüfusun bir kısmını yok olmasına neden olmak hesabıyla diğer zor hayat koşullarının yanında (İnter alia) kasten yiyecek ve ilaca erişimden mahrum bırakmayı kapsar; “Köleleştirme”, bir kimse üzerinde sahiplik hakkı ile ilişkilendirilebilecek tek veya bütün güçlerin icrası ve böyle bir gücün şahısların özellikle de kadınların ve çocukların ticaretinde kullanılmasını da kapsar anlamındadır; “Sürgün ve zorla nüfus nakli”, ilgili kimselerin uluslar arası hukukta izin gerekçeler almaksızın hukuka uygun olarak buldukları bölgeden kovmak veya zorla yerlerinden edilmeleri anlamındadır. “İşkence”, suçlunun bir kimseye gözetim veya hapisteye iken kasten fiziksel veya zihinsel şiddetli acı veya ızdıraba mazur bırakma anlamındadır; yalnız işkence yasal yaptırımların içinde bulunan veya tesadüfen olan yönlerinden kaynaklanan acı veya ızdırabı kapsamayacaktır; “Zorla hamile bırakma”, her hangi bir nüfusun etnik bileşimini etkilemek amacıyla bir kadını hukuka aykırı olarak hapsedilerek bırakılması veya diğer büyük uluslar arası hukuk ihlallerinin yapılmasını anlamındadır. Bu tanım hiçbir şekilde hamilelikle ilgili ulusal yasalara etkileyecek şekilde yorumlanamaz; “Zulüm”, bir grubun veya topluluğun kimliğinden dolayı uluslar arası hukuka aykırı olarak temel haklardan kasdı olarak şiddetli bir şekilde mahrum bırakılma anlamındadır; “Apartheid (ırk ayrımı) suçu”. Paragraf 1'de atıf yapılanlara benzer, kurumsallaşmış bir rejim bağlamında işlenen sistematik baskı ve bir ırksal grubun diğer ırksal grup veya gruplar üzerinde hakimiyeti ve böyle bir rejimi devam ettirme maksadına yönelik işlenen insanlık dışı eylemler anlamına gelir; “Zorla insanların kaybolması”, kişilerin bir devlet veya siyasi teşkilat tarafından veya bunların yetkisi, desteği veya bilgisi dahilinde tutuklanma, göz altına alınma veya kaçırılması, bunları takiben de uzun bir zaman döneminde hukukun korumasından onları mahrum bırakma kasdıyla bu tip kimselerin özgürlükten yoksun bırakılmasının kabul edilmesinin veya akıbetleri veya nerede oldukları konusunda bilgi verilmesinin reddedilmesi anlamına gelir;

3- Bu Statüye mahsus olarak, “cinsiyet” terimi toplumsal bağlamda kadın ve erkek iki cinsiyete atıf yapar şekilde anlaşılır, “ Cinsiyet” terimi yukarıda gösterilenden farklı her hangi bir anlamı gözetmez.”

¹¹⁸ Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 4 - İnsanlığa Karşı Suçların Kovuşturulması bknz: www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois1405200201.shtml

birlikte, buradaki saldırı kelimesi askeri bir saldırı anlamına gelmez ve sınır dışı etmek ve zorla yerinden etmek gibi kanunları ve idari önlemleri kapsayabilir.

İkincisi, eylemler "sivil bir nüfusa karşı yöneltilmek" zorundadır. İnsanlığa karşı suç düzeyine yükselmeyen tek başına, izole, ayrı ya da rasgele eylemler bu sıfatla kovuşturulamaz. Sivil nüfusun arasında çok az sayıdaki bir askerin varlığı, onları sivil karakterlerinden mahrum etmek için yeterli değildir.

Üçüncüsü, eylemler "bir Devlet ya da organizasyonla ilgili politikaya" uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş olmak zorundadır. Bu yüzden, suçlar devlet görevlileri ya da kişilerin teşvik ettiği eylemler yoluyla ya da onların ittifakı veya rızasıyla işlenebilir, örneğin ölüm mangaları gibi. İnsanlığa karşı suçlar, aynı zamanda hükümetle hiçbir bağlantısı bulunmayan, asi gruplar gibi organizasyonların politikalarına uygun olarak işlenebilir.

Nuremberg Mahkemesi statüsü , insanlığa karşı suç eylemlerinin ancak savaş halinde işlenebileceği noktasında hareket etmiştir. Öte yandan mahkeme, Yahudilere karşı eylemlerden dolayı Alman sanıklar hakkında soykırım değil , insanlığa karşı suçlardan dolayı hüküm tesis etmiştir. Günümüzde ise insanlığa karşı suç eylemlerinin barışta da, savaşta da, işlenebileceği kabul edilmektedir¹¹⁹.

Soykırım suçunda özel kast önemli bir unsurdur. Buradaki özel kast , ulusal etnik, ırksal veya dinsel bir gurubu salt bu nedenle tamamen veya kısmen yok etme niyetini ifade eder. Soykırım suçunun aksine , insanlığa karşı suçta genel suç kastından başka bir de özel kast gerekmektedir¹²⁰.

C. Soykırım Suçunda Zamanaşımı

Soykırım sözleşmesinde zamanaşımı ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. BM Genel Kurulunun 26 Kasım 1968 tarihli ve 2391 (XXIII)

¹¹⁹ Çaycı, a.g.m., s.22

¹²⁰ Çaycı, a.g.m., s.23

sayılı kararıyla kabul edilen ve 11 kasım 1970 tarihinde yürürlüğe giren **Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlar Bakımından Kanuni Sınırlamaların Uygulanmayacağına Dair Sözleşme** ve 25 ocak 1974 tarihli, **İnsanlığa Karşı Suçlar ve Savaş Suçlarında Zamanaşımı Uygulanmamasına Dair Avrupa Sözleşmesinin** , özellikle Avrupa sözleşmesinin V, VI, ve VII. Maddelerinin birlikte yorumlanmasından, soykırım suçunun kovuşturulmasında zamanaşımı sınırlaması bulunmadığı sonucuna varılmaktadır¹²¹.

UCM Roma Statüsünün 29. maddesinde de mahkemenin yetki alanında bulunan suçlara ilişkin herhangi bir sınırlama getirilemeyeceği düzenlenmiştir. Soykırım suçu da bu mahkemenin yetki alanı içerisindedir.

Bu konuya ilişkin en yakın örnek Yahudi soykırımı ile suçlanan ve yıllar sonra Arjantin'den İsrail'e kaçırılan Eichmann davasıdır. İsrail'de İsrail yerel mahkemesinde yapılan yargılama sırasında , Arjantin yasalarına göre Eichmann işlediği soykırım suçunun zamanaşımı süresinin 15 yıl olduğu ve davanın görülemeyeceği ileri sürülmüş , İsrail mahkemesi kendi ulusal yasalarına ve uluslararası normlara dayanarak bu talebi reddetmiştir¹²².

V. SOYKIRIM SUÇUNDA YARGILAMA

Soykırım birinci ve başta gelen bir suçtur. Tarihsel ve sosyolojik boyutu ikinci planda gelmektedir. Bu yüzden, eylemin soykırım eylemi olup olmadığının değerlendirmesi, yargı yetkisine sahip bir mahkeme tarafından yapılmalıdır¹²³.

Soykırım suçluları nerede, nasıl yargılanacaktır? Bu durum sözleşmenin 5. maddesinde belirtilmiş; ulusal ve uluslararası mahkemeler öngörülmüştür. 5. maddeye göre akit devletler kendi anayasalarına uygun

¹²¹ Schabas, a.g.e., s.414 ; Çaycı, a.g.m., s.22

¹²² Schabas, a.g.e., s.417

¹²³ **Elements of the crime of genocide** , www.prevertgenocide.org/genocide/elements.html

olarak sözleşme hükümlerinin tatbikini sağlamak için kanuni tedbirleri almayı taahhüt etmişlerdir¹²⁴. 6. maddeye göre de soykırım suçu sanığın, fiilin ika edildiği devletin ülkesindeki yetkili mahkemeler tarafından yargılanabilir¹²⁵.

Ancak soykırım suçu genellikle şahıslardan öte bizzat devletler tarafından genel politika olarak işlendiğinden, o ülkede yargılama yapılabilmesinin mümkün olmadığı bu düzenlemenin uygulama alanı olmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır¹²⁶.

Sözleşmenin 6. maddesinde ulusal mahkeme yanında, uluslararası bir ceza mahkemesinin de yetkisi tanınmıştır. Hatta BM Genel Kurulu'nca 9 Aralık 1948 tarihinde bu yönde bir de karar alınmıştır. Uzun süreden beri kurulması için çaba sarfedilen uluslararası bir ceza mahkemesi ; ancak bu mahkemeyi kuran Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne 60. ülkenin onay vermesi ile 11 Nisan 2002'de gerçekleşti. Böylece Roma Statüsü 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girdi ve mahkeme kurulmuş oldu.

A. İç Hukukta

Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 A (III) sayılı Kararıyla onaylanarak imzaya açılmış ve Ülkemiz söz konusu Sözleşmeye 23/3/1950 tarihli ve 5630 sayılı Kanun uyarınca çekince koymaksızın katılmıştır. Onamaya ilişkin Kanun 29/3/1950 tarihli ve 7469 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹²⁷.

¹²⁴ **Sözleşme Madde 5 :Uygulama mevzuatı:** "Sözleşmeci devletler, bu sözleşmenin hükümlerine etkinlik kazandırmak ve özellikle soykırımdan veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden suçlu bulunan kimselere etkili cezalar verilmesini sağlamak için kendi anayasalarında öngörülen usule uygun olarak gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt eder."

¹²⁵ **Sözleşme Madde 6 :Soykırım suçu ile suçlanan kişilerin yargılanması :** "Soykırım fiilini veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kişiler suçun işlendiği ülkedeki devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan sözleşmeci devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır."

¹²⁶ Keskin. a.g.m., s.129

¹²⁷ Keskin, a.g.m., s.130 ; TCK Tasarısı (2003) Madde gerekçeleri

1. Mevcut Durum

Belirtildiği gibi Türkiye Sözleşmeyi imzalamış ve onaylamıştır. Ancak bu güne kadar Türk Ceza Kanununda ve diğer ceza hükmü içeren kanunlarda soykırımı cezalandıracak bir düzenleme ve değişiklik yapmamıştır. Bu sebeple belirtilen suç işlenmiş olsa bile Türkiye bakımından bu suçu işleyenler soykırım suçlusu olarak değil, TCK.'nu ve diğer ceza kanunlarındaki genel hükümlerle ve normal cürüm işleyen bir kişi olarak yargılanacaklardır.

2. Yeni Türk Ceza Kanunu Tasarısı

Bu konuda en önemli gelişme 22/1. Dönem Meclis çalışmaları sırasında 12.05.2003 tarihinde TBMM 'ne gönderilen yeni TCK tasarısında yaşanmıştır¹²⁸. Bu tasarı ile TCK yeni baştan ele alınmış, birinci kitapta ilk 127 maddede genel hükümler açıklanmış ve özel hükümlerin yer aldığı ikinci kitabın **Kişilere Karşı Suçlar** bölümünü oluşturan birinci kısmının, **Jenosit ve İnsanlığa Karşı Suçlar** bölümünü oluşturan birinci bölümünün **Jenosit** başlığı altındaki 128. maddede soykırım suçu düzenlenmiştir.

a) İlgili Madde Metinleri

"Jenosit

Madde 128- *Bir plânın icrası suretiyle, millî, etnik, ırkî veya dinsel veya bunlar dışında herhangi bir grubun, bütünü ile veya kısmen yok edilmesi maksadıyla bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birisinin işlenmesi jenosit suçunu oluşturur:*

a- Kasten adam öldürme,

b- Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine nitelikli etkili eylem düzeyinde saldırı,

c- Grubun, tümü ile veya kısmen yok edilmesini sonuçlayacak nitelikte varlık koşullarına zorlanması,

¹²⁸ Yeni TCK Tasarısı için bkz : www.tbmm.gov.tr , www.adalet.gov.tr , www.adalet.org

d- Doğumları engelleme amacını güden tedbirler,

e- Çocukların zorla başka yerlere gönderilmeleri.

Jenosit suçu failine ağırlaştırılmış müebbet hapis ve kamu hizmetlerinden yasaklanma cezaları verilir.

Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler de sorumludur.

Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez.”

Tasarının 129. maddesinde insanlığa karşı suç ise :

“İnsanlığa karşı suçlar

Madde 129- *Bir plân doğrultusunda ve siyasal, felsefî, ırkî veya dinsel saiklerle nüfusun sivil bir grubuna karşı sürgün etme, tutsaklaştırma, kitlesel biçimde ve sistemli olarak kişilerin öldürülmesi, insanların kaçırıldıktan sonra yokedilmeleri, insanları işkence veya insanlık dışı işlemlere veya bireysel biyolojik deneylere tâbi kılma, ırza geçme, zorla hamile bırakma, zorla fuhşa sevk etme eylemlerini işleyenlere ağırlaştırılmış müebbet hapis ve kamu hizmetlerinden yasaklanma cezası verilir.*

Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler de sorumludur.

Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez.”

Tasarının 130. maddesinde örgüt :

“Örgüt

Madde 130- *128 ve 129 uncu maddelerde yazılı suçları işlemek veya bunların hazırlık hareketlerini gerçekleştirmek maksadıyla oluşturulmuş bir örgütü kuranlara veya bu tür örgütlere katılanlara on yıldan yirmi yıla kadar hapis ve kamu hizmetlerinden yasaklanma cezası verilir.*

Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler de sorumludur.

Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez.” Şeklinde düzenlenmiştir

b) İlgili Madde Gerekçeleri

Tasarının genel gerekçesinde bu suçların düzenlenmesiyle ilgili olarak; "...Buna karşılık 1/3/1926 tarihli ve 765 sayılı Kanunda yer alması gerekli olan ve çağdaş teknolojinin insan hayatına getirdiği modern araçların küreselleşmenin (globalleşmenin) bir ölçüde işlenmesine neden olduğu suçlara, uygulamaların ortaya çıkardığı yeni suç şekillerine, işkenceye, jenosite, insanlık aleyhine fiillere yeni ekonomik suçlara, özel hayata müdahâleye ilişkin fiillere, kişileri kanunsuz fişlemeye, fikir ve düşünce hürriyetini koruyan hükümlere, ırkçılığı yasaklayan yaptırımlara Kanunda yer verilmemiştir. ...

...Yukarıya aktarılan tasniften de anlaşılacağı üzere Tasarı, kişilere karşı suçlara özel hükümlerin başında yer vermiş bulunmakta ve böylece, insanı ve insan haklarını koruma ilkesine verdiği üstün değeri ifade etmek ve esasını oluşturan suç ve ceza politikasının temel hedefini bir kere daha vurgulamak istemektedir. Tasarının bu kısmına "Jenosit ve İnsanlığa Karşı Suçlar", "Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti" bölümleri ile başlamış olması, Tasarının, insancıl değerleri vurguladığını gösteren anlamlı bir işaret sayılmalıdır...." denilmektedir.

İlgili maddelerin gerekçeleri de şöyledir :

Madde 128- Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 A (III) sayılı Kararıyla onaylanarak imzaya açılmış ve Ülkemiz söz konusu Sözleşmeye 23/3/1950 tarihli ve 5630 sayılı Kanun uyarınca çekince koymaksızın katılmıştır. Onamaya ilişkin Kanun 29/3/1950 tarihli ve 7469 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin 1 inci maddesinde "Sözleşen taraflar, soykırımın, ister barış ister savaş zamanında işlenmiş olsun, bir devletler hukuku suçu olduğunu tasdik ederler ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ederler " ifadesine yer verilmiş olup, 3 üncü maddesinde, cezalandırılması gereken eylemler belirtilmekte, 5 inci maddesinde ise taraf devletlerin,

Sözleşmenin hükümlerinin yürürlüğe konmasını ve özellikle 3 üncü maddede belirlenen suçları işlemekten sanık kişiler için etkin cezaların verilmesini sağlamak üzere gerekli kanunları, anayasaları çerçevesinde, yürürlüğe koymaları gereğine işaret edilmektedir.

Tasarının bu maddesi, Sözleşmenin tanımladığı jenosit fiillerinin cezalandırılmasını öngörmektedir. Jenosit, Nazi Almanyası'nın sekiz milyon kişinin ölümüne neden olan II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan Nürnberg Askerî Mahkemesi Statüsü ve görev alanına giren "insanlığa karşı işlenen suçlar" temel alınarak oluşturulan ve "insan öldürme" den farklı bir suçtur. Millî, etnik, ırkî ve dinsel bir grubu veya herhangi bir grubu yok etmek özel kastı suçun manevî unsurunu oluşturmaktadır. Maddî unsur ise, grup azalarının öldürülmesi, grup azalarının bedensel ve aklî melekelerinin ciddi surette haleldar edilmesi, grubun tümü ile veya kısmen yok edilmesini sonuçlayacak nitelikte varlık koşullarına zorlanması, çocukların zorla başka yerlere gönderilmeleridir.

Suçun oluşması için gerekli özel kast yanında maddî unsurların da bir özellik taşıması gerekmektedir: Maddî unsurların, oluşması yönünden, hareketlerin "bir plânın icrası" sonucu gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Tasarının bu maddesi, Fransız Ceza Kanununun da yaptığı gibi Birleşmiş Milletlerin 9/12/1948 tarihli Sözleşme metninden ayrılmaktadır: Sözleşme 2 nci maddesinde jenositi "bir insan grubunun imha niyeti" ile belirlemekte ve böylece sübjektif bir ölçüt kullanmaktadır. Tasarının metninde ise meydana getirilmiş "bir plânın icrası suretiyle" denilerek objektif bir ölçüt kullanılmış olmaktadır. Böylece suç girişiminin plânlı ve sistematik karakteri vurgulanmış olmaktadır. Kaldı ki, bu koşul Nürnberg Mahkemesi Statüsünün 6 ncı maddesinde de yer almaktadır.

Ayrıca şu hususa da işaret edilmelidir ki, 1948 Sözleşmesinde sadece belirli gruplar yer aldığı hâlde, Tasarı bunlara bütün diğer grupları da eklemek suretiyle, suça daha da genişlik vermiştir.

Soykırım suçunun millî, etnik, ırkî veya dinsel veya herhangi bir grubun tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması amacıyla işlenen özel kasıt içeren bir suç olduğu açıktır. Bu suçun mevzuatımıza dahil edilmesi, 1948 tarihli Jenosit Sözleşmesinden kaynaklanan bir yükümlülüğümüz gereğidir. Sözleşme ile maddî ve manevî unsurları açıkça belli olan farklı bir suçu ihdas etme yükümlülüğü getirilmiştir.

Roma'da düzenlenen diplomatik bir konferans sonucu kabul edilen ve jenosit dahil insanlığa karşı işlenen suçların cezalandırılması amacıyla kurulması öngörülen Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü düzenlemelerinde de konu irdelenmiş bulunmaktadır.

Bu suçlarla ilgili olarak Sözleşmeye taraf ülkelerin bazıları konuyu iç mevzuatlarına sokmuşlardır: Söz gelimi Fransa 1992 yılında kabul etmiş olduğu yeni Ceza Kanununda insanlığa karşı suçlar başlığı altında, soykırım suçunu düzenlemiş, konu Avusturya Ceza Kanununun 321 inci maddesinde, Alman Ceza Kanununun 220a maddesinde yer almıştır.

Maddeyle, bu tür suçları işleyecek özel hukuk tüzel kişileri de cezalandırılmakta ve bu tür suçlardan dolayı zamanaşımının işlemeyeceği kabul edilmektedir.

Madde 129- Maddede, bir plânın uygulanması suretiyle ve siyasal, felsefî, ırkî veya dinsel saiklerle nüfusun sivil bir grubuna karşı, sürgün etme, esir hâline getirme, kitle hâlinde ve sistematik olarak kişileri öldürme, insanların kaçırıldıktan sonra yok edilmeleri, işkence veya insanlık dışı işlemlere veya biyolojik deneylere tâbi kılma, zorla hamile bırakma, zorla fuhşa sevk etme eylemlerinin işlenmesi insanlığa karşı suç sayılmıştır.

Bu madde Milletlerarası Nürnberg Askerî Mahkemesi Statüsünün 6 (c) maddesinden esinlenerek kaleme alınmıştır. Nitekim yeni Fransız Ceza Kanunu da 212-1 inci maddesi yönünden aynı surette hüküm getirmiştir. Dikkat edilmelidir ki, bu maddedeki hareketler bir grubun, grup olarak imha edilmesi özel kastı ile işlenecek olursa jenosit suçuna dönüşür. Aynı eylemler başka özel kastlarla işlendiğinde Tasarının diğer bazı hükümlerini ihlâl eden suçları oluşturabilirler.

Suçun diğer unsurları hakkında 128 inci maddenin gerekçesine bakılmalıdır.

Madde 130- *Gerek jenosit suçunun gerek insanlığa karşı suçların örgüt şeklindeki bir yapılanmayla da işlenmesi hâlinde madde, bu tür suçları işlemek amacıyla örgüt kurulmasını ve bu örgütlere katılmayı ayrıca cezalandırmaktadır. Örgüt tanımı için Tasarının 4 üncü maddesinin gerekçesine bakılmalıdır. (Madde 4-Örgüt kavramı Tasarının değişik maddelerinde bazen müstakil suç, bazen suçun kurucu unsuru veya ağırlaştırıcı nedeni olarak yer almaktadır. Örgüt, aslında birden fazla kişiler arasında bir anlaşmadır. Ceza hukukunda eylemsiz anlaşma bazı hâllerde bir tehlike suçu olarak yer almaktadır; aslında sadece anlaşma suç oluşturmaz. Bu nedenle örgüte müstakil suç veya ağırlaştırıcı neden olarak kanunda yer verildiğinde, anlaşmanın saptanması gereklidir. Ayrıca iştirak hâli ile örgütün de birbirine karıştırılmaması gereklidir. Bu nedenle tanımda "yapılanma" ve "birleşmenin dıştan gözlemi yapılabilecek biçimde oluşturulması" gereklerine yer verilmiştir.....)*

Tasarıdaki madde metin ve gerekçelerinden de anlaşılacağı üzere , soykırım Yeni TCK tasarısında özel hükümler arasında birinci suç olarak düzenlenmiştir. Kapsamı Soykırım sözleşmesinden daha geniş tutulmuş , sözleşmedeki dört grup sayıldıktan sonra diğer gruplara karşı da suçun işlenebileceği belirtilmiştir.

B. Uluslararası Hukukta

1. Tarihi Gelişim

Uluslararası Ceza Mahkemeleri tarihi incelendiğinde bu mahkemelerin kuruluş fikrinin sanıldığı aksine 20. yüzyılın çok öncelerine gittiği görülmektedir. Bu anlamda uluslararası karakterdeki ilk yargılama 1474 yılında Breisach, Almanya'da gerçekleşmiştir. İmparatorluğa mensup olan her devletten bir yargıcın katılmasıyla Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kurduğu bu yirmi yedi yargıçlı mahkemede sanık Peter von Hagenbach, Tanrı'nın kanunlarına ve günümüzde savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlarla eşdeğer olan insanlığın kanunlarına karşı gelmekten suçlu bulunmuş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır¹²⁹.

Daha sonraki bir başka adım ise, Birinci Dünya Savaşının bitimine rastlar. 18 Ocak 1919'da Versailles Andlaşmasının 227. Maddesiyle Almanya Eski imparatoru II. Wilhelm'in 1914'de dünya savaşını başlatması nedeniyle "Sözleşmelerin kutsal gücüne ve uluslararası ahlaka acımasız saldırı" suçundan kurulacak beş büyük devletin (bunlar ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya idi) birer hakiminden oluşacak özel görevli bir mahkemede yargılanması açıkça öngörülmüştü. Ne var ki bu andlaşma maddesi Hollanda'nın II.Wilhelm'i iade etmemesi nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Buna karşılık, Fransız ve İngiliz Askeri Mahkemelerinde tutsak Alman subaylar yargılanmış, Alman Hükümeti 1919 da tutsak Alman subaylar dışında sadece savaş suçlusu 6 subay teslim etmiş, ardından 17.12.1919 tarihli kanunla bu tür suç faillerini yargılamak için kendi mahkemelerine yetki vererek daha sonraki iade istemlerini reddetmiştir. Bu çerçevede görülen 16 davadan altısı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır¹³⁰.

¹²⁹ Timuçin Köprülü , "Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardımlaşma", www.adalet.org/bekran.php?idno=228&id=1409 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 272

¹³⁰ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.273

İki dünya savaşı arasındaki yirmi yıllık dönemde (1919-1939), Milletler Cemiyeti tarafından cezai konularda yetkili olacak uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde, özellikle hemen savaş sonrası yıllardan başlayarak yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, konu daha sonra bir başka olay sebebiyle tekrar gündeme gelmiştir. Bu olay, 1934 yılında yapılan suikast sonucu Fransa'ya resmi ziyarette bulunan Yugoslavya Kralı I. İskender (I. Alexandre) ile Fransız Dışişleri Bakanının ölümüdür. Bu olay nedeniyle Fransa'nın gayretleriyle 16 Kasım 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ile bu anlaşmanın eki durumundaki Uluslararası Tedhiş Suçlarını Cezalandırmakla Görevli Uluslararası Ceza Divanı Kurulmasına Dair Andlaşma kabul edilmiştir. Bu iki sözleşmenin yapılmasını izleyen aylarda, cesaretle sağlanan bir yenilik olarak nitelendirilen ve Uluslararası Ceza Hukukuna yeni ufuklar açacağı ifade edilen bu mahkemenin, bir daimi uluslararası ceza divanı kurulması yönünde o güne kadar gösterilen sürekli gayretlerin bir sonucu olduğu vurgulanmış ise de, araya giren savaş nedeniyle gerekli ilgiyi toplayamamış, sadece Hindistan'ın onayladığı bu sözleşmeler adeta ölü birer metin olarak uzunca bir süre unutulmaya terk edilmiştir¹³¹.

Bununla birlikte, bu dönemde, hayata geçirilemeyen bu sözleşmeler yanında, insancıl hukukun ihlalini yasaklama yönünde birçok olumlu adımlar atılmıştır. Bunlar arasında özellikle : Saldırı savaşının uluslararası dayanışmayı ihlal ettiğini vurgulayan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin 1924'tarihli Cenevre Protokolü, Saldırı savaşının uluslararası bir suç olması sonucu uluslararası uyuşmazlıkları çözmeye hiçbir zaman kullanılmayacağına ilişkin Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun 24.9.1927 tarihli kararı, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için savaş açmayı yasaklayan ve sözleşen tarafların karşılıklı ilişkilerinde ulusal politika aracı olarak savaştan vazgeçmeyi içeren 27.8.1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı (veya diğer ismiyle Paris Paktı), sayılabilir¹³².

¹³¹ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.273

¹³² Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.273

Savaş suçlarının uluslararası yargı organlarınca yargılanması ve cezalandırılması konusunda uygulanan uluslararası hukukta üç değişik uygulama ile karşılaşmaktadır. Bu konudaki öncü uygulama Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemelerinin uygulaması olmaktadır. Günümüzde yürürlükte olan uluslararası belgeler uyarınca halen çalışan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri uygulamaları günümüz uygulamasını oluşturmaktadır. 1998'de bir devletlerarası konferansta kabul edilerek 17.7.1998'de imzaya açılan ve 1.7 2002 tarihinde yürürlüğe giren Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi gelecekteki uygulamayı oluşturacaktır¹³³.

2. Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri

Nuremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi, 8.8.1945 tarihli Londra Andlaşmasına taraf ABD, Fransa, İngiltere ve S.S.C.B. tarafından kurulmuş olup, Almanya'nın da koşulsuz teslimi ile bunu kabul etmiş bulunduğu görüşü öğretide büyük ölçüde paylaşılan bir uluslararası mahkemedir. Londra Andlaşmasının eki Statüsünün 2. maddesine göre anılan Mahkeme sayıları yenen devletlerce atanan 4 yargıçtan oluşmuştur. Herbir yargıcın bir de yedeği bulunmaktadır. Mahkemede savcılık görevi her biri 4 yenen devletçe atanan 4 başsavcı tarafından tek ya da birlikte yerine getirilmiştir. Londra Andlaşmasının 1. maddesi İkinci Dünya Savaşı sırasında fiilleri coğrafi açıdan bir tek yere bağlanamayan gerek tek gerekse gurup yada örgüt üyesi olarak işlenen suçların faillerini yargılamakla görevlendirmektedir. Statünün 1. ve 6. maddeleri yargılanacak kişilerin yalnızca itilaf devletlerinin hizmetindeki önemli savaş suçluları olacağını eklemektedir. Mahkeme kararlarını oy çokluğu ile almakta olup, oyların eşitliği durumunda Başkanın oyu kararı belirleyici olmaktadır¹³⁴.

¹³³ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.350

¹³⁴ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.350 ; Nürenberg Askeri Mahkemesi hakkında ayrıntılı bilgi ve Eski Yugoslavya Mahkemesi ile karşılaştırması için bkz: Durmuş Tazcan, "Uluslararası Suçları

Nüremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi 24 üst düzey Nazi Hükümet görevlisini yargılamış, üç yüz bin tanık dinleyip, 6300 kanıtı değerlendirerek, bir yılda 402 oturum yapmıştır. Bu özel görevli (*ad hoc*) mahkeme, 1- Barışı ortadan kaldırmaya veya tehlikeye atmaya ilişkin suçları, 2- insanlığa karşı işlenen suçları, 3-Savaş suçları nı yargılayarak, 24 failden 11'i hakkında ölüm, 3'ü hakkında müebbet, 7 tanesi hakkında ağır hapis ve 3'ü hakkında beraat kararı vermiştir¹³⁵.

Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemesine gelince, Uzakdoğu'daki savaş sonunda yenilen Japonya'nın 2.9.1945 tarihli Teslim Bildirisini imzalamasından sonra 19.4.1946 tarihinde Müttefik Devletler Uzakdoğu Başkomutanı ABD'li General Mac Arthur tarafından ilan edilmiş ve Uzakdoğu'da öteki Müttefik Devletlerce de birtakım değişikliklerle 26.4.1946'da kabul edilmiştir. Mahkeme sonuçta Uzakdoğu'daki Müttefikleri oluşturan şu 11 devletin yargıçlarından ve savcılarında oluşmuştur: Avustralya, Kanada, Çin, Fransa, İngiltere, Hindistan, Hollanda, Yeni Zellanda, Filipinler, S.S.C.B. ve ABD. Tüm yargıçlar ve savcılar anılan her bir devletten birer olmak üzere ABD'li Başkomutan tarafından atanmıştır. Tokyo Mahkemesi Statüsünün 5. maddesi yargılanacak kişileri Uzakdoğu'daki tek ya da örgüt üyesi olarak suç işleyen savaş suçluları diye belirtmektedir. Mahkeme 6 yargıçtan fazla yargıç hazır olduğunda görev yapabilmekte olup, kararlar oy çokluğu ile alınmaktadır. Oyların eşitliği durumunda Başkanın oyu belirleyici olmaktadır¹³⁶.

Tokyo Askeri Mahkemesi ise, Mayıs 1946'dan Ekim 1948'e kadar üst düzey görevli Japonları yargılayıp (25 kişi yargılanıyor), 7 kişiyi ölüm, 7 kişiyi müebbet, diğerlerini de ağır hapis cezasına mahkum etmiştir¹³⁷.

Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesine, Kenan Tuçomağ'a Armağan, İstanbul 1997, s.481

¹³⁵ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

¹³⁶ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.351

¹³⁷ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s.274

3. Eski Yugoslavya ve Raunda Uluslararası Ceza Mahkemeleri

Eski Yugoslavya topraklarında 1991 yılından itibaren yaşanan etnik temizlik hareketine dönüşen **soykırım** ve savaş esirlerine kötü ve insanlık dışı muameleler gibi Uluslararası İnsancıl Hukukun ağır ihlallerinin sanığı olan kişilerin kovuşturulması amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 22 Şubat 1995 tarih ve 808 sayılı kararının 1. paragrafıyla Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Anılan kararın 2. paragrafıyla da, BM Genel Sekreteri, bu kararın kabulünden itibaren mümkün olan en kısa zamanda ve en geç altmış gün sonra, üye devletlerin önerilerini de dikkate alarak, konunun bütün yönlerini ele alan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması kararını etkin ve hızlı bir biçimde yaşama geçirecek ayrıntılı bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Genel Sekreter bu görev doğrultusunda 25 Mayıs 1993 tarih ve S/25704 sayılı raporunu hazırlamış, bu raporda sözkonusu mahkemenin hukuken kuruluşuna, yetkilerine, oluşum tarzına, ön soruşturma, son soruşturma, kanun yolları, adli yardım ve işbirliği ile mahkemenin ayrıcalık ve bağımsızlıklarına, merkezinin bulunacağı yere, mali desteğe, mahkemenin çalışma dili ile BM Genel Kuruluna yıllık rapor sunma yükümlülüğüne ve son olarak da mahkemeyi düzenleyen taslağa yer vermiştir. Genel Sekreter'in hazırladığı rapor ve eki taslağın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1995 tarih ve 827 sayılı kararı ile kabul edilmesi üzerine hakimler 17 Eylül 1993'te seçilmiş ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi aynı yılın 17 Kasım tarihinden itibaren Lahey'de toplantılarını yapmaya başlamıştır ve halen görevini sürdürmektedir¹³⁸.

Güvenlik Konseyi'nin 827 sayılı ve 25.5.1993 tarihli kararı ile kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi başta 11 yargıçtan oluşurken bu sayı Güvenlik Konseyinin 1166 sayılı ve 11.05.1998 tarihli kararı ile 14 yargıca çıkarılmıştır. Anılan Mahkeme önceleri üçer yargıçtan oluşan iki Birinci Derece Dairesi ile 5 yargıçlı bir İstinaf Dairesinden oluşurken günümüzde üç Birinci Derece Dairesine sahiptir. Mahkemenin bir

¹³⁸ Tezcan, "... Suçları Kovuşturmada Katedilen...", s.481

Savcılığı bulunmakta olup, suç failleri ile ilgili bilgi ve belge toplamak, kovuşturma başlatmak ve gerekli ise dava açmak Savcılığın yetkisindedir¹³⁹.

Eski Yugoslavya Mahkemesi kişiler bakımından gerçek kişileri yargılamakla yetkili kılınmıştır (mad. 6). Mahkeme Statüsü savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları planlayan, özendiren, emreden, işleyen ya da bunlara yardımcı olan kişilerin kişisel olarak cezai sorumluluğu olduğunu kabul etmektedir (mad. 7/1). Suç failinin resmi görevi, Devlet ya da Hükümet Başkanı dahil, onun cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı gibi (mad. 7/2), üstlerin bilgisi dahilinde işlenen ve üstlerin gerekli önlemleri almadığı astların işlediği suçlar için de üstlerin cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır (mad. 7/3). Yine, bir suç failinin Hükümetten ya da bir üstten emir alması onun kişisel cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmayıp koşullara göre değerlendirilmesini gerektirmektedir (mad. 7/4)¹⁴⁰.

Mahkemenin suçlar bakımından yetkisi, 1949 Cenevre Sözleşmelerini (mad. 2), genel olarak savaş hukukunun yapılageliş kurallarını (mad. 3), 1948 Soykırım Sözleşmesini (mad. 4) çiğneyen ve insanlığa karşı suç oluşturan fiillerin faillerini (mad. 5) kapsamaktadır. Mahkemenin yer bakımından yetkisi eski Yugoslavya ülkesi ile sınırlı olup (mad. 8), zaman bakımından yetkisi ise 1.1.1991'den itibaren bu ülkede işlenen ve olaylar sürdüğü sürece işlenecek olan suçları (mad. 8) kapsamaktadır¹⁴¹.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yukarıda belirtilen suçlarla ilgili olarak yetkili olması aynı suçlarla ilgili olarak devletlerin ulusal yargı organlarının yetkisini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim, Mahkeme Statüsünün 9/1. maddesi anılan Mahkeme ile ulusal mahkemelerin yarışan (rakip) yetkilere sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak, belli bir davayla ilgili olarak hem anılan uluslararası mahkemenin hem de bir ulusal mahkemenin yetkili olması durumunda, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin

¹³⁹Pazarcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.351

¹⁴⁰ Pazarcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.352

¹⁴¹ Pazarcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.352

yetkisinin üstün geleceği ve ulusal mahkemenin davayı anılan Uluslararası Mahkemeye devredeceği öngörülmektedir (mad. 9/2). Mahkeme Statüsü 10/1. maddesinde Non bis in idem ilkesi gereğince anılan Uluslararası Mahkemece bir davaya bakılmışsa herhangi bir ulusal mahkemenin bu davaya yeniden bakma yetkisi bulunmadığı gibi, Statünün 10/2. maddesinde belirli bir ulusal mahkemenin baktığı dava Statüde belirtilen suçların kapsamı dışında kalıyorsa, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bu davaya bakma yetkisine sahip bulunmadığını bildirmektedir¹⁴².

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde birçok Sırp savaş suçlusunu yargılanmış¹⁴³, Eski Yugoslavya devlet başkanı **Slobodan Miloseviç'in** yargılamasına da devam edilmektedir¹⁴⁴. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin birçok kararına göre, bazı istisnai fiiller hariç, Bosna-Hersek'teki Sırp'ların etnik temizliği bile soykırım suçu olarak değil insanlığa karşı suç veya savaş suçu olarak değerlendirilmiştir¹⁴⁵.

Bilindiği gibi, Ruanda'da çoğunlukta, fakat Brundi'de azınlıkta olan Hutular ile Brundi'de azınlıkta olup, Ruanda'da çoğunlukta olan Tutsiler arasında, Nisan 1994 - Temmuz 1994 tarihleri içinde Ruanda'da meydana gelen iç savaş sonucunda, Ruanda Hükümetinin istemi üzerine, Güvenlik Konseyinin 08 Kasım. 1994 tarih ve 955 sayılı Kararı ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme Tanzanya'nın başkenti olan Arusha'da faaliyet göstermektedir. Bu mahkemenin tabi olduğu kurallar, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesinin Statüsü ve tabi olduğu kurallar esas alınarak hazırlanmış olup, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile birlikte istinaf kanun yolu bakımından aynı istinaf mahkemesinin denetimine

¹⁴² Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.352

¹⁴³ Gündüz Aktan , "Boşnak Soykırımı" Radikal, 06.08.2001 ; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 2 Ağustos 2001günü ilk soykırım davasını tamamladı ve 13-19 Temmuz 1995'te Srebrenica'da 7 bin 500 civarında Boşnak'ın katledilmesinden dolayı Drina ordusu komutanı Sırp general Kestic'i 46 yıl hapse mahkûm etti. Bu karar 1948 Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde Avrupa'da verilen ilk soykırım kararıdır.

¹⁴⁴ Slobodan Miloseviç'in yargılanmasını sağlamak için hazırlanan rapor metni için bknz: Miloseviç Dosyası, 18.04.1999, www.turksforum.nl

¹⁴⁵ Aktan , a.g.m., s.9

tabidir. Ayrıca bu mahkemenin ayrı bir savcılık makamı bulunmamakta, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin savcısı aynı zamanda Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin de savcılığını yapmaktadır¹⁴⁶.

Ruanda Uluslararası Mahkemesi başta 11 yargıçtan oluşurken (mad. 11) bu sayı Güvenlik Konseyinin 1165 sayılı ve 30.04.1998 tarihli kararı ile 14 yargıca çıkarılmıştır. Anılan Mahkeme de günümüzde üç yargıçtan oluşan Birinci Derece Dairesi ve 5 yargıçlı bir İstinaf Dairesinden oluşmaktadır (mad. 10-11). Mahkemenin bir Savcılığı bulunmakta ve araştırma, kovuşturma başlatmak ve dava açmak Savcının yetkisindedir (mad. 15)¹⁴⁷.

Ruanda Uluslararası Mahkemesinin kişiler bakımından yetkisi gerçek kişilerle sınırlıdır (mad. 5). Mahkeme Statüsü suç faillerinin resmi görevinin cezai sorumluluğu ortadan kaldırmadığını; yine, üstlerin bilgisi ya da ihmali dahilinde astların işlediği suçlar için üstlerin kişisel sorumlu olacağını bildirmektedir (mad. 6). Ruanda Mahkemesinin suçlar bakımından yetkisi **soykırım suçunu** (mad. 2), insanlığa karşı suçu (mad. 3) ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanan uluslararası hukuk kurallarının ağır ihlallerini (mad. 4) kapsamaktadır. Mahkemenin yer bakımından yetkisi Ruanda ülkesi ile "Ruanda yurttaşlarının uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerini işlediği komşu ülkeler" olarak belirtilmektedir (mad. 1 ve 7). Mahkeme zaman bakımından yalnızca 1.1.1994 - 31.12.1994 tarihindeki suçları yargılamakla yetkilidir (mad. 7)¹⁴⁸.

Ruanda Uluslararası Mahkemesinin belirtilen konularda yetkili olması ulusal mahkemelerin yargı yetkisini ortadan kaldırmamaktadır (mad. 8/1). Herhangi bir devletin ulusal mahkemesi ile Ruanda Uluslararası Mahkemesinin aynı davaya bakma durumu doğarsa, Uluslararası Mahkemenin yetkisinin üstün geleceği kabul edilmektedir (mad. 8/2). Burada da Eski Yugoslavya Mahkemesi için öngörülen koşullarda **Non bis in idem**

¹⁴⁶ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 275

¹⁴⁷ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, , s.353

¹⁴⁸ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, , s.353

İlkesi geçerlidir (mad. 9)¹⁴⁹. Ruanda Uluslararası Mahkemesi 1995 yılından bu yana görevini sürdürmektedir¹⁵⁰.

4. Uluslararası Ceza Mahkemesi

BM Genel Sekreteri Kofi Annan,, 18 Temmuz 1998 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü'nün İmza Törenindeki konuşmasında mahkemenin kuruluşunu; "gelecek nesiller için bir umut hediyesi ve evrensel insan hakları ve hukukun üstünlüğü yolunda ileriye yönelik atılan dev bir adım" olarak kabul etmiştir¹⁵¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), devletlerin uluslararası hukuk kapsamında işleyebilecekleri en ağır suçlar olan soykırım, diğer insanlığa karşı suçlar ile savaş suçlarını soruşturmak amacıyla devletlerin uluslararası toplumu tarafından yaratılan daimi, bağımsız bir yargı organı olacaktır.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasına neden olayların yaşanmasından önce, 1989 yılında BM Genel Kurulu, 4.12.1989 tarih ve A/Res. 44/39 sayılı kararıyla Uluslararası Hukuk Komisyonundan, insanlığın güvenliğine ve barışa karşı işlenen suçlar kapsamında böyle bir mahkeme konusunun incelenmesini ve bu Divanın görevleri arasına uyuşturucu madde kaçakçılarının da dahil edilmesinin öngörülmesini istemiştir. Eski Yugoslavya topraklarında 1991 yılından itibaren yaşanan etnik temizlik hareketine dönüşen soykırım ve savaş esirlerine kötü ve insanlık dışı muamelelerin de etkisi altında 1992 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 25.11.1992 tarih ve A/Res. 47/33 sayılı kararıyla Uluslararası Hukuk Komisyonundan Uluslararası Ceza Divanı tasarısını öncelikle hazırlamasını talep etmiştir¹⁵².

¹⁴⁹ Pazarcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.353

¹⁵⁰ Raunda Uluslararası Ceza Mahkemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pazarcı, a.g.e. , IV.Kitap, ; Jose E. Alvarez, "Crimes of States/ Crimes of Hate : Lessos from Rwanda" The Yale Journal of International Law, Summer 1999, Volume 24, number 2, s.365-483 ;

¹⁵¹ Bknz "Uluslararası Af Örgütü - Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Notu 3 - Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Giriş , www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois1005200201.shtml

¹⁵² Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 275

Böyle bir mahkemenin kurulması yönünde sürekli ve özellikle bu konferans sırasında gösterilen olağanüstü gayretler ve insanlığın bugüne kadar yaşadığı acı olaylar dikkate alındığında, sürekli görev yapacak Uluslararası Ceza Divanının kurulmasından beklenen amaç, uluslararası suçlulukla mücadelede uluslararası düzeyde örnek bir adalet sağlamak; bu tür suç mağdurlarının zararını gidermek; uluslararası düzeyde sosyal değerleri ve bireysel dürüstlüğü güçlendirmek; bu suçlar konusunda günümüz nesillerini eğitmek ve en önemlisi de, gelecekte muhtemel bu tür insani çöküşleri önlemek ve bunların cezasız kalmayacağı inancını yerleştirerek insanları vazgeçirmektir¹⁵³. Zira, nasıl ki ulusal toplumlarda, kamu düzeninin, kanunlara saygının, dürüstlüğü, suç işlemeyi önleyici kolluk hizmetlerinin, suç işlenmesi halinde de bozulan kamu düzenini tamirin, adaletin ve bansın sağlanması için diğer sosyal, ekonomik ve siyasi kurumlarla birlikte adli kurumların varlığı bir zorunluluk ise, aynı gereksinim uluslararası toplum için de söz konusu olmakta, devletlerin mutlak egemenlik anlayışına bir sınır ve denetim getirilmedikçe bu sorunlara bir çözüm bulunamamaktadır, işte bu nedenle Uluslararası Ceza Divanının kurulması yönünde ilk nihai tasarı yaşanan son insanlık dışı olaylarında etkisiyle, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün Güvenlik Konseyince kabulünden sonraki bir yıldan az bir süre içinde bitirilmiş ve Uluslararası Hukuk Komisyonunun Uluslararası Ceza Divanı tasarısı üye devletlerin bilgisine sunulmuştur. Nihayet, Roma'da 15 Haziran ile 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında toplanan Tam Yetkili Temsilcilerden Oluşan BM Diplomatik Konferansında tasarı ve değişiklik önerileri tartışılmış, Uluslararası Ceza Divanı Statüsü 120 devletin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 20 devletin de çekimser oyu ile kabul edilerek 18 Temmuz 1998 tarihinde tüm devletlerin imzasına açılmıştır¹⁵⁴. Gerekli imza ve onay şartlarının tamamlanmasıyla Roma statüsü 1.7.2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir¹⁵⁵.

¹⁵³ UCM'nin kuruluş amacı ve gerekçeleri için bkz: Rifat Murat Önok, "Uluslararası Ceza Divanı", www.izmirbarosu.org.tr/dergi/2001_sayi01_08.htm (2001, ocak)

¹⁵⁴ Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 276

¹⁵⁵ 15.05.2003 tarihi itibarıyla Roma Statüsünü imzalayan devlet sayısı 143, onaylayan devlet sayısı 90 dır. Bknz: www.iccnw.org veya <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterXVIII/treaty10.asp>

Roma'da toplanan diplomatik konferans sonunda 17.7.1998 tarihinde kabul edilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü ile kurulması öngörülen Mahkeme 18 yargıçtan oluşacaktır (mad. 36/1). Ancak, Mahkemenin yargıç sayısının artırılması olanağı vardır (mad. 36/2). Uluslararası Ceza Mahkemesi, Başkan ve 4 yargıçtan oluşan İstinaf Bölümüne en az 6 yargıçtan oluşan Birinci Derece Bölümüne ve yine en az 6 yargıçtan oluşan Hazırlık Bölümüne sahip olup, Birinci Derece Dairesi her davaya 3 yargıçla ve Hazırlık Dairesi her davaya 3 ya da bir yargıçla bakmak zorundadır (mad. 39). Mahkemenin anılan Bölümlerinden başka Savcılığı ve yazmanlığı bulunmaktadır (mad.34). Mahkeme Hollanda'nın Lahey kentinde faaliyetlerini yürütecektir¹⁵⁶.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin kişiler bakımından yetkisi gerçek kişileri kapsamaktadır (mad.25/1). Mahkeme yetkisine giren suçlarla ilgili olarak suçu bizzat işleyen, işlenmesini emreden, isteyen ya da özendiren, suçun işlenmesine yardımcı ya da ortak olan ya da herhangi bir biçimde suçun işlenmesine ya da teşebbüsüne katılan, **soykırım** suçu ile ilgili olarak da bu suça doğrudan ve kamu önünde özendiren kişileri yargılama yetkisine sahiptir (mad. 25/3). Ancak, suçun işlendiği sırada 18 yaşını doldurmayan kişiler bakımından Mahkeme yargı yetkisine sahip değildir (mad. 26). Buna karşılık, Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı ve Hükümet üyesi olmak dahil resmî görevde olmak Mahkemenin yetkisini kaldırmadığı gibi (mad. 27), askeri lider ya da üst düzey yöneticilerin emir ya da otoritesi altındaki kişilerin anılan üstlerinin bilgisi dahilinde ya da bilgisi dahilinde olması gereken durumlarda, eğer anılan üst gerekli ve makul engelleyici önlemler almadıysa, bu üstler de kişisel olarak cezai sorumlu tutulmaktadır (mad. 28)¹⁵⁷.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin suçlar bakımından yetkisinin kapsamında, **soykırım suçu**, insanlığa karşı suç, dar anlamda savaş

¹⁵⁶ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.355 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 279-281 ; Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma statüsünün Türkçe metni için bkz: Roma Statüsü'nün Türkçe metni için Bknz.; Bozkurt, a.g.e.

¹⁵⁷ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.355 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 279-281

suçu ve saldırı suçu yer almaktadır (mad. 5/1). Ancak, saldırı suçunun, statünün yürürlüğe girmesinden 7 yıl sonra koşullarının ve uygulamaya konulmasının saptanmasına kadar, Mahkemece bir işleme bağlı tutulması askıya alınmış bulunmaktadır (mad. 2 ve 121-123). Anılan suçlarla ilgili olarak soykırım suçu ve insanlığa karşı suçun barış zamanı ya da savaş zamanı işlenmesinin olanaklı bulunduğu ve dar anlamdaki savaş suçlarının da uluslararası silahlı çatışmaları ve Uluslararası olmayan silahlı çatışmaları kapsadığının altını çizmek uygun olacaktır¹⁵⁸.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü yer bakımından hiçbir hüküm içermemekle tüm evrende işlenecek suçları kapsar görünmektedir. Mahkemenin zaman bakımından yetkisine gelince, Mahkeme Statüsü yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlar bakımından yetkili olacaktır (mad. 11)¹⁵⁹.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Güvenlik Konseyi kararları ile kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Mahkemelerinin durumundan farklı olarak, devletler bakımından yetkili olabilmesi ilke olarak statüsü ile bağlanan devletler için olanaklıdır. Mahkeme Statüsünün 12. maddesi devletlerce iki yolla Mahkemenin yargı yetkisinin kabul edilebileceğini öngörmektedir: i) Statüye taraf olarak (mad. 12/1); ii) Statüye taraf olmadan Mahkemeye bir bildirim yaparak belirli bir suç için Mahkemenin yetkisinin kabul edildiğini açıklayarak (mad. 12/2-3). Bir taraf devletin Mahkemeye anılan bir ya da birkaç suçu kapsayan bir durumu getirmesi ya da Savcının kendiliğinden bir suçla ilgili kovuşturma açması durumlarında, suçun işlendiği ülke devleti ya da suçlunun uyruğunda bulunduğu devlet belirtilen iki yoldan biri aracılığıyla Mahkemenin yetkisini kabul etmişse Mahkeme ilgili suç konusunda yargı yetkisini kullanabilecektir (mad. 12/2-3 ve mad. 13/a ve c). Başka bir deyişle, Mahkeme Statüsüne taraf olmayan bir devletin yurttaşı Statüye taraf olan bir devletin ülkesinde anılan savaş suçlarını işlerse Mahkeme yetkili olmaktadır. Bu da Statüye taraf olmayan bir devletin görevlilerinin ve yurttaşlarının ülke dışında

¹⁵⁸ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.355 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 284-288

¹⁵⁹ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.355 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 281

soykırım, insanlığa karşı suç ya da silahlı çatışmalara katılarak savaş suçu işlenmesi durumunda suçların işlendiği ülke devleti Statüye tarafı suç faili kişileri Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargılamasının olanaklı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Statüye taraf olmayan bir devletin ülkesinde Statüde sayılan suçların işlenmesi durumunda, eğer suç faileri Statüye taraf bir devletin uyruğunda ise Uluslararası Ceza Mahkemesi yine yetkili olabilecektir¹⁶⁰.

Buna karşılık, anılan suçların işlendiği bir durumun Güvenlik Konseyi'nce BM Andlaşmasının VII. Bölümü çerçevesinde Mahkemeye sevk edilmesi durumunda suçun işlendiği ülke devletinin ya da suç failerinin uyruğu devletlerin Statüye taraf olup olmadığının aranmayacağı ve Mahkemenin yargı yetkisini kullanacağı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Statünün 12/2. maddesinin yorumundan çıktığı gibi, Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşmasının VII. Bölümüyle ilgili bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olması ve aldığı kararların BM Andlaşmasının 25. maddesi gereğince bütün üye devletlerce uygulanması yükümü ışığında açıklanabilecektir. Böylece, yukarıda Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri için açıkladığımız gibi, BM Andlaşmasının VII. Bölümündeki görevi çerçevesinde bir özel uluslararası ceza mahkemesi kurma ve çalışmasını sağlama yetkisine sahip olduğu kabul edilen Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla ele aldığı bir durum birtakım geniş anlamda savaş suçlarının işlenmesine meydan vermişse bu savaş suçlarının da Uluslararası Ceza Mahkemesince yargılanması ve cezalandırılması uygulanan uluslararası hukuk açısından olanaklı bulunmaktadır. Burada, suçun işlendiği ülke devletinin ya da suçlunun uyruk devletinin Mahkeme Statüsüne taraf olmasının ya da yetkisinin özel bir bildirim ile kabul edilmesinin aranmasının nedeni, anılan devletlerin BM Andlaşmasına taraf olması ve o çerçevede Mahkemeye dava şevkinde bulunması olmaktadır. Başka bir deyişle, buradaki Mahkeme yetkisinin dayanağı bir andlaşmayı oluşturan ve andlaşmalar hukukuna bağlı olan

¹⁶⁰ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.356 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 280

Mahkemenin Statüsü değil, başka andlaşmalarla çatışması durumunda bile, 103. maddesi uyarınca üstün tutulacağı kabul edilen, BM Andlaşmasıdır¹⁶¹.

Sonuçta Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisinin kapsamını devletlerin Mahkeme Statüsü ile bağılı olup olmama durumlarına göre değerlendirdiğimizde, bir devlet Statüye taraf olmadan da aşağıdaki durumlarda siyasal ve yönetsel yetkililerinin, askerlerinin ve öteki yurttaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanması olanağı vardır:

i) Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşmasının Vn. Bölümü çerçevesinde hareket ederek bir durumla ilgili suç faillerini Mahkemeye sevk etmesi;

ii) Statüye taraf olmayan bir devletin yetkililerinin ve yurttaşlarının Statüye taraf bir devlet ülkesinde anılan suçları işlemesi ve bu sonuncu devletin bu durumla ilgili suç faillerini Mahkemeye sevk etmesi.

Öte yandan, Statüye taraf olmayan bir devletin ülkesinde anılan suçların işlenmesi durumunda da Uluslararası Ceza Mahkemesi olaylara el koyarak yargı yetkisini aşağıdaki durumlarda kullanabilecektir:

i) Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşmasının VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek bu durumla ilgili suç faillerini Mahkemeye sevk etmesi;

ii) Statüye taraf bir devletin yurttaşlarının başka ülkelerde işlediği anılan nitelikteki suçları nedeniyle durumu Mahkemeye sevk etmesi. Böylece, örneğin, bir devletin ülkesinde geçen ve uluslararası olmayan silahlı çatışma niteliği de tanımadığı bir durumun Güvenlik Konseyince uluslararası barışı ve güvenliği bozan ya da tehlikeye düşüren bir durum olarak değerlendirilerek suç faillerini Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk etmesi olanaklı görünmektedir. Yine, Statüye taraf bir devletin yurttaşlarının Statüye taraf olmayan bir devlet ülkesinde katıldığı bir soykırıma ya da silahlı

¹⁶¹ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.356 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 280 ; Andlaşmaların bağdaşmazlığı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Mahmut Göçer , **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması** , Seçkin Yayınevi, 1.b, Ankara 2002 ; , Mahmut Göçer , "Uluslararası İnsan Hakları Andlaşmalarının Bağdaşmazlığı Sorunu ve Uluslararası Hukuk" AÜSBFD Cilt: 56 Temmuz – Eylül 2001 No.3 , s.49-70

çatışmalara bağlı olarak yurttaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesine şevkini sağlamak suretiyle Statüye taraf olmayan bir devletteki kimi olayları uluslararası düzeye taşınması olanağı doğmuş görünmektedir. Uygulamanın ve Mahkeme içtihadının tam olarak ne yönde oluşacağını zaman gösterecektir¹⁶².

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün I. maddesine göre sürekli ve ulusal ceza mahkemelerinin tamamlayıcısı bir mahkeme olarak kurulmuştur. Statünün 17/1. maddesi uyarınca, eğer Statüde öngörülen bir suç yetkili devlette soruşturma ya da kovuşturma konusu olmuşsa, ilgili devletin bunu sürdürme istek ve yeteneği olmaması durumları hariç, Uluslararası Ceza Mahkemesi yetkisizlik kararı vermek zorundadır. Başka bir deyişle, bu durumlarda ulusal mahkemelerin önceliği vardır. Öte yandan, aynı 17/1. madde uyarınca eğer Uluslararası Ceza Mahkemesi önüne getirilen suçun faili aynı fiili nedeniyle daha önceden yargılanmışsa ya da fiili yeterince ağır bir suç oluşturmuyorsa Uluslararası Ceza Mahkemesi yine yetkisizlik kararı verebilecektir. Her haliyle Statünün 20. maddesi **Non bis in idem** ilkesini teyid etmek suretiyle bir kişinin aynı suç nedeniyle iki kez yargılanamayacağını öngörmektedir. Kuraldışı olarak, Uluslararası Mahkeme bir ulusal mahkemece yargılanan suç faillerini, eğer bu kişiyi anılan Uluslararası Mahkemenin yetkisinden kaçırmak amacı güdüüyorsa ya da suç faili bağımsız ya da tarafsız bir mahkemede yargılanmamışsa, Uluslararası Ceza Mahkemesi yetkili olabilmektedir (mad. 20/3). Anılan Mahkemenin yetkisine ya da bir davanın kabul edilebilirliğine sanık, ulusal yargı yetkisine sahip devlet ya da Mahkemenin yetkisini kabul etmiş Statüye taraf olmayan bir devlet itiraz edebilecektir (mad. 19)¹⁶³.

Bir konu Güvenlik Konseyi önünde bulunduğu zaman eğer Güvenlik Konseyi BM Andlaşmasının VII. Bölümü çerçevesinde Mahkemeye soruşturma ve kovuşturma yapmamasını bir kararı ile isterse Mahkeme 12

¹⁶² Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.357 ; Tezcan, “Uluslararası Suçlar...”, s. 280

¹⁶³ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.357 ; Tezcan, “Uluslararası Suçlar...”, s. 281

ay süresince işlemlerini askıya almak zorundadır (mad. 16). Güvenlik Konseyi aynı koşullarda kararını yineleyebilmektedir¹⁶⁴.

5. Birleşmiş Milletler Müdahalesi :

Sözleşmenin 8. maddesine göre, soykırım suçlarını işlemeyen önce veya işlenirken önlemek; milli ve milletlerarası mahkemelere intikal edemeyen soykırım suçların BM getirmek mümkündür. Aslında BM Andlaşmasına göre barış ve milletlerarası güvenliği bozucu her davranışı teşkilatın yetkili organları önüne getirmek mümkündür. Fakat alınacak tedbirlerin daha özel, etkili ve vasıflı olması; Dünya kamu oyunu psikolojik durumu nazara alınarak daha sert tepkiler göstermesi için 8. madde de bu husus ayrıca tekrarlanmıştır¹⁶⁵.

Birleşmiş Milletlerin başlıca amacı, uluslararası barış ve güvenliği korumaktır. Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü bu amaç için öngörülen araçlardan biridir. Teşkilatın amaçlarını sıralayan birinci maddenin birinci paragrafında; "Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla : barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak; ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek;" ten söz edilmektedir¹⁶⁶.

Birleşmiş Milletlerde Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının başlıca sorumlusu Güvenlik Konseyidir. Bunun gereği olarak uyuşmazlıkların

¹⁶⁴ Pazarıcı, a.g.e. , IV.Kitap, s.358 ; Tezcan, "Uluslararası Suçlar...", s. 280

¹⁶⁵ Sözleşme Madde 8 :Birleşmiş milletlerle işbirliği: "Sözleşmeci devletlerden herhangi biri soykırım fillerinin veya üçüncü maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, birleşmiş milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartına göre harekete geçmesini isteyebilir."

¹⁶⁶ Edip F Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, II.Kitap , İstanbul , 2.b, 1987, s.334

barışçı yollarla çözümlenmesinde de öncelikle görevli ve yetkili organ Güvenlik konseyidir¹⁶⁷.

Uluslararası bir uyuşmazlık Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi önüne, uyuşmazlığın tarafları tarafından getirilebilir (mad. 37) . Güvenlik Konseyi uyuşmazlığa kendiliğinden el koyabilir (mad. 33/2 , 34 , 36) . Teşkilat üyelerinden herhangi biri bu uyuşmazlığa taraf olsun olmasın , uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici mahiyette gördüğü bir uyuşmazlığı Güvenlik Konseyi önüne getirebilir (mad. 35). Üye olmayan bir devlet de kendisinin taraf olduğu bir uyuşmazlığı .Güvenlik Konseyi önüne getirebilir. Bir uyuşmazlık Genel Kurul tarafından ve Genel Sekreter tarafından da Güvenlik Konseyi önüne getirilebilir (mad. 10,11/1, 99).

Güvenlik Konseyi öncelikle uyuşmazlığın uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici mahiyette olup olmadığını inceler. Bu mahiyette gördüğü taktirde , öncelikle uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümü için taraflara tavsiyelerde bulunur. Çözüm için uygun düzeltme ve usul tarzlarını tavsiye edebilir (mad. 33, 36). Hukuki nitelikteki uyuşmazlıklar için Adalet Divanına sunulması gerektiğini tavsiye edebilir. Güvenlik Konseyi son çare olarak uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için zorlama tedbirlerine başvurulması yönünde karar alabilir¹⁶⁸.

Soykırım sözleşmesinin başlığı; **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'** dir. Bu başlıktan da anlaşılacağı gibi , sözleşmeciler devletlere soykırım suçlularını cezalandırma yükümlülüğü yanında , bu suçu önleme sorumluluğunu da vermiştir. Soykırım suçu , genellikle devlet politikası olarak işlenen bir suç olduğuna göre , bu suçun önlenmesinde en önemli görev **Birleşmiş Milletler'e** düşmektedir.

¹⁶⁷ **BM Sözleşmesi Madde 24: Görev ve Yetkileri** : "1. Birleşmiş Milletlerin üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyine bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler.

2. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken Birleşmiş Milletlerin Amaç ve İlkeleri'ne uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyine verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. Bölümlerde gösterilmiştir."

¹⁶⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Çelik, a.g.e., II.Kitap, s.335- 411

Bu konuda Yugoslavya ve Ruanda da yaşanan soykırım olaylarına , Birleşmiş Milletlerin müdahaleleri yakın geçmişteki somut iki örneği teşkil etmektedir.

Eski Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra ortaya çıkan Bosna – Hersek sorununda Uluslararası Adalet Divanının Müdahalesi, anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası kurumların rolü açısından önemli bir ağırlık taşımaktadır. Bosna –Hersek Cumhuriyeti 20.03.1993 tarihindeki başvurusu ile Yugoslavya'nın ; Soykırım Sözleşmesinin çeşitli maddeleri, Birleşmiş Milletler Andlaşmasını hem de 1907 Lahey Kara Savaşı Sözleşmesi ile 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk sözleşmelerini ve ekli 1.Sayıllı protokolünü ve insan Hakları Evrensel Bildirisini çiğnediğini bildirmekte ve Divanın bunları saptamasını istemektedir¹⁶⁹. Ayrıca Bosna - Hersek Cumhuriyeti bu başvurusunda meşru savunma hakkının bulunduğunu, Güvenlik Konseyinin 713 Sayıllı kararı ile eski Yugoslavya ülkeleri için koyduğu ambargonun meşru müdafaa hakkını sınırladığını , bu konudaki hakkının teslim edilmesini , Yugoslavya yada onun ajanlarının Bosna – Hersek vatandaşlarını sistemli etnik temizliğe tabi tutma uygulamasına, öldürme , işkence , ırza geçme vb eylemlerine, kentleri ve halkı bombalama eylemlerine, ve Bosna - Hersek'e karşı hareket eden her türlü askeri yada yarı askeri örgüt grup yada kişiye silah , mühimmat , lojistik destek ve her türlü yardıma hemen son verilmesini istemektedir. Ayrıca Divanın Yugoslavya'nın verdiği tüm zararlar için tazminata karar vermesini ve geçici koruma önlemlerinin de alınmasını istemiştir¹⁷⁰.

Uluslararası Adalet Divanı öncelikle geçici koruma tedbirlerine yönelik hususları ele almış ve kararını 08.04.1993 tarihinde açıklamıştır. Divan kararında Yugoslavya'nın bazı yetki itirazlarını göz önünde tutarak, davada

¹⁶⁹ Hüseyin Pazarcı, “ Bosna –Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü” AÜSBFD, Cilt .51 Ocak – Aralık 1996 No. 1-4, Prof Dr Oral Sander'e Armağan, Ankara 1997 , s. 383

¹⁷⁰ Bosna – Hersek Cumhuriyetinin 20.03.1993 tarihli Başvurusu ve bu başvuru üzerine Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanının 08.04.1993 tarihli kararı için bkz : www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhy_summaries/ibhysummary19930416.html ; “Milletlerarası Adalet Divanı'nın Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Konvansiyonunun Uygulanmasına Dair Davaya İlgili 8 Nisan 1993 Tarihli Kararı” , (Çeviri Engin Şimşek) , Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl.12 , sy. 1-2, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1995

yetkisini değerlendirmiş ve kendisini sadece Soykırım Sözleşmesinin ihlaline yönelik hususlarda yetkili görmüştür. Divan Yugoslavya'dan soykırım suçunu işlenmesinin önlenmesi için elinde olan bütün imkanları alması gerektiğini , ve Yugoslavya'nın yetkisi altında bulunan yada desteğinden yararlanan herhangi bir askeri yada yarı askeri birimin yada düzensiz ordu birimlerinin , Yugoslavya'nın yetkisi yada etkisi altında bulunan örgütün yada kişinin soykırım eyleminde bulunmasını , bunu teşvik etmesini yada yardımcı olmasını engellemesi gerektiğini karara bağlamıştır¹⁷¹. Divan 11.07.1996 tarihinde yetkisi ve kabul edilebilirlik konusundaki kararını vermiş ve davanın özüne ilişkin karar henüz daha verilmemiştir¹⁷².

Birleşmiş Milletler , soykırımın önlenmesi için müdahalede bulunabildiği gibi , soykırım suçlarının cezalandırılması için de sonradan Ad Hoc (özel görevli) mahkemeler kurarak müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu gün için Uluslararası Ceza Mahkemesinin faaliyete başlamasıyla özel görevli mahkemelere ihtiyaç kalmamıştır.

¹⁷¹ Pazarcı, “ Bosna –Hersek Sorununda...”, a.g.e., s.384

¹⁷² Divanın Bosna – Hersek Cumhuriyetinin başvurusu hakkındaki 11.07.1996 tarihli kararı için bkz : www.icj-cij.org/cijwww/cij/cdoocket/cbhy/cbhyjudgments/cbhy_judgement_opinions_19990711/cbhy_cjudgment_19960711_declarationoda.htm

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETLERİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

I. GENEL OLARAK

Bir hukuk düzeninin var olması, kendilerine sorumluluklar yüklenmiş olan hukuk kişilerinin, bu sorumlulukları yerine getirmemeleri halinde sorumlu tutulmalarını gerektirir. Devletler hukuku düzeninde de, bu hukukun kişiler kendilerine yüklenmiş olan sorumluluklara, bağlı buldukları hukuk kaidelerine riayet etmedikleri zaman, bu şahısların uluslararası sorumluluğu doğar. Devletler, birbirleriyle münasebetlerinde olduğu kadar, ülke ve şahıslar üzerindeki yetkilerini de Devletler Hukuku kaidelerine uygun olarak kullanmak zorundadırlar. Devletin, Devletler Hukukunu her ihlali, uluslararası sahada bir haksız fiil teşkil etmektedir. Devletler Hukukuna göre bir haksız fiil işleyen Devlet, bu fiilden doğan zararları tamir etmek mecburiyetindedir. Uluslararası Adalet Divanı bu prensibi Almanya ile Polonya arasındaki **Chorzow Fabrikası davası** ile ilgili 26 Temmuz 1927 tarihli kararında açık bir şekilde teyit etmiştir: **"Bir taahhüt ihlal edildiği zaman, bunu uygun bir şekilde tamir etmek bir Devletler Hukuku prensibidir; dolayısıyla tamir, bir sözleşmenin uygulanmasında, bu sözleşmede yazılı olmasına lüzum bulunmaksızın bir tamamlayıcı şarttır¹."**

Devletin uluslararası sorumluluğu konusundaki kaideler esas itibariyle teamülü mahiyettedir. Bu bakımdan, Uluslararası mahkemelerin kararları sorumluluk konusunda mevcut kaidelerin büyük ölçüde ispat vasıtalarını teşkil etmektedir².

Sorumluluk konusunda kodifikasyon çalışmaları henüz sonuca ulaşmamıştır. Lahey'de (1930) kodifikasyon için ele alınan üç konudan birisi olan Devletin uluslararası sorumluluğu bahsinde, çalışmalar devam

¹ Seha L. Meray , **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara , AÜSBF Yayınları, c.1, 3.b, 1968, s.625

² Meray, a.g.e., s. 626

etmektedir. **Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK)** bu konuyu gündemine almış olmakla beraber, bu sahadaki çalışmalar henüz uluslararası düzeyde kabul görmüş bir sözleşme haline dönüşmemiştir . UHK 'nu bu konudaki son çalışmasını 2001 yılı Kasım ayında 53 . toplantısında yapmış ve bir sözleşme taslağı hazırlamıştır³.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukukuna göre **uluslararası sorumluluk**, bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı fiillerin ya da uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli birtakım zararların etkilerini, zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumudur. Böylece, uluslararası sorumluluk kurumu aracılığıyla verilen bir zararın uluslararası düzende giderilmesi sağlanmaktadır⁴.

Uluslararası sorumluluk kurumunu insan haklarının uluslararası düzeyde korunması mekanizmalarından ayırmak gerekmektedir. Her ne kadar insan haklarının çiğnenmesi durumunda da kişilerin ya da kişi gruplarının zarar görmesinin önlenmesi ve zarar meydana geldiye bu durumun düzeltilmesi amaçlanıyorsa da, iki kurum arasında birçok fark bulunmaktadır. En başta, uluslararası sorumluluk kurumundan farklı olarak, insan haklarının korunmasında amaç bir zararın giderilmesinden çok insan kişiliğinin ve değerlerinin korunmasıdır. İkinci olarak, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması ile hem bir devletin yurttaşlarının hem de yabancıların haklarının korunması olanaklı iken, uluslararası sorumluluk kurumu kişiler bakımından yalnızca yabancılar için işlemektedir. Nihayet, insan haklarının korunma mekanizmasının kişilerce harekete geçirilmesinin olanaklı olmasından farklı olarak uluslararası sorumluluk kurumu yalnızca devletler ve öteki uluslararası hukuk kişileri arasında işletilebilmektedir. Bununla birlikte, yabancıların insan haklarının çiğnenmesi nedeniyle

³ “**Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğı**” ile ilgili Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonunun (UHK) 2001 yılı Kasım ayında 53. toplantısında , hazırlamış olduğu taslak sözleşmenin İngilizce metni için Bknz: [www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles\(e\).pdf](http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles(e).pdf) ,

⁴ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap** , Ankara , Turhan Kitabevi, 1.b, 2000, s.151

gördükleri kimi zararların insan hakları mekanizması çerçevesinde önlenememesi ve giderilmemesi durumlarında, koşullar yerine gelirse, uluslararası sorumluluk kurumunun çalıştırılması olanağı da bulunmaktadır⁵.

Uluslararası sorumluluk kurumu çerçevesinde sorumlu tutulabilecek hukuk kişileri yalnızca devletler ve uluslararası örgütler gibi uluslararası hukuk kişileridir.

II. ULUSLARARASI SORUMLULUĞUN DOĞMASI VE DEVLETE BAĞLANABİLMESİ

Devletin uluslararası sorumluluğuna yol açacak bir fiilin , her şeyden önce Devletler Hukuku bakımından bir haksız fiil olması gerekir. Başka bir deyimle uluslararası ahlaka, uluslararası nezaket kurallarına aykırı fiiller, Devletin, hukuk alanında sorumluluğunu gerektirmez. Aynı şekilde Devletler Hukukuna uygun fakat iç hukuka aykırı fiiller de, devletlerin uluslararası alanda sorumlu tutulmasına yol açmaz⁶.

Bir uluslararası sorumluluk doğması için dört temel koşulun oluşması gerekmektedir. Bu dört temel koşul şunlardır:⁷

- Uluslararası hukuka aykırı bir fiilin ya da sonuçlarına uluslararası sorumluluk atfedilen özde uluslararası hukuka uygun bir faaliyetin varlığı
- Bu fiil ya da faaliyetin bir zarara meydan vermesi
- Bu fiil ya da faaliyetin bir uluslararası hukuk kişisine bağlanması, onun fiili ya da faaliyeti olarak değerlendirilmesi
- Bu fiil ya da faaliyete ilişkin olarak uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıracı ya da etkilerini silici herhangi bir nedenin bulunmaması.

⁵ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.151

⁶ Meray, a.g.e., s. 627

⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 152

A. Sorumluluğun Doğması Koşulları

1. Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilin Varlığı

Doktrin ve uluslararası uygulama, uluslararası sorumluluğun doğabilmesinin ilk koşulu olarak bir uluslararası yükümlülüğün çiğnenmesi olgusunu aramaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1949'da gündemine aldığı ve 1955 yılından başlayarak fiilen incelemeye başladığı uluslararası sorumluluk konusunda 2001 yılında kabul ettiği Maddeler Taslağının 1. maddesinde bir devletin uluslararası sorumlu tutulabilmesi için uluslararası hukuka aykırı bir fiilin varlığından söz edilmektedir.⁸ Uluslararası hukuka aykırı bir fiil arayan bu görüş kusurlu sorumluluk kavramını benimsemektedir. Buna karşılık, özellikle 1950'li yıllardan bu yana meydana gelen birtakım teknolojik ve çevresel zararlar karşısında, öğretiyi giderek uluslararası hukukun herhangi bir yasaklamasına konu olmayan birtakım faaliyetlerden doğan kimi zararlara ilişkin olarak herhangi bir kusur aramadan objektif sorumluluk kuramını geliştirmiştir. Böylece, herhangi bir faaliyetten yarar sağlayan devletlerin bu faaliyetin doğurduğu tehlikelerden sorumlu olmasını öngören "Risk kuramı" ortaya çıkmıştır. Kusurlu sorumluluk ve "Risk kuramı" na dayanan objektif sorumluluğa dayanmış bir çok mahkeme kararlarına rastlanabilir⁹.

Devletin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için , Devletler hukukuna göre yapmama vecibesine aykırı hareket etmesi , veya bir yapma vecibesini ihmal etmiş olması yeterlidir¹⁰.

UHK taslak metninin 2. maddesinde bir devletin uluslararası hukuka aykırı eylemlerini belirleyen unsurlar sayılmıştır. Buna göre de haksız fiil icrai veya ihmali bir hareket sonucunda işlenebilmektedir¹¹.

⁸ UHK' nun hazırladığı taslak sözleşme mad.1: " Bir devletin uluslararası hukuka aykırı eylemi , o devletin uluslararası sorumluluk yüklenmesine yol açar"

⁹ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.153 ; Meray, a.g.e., s. 627

¹⁰ Meray, a.g.e., s. 629

¹¹ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad. 2

Geleneksel görüş ve uygulamaya göre uluslararası sorumluluğun doğabilmesi uluslararası hukuka aykırı düşen bir kusur işlenmesini gerektirmektedir. Böylece bir fiilin uluslararası sorumluluğa yer verebilmesi şu iki ana öğenin bulunmasına bağlıdır¹²:

- Uluslararası hukuka aykırı olma,
- Bir kusur sonucu doğmuş olma.

Bu çerçevede önemli olan, en başta, uluslararası hukukun kuralları arasında herhangi bir ayrıma gidilip gidilmediği olmaktadır. Başka bir deyişle, uluslararası sorumluluğun değerlendirilmesi bakımından çığnenmesi söz konusu olan uluslararası hukuk kaynakları arasında herhangi bir ayrıma gidilip gidilmediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Gerek uluslararası mahkeme kararları gerekse öğreti böyle bir ayırımın yapılmadığını, çığnenen uluslararası hukuk kuralının bir andlaşma, teamül ya da hukuk genel ilkesine dayanmasının uluslararası sorumluluğu etkilemediğini kabul etmektedir¹³.

Uluslararası sorumluluğa yer veren fiilin olgusunun kusur niteliğinin aranması ise, Roma hukukuyla biçimlenen iç hukuklara paralel bir değerlendirmenin ürünü olmuştur. Bu görüşe göre, bir devletin uluslararası sorumlu tutulabilmesi için, ortaya çıkan herhangi bir zararın, o devletin bir kusuru sonucu doğmuş olması gereği savunulmaktadır. Böylece herhangi bir kusurlu davranışa bağlanamayan bir zararın varlığı kendi başına bir uluslararası sorumluluk nedeni oluşturmamaktadır. Bu görüş, uluslararası hukuk açısından, **Gentilis** ile benimsenip **Grotius** tarafından kuramsallaştırılarak 20. yüzyıl başlarına kadar uluslararası sorumluluğun en temel ögesi olarak kabul görmüştür¹⁴.

¹² Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s. 153

¹³ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s. 153

¹⁴ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.154 ; Meray, a.g.e., s.627

Kusur oluşturan fiilin biçimine gelince, bu aktif bir davranış olabileceği gibi pasif bir davranış da olabilmektedir.¹⁵ Başka bir deyişle, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde uluslararası hukukun bir kuralına karşı herhangi bir işlem ya da eylem yanında, bir uluslararası hukuk kuralının ya da yükümünün gereğini yerine getirmeme, savsaklama da uluslararası sorumluluk doğuracak nitelikte bir fiil oluşturmaktadır. Örneklesek, bir yabancının mallarına uluslararası hukuka aykırı bir biçimde elkoymak gibi aktif bir davranış yanında, bir andlaşma gereği çıkarılması gereken yasaları çıkar-mamak ya da ulusal yargı organlarının bir yabancının davasını olağan ötesi bir biçimde savsaklaması gibi pasif bir davranış uluslararası sorumluluğu doğurur nitelikte olguları oluşturmaktadır. Uluslararası mahkeme kararları bu her iki türü de içeren örneklerle doludur. Örneğin, 9.4.1949 tarihli **Korfu Boğazı Davası** ile ilgili olarak, UAD, karasularına mayın yerleştirilen Arnavutluk'un, bunu öteki devletlere bildirmemesini, uluslararası sorumluluk doğuran pasif nitelikli bir fiil olarak değerlendirirken, İngiltere'nin Arnavutluk karasularından bu mayınların izinsiz olarak toplamasını Arnavutluk'un egemenliğine aykırı bir aktif fiil olarak değerlendirmiştir¹⁶

Uluslararası sorumluluk konusunda bir kusurun varlığı özellikle bunu işleyen kişinin niyetinden, davranış biçiminden, görevinin gereklerine ve sınırlarına kadar birçok verinin değerlendirilmesini gerektirdiğinden, 20. yüzyılın başlarında öğretilerde uluslararası sorumluluğu daha objektif verilere dayandıracak bir değerlendirme arayışı başlamıştır. Fransız hukukçu **Duguit'in** gerçekçi okulunun görüşlerini uluslararası hukukta uygulamaya yönelik bu çaba, uluslararası sorumluluğu zarar ile buna neden olan kişiler arasında doğrudan bir nedensellik (illiyet) bağına dayandırma ile sonuçlanmıştır. Böylece, en geniş biçiminde anlaşıldığı zaman, bir faaliyet sonucu bir zararın doğmuş olması uluslararası sorumluluğu gerektirmektedir. Uluslararası hukukun çığnenip çığnenmediği ve bir kusur bulunup bulunmaması herhangi bir öneme sahip değildir¹⁷.

¹⁵ Edip F. Çelik, "Milletlerarası Mesuliyet", İÜHFİM, c.:XXI, sy.:1-4, 1957, s. 67

¹⁶ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.154 ; Çelik, a.g.e., s.68

¹⁷ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.155

Uluslararası sorumluluk kurumu bu anlayış çerçevesinde bir faaliyetten yarar sağlayan hukuk kişinin bunun olumsuz etkilerini de gidermekle yükümlü olacağını kabul etmektedir. Başka bir deyişle, bir faaliyetten yarar sağlayan kişinin bunun riskini de göze alması gerekmektedir. Böylece, burada söz konusu olan sorumluluk bir risk nedeniyle yüklenilen uluslararası sorumluluğu oluşturmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu 1978 yılında gündemine almayı kararlaştırdığı **Uluslararası Hukukun Yasaklamadığı Faaliyetlerden Kaynaklanan Zarar Verici Etkiler Nedeniyle Uluslararası Sorumluluk** konusu çerçevesinde **objektif sorumluluğu**, ilke olarak, kabul etmektedir. Komisyonun bu konudaki Raportörü R.Q. Quentin-Baxter'a göre burada kabul edilen objektif sorumluluğun sınırı iç hukuklarda ve özellikle **common law** (geleneksel, teamülü hukuk) düzeninde rastlanan kesin sorumluluk ölçüsünde olmak zorunda değildir¹⁸.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun sorumluluk konusundaki görüşü; taslak metnin 12. maddesinden anlaşılmaktadır. Burada eylemin kaynak ve türüne (kusurlu olup olmadığına) bakılmaksızın uluslararası yükümlülükleri ihlali halinde , uluslararası sorumluluk doğacağı belirtilmiştir. Bu yaklaşım **objektif sorumluluğa** dayanmaktadır¹⁹.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukukta riske dayanan objektif sorumluluk tartışmasız bir biçimde birkaç tehlikeli faaliyete ilişkin olarak anlaşmalarla kabul edilmektedir. Uluslararası hukukta objektif sorumluluk durumunun bugün için açıkça kabul edildiği alanlar şunlardır²⁰:

- Nükleer enerjinin barışçı kullanımı²¹,
- Denizlerin hidrokarbürlerle kirlenmesi²²,

¹⁸ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.155

¹⁹ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.12

²⁰ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.156

²¹ Örneğin: 29.7.1960 tarihli Nükleer Alanda Hukuksal Sorumluluğa ilişkin Paris Sözleşmesi; 19.5.1963 tarihli Nükleer Alanda Hukuksal Sorumluluğa ilişkin Viyana Sözleşmesi; 25.5.1962 tarihli Nükleer Madde Taşıyan Gemilerle ilgili Hukuksal Sorumluluğa ilişkin Brüksel Sözleşmesi.

²² Örneğin: 29.11.1969 tarihli Denizlerin Hidrokarbürlerden Kirlenmesi Konusunda Hukuksal Sorumluluk Sözleşmesi; 17.12.1976 tarihli aynı konudaki Avrupa Sözleşmesi.

- Uzay araçlarının neden olacağı zararlar²³.

2. Uluslararası Hukuka Aykırı Fiil Sonucunda Zararın Doğması

Uluslararası sorumluluğun ileri sürülebilmesi için ikinci koşul, bir uluslararası hukuk kişinin zarara uğramasıdır. Bununla birlikte, herhangi bir zarara neden olmayan uluslararası hukuka aykırı fiillerin de uluslararası sorumluluk doğuracağı görüşünü savunan yazarlara rastlanmaktadır. Bu yazarlar bu yönde verilmiş bir karar olarak İngiliz-Venezuela Ortak Komisyonu'nun 1903'te verdiği bir kararı örnek göstermektedirler. Ancak, uygulamada uluslararası sorumluluk durumlarının aşağı yukarı hepsinde bir zarara rastlanmaktadır. O zaman bu zararın da birçok bakımlardan nitelendirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle her zarar uluslararası sorumluluğun doğması için yeterli değildir²⁴.

a. Hak ve Menfaat Ayrımı

En başta, uluslararası sorumluluk doğuracak zararın uluslararası hukukta korunan bir hakka ilişkin olması gerekmektedir. Bu kabul görmüş prensip nedeniyle uluslararası hukuk kişilerinin doğrudan ya da dolaylı çıkarlarına (menfaatlerine) zarar verilmesi uluslararası sorumluluk gerektiren bir zarar niteliğinde değildir²⁵.

b. Doğrudan – Dolaylı ve Maddi – Manevi Zarar Ayrımı

Uluslararası sorumluluk doğuran zararın uluslararası hukuka aykırı fiilin ya da belirli bir faaliyetin doğrudan neden olduğu zarar olması gerekmektedir. Bu açıdan temel sorun, neyin doğrudan zarar, neyin dolaylı zarar olduğunun belirlenmesi olmaktadır. Genellikle kabul edilen, doğrudan zararın uluslararası hukuka aykırı fiilin ya da sorumluluk doğuracağı kabul edilen faaliyetin gerekli ve kaçınılmaz sonucu olduğu, buna karşılık dolaylı

²³ 29.3.1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Neden Olduğu Zararlar Konusunda Uluslararası Sorumluluğa İlişkin Sözleşme.

²⁴ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.156

²⁵ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.157

zararın bu ilk zarara bağılı olarak ortaya çıkan ikinci aşamadaki zararlar olduğu yönündedir²⁶.

Örnek olarak, ABD ile İngiltere arasındaki 1872 tarihli **Alabama Davası** çerçevesinde hakemlik mahkemesi İngiltere tarafından silahlandırılan ve Güneylilere satılan Alabama gemisinin ABD'ye verdiği gemilerin kaybedilmesi gibi doğrudan zararları uluslararası sorumluluk bakımından göz önünde tutarken, bu fiillerin dolaylı olarak neden olduğu gemi sigorta fiyatlarının artması, yük taşıma ücretlerinin artması gibi zararları bu değerlendirme dışında bırakmıştır. Uluslararası mahkeme kararlarında yalnızca doğrudan zararların uluslararası sorumluluk için değerlendirilmesine birçok davada rastlanmaktadır²⁷.

Ancak uygulamada doğrudan ve dolaylı zarar ayırımında tam bir görüş birliği yoktur. Dolaylı zararların sorumluluk kapsamına alınıp alınmayacağı konusunda kesin prensipler koymak yerine her olayın kendi özelliğine bakmak ve bu şartlara sebep sonuç ilişkisini değerlendirmek gerekir²⁸.

Uluslararası mahkeme kararları 20. yüzyılın başlarına kadar yalnızca verilen maddi zararları uluslararası sorumluluk nedeni olarak kabul etmiştir. Ancak 1.11.1923 tarihli kararıyla **Lusitania Davası**'nda yetkili hakemlik mahkemesi, bu Amerikan gemisinin 1916 yılında bir Alman denizaltısınca batırılmasında ölen kişilerin yakınlarının acılarından ve üzüntülerinden kaynaklanan manevi zararları da göz önünde tutmuştur O tarihten bu yana manevi zararları uluslararası sorumluluk nedeni olarak kabul eden birçok uluslararası mahkeme kararına rastlanmaktadır²⁹.

²⁶ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.157 ; Meray, a.g.e., s.653

²⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.157 ; Meray, a.g.e., s.653

²⁸ Meray, a.g.e., s.654

²⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.158 ; Meray, a.g.e., s.651

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırlamış olduğu taslak metnin 27. maddesinde, sorumlu devletin zararı tazmin dışında karşı tarafı memnun etme yükümlülüğünün de bulunduğunu belirtmiş, ancak manevi zararların da tazmin edileceği veya edilmeyeceği konusunda açık bir düzenleme getirmemiştir³⁰.

Uluslararası sorumluluğa neden olan zararlar, başta, uluslararası hukuk kişinin doğrudan gördüğü zararları içermektedir. Bunlar, maddi zarar niteliğinde olabileceği gibi, manevi zarar niteliğinde de olabilmektedir. Ancak, uluslararası hukuk, uluslararası hukuk kişilerinin yurttaşlarının (devletler için) ve görevlilerinin (uluslararası örgütler için) gördüğü zararlar nedeniyle de uluslararası sorumluluğu kabul etmektedir. Devletlerin yurttaşlarının gördüğü zararlar dolayısıyla bir tür manevi zarar gördüğü düşüncesi uluslararası mahkeme kararlarında en çok rastlanan gerekçeyi oluşturmaktadır. Devletlerin yurttaşlarını diplomatik korumaya alması tamamen bu kurala dayanmaktadır. Uluslararası örgütlerin görevlilerinin göreceği zararlar nedeniyle başkalarının uluslararası sorumluluğunu ileri sürme hakkı bulunması da Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi sorununa ilişkin UAD'nın 11.4.1949 tarihli danışma görüşünde kabul edilmektedir³¹.

B. SORUMLULUĞUN DEVLETE BAĞLANABİLMESİ

Uluslararası hukuka aykırı bir fiilin ya da sorumluluk öngörülen belirli bir faaliyetin uluslararası sorumluluk doğurabilmesi için bu fiilin ya da faaliyetin bir uluslararası hukuk kişisine ait olması gerekmektedir. Dolayısıyla, bu tür bir fiilin ya da belirli bir faaliyetin varlığı bunun devletlere ya da uluslararası örgütlere bağlanmasını zorunlu kılmaktadır³².

³⁰ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad. 27

³¹ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.158 ; Meray, a.g.e., s.639

³² Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.159

Devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için uluslararası hukuku ihlal eden haksız fiilin veya ihmalin devlete isnad edilebilmesi gerekir. Dolayısıyla uluslararası sorumluluğa yol açacak haksız fiilleri Devletlerin , kamu hizmetlerini , devletler arası ilişkilerini sürdürmek için kullandığı organ ve ajanların fiillerinde veya ihmallerinde aramak gerekir. Devlet faaliyetleri , hukuk tarafından Devlete isnad olunan ferdi faaliyetlerden başka bir şey olmadığına göre , incelenmesi gereken mesele , Devletin diğer Devletlere karşı yükümlülüklerine aykırı hareket tarzını ifade eden ferdi faaliyetleri , Devletler hukukunun ne gibi şartlar altında Devlete isnad edebildiğidir³³.

Bir devletin uluslararası sorumlu tutulabilmesi için bu devlet organlarının uluslararası hukuka aykırı bir fiili doğrudan işlemiş olmaları ya da uluslararası sorumluluk doğuracağı kabul edilen faaliyeti kendi adlarına yürütmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte, özel kişilerin bir devlette işledikleri fiillerin kimi koşullarda bu devletin sorumluluğunu dolaylı olarak ortaya koyması söz konusu olabilmektedir. Yine, bir devlet ülkesinde ayaklanmalar ya da iç savaşlar sonucu meydana gelen zararlardan kimi koşullarda bu devletin sorumlu tutulması durumlarıyla karşılaşılmaktadır³⁴.

1. Devlet Organlarının Eylemleri

Bir devlet adına işlenecek fiiller bunun üç temel yetkisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Bunlar, yasama, yürütme ve yargı organlarının eylemleridir. Ancak, kimi durumlarda devlete bağlı olarak kamu yetkisi kullanan başka kuruluşların fiillerine ilişkin olarak uluslararası sorumluluk söz konusu olmaktadır³⁵.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırlamış olduğu taslak metnin 4. maddesinde ; Devletin yasama , yürütme ve yargı faaliyetlerini icra eden organlarının eylemleri ile devlet organizasyonundaki yeri ve önemi ne olursa

³³ Meray, a.g.e., s.629

³⁴ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.159

³⁵ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.159 ;

olsun diğ er organlarının eylemlerinin, uluslararası hukukta devletin eylemi olarak kabul edileceğ i düzenlenmiş tir. Bir kurum veya kiş inin devlet organı olup olmadığ ı ise devletin iş hukukuna g re belirlenecektir³⁶.

a. Yasama Organı Faaliyetleri

Bir devletin yasama yetkisi çerçevesinde kabul ettiğ i her t r l hukuksal iş lemleri nedeniyle uluslararası sorumlu tutulma olanağ ı genel olarak kabul edilmektedir. Baş ka bir deyiş le, bir devlet uluslararası hukuka aykırı d ř en anayasa h k mlerinden, biçimsel anlamdaki yasalarına ya da kararname, y netmelik ve t z klerine kadar her t r l yasama nitelikli hukuksal iş lemleri dolayısıyla sorumlu olabilmektedir. Uluslararası hukuk bakımından ulusal yasalar da, yargısal kararlar ya da y netsel  nlemler gibi, devletlerin faaliyetlerini ve iradelerini belirten fiillerdir³⁷.

Yukarıdaki temel kurala iliş kin en  nemli tartış ma konusu, anayasal h k mlerin de uluslararası sorumluluğ a yer verebilmesi sorunu olmaktadır. Uluslararası hukukta tekçi g r ř  benimseyip de ulusal hukuku uluslararası hukukun  st nde kabul eden g r ř taraftarları iş in, genel olarak yasama yetkisi çerçevesindeki iş lemler ve  zel olarak da anayasal h k mler nedeniyle uluslararası sorumluluk doç ması olanağ ı mantıksal olarak yoktur.  te yandan, 1969 Viyana Andlaş malar Hukuku S zleş mesi'nde de kabul edildiğ i gibi, bir devletin bir andlaş ma ile bağ lanması iş in bu devletin iradesinin bu devletin "iş hukukunun bir temel kuralını" aıık bir biçimde çiğ neyerek verilmemesi gerekmektedir, (mad. 46). Baş ka bir deyiş le,  zellikle bu konudaki anayasal h k mlere aykırı bir biçimde belirtilen devlet iradesi sonucu ortaya ı ıkan andlaş maların o devleti bağ lamayacağ ı ve dolayısıyla uluslararası sorumluluğ un s z konusu olmayacağ ı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, genel bir biçimde uygulanan uluslararası hukukta anayasal h k mler nedeniyle uluslararası sorumluluk da kabul edilir g r nmektedir.

³⁶ Bknz. : UHK taslak s zleş me (Kasım 2001) mad.4

³⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.160 ; Meray, a.g.e., s.629

UAD Dantzig'deki Polonya Uyruklular konusunda bildirdiği 4.2.1932 tarihli danışma görüşünde, "Bir devlet, uluslararası hukukun ya da yürürlükteki andlaşmaların kendisine yüklediği yükümlülüklerden kurtulmak için başka bir devlete karşı kendi Anayasasını ileri süremeyecektir" demektedir³⁸.

Bir devletin yasama yetkisi çerçevesindeki fiilleri nedeniyle uluslararası sorumluluğu, uygulamada, iki biçimde ortaya çıkmaktadır. En başta, bir devlet uluslararası yükümlülüklerine aykırı bir yasa çıkartması nedeniyle sorumlu tutulabilmektedir. İkinci olarak, bir devletin uluslararası hukukun getirdiği bir yasayı çıkartmaması ya da iptal etmesi gereken bir yasayı iptal etmemesi durumunda yasama yetkisi çerçevesinde uluslararası sorumlu tutulması olasılığı vardır. Burada devlete yasama görevinde bir savsaklama kusuru atfedilmektedir. Böyle bir sorumluluğun özellikle bir andlaşma ile alınması kabul edilen yasal önlemlerin alınmaması durumlarında söz konusu olacağı açıktır³⁹.

Bir devlet milli mevzuatının yetersizliğini ileri sürerek uluslararası sorumluluktan kurtulamaz. Yine bir devletin uluslararası hukuk bakımından yabancılara tanımaya mecbur olduğu bir hakkı tanımaması uluslararası sorumluluk doğurur. Devletin aynı mevzuatı kendi vatandaşlarına da uygulaması sorumluluğu ortadan kaldırmaz⁴⁰.

b. Yürütme Organı Faaliyetleri

Bir devletin uluslararası sorumluluğu özellikle yürütme yetkisinin kullanılması sırasında ya da yönetimin fiilleri nedeniyle söz konusu olmaktadır. Uygulanan uluslararası hukuk bu konuda yönetim görevlilerinin nitelikleri arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Böylece, sivil görevlilerin

³⁸ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.161 ; Meray, a.g.e., s.630

³⁹ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.161 ; Meray, a.g.e., s.630

⁴⁰ Meray, a.g.e., s.631

fiilleri yanında, güvenlik görevlilerinin fiilleri ya da askerlerin fiilleri uluslararası sorumluluk nedeni oluşturabilmektedir⁴¹.

Bu konuda tartışmaya yer veren başka bir sorun da, devlet görevlisinin hiyerarşik yerine ilişkindir. Uzun bir süre özellikle Latin Amerika devletlerinin küçük memurların fiilleri nedeniyle devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğmayacağı görüşünü ileri sürdükleri gözlenmektedir. Ancak, bu görüş bugün uygulanan uluslararası hukukta büyük ölçüde reddedilmektedir. Nitekim, birçok davada uluslararası hakemlik mahkemelerince alt düzeydeki görevlilerin fiilleri nedeniyle devletlerin uluslararası sorumluluklarının kabul edildiği görülmektedir⁴². Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 4. maddesinde de ; **devlet içinde hangi pozisyonda ve önemi ne olursa olsun** demek suretiyle bu genel kabul görmüştür⁴³.

Öte yandan, bir devlet görevlisinin yetkileri çerçevesinde işlediği fiilleri ile yetkilerini aşan fiilleri arasında, uluslararası sorumluluk bakımından bir ayırım gerekip gerekmediği de tartışma konusu oluşturmaktadır. Ancak, bu konuda ağırlıklı eğilim, yetkisini aşan görevlinin fiilinin de, eğer durum iç hukuk çerçevesinde düzeltilememişse, ilgili devletin bu kez ihmali nedeniyle uluslararası sorumluluğunu gerektireceği yönündedir. Uluslararası uygulamada bu doğrultuda birçok örneğe rastlanmaktadır. Bu yönde uluslararası hakemlik kararları da vardır⁴⁴. Bu konu Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 7. maddesinde yer almış ; Devlet organının veya devlet yetkisi icra eden kişi veya kurumun yetkisini aşması ya da talimatlara aykırı tutumu sonucunda oluşan haksız fiillerin , devletin eylemi olarak kabul edileceği düzenlenmiştir⁴⁵.

⁴¹ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.161

⁴² Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.162 ; Meray, a.g.e., s.632

⁴³ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.4

⁴⁴ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.162 ; Meray, a.g.e., s.633

⁴⁵ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.7 ,

Devletin doğrudan organları dışında kalan yerel yönetimler ile kamu ekonomik kuruluşlarının fiilleri nedeniyle bir devletin uluslararası sorumlu olup olmayacağı konusu, bu kuruluş ya da yönetimlerin işledikleri fiillerin bir kamu yetkisi kullanılmasına ilişkin olup olmamasına göre değişmektedir. Fransız-İtalyan Uzlaştırma Komisyonu Mosse davası'ndaki 17.1.1953 tarihli kararında, bir devlet içinde fiilen kamu yetkileri kullanan her kişi ya da kuruluşun fiillerinin o devlete bağlanacağını açıkça kabul etmektedir⁴⁶.

Belirtilen bu temel kurala paralel olarak Uluslararası Hukuk Komisyonunun uluslararası sorumluluk konusundaki 2001 taslak metninin 4 ve 8. maddelerinde; **Devlet fonksiyonlarını icra eden, devletin kontrolü talimatı ve yönetimi dahilinde hareket eden denmek suretiyle devletin sorumluluğu ilkesini kabul etmektedir**⁴⁷.

Öte yandan, kamu ekonomik kuruluşlarının fiillerine ilişkin olarak, Harvard Üniversitesi profesörleri L.B. Sohn ile R.R. Baxter tarafından hazırlanan özel nitelikli kodifikasyon çalışmasında da, bu tür kuruluşların devletten ayrı bir tüzel kişilikleri olmaması ya da yargı bağıışıklığından yararlanmaları durumunda devlet adına davrandıklarının kabul edileceği gözlenmektedir⁴⁸.

Sonuç olarak , söz konusu kuruluş ya da yönetimlerin kamu yetkisi kullanmadıkları durumlarda devletlerinin uluslararası sorumluluğuna doğrudan neden olmaları kabul edilmemektedir. Bu durumda, bu kuruluş ve yönetimlerin iç hukuk çerçevesinde sorumlulukları ortaya çıkmaktadır.

c. Yargı Organı Faaliyetleri

Gerçek demokrasilerde yargı organının faaliyetleri konusunda kabul edilmiş ve uluslararası minimum standartların temelini teşkil eden kaide ;

⁴⁶ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.164

⁴⁷ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.4-8

⁴⁸ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.164

mahkemelerin Devlet müdahalesinden uzak olmalarıdır. Eğer uluslararası standartları sağlayan bir mahkeme kararı söz konusu ise , mahkemeye devletin bir müdahalesi söz konusu olamayacağından , devletin sorumluluğu söz konusu olmayacaktır⁴⁹.

Bir devletin yargı organlarının faaliyetleri nedeniyle uluslararası sorumlu tutulması, bir davada davalı, davacı ya da sanık sıfatı ile bulunan yabancılara karşı adaletten kaçınma durumunda ortaya çıkmaktadır. Adaletten kaçınmanın yasaklanması ilkesi, geniş anlamında anlaşıldığı zaman yargı yetkisinin dışında da bir devletin yabancılara koruma yükümlülüğünü içermektedir. Bu ilkenin dar anlamında anlaşılması durumunda ise, yalnızca bir davanın yargı organları önüne götürülmesine engel olunmasının ya da yargılamanın reddedilmesinin kastedildiği gözlenmektedir. Oysa bu ilke teknik anlamıyla yabancılara yargısal çerçevede korunmasına ilişkin bütün durumları içermektedir⁵⁰.

Adaletten kaçınmanın yasaklanması ilkesi, özellikle aşağıdaki durumlarda uluslararası sorumluluğu gerektirmektedir⁵¹:

- Yargı organının kuruluş kusuru,
- Yargı organı önünde dava açma hakkının bulunmaması,
- Yargı usulünde çeşitli aykırılıklar,
- Adalet dağıtımında olağanüstü gecikme,
- Bir yabancıya karşı suç işleyen kişinin yeterli özen gösterilerek kovuşturulmaması ya da cezalandırılmaması,
- Açıkça adil olmayan karar verilmesi,
- Bir yabancı lehine verilen kararın uygulanmaması.

⁴⁹ Meray, a.g.e., s.633

⁵⁰ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.163

⁵¹ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.163 ; Meray, a.g.e., s.634

Bütün yukarıda sayılan durumlara karşılık, bir yargı organının yargılamada iyi niyetli olarak davranırken gerçekleştirdiği noksanlıklarının ya da kusurlarının devletin uluslararası sorumluluğunu gerektirmediği kabul edilmektedir⁵².

2. Özel Kişilerin Eylemleri

Salt özel kişilerin fiilleri dolayısıyla bir devletin uluslararası sorumluluğunun doğması olanağı yoktur. Özel kişilerin tek ya da topluca işleyecekleri fiilleri nedeniyle bir devletin uluslararası sorumlu tutulabilmesi için bu fiillerin devlet ile doğrudan bir bağının kurulması gerekmektedir⁵³.

Özel kişilerin fiillerinin bir devlete bağlanabilmesi olanağı, en başta, bu kişilerin ya fiilen devlet adına işlem ya da eylemde bulunmaları, ya da devletin yabancıları koruma görevindeki kusurları nedeniyle vardır. Bu ikinci durumda devletin kusuru yabancılara ya da bir devlete karşı özel kişilerce işlenen fiillerde yeterli ölçüde önleyici önlemleri almama ya da bu tür fiilleri işleyenleri cezalandırma konusundaki yetersiz davranışları olmaktadır. Uluslararası mahkeme kararları arasında gerek önleyici önlemlere ilişkin gerekse cezalandırmaya ilişkin devlet kusurları nedeniyle özel kişilerin fiillerinden kaynaklanan uluslararası sorumluluk durumlarına rastlanmaktadır⁵⁴.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 5. maddesinde ; "Devlet organı statüsünde olmayıp, ancak o devletin yasalarınca belirlenmiş bir görevi yerine getiren birey ve kurumların eylemleri, uluslararası hukukça , o devletin eylemi olarak kabul edilecektir" denmektedir. Ancak burada özel kişilerin yasaların belirlediği yetkiler

⁵² Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.163

⁵³ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.166 ; Meray, a.g.e., s.638

⁵⁴ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.166 ; Meray, a.g.e., s.639

çerçevesinde hareket etme koşulu getirilmiştir. Eğer özel kişiler bu yetkileri aşarsa sorumluluk doğmayacaktır⁵⁵.

3. İsyan ve İç Savaş Durumları

Bir devlet ülkesinde ayaklanma ya da iç savaş durumlarında uluslararası mahkeme kararları ve öğreti devletin uluslararası sorumluluğu konusunda ileri sürülebilecek fiiller konusunda bir ayrıma gitmektedir. Bu çerçevede, hükümet kuvvetlerinin askeri operasyonlarından doğan zararlar nedeniyle devletin uluslararası sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilmektedir. Devletin bu konudaki sorumsuzluğunun gerekçesi olarak genellikle zorlayıcı neden (mücbir sebep) ya da zaruret hali gösterilmektedir. Ancak, genellikle bu fiillerin uluslararası hukukun silahlı çatışmalar konusunda öngördüğü kurallara uygun olması koşulu aranmaktadır⁵⁶.

Buna karşılık, devlet organlarının askeri operasyon gereklerinin dışında kalan fiilleri nedeniyle devletin uluslararası sorumluluğu kabul edilmektedir. Bu fiillerin, özellikle, askeri gerekler olmadan kimi yakma ve yok etme eylemlerini, yağmalamayı, silahlı çatışma dışında ve yargılamadan öldürmeyi, işkence yapmayı, zarar-giderim ödemedi mallara el koymayı içerdikleri gözlenmektedir⁵⁷.

Ayaklananların fiilleri nedeniyle bir devletin uluslararası sorumlu tutulması konusuna gelince; uluslararası mahkeme kararları ve öğreti ayaklanmanın sonucuna göre durumu değerlendirmektedir.

Eğer ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmışsa, devletin ayaklananların fiilleri nedeniyle uluslararası sorumluluğunun ilke olarak, bulunmadığı kabul edilmektedir. Öğreti bunu devlet otoritesinin fiilen ve sürekli biçimde

⁵⁵ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.5

⁵⁶ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 167 ; Meray, a.g.e., s.637

⁵⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.168

yerleşmediği yerde sorumluluğunun da bulunmayacağı görüşü ile açıklamaktadır. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen temel kurala iki durumda kuraldışıılıkların kabul edildiği görülmektedir. Birinci kuraldışıılık, yabancıyı kurtarmak için devletin yeterli özeni göstermediği ayaklanma fiillerine ilişkindir. Böylece, devletin olanakları yabancıyı ya da mallarını kurtarmaya elverdiği halde devlet bunun gereğini yapmamışsa sorumlu tutulmaktadır. İkinci kuraldışıılık ise, devletin daha sonra ayaklananları affetmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Burada egemen olan düşünce, devletin bu yolla ilgili kişilerin sorumluluğunu yüklenmeyi kabul ettiğidir. Uluslararası hakemlik kararları arasında bu tür nedenlerle devletlerin uluslararası sorumluluğunun kabul edildiği örnekler vardır⁵⁸.

Buna karşılık, ayaklanma ayaklananların başarısı ile sonuçlanmış ve ayaklananlar devleti ele geçirmişse, uluslararası mahkeme kararları devletin uluslararası sorumluluğunu kabul etmektedir. Buradaki temel düşünce, ayaklananların başından beri ulusal iradeyi temsil ettikleri ve dolayısıyla devleti oluşturdukları düşüncesi olmaktadır⁵⁹.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 9 ve 10. maddelerinde ; isyan niteliğinde bir hareket sonucu , isyanı başaranların yeni bir hükümet kurmaları durumunda isyancıların eylemleri uluslararası hukuka göre devletin eylemi kabul edilecektir. Yine devlet otoritesinin bulunmadığı veya yetersiz kaldığı yerlerde , eğer kişi veya kurumlar merkezi otoritenin elemanları gibi hareket ediyorsa , kişi veya kurumların eylemleri , uluslararası hukuka göre devletin eylemi olarak kabul edilecektir⁶⁰.

⁵⁸ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.168 ; Meray, a.g.e., s.637

⁵⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.168 ; Meray, a.g.e., s.637

⁶⁰ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.9-10

III. ULUSLARARASI SORUMLULUĞU ORTADAN KALDIRAN NEDENLER

Kimi durumlarda ortada bir zarar bulunmasına rağmen bunun uluslararası hukuka aykırı bir fiile bağlanmadığı ve dolayısıyla bir uluslararası sorumluluğu gerektirmediği gözlenmektedir. Ancak, bu durumlarda uluslararası hukuka aykırı olmayan faaliyetler nedeniyle özel bir uluslararası sorumluluğun da kabul edilmemiş olması gerekmektedir⁶¹.

Sorumluluğu ortadan kaldıran nedenler arasında , **izin, zarar gören devletin kendi kusuru, zararlar karşılık ve misilleme , meşru savunma , mücbir sebep, zaruret hali** sayılabilir.

A. İzin (Kabul Etme)

Bu durumların başında, bir fiilden zarar görenin bu zararı kabul etmesi gelmektedir. Böyle bir fiilin işlenmesinden önce ya da sonra zarar görenin bunu kabullenmesinin uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıracacağı açıktır. Bunun tek kuraldışılığı, eğer varlığı kesin olarak saptanırsa, tarafların anlaşarak bile aksini kabul etmeleri olanağı bulunmayan **jus cogens**⁶² niteliğinde bir kurala aykırılıklar olmaktadır. Zira, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi **jus cogens** niteliğindeki bir kurala aykırı düşen her andlaşmayı batıl saymaktadır (mad. 53)⁶³.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 20. maddesinde bu konu düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre zarar gören devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemin geçerliliğini kabul ettiği takdirde , zarar veren devletin eylemi meşruiyet kazanacaktır. Bu durum önceden izin verme ya da , sonradan eylemi kabul etme şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

⁶¹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 171

⁶² jus cogens : Emredici hukuk kuralları

⁶³ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.171

Yine 26. maddede uluslararası kesin normlara aykırılığın sorumluluğu ortadan kaldırmayacağı belirtilmiştir⁶⁴.

B. Zarar Gören Devletin Kendi Kusuru

Zarar görenin bu durumun yaratılmasında her hangi bir kusuru varsa, uluslararası sorumluluğun hukuksal sonucu olan durumu düzeltme yükümü çerçevesinde herhangi bir zarar-giderim ödenmesinin gerekmediğine karar verildiği de görülmektedir. Ancak, bu tür durumları "temiz el" kuramı adı verilen ve bir zarar görenin bu zararın oluşmasında hiç bir kusuru olmaması gerektiği biçiminde değerlendiren bir görüş ile açıklayan öğretinin bir bölümü, haksız fiilin bu yolla ortadan kalkmadığını, fakat sonuçları itibariyle bir hafifletici neden oluşturduğunu ileri sürmektedir⁶⁵.

Bu konu Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 39.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Tazminat oranının belirlenmesinde zarara , zarar gören devlet veya kişinin zararın oluşumuna katkısı göz önünde bulundurulacaktır⁶⁶. Taslak sözleşmede "temiz el" kuramı kabul görmemiştir.

C. Zararla Karşılık

Uluslararası hukukun olağan koşullarda yasakladığı bir fiil bundan zarar gören tarafın aynı nitelikte ya da benzeri bir fiil işlemesine yanıt oluşturuyorsa kimi konularda yasallık kazandığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bir **zararla karşılık** fiili nedeniyle uluslararası sorumluluk ortadan kalkmaktadır⁶⁷.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslakta bu konu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 22. maddesinde belli kurallar çerçevesinde

⁶⁴ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.20

⁶⁵ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.171

⁶⁶ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.39

⁶⁷ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s. 172

zarar gören devletin zararlar karşılık vermesini sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak kabul etmiş, 49-54. maddelerinde bunun kurallarını belirtmiştir. Bu sınırlamalara göre zararlar karşılık; sorumlu devletin yükümlülüklerini yerine getirmeye teşvik amacıyla ve sorumlu devletin haksız fiilinin devamı süresince uygulanabilir (mad.49). Zararlar karşılık ; BM'ce tanımlanan kuvvet kullanımı, saldırı boyutuna ulaşmamalı, temel insan haklarını ihlal edici olmamalı , misillemeyi engelleyici insani yükümlülükleri göz önünde bulundurmalı ve uluslararası genel hukuk ilkelerine ters düşmemelidir (mad.50). Zarar gören devletin alacağı önlemler, haksız fiilin ve zararın boyutu ile orantılı olmalıdır(mad.51). Zarara uğrayan devlet karşı önlemlere başvurmadan önce , sorumlu devlete haksız fiilini sonlandırması için çağrıda bulunacaktır. Sonuç alamadığı takdirde karşı önlemler alacağı konusunda uyaracak ve görüşmeye davet edecektir. Yine de sonuç alamadığı takdirde karşı önlemlere başvurabilir. Bu önlemler, sorumlu devletin haksız eylemini sonlandırması veya konunun yargıya intikal etmiş ve her iki devletin yargı kararını bekliyor olması durumunda son bulacaktır (mad.52-53) . Haksız fiilde bulunan devlete karşı yalnız zarar gören devlet değil , diğer devletler de ihlalin sonlandırılması ve zarar gören devletin zararının karşılanması için yasal tedbirler alabileceklerdir⁶⁸.

D. Meşru Müdafaa

Öte yandan, olağan olarak uluslararası hukuka aykırı nitelikteki kimi fiillerin birtakım koşullarda yasallık kazandığı ve dolayısıyla uluslararası sorumluluğa yer vermediği görülmektedir. Bu tür durumların başında meşru müdafaa (yasal savunma) gelmektedir⁶⁹.

Çiçero şöyle demektedir: "Akıl bilgili kişilere, sorumsuzluk barbarlara , yapılageliş (teamül) uluslara, doğa da hayvanlara buyurmuştur; Gövdelerine , başlarına ve canlarına karşı girişilecek zorlamaları , ellerindeki bütün savunma araçlarını kullanarak savuşturmaları gerekir." Meşru müdafa bir

⁶⁸ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.49-54

⁶⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 171

haktır ve müspet hukuktan önde gelir, müspet hukuka üstündür. Devri imkansızdır ve zamanaşımına tabi değildir. Hukuk tabii bir hakkın tecavüze uğramasına izin vermez. Meşru müdafaa hakkının en temel dayanağı budur⁷⁰.

Meşru müdafaa hakkı BM Andlaşmasının 51. maddesi ile de tanınmıştır. 51.maddede: " Bu andlaşmanın hiçbir hükmü , BM üyelerinden birisinin silahlı bir saldırıya maruz kalması halinde ; Güvenlik konseyinin barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar; tabii olan münferit ve müşterek müdafaa hakkına halel getirmez." denmektedir. Burada da meşru müdafaa hakkının tabii bir hak olduğu kabul edilmiştir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin Meşru müdafaa başlıklı 21. maddesinde ; eylemin hukuk dahilinde ve BM kararlarına uygun olarak gerçekleştiği taktirde o eylemin hukuka aykırılığı ve devletin sorumluluğunun ortadan kalkacağı belirtilmektedir⁷¹.

Örneğin, İngiltere 1873 yılında Kübalı ayaklananlar ile İngiliz danışmanlarını taşıyan Virginius adlı Amerikan gemisinin İspanyollar tarafından durdurulmasını yasal savunma hakkı çerçevesinde kabul etmiştir⁷².

E. Zorlayıcı neden (mücbir sebep)

Zorlayıcı neden, öngörülemeyen ya da karşı konulamayan ve zarara neden olan kişinin iradesi dışındaki bir olayı belirtmektedir. Bu durumda, gerek iç hukuklarda gerekse uluslararası hukukta yükümlülüğünü yerine getirmeyen hukuk kişisi sorumlu tutulmamaktadır⁷³.

⁷⁰ Devletler Hukuku, Harp Akademileri Yayınları, s.138

⁷¹ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.21

⁷² Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.172

⁷³ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.172

Uluslararası mahkemeler önünde bu gerekçenin üç davada ileri sürüldüğü görülmektedir. Birinci dava, **Osmanlı Savaş Borçları Davası** olup 1877 Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun Rusya'ya 1879 İstanbul Barış Andlaşması ile ödemeyi kabul ettiği (mad. 5) 5 milyon frangı ödememe gerekçesi olarak 1881-1912 yılları arasındaki ayaklanmaları ve savaşları zorlayıcı neden olarak göstermesine ilişkindir. Sürekli Hakemlik Mahkemesi, 11.11.1912 tarihli kararında, bu gerekçeyi somut olay için reddetmekle birlikte zorlayıcı neden gerekçesinin genel bir biçimde uluslararası hukukta uygulanabileceğini kabul etmektedir. İkinci dava, **Sırp Borçları Davası** olup, Yugoslavya'nın Fransız alacaklılarının borçlarını ödeyememesini savaşın ekonomisi üzerindeki etkisi ile açıklamasına ilişkindir. Burada da UAD 12.7.1929 tarihli kararıyla bu gerekçeyi somut olay için reddetmiştir. Üçüncü dava ise **Belçika Ticaret Ortaklığı Davası** olup Yunanistan'ın 1929 Dünya ekonomik krizi nedeniyle dış borçlarını ödemeyi askıya almasını bir zorlayıcı neden olarak ileri sürmesine ilişkindir. UAD 15.6.1939 tarihli kararında bunu somut olayda reddetmiştir⁷⁴.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 23. maddesinde mücbir sebep (Force Majeure) düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre bir devletin uluslararası yükümlülüğünü yerine getiremeyecek şekilde , devletin kontrolü dışında , karşı konulamayan, önceden öngörülemeyen bir olay nedeniyle uluslararası sorumluluk doğmayacaktır Ancak ileri sürülen mazeret , devletin kendi ihmallerinden kaynaklanmışsa ya da devlet riski göze alarak eylemini gerçekleştirmişse mazereti kabul görmeyecektir⁷⁵.

Sonuç olarak özetlersek, uluslararası mahkemeler böyle bir nedeni ilke olarak uluslararası sorumluluğu ortadan kaldırııcı nitelikte kabul etmekle birlikte değerlendirilmesinde çok dikkatli davranmaktadır.

⁷⁴ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.172

⁷⁵ Bknz. : UIHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.23

F. Zaruret hali

Zaruret halinin, genel olarak, koşulların, bir hukuk kişinin yükümlülüklerini yerine getirmesini çok ağır ya da olanaksız kıldığı durumlar olarak tanımlandığı görülmektedir. Öğretide hukuksal geçerliliği bir hayli tartışmalı olan bu kuram, bunu kabul edenler için, yaşamsal çıkarları tehdit eden gerçek bir tehlikenin varlığını gerektirmektedir. Bu yazarlar için, söz konusu tehlikeler doğaya yönelik olabilecekleri gibi bir devletin siyasal varlığına ya da bütünlüğe yönelik tehditler de olabilecektir⁷⁶.

Uluslararası mahkemeler önünde zaruret halinin uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıracı neden olarak ileri sürüldüğü iki önemli örnekle karşılaşılmaktadır. Birinci örnek, Neptün Davası olup, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizlerin bir Amerikan ticaret gemisine ve içindeki yiyeceklere el koymalarını gıda sıkıntısını gidermek amacıyla bir zaruret hali olarak ileri sürmesine ilişkindir. A.B.D.- İngiliz Karma Komisyonu, 24.2.1804 tarihli kararında bu gerekçeyi somut olayda reddetmiştir. İkinci örnek ise Oscar Chinn Davası ile ilgili olup, Belçika'nın İngiltere'ye karşı Kongo'da, ekonomik krize bağlı olarak, kimi yükümlülüklerini yerine getirmemesine gerekçe olarak ileri sürülmüş ve UAD 'nca 12.12.1934 kararında değerlendirilme yoluna gidilmemiştir⁷⁷.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 24. maddesinde çaresizlik , (tehlike)(Distress), ve 25. maddesinde zorunluluk (Necessity) başlıkları altında düzenlenmiştir. Devletin bir tehlike karşısında başka bir alternatif kalmadığı takdirde çaresizlik içerisinde insan hayatını kurtarmak amacıyla yaptığı eylemlerde sorumluluğu ortadan kalkar. Ancak devlet bu tehlikenin ortaya çıkmasına kendi sebep olmuş veya katkıda bulunmuş ise , yine devletin eylemi mevcut tehlikeden daha büyük bir tehlikeye yol açmışsa sorumluluğu devam edecektir. 25. maddede ise zaruret halinin genel olarak sorumluluğu ortadan kaldıracı bir neden olarak ileri

⁷⁶ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.173

⁷⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.173

sürülemeyeceği belirtildikten sonra , ciddi ve yakın bir tehlike halinde devletin temel çıkarlarını koruyabilmesi için tek çare olması , ve devletin eylemini uluslararası topluluğun temel çıkarlarına ciddi boyutta zarar vermeyecek şekilde hareketini gerçekleştirmesi durumunda , zaruret halinin sorumluluğu ortadan kaldıracığını düzenlemektedir. Ancak devlet zaruret halinin doğmasına kendisi sebep olmuş ya da katkıda bulunmuşsa sorumluluktan kurtulamayacaktır⁷⁸.

IV. SORUMLULUĞUN HUKUKSAL SONUÇLARI

Bir uluslararası hukuk kişinin herhangi bir fiili ya da faaliyeti nedeniyle uluslararası sorumluluğu kabul edildiği takdirde bu kişinin zararı onarması yükümü doğmaktadır.Zarar gören uluslararası hukuk kişinin de uğradığı maddi ve manevi zararın tazminini isteme hakkı bulunmaktadır. Bu zararı onarma yükümü uluslararası hukukta çeşitli yöntemlerle yerine getirilmektedir⁷⁹.

A. Zararın Onarılması Yükümü

Uluslararası sorumluluğu kabul edilen uluslararası hukuk kişilerinin verdikleri zarar uygun bir biçimde onarma yükümü bulunduğu uluslararası hukukun tartışılmaz kurallarından birini oluşturmaktadır. Bu durum, açık olarak, uluslararası mahkeme kararlarında da belirtilmektedir.

Uluslararası hukukta zararın onarılması yükümü yalnızca verilen zarar ortadan kaldırmaya yönelik olup bir cezaî yaptırım niteliğinde değildir. Bu nedenle, zararın giderilmesi dışında bir ceza niteliği taşıyan maddî ya da manevî nitelikli yaptırım isteklerinin uluslararası mahkemelerce reddedildiği gözlenmektedir⁸⁰.

⁷⁸ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.24-25

⁷⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.184 ; Meray, a.g.e., s.649 ; Çelik, a.g.e., s.75

⁸⁰ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 184 ; Meray, a.g.e., s.652

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 28. maddesinde , devletin uluslararası sorumluluk gerektiren eylemi sonucunda, müteakip maddelerde (mad.34-39) belirtilen sorumluluklarının doğacağı belirtilmiştir. Devletin sorumluluğunun hukuksal sonuçlarını yerine getirmesi, haksız fiiline devam etmesinin gerekçesi olamaz. Uluslararası hukuka uyma yükümlülüğü devam etmektedir (mad.29)⁸¹.

Haksız fiile maruz kalan devletin, zarar veren devletten öncelikle bu eylemini durdurmasını ve tekrarlanmaması için garanti istemeyi talep hakkı bulunmaktadır (mad.30). Sorumlu devlet uluslararası hukuka aykırı eyleminin neden olduğu zararları onarmakla yükümlüdür. Zarar, maddi zararların yanında ve manevi zararları da kapsamaktadır(mad.31). Sorumlu devlet kendi iç hukukuna dayanarak sorumluluktan kurtulamaz (mad.32)⁸².

B. Zararın Onarılması Yöntemleri

Uluslararası sorumluluk doğuran bir zararın onarılması amacıyla, zararın niteliğine göre, üç değişik yöntem başvurma olanağı vardır⁸³:

- Eski duruma getirme,
- Zarar-giderim ödeme
- Manevi onarım.

1. Eski Duruma Getirme

Uluslararası mahkeme kararları çok eski tarihten beri, bir zararın onarılması için, olanaklar elveriyorsa, eski durumun aynen gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Eski duruma getirme, soruna göre, iki biçimde gerçekleşebilmektedir⁸⁴:

- Maddi açıdan eski duruma getirme,
- Hukuksal açıdan eski duruma getirme.

⁸¹ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.28-29

⁸² Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.30-32

⁸³ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 186 ; Meray, a.g.e., s.650

Maddi açıdan eski duruma getirme, el koyulan bir malın, bir geminin geriye verilmesini belirtmektedir. Yine, maddi açıdan eski duruma getirme yıkılan bir binanın onarımını ya da yerine benzeri bir yenisinin yapılmasını da kapsar görünmektedir. Hukuksal açıdan eski duruma getirme ise zarara neden olan hukuksal işlemin kaldırılması ya da değiştirilmesini belirtmektedir. Uluslararası hakemlik kararları arasında bu nitelikte eski duruma getirme durumları ile karşılaşılmaktadır⁸⁵.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 34. maddesinde zararın onarım şekilleri , eski hale getirme, tazmin etme ve memnun etme olarak belirtilmiştir. Devlet öncelikle durumu haksız eylemi öncesine getirmekle yükümlüdür. Ancak bunun imkansızlığı , çok sıkıntılı olması durumunda bu zarar başka şekillerde karşılanabilecektir (mad.35)⁸⁶.

2. Zarar-Giderim Ödeme

Maddi zararların onarılmasında eski duruma getirme olanağı bulunamamışsa, bu zararların karşılığı olarak bir zarar-giderim ödeme yoluna gidilmektedir. Bu durum Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 36. maddesinde de aynen yer almaktadır⁸⁷. Zira, **Lusitania Davası**'ndaki 1.11.1923 tarihli hakemlik kararında bildirildiği gibi, "para eşyanın değerinin ölçüsüdür". Konu, zarar-giderim ödenmesi gereken zararların saptanması ile zarar-giderim miktarının hesaplanmasını gerektirmektedir⁸⁸.

Zararın onarılması yükümü hiçbir koşulsuz bir yüküm niteliğinde değildir. Uygulanan uluslararası hukuk doğrudan zararlar ile dolaylı zararlar arasında bir ayrıma gitmektedir. Uygulanan uluslararası hukuk yalnızca

⁸⁴ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.186 ; Meray, a.g.e., s.650

⁸⁵ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.186 ; Meray, a.g.e., s.650

⁸⁶ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.34-35

⁸⁷ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.36

⁸⁸ Pazarıcı, a.g.e., III.Kitap, s.186

doğrudan zararların onarılması için zarar-giderim ödenmesini kabul etmekte ve dolaylı zararlar için böyle bir ödemeyi reddetmektedir⁸⁹.

Zararın hesaplanmasında genel prensip, haksız fiilin bütün neticelerinin ortadan kaldırılmasıdır⁹⁰. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 36. maddesinde , tazminatın finansal zararın kar kaybını da karşılaması gerektiği belirtilmiştir⁹¹.

Uluslararası mahkeme kararlarının dolaylı zarar olarak değerlendirerek zarar-giderim ödenmesini reddettiği türlerin başında, haksız fiil ile zarar arasında uzak bir nedensellik bağı bulunan durumlar gelmektedir. Bu açıdan, yakın nedensellik bağı bulunan durumlardan uzak nedensellik bağı ayrılmakta ve bu sonuncular dolaylı zarar kavramı içinde değerlendirilerek zarar-giderim ödenmesi reddedilmektedir. Dolaylı zarar olarak değerlendirilip, zarar-giderim ödenmeyen ikinci tür zararlar, zararın haksız fiil dışındaki olaylara bağlı olarak doğması durumlarını kapsamaktadır. Böyle durumlar özellikle savaş, ayaklanma ya da zarar görenin ihmali sonucu ortaya çıkabilmektedir. Yine, zararın sigorta ortaklıklarına yüklenmesi gibi dolaylı olarak yüklenilme durumlarında genellikle sigorta ortaklıklarına zarar-giderim ödenmemektedir. Buna karşılık, kimi kararlarda sigorta ortaklıklarının zararlarının giderilmesinin kabul edildiği durumlarla da karşılaşılabilmektedir. Uluslararası hakemlik mahkemelerinin zaman zaman dolaylı zararlar arasına beklenen kazanç durumlarını da katarak bunlar için zarar-giderim ödemeyi reddettiklerine de rastlanmaktadır⁹².

Zarar-giderim ödenmesi kabul edilen doğrudan zararlara gelince, uluslararası hukukta bunların iki ana gruba ayrıldığı gözlenmektedir:

- Maddi zarar;

⁸⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.187

⁹⁰ Meray, a.g.e., s.650

⁹¹ Meray, a.g.e., s.651 ; Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.36

⁹² Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.187

- Manevi zarar

Maddi zararların değerlendirilmesinde de, uğranılan fiili kayıp ile ümit edilen, beklenen kazançtan zarar arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Uğranılan fiili kayıplar için zarar giderim ödenmesi uluslararası sorumluluk kurumunun temelini oluşturup herhangi bir tartışmaya yer vermemektedir. Sorun, haksız bir fiilin beklenen kazanç üzerinden bir zarara neden olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hakemlik kararları, ilke olarak, olağan ve meşru beklentilerindeki kayıplar için zarar-giderim ödemeyi kabul etmektedir. Buna karşılık, gerçekleşeceği kuşkulu olan kazanç beklentileri ile verilen fiili zarar ile bağı bir hayli uzak olan kazanç beklentilerinden kayıplar ile ilgili olarak zarar-giderim ödenmesinin reddedildiği görülmektedir⁹³.

Manevi zarar gören yabancılara zarar-giderim ödenmesi de 20. yüzyıldaki uluslararası mahkeme kararları ile kabul edilmeye başlanmıştır. Bu zararlar, ya bir yakının kaybı ile duyulan gerçek acıları, ya görülen muamele sonucu ortaya çıkan psikolojik denge bozukluklarını ya da kötü muamele ve gözaltına alınma gibi olaylar sonucu duyulan acıları içermektedir⁹⁴.

Almanya tarafından torpillenerek batırılmış olan Lusitania gemisi olayında yakınlarını kaybetmiş olan Amerikan vatandaşlarının tazminat istemesi üzerine Karma Komisyon " böyle bir talebi reddetmek, her hakkın doğrudan doğruya ihlalinin tamir edilmesi gerektiği yönündeki temel prensibi inkar etmek olur. Zihni ıstırap, bedeni ıstırap kadar hakikidir ve aynı ölçüde tabiidir. Zihin ile vücut arasındaki bağıllık bugün herkes tarafından kabul edilmiştir ve zihni şok, fiziksel rahatsızlıklar yaratabilir. Vücut rahatsızlığı gibi zihni rahatsızlıkla da ferdin üzerinde ve onun istihsal kabiliyetinde yaralayıcı tesirler icra edebilir." demek suretiyle manevi tazminat taleplerini kabul etmiştir⁹⁵.

⁹³ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.188 ; Meray, a.g.e., s.651

⁹⁴ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.188

⁹⁵ Meray, a.g.e., s.651

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 31. maddesinde açıkça, zarar kavramı içerisinde maddi ve manevi zararların bulunduğu belirtilmektedir⁹⁶.

Zarar-giderimin saptanmasında kabul edilen temel kural, verilen zararın tamamen onarılmasına olanak verecek bir biçimde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu ana kural değişik ifadeler çerçevesinde, birçok uluslararası mahkeme kararı ile doğrulanmaktadır. Belirtilen ana kural çerçevesinde bir eşyanın değeri hesaplanırken, zarar-giderim ödeme tarihindeki güncel ticari değerinin saptanması yoluna gidilmektedir⁹⁷.

Bir davada birçok özel kişinin zarar görmüş bulunması durumunda, davacı devlete toptan bir zarar-giderim ödendiği ve bu zarar-giderimin zarar gören yurttaşları arasındaki dağıtımının bu devlete bırakıldığı görülmektedir⁹⁸.

Bir davada haksız fiilin meydana gelmesi ile sorunun bir çözüme bağlanması arasında geçen zaman içinde zarar görene herhangi bir faiz ödenmesi gerekip gerekmediği konusu ise kesin bir kurala bağlanmış değildir. Uluslararası mahkeme kararları arasında zararın faizini ödemeyi tamamen reddeden, kabul eden ya da sözleşmelere dayalı borçlar ile öteki borçlar arasında ayırım yaparak yalnızca birinciler için faiz ödemeyi kabul eden , faizin işleme süresinde farklılıklar göstere değişik kararlarla karşılaşılmaktadır⁹⁹.

Faiz konusundaki farklı uygulamalara, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 38. maddesinde çözüm getirilmektedir. Buna göre ana paranın faizi bir zenginleşme aracı olarak değil

⁹⁶ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.31

⁹⁷ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.188 ; Meray, a.g.e., s.6

⁹⁸ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s. 189

⁹⁹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.189 ; Meray, a.g.e., s.652

,tamamen onarımın karşılanmasına yönelik olmalıdır. Belli bir tarihte ödenmesi gereken ana paranın faizi ödeme yükümlülüğünün yerine getirilmesine kadar işleyecektir¹⁰⁰.

3. Manevi Onarım

Uluslararası hukuka aykırı fiilin bir devletin ulusal onuruna, bayrağına ya da diplomasi temsilcilerine karşı manevi bir zarar vermesi durumunda, eğer maddi herhangi bir zarar yoksa, manevi onarım yoluna gidilmektedir. Bu manevi onarım, duruma göre resmi bir özür dilemeyle manevi zarar gören devletin bayrağını selamlama, zarar veren devlet görevlisinin cezalandırılması olabileceği gibi, yalnızca karşı tarafın uluslararası hukuku çiğnediğinin bir mahkeme kararıyla saptanması da olabilmektedir¹⁰¹.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak metnin 37. maddesinde , memnun etme başlığı manevi onarım düzenlenmiştir. Burada manevi onarımın , maddi zararın olmadığı sadece manevi zararın söz konusu olduğu olaylarda değil, maddi zararın karşılanmasıyla birlikte , sorumlu devletin zarar gören devleti memnun etme yükümlülüğünün bulunduğu belirtilmektedir. Sorumlu devletin memnun edici yükümlülüğünü yerine getirmesi , hatasını kabul, pişmanlık ifadesi , resmi özür dileme ve buna benzer ifadelerle olabilecektir. Ancak , memnun etme şekilleri sorumlu devleti alçaltıcı , küçük düşürücü mahiyette olmamalıdır¹⁰².

V. SİLAHLI ÇATIŞMALARDA SORUMLULUK

Uluslararası hukuk mekanizmasının bir parçası olan Silahlı Çatışma Hukuku (SÇH); çatışmalarda şiddeti sınırlayarak, savaşın acılarını azaltmak suretiyle silahlı çatışma sonrasında kalıcı bir barışın tesisine katkıda

¹⁰⁰ Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.38

¹⁰¹ Pazarcı, a.g.e., III.Kitap, s.189 ; Çelik a.g.e., s.78

¹⁰² Bknz. : UHK taslak sözleşme (Kasım 2001) mad.37

bulunmayı amaçlamaktadır. Devletler arasındaki savaşlar ve çatışmaların dahi bir kuralının olması gerektiği fikri tarihteki savaşların ilk başlarına dayanmakta ise de, uluslararası toplumları bu yolda ilk olarak tedbir almaya iten olay, 1858 yılında Fransa ile Avusturya arasında yapılan SOLFERİNO savaşıdır. Bu savaşın neticesinde,1864 yılında Kara Harbindeki tıbbî hizmetleri düzenleyen Cenevre Andlaşması imzalanmış, 1906 yılında da, bu anlaşma revize edilmiştir¹⁰³.

Silahlı çatışma hukukunu düzenleyen başlıca uluslararası andlaşma ve sözleşmeler şunlardır¹⁰⁴:

- Kara Savaşının Örf-Adet ve Hukukuna Saygı Gösterilmesine Dair (IV) no.lu Sözleşme ve Eki: Karadaki Savaş Kuralları ve Hukukunu Kapsayan Düzenlemeler, Lahey, 18.10.1907. H.IV.

- Kara Harbi Esnasında Tarafsız Güçlerin ve Kişilerin Hakları ve Vazifelerine Saygı Gösterilmesine Dair (V) no.lu Sözleşme, Lahey, 18.10.1907. H.V

- Uluslararası Ganimet Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin (XII) no.lu Sözleşme, Lahey, 18.10.1907.H.XII

- Boğucu, Zehirli veya Diğer Gazların Kullanımının Yasaklanması ve Savaş Halinde Bakteriyolojik Metodların Kullanımının Yasaklanmasına Dair Protokol, Cenevre, 17.06.1925.G.BC

- Savaş Esirlerine Davranış Kurallarına İlişkin Andlaşma, Cenevre, 27.07.1929.

- Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Hakkında Andlaşma, 09.12.1948.

- Cenevre Diplomatik Konferansının Nihai Senedi, 12.08.1949.

¹⁰³ Silahlı Çatışma Hukuku Ders Kitabı , Genelkurmay Başkanlığı, Ankara , Temmuz 2001, s.1-1

¹⁰⁴ Devletler Hukuku , Harp Akademileri yayınları, s.145 ; Koyu renkle italik yazılmış olan anlaşmalar Türkiye tarafından imzalanmış veya onaylanmış olanlardır. Silahlı Çatışma Hukukunu düzenleyen tüm andlaşma ve sözleşmeler için Bknz.: Silahlı Çatışma Hukuku Ders Kitabı , s.A-1;

- Cenevre Andlaşmaları (4 Adet) , Cenevre, 12.08.1949. G.I, G.II, G.III, G.IV

- **Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Hakkındaki Hükümetler Arası Konferansın Nihai Senedi, Lahey, 14.05.1954. H.CP**

- **İnsanlığa Karşı Suçlarda ve Savaş Suçlarında Zaman Aşımının Uygulanamayacağına İlişkin Andlaşma, 26.11.1968.**

- Toksin İçeren ve Bakteriyolojik Silahların Depolanması, Üretimi ve Geliştirilmelerinin Yasaklanması ve Yok Edilmeleri Hakkında Andlaşma, 10.04.1972 de Londra, Moskova ve Washington'da imzaya açılmıştır.

- **İnsanlığa Karşı Suçlarda ve Savaş Suçlarında Zaman Aşımının Uygulanamayacağına İlişkin Avrupa Andlaşması, Strazburg, 25.06.1974.**

- **12.08.1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol, Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1 No.lı Protokol, Cenevre, 08.06.1977.**

- **12.08.1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol, Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 2 No.lı Protokol, Cenevre, 08.06.1977.**

- **Öngörülemeyen Etkileri veya Oldukça Yaralayıcı Olduğu Düşünülen Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanılmasının Yasaklanmasına veya Kısıtlamalar Getirilmesine Dair Andlaşma, Cenevre, 10.10.1980.**

- **Bubi Tuzakları, Mayınlar ve Diğer Aletlerin Yasaklanmasına veya Kısıtlamalar Getirilmesine Dair II nolu Protokol, Cenevre, 10.10.1980.**

- **Yangın Çıkaran Silahların Kullanımının Yasaklanmasına veya Kısıtlamalar Getirilmesine Dair III No.lı Protokol, Cenevre, 10.10.1980.**

- **Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20.11.1989.**

- Kimyasal Silahların Geliştirilmelerinin, Üretimlerinin, Depolanmalarının, Kullanılmalarının Yasaklanması ve Yok Edilmeleri Hakkındaki Andlaşma, Paris, 13.01.1993.

- K r Edici Lazer Silahları Hakkındaki IV no.lı Protokol, 13.10.1995

- Bubl Tuzakları, Mayınlar ve Diğer Aletlerin Yasaklanmasına veya Kısıtlamalar Getirilmesine Dair 1980 Sözleşmesine eklenmiş II no.lı Islah Edilmiş Protokol, 03.03.1996

- Anti- Personel Mayınların Kullanımı, Depolanması,  retimi, ve Transferinin Yasaklanması ve Yok Edilmeleri Hakkındaki Andlaşma, 18.09.1997

- Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü,17.07.1998

- Silahlı  atışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin 1954 Lahey Anlaşmasının II no.lı Protokolü, Lahey, 26.03.1999

A. Sorumluluğun Kabul 

Uluslararası silahlı çatışmalar nedeniyle devletlerin, ister öteki devletlere ister yabancı uyruklu kişilere karşı işlediği hukuka aykırı fiillere bağlı olarak, uluslararası sorumluluğunun dayanağını öncelikle uluslararası hukukun genel nitelikli yapılageliş kuralları oluşturmaktadır. Bu konuda uluslararası içtihat ve günümüz öğretisi ilke üzerinde görüş birliği içinde görünmektedir. Ancak burada sorun, ilke olarak kabul edilen uluslararası sorumluluğun, silahlı çatışmalar uluslararası hukukunun özü itibariyle şiddet fiillerine yönelik kurallar içerdiği gözönünde tutulduğunda, kapsamının ne olacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan devletlerin düşman sıfatıyla birbirlerine ya da birbirlerinin yurttaşlarına verdiği zararlar silahlı çatışmalar uluslararası hukuku kurallarına aykırı düşmüyorsa anılan devletlerin uluslararası sorumluluğunu da doğurmayacaktır. Başka bir deyişle, uygulanan uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış ve dolayısıyla silahlı çatışmalar uluslararası hukuka aykırı düşmeyen fiiller nedeniyle çatışan ya da tarafsız bir devletin uluslararası sorumluluğu söz konusu değildir. Nitekim, A.B.D.-İngiliz Hakemlik Mahkemesi Doğu Uzanımı, Avusturalya-Asya ve Çin Telgraf Ortaklığı Davası'na ilişkin 9.11.1923 tarihli kararında

hukuka uygun savaş fiillerinden uluslararası sorumluluk doğmayacağını şu kelimelerle belirtmektedir¹⁰⁵:

"Bu mahkemenin görüşüne göre, meşruluğu kabul edilmiş bir savaş fiilinin onarımı için zarar-giderim verilmesinin hakkaniyette hiçbir dayanağı bulunmamaktadır."

Uluslararası yapılageliş hukukunun silahlı çatışmalarda hukuka aykırı fiiller nedeniyle devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğacağı ilkesi uygulanan uluslararası hukukta uluslararası silahlı çatışmaları düzenleyen birçok andlaşma ile de teyit edilmektedir. Başka bir deyişle, bu durumlarda devletlerin uluslararası sorumluluğunun birtakım ahdi hukuk dayanakları da bulunmaktadır. Bunların en önemlisi 1907 Lahey IV Sayılı Kara Savaşına İlişkin Sözleşmenin 3. maddesi hükmüdür. Anılan hüküm aynen şöyledir¹⁰⁶:

"Eldeki Yönetmeliğin hükümlerini çiğneyen çatışan taraf, eğer gerekiyorsa, zarar-giderim ödemek zorundadır. Çatışan taraf silahlı kuvvetleri mensubu kişilerin gerçekleştirdiği bütün fiillerden sorumludur."

Aynı genel ilke 1977 I. Protokolünün 91. maddesinde de yer almaktadır. Birtakım başka andlaşmalar da uluslararası sorumluluk ilkesini özel konular için kabul ve teyit etmektedir. Nitekim, 1949 Cenevre Savaş Tutsakları Sözleşmesi (mad. 12) ve 1949 Cenevre Sivillerin Korunması Sözleşmesi (mad. 29) anılan kişilere yapılacak muamelelere ilişkin olarak, kişilerin cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmadan, devletlerin sorumluluğunu öngörmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s. 318

¹⁰⁶ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.319

¹⁰⁷ Bknz.: 1907 Lahey Kara Savaşı sözleşmesi , mad.3 ; 1949 Cenevre Sözleşmeleri (I, IV) , mad.12, 29

B. Devlete Bağlanabilmesi

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında hukuka aykırı fiillerin devlete bağlanması koşuluyla ilgili devletin uluslararası sorumluluğu doğabilmektedir. Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında bir devletin düzenli silahlı kuvvetleri mensuplarının gerçekleştirdiği hukuka aykırı fiiller, anılan silahlı kuvvetlerin ilgili devletin bir organını oluşturması nedeniyle ilke olarak bu devlete bağlanmaktadır. Söz konusu hukuka aykırı fiillerin ilgili devlete bağlanabilmesinin temel koşulu anılan fiillerin bu devletin silahlı kuvvetlerinin görevleri içinde ya da en azından görevleri vesilesiyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ancak, öğretinin bir bölümü uluslararası sorumluluğun genel biçimde değerlendirmesinde başvurulan bu görev içi - görev dışı ayırımının silahlı çatışmalarda esnek bir biçimde ele alınması gerektiği görüşünde olup, devletin silahlı kuvvetleri üzerinde yüksek düzeyde disiplini ve denetimi elinde tutması gerektiğini vurgulayarak bu açıdan gerekli düzeyde denetimi sağlayamayan devletlerin silahlı kuvvetler mensuplarının yetkilerini aşarak gerçekleştirdikleri fiilleri nedeniyle de ilgili devletlerin uluslararası sorumluluğunun olanaklı olduğunu düşünmektedir¹⁰⁸.

Bir devletin düzenli silahlı kuvvetleri dışında uluslararası silahlı çatışmalara devlet lehine katılan öteki silahlı kuvvetlerin, örneğin gönüllülerin, milislerin, paralı askerlerin ve kitle olarak ayaklanan kuvvetlerin uluslararası silahlı çatışmalar sırasında hukuka aykırı fiilleri nedeniyle ilgili devletin uluslararası sorumluluğuna gelince; U.A.D. Nikaragua'da Askeri ya da Yan-Askeri Faaliyetler Davası'na ilişkin 27.06.1986 tarihli kararında ilgili devletin bu kuvvetler üzerinde sorumluluğu gerektiren hareket sırasında fiili denetime sahip olması durumunda uluslararası sorumluluğunun doğacağını kabul etmektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.319

¹⁰⁹ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.320

C. Sorumluluğun Kapsamı

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan bir devletin fiillerinden bu devletin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için temel koşul, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu fiillerin silahlı çatışmalar hukukuna aykırı bir fiil oluşturmasıdır. Anılan koşula ilişkin kurallar genel bir biçimde 1907 Lahey ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinde belirtilmektedir¹¹⁰.

Bununla birlikte, birtakım fiillerin açık andlaşma hükümlerine dayanarak uygulanan uluslararası hukuk çerçevesinde hukuka aykırı sayıldığını ve dolayısıyla ilgili devletin uluslararası sorumluluğunu doğurduğunu örneklemek yararlı olacaktır. Bu çerçevede örneklemek için ele alacağımız kavramlardan biri silahlı çatışmalar sırasında zararlar karşılık yöntemine başvurulması olacaktır. Nitekim birçok andlaşma çerçevesinde yaralılara, hastalara, sağlık ve din personeline (1949 Cenevre I. Söz., mad. 46 ve II. Söz., mad. 47; I. Prot., mad. 20) sivil nitelikli mallara (1977 I. Prot., mad. 52/1), kültür varlıklarına ve ibadet yerlerine (1954 La Haye Söz., mad. 4/4), sivil halkın yaşamını sürdürmesi için zorunlu olan mallara (1977 I. Prot., mad. 54/4), doğal çevreye (1977 I. Prot., mad. 55/2) karşı uluslararası silahlı çatışmalar sırasında zararlar karşılık önlemi almanın bir devletin uluslararası sorumluluğunu doğurduğu kabul edilmektedir. Ele alacağımız ikinci örnekleme ise silahlı çatışmalar sırasında askeri gereklilikle ilgilidir. Böylece, örneğin, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan bir devletin düşman mallarına elkoyması ya da yoketmesi (1949 Cenevre I. Söz., mad. 50, II. Söz., mad. 51, III. Söz., mad. 130 , 321 ve IV. Söz., mad. 147), kültürel varlıklardan çatışma amacıyla yararlanması ya da onlara saldırması (1954 La Haye Söz., mad. 4/2), eğer askeri gerekliliğe dayanmıyorsa, bu devletin uluslararası sorumluluğunun bulunacağı öngörülmektedir¹¹¹.

¹¹⁰ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.320

¹¹¹ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.321

D. İleri Sürülmesi ve Zararın Onarım Yolları

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında hukuka aykırı fiil işleyen bir devletin uluslararası sorumluluğunun ileri sürülmesi, eğer bu konuda ilgili devletler arasında özel bir anlaşma yoksa, uygulanan uluslararası hukukun genel kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmek zorundadır . Bu çerçevede eğer hukuka aykırı fiilden zarar gören devlet ise bu devlet uygulanan uluslararası hukuk mekanizmalarının kendine sunduğu görüşmeler ya da öteki barışçı çözüm yolları aracılığıyla hakkını kabul ettirmeyi deneyecektir. Buna karşılık, hukuka aykırı fiilden zarar gören yabancı uyruklu kişiler ise, olağan olarak bu kişilerin zarar veren devletin iç hukuku çerçevesinde o devlette geçerli olan iç başvurma yollarını tüketmesi ve bunlardan bir sonuç alınamamışsa uyuşukunda bulunduğu devletin diplomatik koruması aracılığıyla hakkının zararı veren devlete karşı uluslararası barışçı çözüm yolları çerçevesinde aranması gerekmektedir¹¹².

Uygulamada, uluslararası silahlı çatışmaları sona erdiren barış anlaşmalarında ya da salt çatışmalarda görülen zararın onarımı amacıyla yapılan özel anlaşmalarda , ilgili devletlerin hukuka aykırı fiillerinden doğan zararların onarımını düzenleyen hükümlere rastlanmaktadır. Bu zararların doğrudan devlete verilmiş olması ya da yurttaşları aracılığıyla dolaylı olarak devlete etki yapması durumları göz önünde tutularak, 18. yüzyıldan bu yana, uygulamada barış anlaşmaları hükümleri arasına yenen devlet lehine "savaş tazminatı" ödenmesini öngören bir hüküm konulmaya başlanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda bir zarar-giderim niteliğinden çok yenilene ödettirilen bir ceza niteliği taşıyan "savaş tazminatı", Birinci Dünya Savaşını sona erdiren barış anlaşmalarında daha çok uğranılan maddi zararların onarımı amaçlı zarar-giderim niteliğini kazanmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşını sona erdiren barış anlaşmaları ile hem maddi zararı giderme hem de yenen devletlerin savaş masraflarını karşılama ya da azaltma amacını taşıyan bir niteliğe bürünmüştür¹¹³.

¹¹² Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.321

¹¹³ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.321

Lozan Andlaşması bu açıdan incelendiğinde Barış Andlaşmasının 58/1. maddesinde, Yunanistan bu düzenlemenin dışında tutulmak üzere, tarafların gerek savaş fiilleri gerekse savaş yüklemi (eski adıyla istimval ya da mükellefiyet-i harbiye) elkoyma , ve zorallım (müsadere) gibi savaş sırası önlemleri için ödeme isteminde bulunmaktan karşılıklı olarak vazgeçtiği bildirilmektedir. Buna karşılık, Barış Andlaşmasının 59/1. maddesi Yunan silahlı kuvvetlerinin ya da yönetim organlarının "savaş yasalarına aykırı" fiilleriyle Anadolu'da neden olduğu zararlar için Yunanistan'ın onarma yükümlülüğünü öngörmektedir. Ancak, 59/2. maddesi ile Türkiye Yunan Hükümetinden savaşın etkisini onarma amaçlı genel ödeme isteminde bulunmaktan vazgeçmektedir. Başka bir deyişle, Lozan Barış Andlaşması ile silahlı çatışmalar uluslararası hukukuna aykırı fiilleri nedeniyle Yunanistan'ın Türkiye'ye yalnızca zarar-giderim nitelikli ödemelerde bulunması ve bir "savaş tazminatı" istenmemesi kabul edilmiştir¹¹⁴.

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan devletlerin hukuka aykırı fiilleri ile birbirinin yurttaşlarına verdiği zararların onarımına gelince; uygulamada Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra bu tür onarımlara ilişkin hükümlerin yalnızca yenen devletlerin yurttaşları lehine öngörüldüğüne tanık olunmaktadır. Nitekim Versailles Andlaşmasının 297/e. maddesi yalnızca Müttefik Devletlerin yurttaşlarının Almanya tarafından gördükleri kimi savaş önlemleri ile Almanya'daki mallarına, hak ve çıkarlarına ilişkin önlemlerinden doğan zararlarının giderilmesini öngörürken, İtalya ile yapılan 1947 Paris Barış Andlaşmasının 75-78. maddeleri Müttefik Devletler yurttaşlarının İtalya'daki ve İtalya tarafından işgal edilen ülkelerdeki haklarının zarara uğraması durumunda tüm bu zararların giderilmesini öngörmektedir¹¹⁵.

¹¹⁴ Pazarcı, a.g.e., IV.Kitap, s.322

¹¹⁵ Pazarcı, a.g.e., IV.Kitap, s.322

E. Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Sorumluluk

Uluslararası olmayan silahlı çatışmalar sırasında çatışan tarafların vereceği zararlar nedeniyle sorumlulukları sorunu uygulanan uluslararası hukuk kurallarının doğrudan düzenlediği bir sorunu oluşturmamaktadır, uluslararası içtihat bu konuda uluslararası silahlı çatışmalara kurallarının karşılaştırma (kıyas) yoluyla uluslararası olmayan silahlı çatışmaları uygulanmasına ilişkin olarak çelişkilidir. Örneğin, Fas'ta İngiliz Mallan Davası'nda taraflarca hukuk bilirkişisi olarak seçilen Max Huber uluslararası silahlı çatışmalara ilişkin 1907 Lahey IV sayılı Sözleşmesinin 3. maddesindeki kuralın karşılaştırma (kıyas) yoluyla uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda da uygulanabileceğini öngörmesine rağmen , Caire Davasına ilişkin olarak Fransa-Meksika Karma Komisyonu Başkanı 7.6.1929 tarihli kararda bir savaş sözkonusu olmayan durumlarda anılan 1907 Lahey Sözleşmesi hükmünün uygulanamayacağını bildirmektedir¹¹⁶.

Bununla birlikte, uluslararası içtihat genel bir biçimde uluslararası olmayan silahlı çatışmalara ilişkin olarak hükümet silahlı kuvvetlerinin hukuka aykırı fiilleri ile hükümet karşıtı kuvvetlerin fiilleri arasında bir ayırımı gitmekte olup, olağan olarak hükümet kuvvetlerinin askeri gereklilik olmayan kimi yakma, yoketme, yağmalama, silahlı çatışma dışı yargısız öldürme, işkence yapma gibi hukuka aykırı fiillerle ilgili devletin yabancılara verdiği zararlara bağlı olarak ilgili devletin uluslararası sorumluluğunu kabul etmektedir. Buna karşılık içtihat uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda hükümet karşıtı kuvvetlerin yabancılara verdiği zararlar için ilke olarak bu devletin uluslararası sorumluluğunun doğmadığını, ancak hükümet karşıtı kuvvetlerin başarıya ulaşarak hükümeti ele geçirmeleri durumunda ilgili devletin daha önceki hükümet karşıtı kuvvetlerin yabancılara vereceği zararlar için de uluslararası sorumluluğunun doğacağını kabul ettiği görülmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.323

¹¹⁷ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s.323

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ERMENİ SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

A. Ermenilerin Kısa Tarihi

Ermeniler Hint-Avrupa dil ailesinin doğu kolundan olan Ermenice'yi konuşan, çoğunluğu Hıristiyanlığın Gregoryen diye tanımlanan koluna mensup bir topluluktur¹. Anavatanları bugünkü Ermenistan ve batısında yer alan bölgedir. Ansiklopedik kaynaklarda, Erivan, Gökçegöl, Nahcivan, Rumiye gölü kuzeyi ve Mako bölgesine, yukarı memleket anlamına gelen Armenia, bu yörelerde yaşayan halka ise Ermeni denildiği yer almaktadır².

Bu coğrafyada takriben M.Ö. 5. yy'dan beri asla bağımsız değil, fakat civardaki güçlü krallıklara tabi olarak yaşamışlardır. Ermeni Krallığı, Bizans İmparatoru 9. Konstantinos tarafından bütünüyle ilhak edildikten sonra halkın önemli bir kısmı Kilikya'ya sürüldü ve bu bölgede Haçlılar sayesinde kısa süreli yaşama olanağı bulan Katolik Kilikya Ermeni Krallığı'nı ve Haçlılar tarafından yıkılan Urfa Ermeni Kontluğu'nu kurdular. Ermenistan'ın Bizanslılar tarafından boşaltılması ise 1071 sonrası Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesini kolaylaştırdı. Malazgirt Zaferinin kazanılmasıyla hem

¹ Ermenilerin Kimliği konusunda tarihçiler arasında da fikir birliği yoktur. Bu konuda farklı görüşler vardır. Ermeni tarihçilerin bir kısmı, M.Ö. 6. yüzyılda kuzey Suriye ve Kilikya bölgesinde yaşayan Hititlerden olduklarını; bir diğer kısmı ise Nuh'un oğullarından Hayk'a dayandıklarını söylemektedirler. Bunun yanında, Ermenistan denilen coğrafyada yerleşen ve bugün Ermeni diye adlandırılan toplumun, bölgenin kesin olarak neresinde yaşadıkları, sayıları ve aynı yörede ikamet eden diğer halklara kıyasla nüfus oranları bilinmemektedir. Ermeni tarihçileri bile kökenleri konusunda fikir birliği içinde değildir. Ayrıntılı bilgi için Bknz: Necdet Tuna, "Ermeni Sorunu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, sy.368, Nisan 2001, s.19; Gültekin Ural, Ermeni Dosyası, Kamer Yayınları 2.b, İstanbul, 1998, s.15; İhsan Sakarya, Belgelerle Ermeni Sorunu, ATSEB Yayınları, 2.b, Ankara, 1984, s.3; Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.36

² Ermeni Tarihine Kısa bir Bakış, <http://www.ermenisorunu.gen.tr>

Ermenistan'da Türk egemenliği hem de Türklerle Ermenilerin bugüne kadar süren ortak yaşayışları başladı³.

Ermeniler, 11. Yüzyıl ortalarına kadar, evvela Kafkaslar bölgesinde , daha sonra Kafkaslardan batıya ve güneye yayılarak geniş bir alanda, bu bölgelere egemen olan büyük devletlere tabi kalmak suretiyle dil , din , gelenek ve varlıklarını korumak için sürekli çabalarda bulunmuşlar; ancak bağımsız bir millet olmak olanağını bulamamışlardır. Ermenilerin yaşadıkları bölgenin jeopolitik durumu da , bunların diğer milletler tarafından devamlı olarak saldırılara uğramasına ve bu bölgelerde yaşayan Ermenilerin her tarafa yayılmalarına etken olmuştur. Ermeniler 11. yy'dan başlayarak uzun yıllar Selçuklulara ve Selçuklu Devletine bağlı diğer Türk devletlerine ve daha sonra İhanlılar'a bağlı olarak küçük prenslikler halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Doğu Anadoludaki Ani Krallığına 1045 yılında Bizanslılar ; daha sonra 1080 yılında Selçuklular ; Kilikyadaki son Ermeni Krallığına da 1337 yılında Memlûkler son vermişlerdir. Ermeniler daha sonra bölgeye egemen olan Osmanlı Devleti zamanında barış ve güven içinde yaşama olanağı bulmuşlardır⁴.

B. Tarihten Bugüne Türk Ermeni İlişkileri

1. Selçuklu Dönemi⁵

Özellikle Selçuklu yönetimi sırasında Türk – Ermeni ilişkileri hakkında biri Ermeni diğer Süryani iki yabancı kaynak yeterince açıklayıcı bilgi vermektedir. Bu kaynaklardan biri olan Süryani Mihael şöyle yazmaktadır “Türkler şirretli ve sapık inançlı Rumlar gibi kimsenin dinine ve inancına karışmıyor, hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı”⁶.

Türkler, Bizanslılarla birlikte kendilerine karşı savaşan Ermenilere nasıl davranmışlardır? Bizanslıların yaptıkları gibi onları hakir mi görmüşler, zulüm

³ Ercan, a.g.m., s.39

⁴ Sakarya , a.g.c. , s.10

⁵ Selçuklular döneminde Ermeniler hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz: Ali Sevim, “Selçuklular ve Ermeniler” Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.595 ; Mehmet Ersan , “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri” Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.603

⁶ Ercan, a.g.m., s.39

mü yapmışlar, yoksa kilise ve manastırlarını mı yakmışlardır? Ermeniler başta olmak üzere, Selçuklu yönetiminde yaşayan bütün gayrimüslim azınlığa gösterilen hoşgörüyü Urfalı Mateos şu şekilde kaydetmiştir : "539 (27 Şubat 1090-26 Şubat 1091) tarihinde Ermeni Katogikosu Barseg, cihangir sultan Melikşah'ın yanına gitti. Katogikos bazı yerlerde Hıristiyanların tazyik edildiğini, Allah'ın kiliseleri ile ruhanilerden vergi istenildiğini ve manastırlarda piskoposların vergi için tazyik edildiğini görüp, İranlıların ve bütün Hıristiyanların âlicenap ve tatlı sultanının huzuruna gidip, bütün bunları ona arz etmeye karar verdi. Sultan, senyor Barseg'i huzura kabul edip, ona büyük iltifat gösterdi ve onun arzularını yerine getirdi. Sultan, bütün kilise ve manastırları ve ruhanileri vergiden muaf tuttu ve Ermeni katogikosuna fermanlar verip onu iltifatla uğurladı." ⁷ .." İnsanların en adili , en akıllı ve kudretlisi olan Melikşah bütün insanlara karşı baba gibi idi. Bütün Rum ve Ermeniler kendi istekleriyle onun yönetimine girdiler"⁸

Bu ifadelerden de açıkça anlaşıldığı gibi Selçuklu Türkleri, Ermenilere ve diğer gayrimüslim halka Bizanslıların göstermediği hoşgörüyü göstermiş ve onların dinlerini ve sosyal yaşantılarını korumalarını sağlamıştır. Bu anlayış, Anadolu Selçukluları döneminde de devam etmiştir. Gösterilen tüm bu hoşgörülere rağmen, bazen Ermenilerin Bizanslıların ve Haçlı Seferleri sırasında Haçlıların yanlarında yer aldıkları da bilinmektedir. Sonuç olarak Osmanlı yönetimine gelinceye kadar Türklerle Ermeniler arasında gündelik anlaşmazlıkların dışında ciddi çatışmaların fazla olmadığı söylenebilir⁹.

2. Osmanlı Dönemi¹⁰

Ermeniler , Osmanlılarla da 1324 tarihinde Bursa'nın fethinden itibaren ilişkiye geçmişlerdir. 1461 yılında, Sultan II. Mehmet'in buyruğuyla Bursa'daki

⁷ Selçuklular Döneminde Türk - Ermeni İlişkileri, www.ermenisorunu.gen.tr

⁸ Ercan, a.g.m., s.39

⁹ Ercan, a.g.m., s.39

¹⁰ Osmanlılar döneminde Ermeniler hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Ercüment Kuran, "Osmanlılar ve Ermeniler" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.617 ; "Osmanlılar ve Millet-i Sadıkadan Ermeniler" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.621 ; İlber Ortaylı , "Osmanlı Ermenileri" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.630 ; Nejat Göynüç, "Osmanlı Devletinde Ermeniler Hakkında" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.633

dinsel başkanlıkları İstanbul'a taşınmış ve Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur¹¹. Bundan sonra Tanzimat Fermanına¹² (1839) kadar Ermeniler Osmanlı ülkesinde zimni¹³ statüsünde yaşamışlardır. Ödedikleri cizye yüzünden askerlikten muaf tutulan Ermeniler 18. yy sonlarında başlayan Yunan isyanları neticesinde, Rumlar'ın o zamana dek sürdürdükleri ayrıcalıklı statüden yararlanmaya başlayıp, Devletin Avrupalılar ile arasındaki ilişkide tacir ve tercüman olarak önemli bir rol üstlendiler. 19.yy 'ın ikinci yarısına kadar hiç bir isyan hareketine karışmadıkları için de millet-i sadıka diye anıldılar¹⁴.

Osmanlı devleti, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile yapmayı vaadettiği ıslahatları ilân etmiş, ancak gayrimüslimler verilen yeni haklardan memnun kalmamışlardır. Tanzimat ile gayrimüslimlere askerlik mükellefiyeti getirilmiş, devlet memuriyetleriyle idari ve askeri okullara girmelerine izin verilmiştir. Buna dayanarak Ermeniler, 1863'de yürürlüğe giren 99 maddeden oluşan Ermeni Milleti Nizamnamesi'ni bir fermanla Babıâli'ye onaylatmışlardır¹⁵.

Osmanlı yönetimindeki diğer gayrimüslim azınlıklar gibi Ermeniler de her zaman birinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşler; askere gitmedikleri gibi, özellikle ticari hayatta kilit noktaları ellerine geçirmek suretiyle, toplum içinde ön plana çıkmışlar, zengin olmuşlardır¹⁶.

Devlete bağlılıkları, Türk adetlerini benimsemeleri, hatta iyi Türkçe konuşmaları, Ermenilerin devlete ait resmi veya özel işlere atanmalarına sebep olmuştur. Bu bakımdan 16. yüzyılda Ermeni asıllı Mehmet Paşa gibi vezirlik rütbesine kadar yükselen devlet adamları, 18. yüzyılda Divrikli Düzyan soyundan saray kuyumcuları ve sonradan Darphane bakanları,

¹¹ Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918*, Der Yayınevi, İstanbul 1987, s. 3,

¹² Ural, a.g.e., s.50

¹³ Osmanlıda zimnilerin hukuki statüleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Gül Akyılmaz, "Tanzimattan Önce ve Sonra Osmanlı Devletinde Zimnilerin Hukuki Statüsü", *Yeni Türkiye*, y.7, sy.38, Mart-Nisan 2001, s.671 ; Ali Şafak, "Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakışve Ermeni Katolik Patrikliği ile İlgili Bir Ferman Değerlendirmesi". *Yeni Türkiye*, y.7, sy.38, Mart-Nisan 2001, s.651

¹⁴ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devletinde Ermeni Sorunu", *Yeni Türkiye*, y.7, sy. 38, Mart-Nisan 2001, s.639

¹⁵ Ural, a.g.e., s.51 ; *Osmanlı Ermeni İlişkileri*, www.ermenisorunu.gen.tr

¹⁶ Ural, a.g.e., 58-68 ; *Osmanlı Ermeni İlişkileri*, www.ermenisorunu.gen.tr

Sasyan ailesinden saray doktorları, 19. yüzyılda Bezciyan ailesinden Darphane bakanları, Dadyan ailesinden Baruthane bakanları devletin en yüksek kademelerinde görevler yapmışlardır. 19. yüzyılda ve Abdülhamit devrinde ve sonrasında ise Ermeni dış işleri görevlileri ve bakanlar bulunmaktadır. Ayrıca birçok Ermeni de Osmanlı Devlet adamlarına danışmanlık yapmıştır¹⁷.

Osmanlı tarihi Ermenilerden 29 paşa , 22 bakan, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos ve konsolos, 11 üniversite öğretim üyesi, 41 yüksek rütbeli memur, bulunmaktadır. Ermeni bakanlar arasında , maliye, ticaret, bayındırlık, ve posta bakanları gibi son derece önemli ve kilit mevkilerde bulunanlar olmuştur¹⁸.

1876'da toplanan ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na seçilen 115 üyeden 69'u müslüman, 46'sı müslüman olmayan Osmanlılardan oluşuyordu¹⁹

19. yy'da Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuşması ve diğer Balkan uluslarının da özerk bir statüye sahip olmaları sonucu, Osmanlı Devletinde en önemli azınlık Ermeniler kalmıştır. Avrupa devletlerinin Ermenilerle ilgilenmelerinin en önemli nedenlerinden biri de budur. Çünkü Avrupa devletlerinin Osmanlı Topraklarında Ermenilerin dışında himaye edecekleri ve kışkırtacakları başka bir topluluk kalmamıştır²⁰.

Yabancı devletlerin müdahaleleri ve o dönemin etkisinde kaldığı milliyetçilik akımından Ermeniler de etkilenmişlerdir. Rusya, Küçük Kaynarca Andlaşmasından (1774) sonra, Osmanlı İmparatorluğunun Hıristiyan

¹⁷ Ural , a.g.e., 58-68 ; **Osmanlı Ermeni İlişkileri** , www.ermenisorunu.gen.tr

¹⁸ M. Necati Çetinkaya, “Tarihten Günümüze Ermeniler ve Ermeni Sorunu” Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.27 ; Osmanlıda görev yapmış yüksek mevkideki kişiler hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: M. Cemil Özgül, “Osmanlı Devletinde Ermeniler”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001,s.53 ; www.ermenisorunu.gen.tr ; www.agos.com.tr/tr/arshiv/osmanlidaermeniler

¹⁸ Ercan, a.g.m., s.39

¹⁹ Özgül. A.g.m., s.57

²⁰ Eryılmaz, a.g.m., s.639

tebaasının "koruyucusu" rolüne soyunmuştu²¹. Özellikle Ortodokslar konusunda Osmanlı devletinin içişlerine karışıyor, İstanbul Hükümetine sürekli baskı yapıyordu²². Rusya'nın bu politikası yüzünden 1853'te Osmanlı devletiyle Rusya arasında Kırım savaşı patlak verdi. İngiltere ve Fransa da bu savaşta Osmanlı devletinin yanında yer aldılar. Kırım savaşı sonunda, Şubat 1856'da Islahat Fermanı yayınlandı ve Padişah, tebaası arasında hiçbir ırk ve din ayrımı yapmayacağını ilân etti²³. Kırım Savaşına son veren 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Andlaşmasına Islahat Fermanıyla ilgili şu madde eklendi (Mad 9):²⁴

"Tebaasının refah ve mutluluğunu başlıca iş bilen Padişah, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, tebaasının durumunu düzeltmek için bir ferman vermekle, İmparatorluktaki Hıristiyan halk konusunda da yüksek ve cömert düşüncelerini açıkladıkları gibi, bu yoldaki düşüncelerinin yeni bir delilini göstermiş olmak için bu fermanı, kendiliğinden, andlaşmayı hazırlayan devletlere göndermeyi uygun bulmuşlardır...."

Bu madde, Rusya'nın Hıristiyan azınlıklar adına Osmanlı devletinin içişlerine karışmasını önlemek amacıyla Paris Barış Andlaşmasına konmuştu. Rusya'nın artık Osmanlı'nın içişlerine karışamayacağı umuluyordu. Osmanlı devlet adamlarının beklentisi buydu. Bu beklentiyi vurgulamak amacıyla aynı maddeye şu paragraf da eklenmişti:²⁵

"Andlaşmayı imzalayan devletler, bu fermanın yüksek değerini kabul ederler. Bu fermanın, Padişahın ne kendi tebaası ile olan ilişkilerine, ne de Osmanlı devletinin iç yönetimine andlaşmayı imzalayan devletlere teker teker ya da toplu olarak karışmak için bir hak ve yetki veremeyeceği doğaldır."

²¹ Salahi Sonyel, "Hıristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.687 ; Akyılmaz, a.g.m., s.681

²² Tuna, a.g.m. , s.23

²³ Akyılmaz, a.g.m., s.681

²⁴ Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Gaillesinin Tarihsel Kökeni Üzerine" Ermeni Araştırmaları Dergisi , Haziran-Temmuz – Ağustos , 2001, sy.1 <http://www.eraren.org/tur/dergi-makale-bilal%20%FEim%FEir.htm>

²⁵ Şimşir, a.g.m.

Mademki Padişah hiçbir ayırım gözetmeden bütün tebaasının refah ve mutluluğunu düşünüyordu ve mademki bunu açıklayan bir de ferman vermişti, öyleyse yabancı bir devletin, Padişahın Hıristiyan tebaası adına Osmanlı işlerine karışmasına sebep yoktu, olamayacaktı artık. Osmanlı yöneticileri öyle umuyorlardı. Ancak umulan gibi olmadı. İngiltere ve öteki Avrupa büyük devletleri, Islahat Fermanı döneminde (1856-1876) Osmanlı Hıristiyanları üzerine eğildiler. Hıristiyanlar lehine ağırlıklarını koydular. Yanız Rusya'nın değil, aynı zamanda İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya (Almanya) ve Sardunya (İtalya) da Osmanlı yönetimi üzerinde baskılara başladılar. Kimi zaman bunu tek başlarına, kimi zaman da birlikte yaptılar. Osmanlı Ermenilerinin artık bir değil, yarım düzine "koruyucusu" vardı. Avrupa devletleri Ermenilerin arkasındaydı²⁶.

1839 Tanzimat Fermanı, tüm Osmanlı tebaası için düzenlemeler getirerek müslim gayrimüslim bütün toplulukların haklarını güvence altına almaya çalışıyordu²⁷. 1853 Kırım savaşı sonrası Paris Andlaşması (1856) görüşmeleri sırasında çıkarılacağı öngörülen Islahat Fermanı ise özellikle gayrimüslim tebaanın hak ve özgürlüklerini düzenlemek için çıkarılmıştı. Söz konusu fermanla birlikte Tanzimat Fermanı ile tanınan can, mal, namus, şeref dokunulmazlıklarının ve müslüman olmayan cemaatlerin öteden beri sahip oldukları ruhani ayrıcalıkların bir kez daha güvence altına alınması, bu yolda somut önlemlere başvurma sözünün verilmesi, kiliselerin topladığı vergilerin kaldırılması, dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclislerini oluşturabilmeleri, ibadet yeri ve okulu açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebi yüzünden aşağılanmama, din değiştirmeye zorlanmama, Hıristiyanların da eyalet meclislerine, bütün okullara hatta askeri hizmete girebilmeleri, mahkemede tanıklıklarının eşdeğerde sayılması, Müslüman ve Müslüman olmayan kişiler arasındaki davalara karma mahkemelerde bakılması, yargılamaların açık olması, yeni ceza yasalarının yapılması, işkencenin kaldırılması, ceza uygulamalarının insancillaştırılması, maliyede

²⁶ Şimşir, a.g.m.

²⁷ Nejdet Bilgi, **Ermeni tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemel Beyin Yargılanması**, KÖKSAV yayınları No: 16, I.b, Ankara, 1999, s.3

yeniliklere gidilmesi, vergide eşitlik, iltizamın kaldırılması, yabancı uyruklulara da "tasarrufu emlak" izni verilmesi sağlanmıştır²⁸.

Bu fermanın sonra, Müslüman olmayan tebaanın din ve hukuk alanında iki önemli sonuç yaşanmıştır:

- Hıristiyan topluluklarının birer ulus olma yoluna girmeleri.
- Bu toplulukların kilise meclislerine ruhbandan olmayan laik üyelerin seçilmesidir²⁹.

İslahat Döneminin getirdiği imkanlardan yararlanan Ermeniler 1862 yılında Ermeni ulusal tüzüğü'nü hazırladılar. Bu tüzükle Ermeniler, bir genel meclisi de öngören gerçek bir meclise sahip oldular. Toplantı yeri Patrikhane olan meclisin 140 üyesinden 120'si halk tarafından seçilmekte ve ulusal vergi salma, bütçe hazırlama ve Patrik'in seçimine karar vermekteydi³⁰.

1877-1878 Türk-Rus Savaşı, Türk milleti için büyük bir felâket, Osmanlı Ermenileri için ise bir fırsat oldu. Anadolu'nun kimi uzak yerlerinde Ermeni çeteleri, eli silah tutan Türklerin cephelere gitmiş olmalarını fırsat bildiler. Gün bu gündür deyip Türk-Müslüman köylerine saldırdılar. Örneğin Maraş'ın Zeytun yöresinde, Babek adlı bir Ermeni eşkiya, 200 kişilik çetesıyla komşu Türk köylerini ve Yörük oymaklarını vurup yağma etti, birçok cana kıydı³¹.

Doğu Anadolu Ermenileri, Rus işgal kuvvetlerinin hizmetine de girdiler. İşgalci Rusların arasında Ermeni asıllı subaylar vardı. Kars'ta Korgeneral Lazareff, Erzurum'da binbaşı Kamsaragan gibi. Bunlar, bazı yerli Ermenileri

28 Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1992, s. 72-73 ; Ural, a.g.e., s.51

²⁹ Mazıcı, a.g.e., s. 11

³⁰ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Ekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s.1070 ; Neşide Kerem Demir, **Türkiye'nin Ermeni Meselesi**, Hülbe Yayınları, No:2, 3.b, Ankara, 1982 ; Sadık Tural, **"Bir Kavganın Anatomisi yahut Haklı bir Millet'in Çaresizliği"**, Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.88 ; Bilgi, a.g.e., s.4 ; Nizamnamenin hükümleri için Bknz.: Sakarya, a.g.e., s.34

³¹ Şimşir, a.g.m. ; Demir, a.g.e., s.69 ; Sakarya, a.g.e., s.106 ; Ural, a.g.e., s.250

Ruslarla işbirliğine çektiler. Binbaşı Kamsaragan daha önce Erzurum'da Rusya konsolosu olarak bulunmuştu. Rus işgalinde Erzurum Polis Şefi oldu. Kendisi gibi bir Rusya Ermenisi olan yardımcısı teğmen Nikolosoff ile birlikte, birçok yerli Ermeniye Rus polis hizmetine aldı. Elleri biraz yetki ve silâh verilen bu işbirlikçi Erzurum Ermenileri, ilk iş olarak, Müslüman komşularına zulmettiler. Tıpkı İstiklal Savaşı sırasında, Fransız üniformaları giymiş silâhlı Ermenilerin Urfa, Maraş, Antep bölgesinde Müslümanlara yapmadıkları zulmü bırakmadıkları gibi. İstiklâl Savaşından kırk yıl önce, 1877-1878 yıllarında Erzurum ve Kars yöresindeki Ermeniler de Rus silahlarıyla benzer zulümler yapmışlardır³²

İstanbul Ermenilerine gelince, onlar, 1877-78 Osmanlı - Rus Savaşı başlayınca Osmanlı devletine bağlı göründüler. Patrik Nerses, Padişaha bağlı bir Osmanlı vatanseveri olduğunu birkaç kez açıkladı. Ama savaşın gidişi tersine dönmeye, özellikle Plevne'de Osman Paşa teslim olunca, İstanbul Ermeni Patrikhanesi yüz seksen derecelik bir dönüş yaptı. Patrikhane ve Ermeni aydınları, Osmanlı devletine sırt çevirip Ruslara yöneldiler. Ellerini Rusya'ya uzattılar ve işgalci Ruslarla gizli ilişkiler kurdular³³.

1877 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra Ermeni sorunu da başlar. Savaş sonrası Ruslar'ın zoruyla imzalanan Ayestafanos (Yeşilköy) Andlaşmasıyla Ermeniler'in yurdu olarak kabul edilen vilayeti sitte'ye (Erzurum, Erzincan, Sivas, Elazığ, Malatya'nın yarısı, Muş, Van'ın büyük kısmı ve Beyazıt'ı kapsayan bölge) bağımsız yönetim verilerek bölgenin Müslüman halkların saldırısından korunacağı taahhüt edilir. Ayestafanos Andlaşmasınının 16. maddesinde³⁴:

"Madde 16 - Ermenistan'da (Doğu Anadolu'da) Rus işgalinde bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek olan toprakların Rus askerince boşaltılması, oralarda, iki devletin (Türkiye ve Rusya'nın) iyi ilişkilerine zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Babîâli (Osmanlı Hükümeti), Ermenilerin yaşadığı

³² Şimşir, a.g.m.

³³ Şimşir, a.g.m.

³⁴ Şimşir, a.g.m. ; Sakarya , a.g.e., s.43 ; Demir, a.g.e., s.44 ; Bilgi, a.g.e., s.5 ; Tuna, a.g.m., s.23

vilâyetlerde yerel durumun gerektirdiği iyileştirmeleri ve reformları zaman yitirmeden gerçekleştirmeyi ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamayı üzerine alır."

Bu madde ile, Ermeni adı ilk defa bir uluslararası andlaşmaya girmiş oldu³⁵. Daha önce Osmanlı Hükümetinin imzaladığı hiçbir andlaşmada Ermeni adı yer almıyordu; ilk defa Ayastefanos andlaşmasında açıkça Ermenilerden söz edilmiştir. Artık Ermeniler, uluslararası politika gündemine getiriliyorlardı. Osmanlı Ermenileri tarihinde bu, bir dönüm noktasıydı. Ancak Ayastefanos andlaşması yürürlüğe girmedi, onun yerini Berlin andlaşması alacaktı³⁶.

Ayastefanos andlaşması ile Rusya, işgal ettiği Osmanlı topraklarından Kars, Ardahan ve Batum'u alıyor, kendi topraklarına katıyordu. Erzurum'u ve diğer bazı yerleri ise boşaltacak, Türkiye'ye bırakacaktı. Buralarda Ruslarla işbirliği yapmış, Rus hizmetine girmiş ve yerli Müslümanlara zulmetmiş olan Ermeniler, Ruslar çekilince zulmettikleri insanların intikam almalarından korkmuşlardı. Onların bu kaygılarını gidermek için Ayastefanos andlaşmasında, "Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin güvenliğinin sağlanması" hükmüne bağlanmıştı. Ayrıca Rusya, "Ermeniler için reform" yapılmasını şart koşmuştu³⁷.

Ayastefanos andlaşması İngiltere'yi telâşlandırdı. 4 Haziran 1878 günü İngiltere ile Osmanlı Hükümeti arasında ikili bir andlaşma imzalandı. "Kıbrıs Andlaşması" olarak da bilinen bu andlaşmaya göre, eğer Rusya, ilerde Osmanlı devletinin Asya topraklarından bir bölümünü ele geçirmeye kalkarsa, İngiltere, silahla Osmanlı devletinin yardımına koşacaktı. Bu olası yardıma karşılık Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye bırakıyordu. Kıbrıs Andlaşmasına, belki Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılması kadar önemli şu cümle de konmuştu³⁸:

³⁵ Sakarya , a.g.e., s.45 ; Bilgi, a.g.e., s.5

³⁶ Şimşir, a.g.m. ; Tuna, a.g.m., s.23 ; Bilgi, a.g.e., s.5

³⁷ Şimşir, a.g.m ; Sakarya , a.g.e., s.46 ; Tuna, a.g.m., s.23

³⁸ Şimşir, a.g.m ; Sakarya , a.g.e., s.106

" Buna mukabil Zatı Padişahi dahi Anadolu kıtasında bulunan Hıristiyan ve sair tebaanın iyi idare edilmesi ve korunması hakkında devleteyn (İngiltere ve Osmanlı devleti) arasında sonradan kararlaştırılacak olan lüzumlu ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaat eder."

Bu tek cümle, İngiltere'nin Ermeni işine el atmasının en önemli hukukî (veya ahdî) dayanağı oldu. Padişah, Ermenilerin "iyi yönetilmesi ve korunması" için "reform" yapmaya söz veriyordu. "Reform" kelimesinden İngiltere'nin ne kastettiği sonradan anlaşılacaktı³⁹.

İngiltere'nin öncülüğüyle, Rusya ile Osmanlı devleti arasında imzalanmış olan Ayastefanos andlaşması değiştirilecek, bu ikili andlaşmanın yerini çok taraflı yeni bir andlaşma imzalanacaktı. 13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Barış Andlaşmasında Osmanlı Ermenileriyle ilgili şu özel madde yer aldı⁴⁰:

"Madde 61 - Babiâli (Osmanlı Hükümeti), Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder (yükümlenir). Bu hususta alınacak önlemleri (büyük) devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir."

Bu iki cümlelik madde, ilerde Osmanlı devletinin başına büyük sorunlar açacak ve Anadolu'nun toprak bütünlüğüne karşı ciddi bir tehdit oluşturacaktır. Önce Ayastefanos, ardından Berlin Andlaşmaları, Türk-Ermeni ilişkileri tarihinde bir dönüm noktası olmuştur⁴¹.

1878 Berlin andlaşması, Anadolu'da, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde "reform"⁴² yapılmasını öngörmüştü. Osmanlı Hükümeti reform yapmaya söz vermişti. Andlaşmayı imzalayan Avrupa büyük devletleri bu reformları

³⁹ Şimşir, a.g.m.

⁴⁰ Şimşir, a.g.m. ; Sakarya , a.g.e., s.47; ; Bilgi, a.g.e., s.6 ; Tuna, a.g.m., s.23

⁴¹ Şimşir, a.g.m.

⁴² Ermeniler Hakkındaki Reformların uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. : Musa Şaşmaz, "Ermeniler Hakkındaki Reformların Uygulanması", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.765

denetleyeceklerdi. Osmanlı Hükümeti de Avrupa devletlerine hesap verecekti. 1879 yılında Anadolu'ya atanan İngiliz asker-konsolosları da reformların nasıl yapıldığını yerinde görüp denetleyecekler, yerel Türk makamlarına "öğütler" verecekler ve reformların uygulamasını sağlayacaklardı⁴³.

Berlin Andlaşmasını imzalayan devletler, Doğu Anadolu'da Ermeniler için reform yapılması için 1879'dan itibaren Osmanlı Hükümeti üzerindeki baskılarını yoğunlaştırdılar. Padişah II. Abdülhamid ve Babiâli, Anadolu'nun parçalanmasına varabilecek reformlar yapılmasına karşı direndi, ayak sürüdü. Bu konuda Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti arasında başlayan diplomatik bilek güreşi yıllarca sürüp gitti. Bu dönemde yabancılar, Doğu Anadolu'yu kasten "Ermenistan", "Türkiye Ermenistan'ı" veya "Altı Ermeni Vilâyeti" diye göstermeye yöneldiler⁴⁴.

Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir an önce bir "Ermeni Yurdu" kurulması için gittikçe sabırsızlanıyorlardı. En çok sabırsızlananlar da dışarıdaki Ermenilerdi. 1887'de "Hınçak", 1890 yılında da Taşnak adlı Ermeni ihtilâl örgütleri kuruldu. Rusya kökenli Ermeniler tarafından kurulan, fakat Türkiye Ermenilerini hedef alan bu örgütler, günümüzdeki PKK ve Hizbullah örgütleri gibi Anadolu'yu kana buladılar. 1880 sonlarında başlayan kanlı Ermeni eylemleri, çeyrek yüzyıl boyunca devam etti. Taşnak ve Hınçak durmadan kan döktüler ve pek çok masum insanın canına kıydılar⁴⁵.

Böylece ıslahat bahanesi ile Anadolu'nun doğusu yabancı devletlerin müdahalesine açılır. Berlin Andlaşmasıyla birlikte Ermeni örgütlenmesi bağımsızlık isteyen ve bu bağımsızlığı terör yöntemi ile elde etmeye çalışan bir hüviyet kazanır .Berlin andlaşması 'nı iki önemli Ermeni komitasının kurulması takip eder: 1887'de Sosyalist ağırlıklı Hınçak ve 1890'da milliyetçi

⁴³ Şimşir, a.g.m. ; Sakarya , a.g.e., s.48

⁴⁴ Şimşir, a.g.m.; Sakarya , a.g.e., s.48

⁴⁵ Şimşir, a.g.m.; Sakarya , a.g.e., s.48

Taşnaksutyon⁴⁶. Bu komitaların kurulmasını müteakip Ermeni ayaklanmaları⁴⁷ başlar:

- Erzurum İsyanı
- Musa Bey Olayı
- Kumkapı Gösterisi
- Merzifon, Kayseri, Yozgat Olayları
- Birinci Sason İsyanı
- Babıali Olayı
- Zeytun (Süleymanlı) Olayı⁴⁸
- Trabzon Olayı
- Birinci Van İsyanı
- Osmanlı Bankası Baskını
- İkinci Sason Olayı
- II. Abdülmecit'e Yapılan Suikast
- Adana Olayı
- Tokat Olayları
- Erzincan Olayları
- Diyarbakır Olayları
- Bitlis Olayları
- Harput (Elazığ) Ayaklanması
- İzmit Adapazarı Olayları
- Bursa Olayları
- Halep Olayları
- Canik (samsun) Olayları
- Urfa Olayları
- Şebinkarahisar Olayları
- Fındıcık Ayaklanması

⁴⁶ Taşnak ve Hınçak örgütleri hakkında ayrıntılı bilg için Bknz.: Hasan Oktay, "Taşnak Partisi Van 5. Kongresi", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.822 ; ,

⁴⁷ Ermeni ayaklanmaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Demir, a.g.e., s.64-75 ; Sakarya , a.g.e., s.92-127 ; Ural, a.g.e., s. 102-324 ; Ermeni isyanlarında yabancı ülkelerin ve Kiliselerin katkısı hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.; Ergönüz Akçora, "Ermeni Sorunu ve Türklere Yaptıkları Katliamlarda Ermeni Komitalarının Yeri" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.747

⁴⁸ Zeytun Ayaklanması konusunda arşiv belgeleriyle ayrıntılı bir çalışma için Bknz. : Yaşar Akbıyık, "Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.777

Ermeni ayaklanmalarının ortak yönleri ise hepsinin aniden başlayan kalkışmalar yerine önceden örgütlenmiş isyanlar olması, eylemcilerin silah gücünün ordu birliklerine kıyasen daha güçlü bulunması ve nihayet isyanın başladığı bölgedeki sivil halkın tedhiş yöntemiyle kaçırılarak bölgenin Ermenileştirilmeye çalışılmasıdır .

Osmanlı tebaanın Müslüman çoğunluğu ile Ermeni azınlık arasında meydana gelen çatışmalar her iki tarafta da derin güvensizlik hisleri, uyandırır.1893 yılında II. Abdülhamit Hamidiye Alayları'nın kurulmasına karar verir. Yörede yaşayan göçebe halkın çocukları eğitilerek Ermeni ayaklanmalarına karşı kullanılmak üzere askere alınırlar. Bu arada Batılı Devletler tarafından Berlin Andlaşmasında yer alan ıslahat sözünü yerine getirmesi için İstanbul üzerindeki baskı artırılır. Rusya'nın Çin üzerindeki emelleri nedeniyle Batıyla fazla ilgilenmemesi nedeniyle Osmanlılar bu baskıya karşı direnebilirler . Ancak 1905'de Japonya'ya yenilerek Uzakdoğu ve Baltık donanmalarını kaybeden Ruslar yüzlerini yeniden Batıya dönerler . Giderek artan baskıya dayanamayan İstanbul Ruslar'la anlaşarak 8 Şubat 1914'de Ermeniler'in yaşadığı bölgelerde ıslahat yapmayı kabul eder⁴⁹.

Yapılan bu andlaşma oldukça ağır hükümler içerir: Bölgede iki yabancı müfettiş görev yapacaktır , bunlar ilk defada ve her değişiklik oldukça da büyük devletlerce seçilecek ve Bab-ı Ali'ce atanacaktır; dolayısıyla bunların atanmasında Osmanlı'nın hiçbir tesiri yoktur . Yabancılarca seçilmiş bu iki yabancı, Anadolu'nun aşağı yukarı yarısını kaplayan o zamanın yedi ilinin gerçek başıdır; idare, adliye, polis, jandarmayı denetleyecekleri gibi gerekli buldukları takdirde ordu da buyruklarına girecektir. Tüm memur , yargıç ve valileri işten el çektirmeye yetkileri vardır. Mahkemeler, meclisler eşit sayıda Müslüman ve Hıristiyan üyeden oluşacaktır .Yöre halkı askerliklerini müfettişlerin denetim sahası içinde yapacaklardır. Bu sahanın Rus sınırında olduğu ve nüfusunun takriben yüzde yirmisini Ermeniler'in teşkil ettiği

⁴⁹ Sakarya , a.g.c., s.53-64 ; Bilgi, a.g.e.s.15

düşünülürse Ruslar için sadece durum uygun olduğunda Doğu Anadolu'yu işgal etmek kalmıştı⁵⁰.

1914'e gelindiğinde resmi rakamlara göre Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm Anadolu (ve İstanbul'a Yayılmış) 1.226.422 Ermeni yaşamaktaydı⁵¹. Bu rakam tartışmalı bile olsa herhalde Ermeni nüfusu 1 .500.000'ni geçmemekteydi⁵². Ermeniler yurtları olduklarını iddia ettikleri Vilayet-i Sitte'de bile toplam nüfusun yüzde yirmisini çok ender yerleşim yerlerinde geçebilmekteydiler. Bu durumda bağımsızlıklarını kazanabilmek için geriye tek yol kalıyordu: tedhiş⁵³. Aksi takdirde büyük Müslüman çoğunluk tarafından bağımsız olmalarına asla izin verilmeyeceği açıktı.

Rum ve Ermeniler , dış ticarete egemen durumdadırlar; banka ve sanayi etkinliklerinde de öyledirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1913-1915'te gerçekleştirilen ilk sanayi "sayım"ı, bu eğilimin altını çizecektir: Sayıma tabi tutulmuş sanayi kuruluşlarına yatırılmış sermayenin %50'si, Rumların elindedir, %20'si Ermeniler'e, %5'i de Yahudiler'e aittir; geri kalanı, yabancılar (%10) ve Türkler (%15) arasında paylaşılmaktadır. Bir başka deyişle, I. Dünya Savaşı'nın eşiğinde, sanayi sermayesinin dörtte üçü, Müslüman olmayan Osmanlılarca denetlenmektedir⁵⁴. Ermeni nüfus özellikle ticaretle uğraşmakta, teknik bilgi gerektiren devlet memurluklarında çalışmakta, köylerinde ise zamanın yüksek teknolojisine dayanarak tarım yapmaktadır.

Birinci Dünya savaşının patlak verip Osmanlı Devletinin 3 Ağustos 1914 te seferberlik ilan etmesi ve bilahare , 1 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşa girmesi, Ermeni komitelerince büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Gönüllü alaylar kurarak Rus saflarına katılan Ermeniler, Rus işgal kuvvetleriyle birlikte Doğu Anadolu topraklarına

⁵⁰ Mim Kemal Öke, **Ermeni Meselsi (1914-1924)**, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 1986, s.102

⁵¹ Mazıcı, a.g.c., ck tablo

⁵² Server Tanilli, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c. 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 280

⁵³ David Thompson, **Europe Since Napoleon**, Pelican Books, Great Britain 1976, s. 481

⁵⁴ Tanilli, a.g.c., s. 184- 1 85

girmişlerdir⁵⁵. Ayrıca, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni isyanlar çıkartılmış, Osmanlı kuvvetleri arkadan vurulmuş, sivil Türk halkı büyük bir katliama uğratılmıştır. Bu katliam yalnızca Türkleri hedef almamış Trabzon civarındaki Rumlar ve Hakkari çevresindeki Museviler de Ermeniler tarafından katledilmişlerdir⁵⁶.

Osmanlı Hükümeti, bu savaş ortamında Ermeni isyanlarına, katliamlarına ve Ruslarla işbirliği yapmalarına karşı kademeli bazı tedbirler almış ancak Ermeni katliamları ve düşmanla işbirliğinin önüne geçilememiş ve Tehcir uygulaması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Tehcirin sebepleri ve uygulanması ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3. Cumhuriyet Dönemi

Ermeni sorununu tamamen ortadan kaldıran Lozan Anlaşması'nda itilaf devletleri tarafından yüzüstü bırakılan ve Türkiye'deki taleplerini gerçekleştirme şanslarını kaybettiklerini anlayan Ermeniler, yeniden Rusya'ya dönmüşlerdir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 17 Aralık 1925 tarihinde bir saldırmazlık paktı yapılmıştır. Bu pakt 20 yıla yakın yürürlükte kalmış, ancak 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi'ne nota vererek, anlaşmanın geçersiz olduğunu bildirmiştir. Eşzamanlı olarak, ABD'deki Ermeni diasporasının bazı güçlü isimleri bu ülkenin başkanı Harry S. Truman'a bir dilekçe vermişlerdir. Taşnak komitecilerinin verdirdiği ve eski hesapların karıştırılmaya çalışıldığı dilekçede; dönemin ABD Başkanı Voodrov Wilson'ın 1920'de sınırlarını

⁵⁵ Ermeni-Rus işbirliği hakkında arşiv belgeleri ve ayrıntılı bilgi için Bknz. Yusuf Halaçoğlu, "Ermeni Meselesi ile İlgili birkaç Rus Kaynağı", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.735

⁵⁶ Tuna , a.g.m. s.26 ; Sonyel, s.691 ; Ermeni katliamlarına ilişkin kazılar ve bu zulümleri yaşamış kişilerin anlatımları için Bknz.: Cevat Başaran, "Doğu Anadolu Toplu Mezer Kazıları (Bulgu ve Belgelerle Tarihi Gerçekler)", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.1001 ; Hüseyin Kanyılmaz, "İslam Ahalinin Duçar Oldukları Mezalim Hakkında Vesalike Müstenit Malumat", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.1040 ; Gürsoy Solmaz, "Yaşayanların Dilinden Ermeni Zulmü", Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001, s.1050

çizdiği Ermenistan haritasının yeniden kabul edilmesi için ABD'nin Birleşmiş Milletler'e öneri götürmesi istenmiştir⁵⁷.

Cumhuriyet sonrasında Ermenilerin , Türkiye aleyhinde gösterdikleri bazı faaliyetler aşağıdadır⁵⁸:

- 1945 yılı Aralık ayında ABD'nin başkenti Washington'da, Ermeniler tarafından "Adalet" isimli bir Amerikan komitesi kurulmuştur. Komünist eğilimli şahısların kurduğu bu komite, bir bildiri yayınlayarak Anadolu'nun Doğu bölgelerinin Ermenistan Cumhuriyetine geri verilmesi ve Wilson tarafından çizilen Türk-Ermeni sınırının uygulanmasını istemişlerdir.

- Eçmiyazin (bugünkü Vagrsabat: Erivan'ın batısında) Katogikosu VI. Kevork Çörekçyan, SSCB Devlet Başkanı Stalin, ABD Başkanı Truman ve İngiltere Başbakanı Atlee'ye birer muhtıra vermiştir. Bu muhtıralarda, eski iddialar tekrarlanılarak, Doğu Anadolu vilayetlerinin Sovyet Ermenistan'ına katılması istenmiştir.

- Rusya'nın Suriye ve Lübnan'daki çalışmaları ise şöyledir: Sovyet Rusya, Suriye ve Lübnan'ın zayıf yönetiminden yararlanarak bu ülkelerdeki Ermeni çalışmalarının yoğunlaşmasını sağlamış, Ermenilere yardım perdesi arkasında onları kışkırtmıştır. Sovyet Rusya diplomatları tarafından yönetilen bu çalışmalar için Halep, Şam, Beyrut ve daha bir çok yerde merkezler açılmıştır. Aynı çerçevede, öğretmenleri Rusya Ermenilerinden oluşan birçok okul açılmış, bu okullara ajan olarak subaylar da sokulmuştur. Bütün bu çalışmaların sonucunda 30 bini Lübnan'da olmak üzere 100 bin kişilik bir Ermeni örgütü meydana getirmiştir. Sovyet Büyükelçisi Solod, Moskova eğilimli Ermeni Hrant Devyan başkanlığında bir komünist partisiyle Şam'da "Ermeni Dostlar Derneği'ni kurmuştur. Suriye ve Lübnan'daki bu örgütler,

⁵⁷ Sakarya , a.g.e., s.439

⁵⁸ Sakarya , a.g.e., s.439-474 ; Ermenilerin Cumhuriyet Dönemi içerisindeki Türkiye aleyhinde gerçekleştirdikleri diğer faaliyetler için Bknz.: Sakarya , a.g.e., s.439-474 ; Abdullah Namaz , "Geçmişten Bugüne Ermeni Meselesi ve Terörü" , www.stradigma.com /turkce/ ozel/ makale_02.html

"bağımsız bir Ermenistan kurmak vaadiyle Anadolu'nun doğusunu Sovyetler Birliği'ne bağlamak" amacını gütmüşlerdir.

- Amerika'daki Ermenilerin Konseyi, 1946 yılı Eylül ayında, "Ermeniler ne istiyor?" başlıklı bir broşür yayınlamıştır. Broşürde, Ermenilerin nüfuslarının çoğaldığı ve Türkler tarafından ele geçirilen toprakların boş olduğu iddia edilerek şöyle denmiştir: "Ermeniler topraklarının kendilerine geri verilmesi için yalnız adaletin yerine getirilmesini istiyorlar."

- Türk-Ermeni Sorunu Savunma Komitesi, 15 Ağustos 1946'da BM'deki 21 milletin delegelerine bir mesajla başvurarak, Ermeni iddialarını BM gündemine getirmeye çalışmıştır.

- 1965'ten sonra, çeşitli ülkelerdeki Ermenilerin Türkiye aleyhine başlattıkları karalama kampanyasıyla dünya ve Türkiye kamuoyunda varlığını hissettiren sözde Ermeni Sorunu, 1970'li yıllardan itibaren yurtdışındaki Türk temsilciliklerine yönelik terör eylemlerine dönüşmüştür.

- Gurgen (Karekin) Yanikan adlı bir yaşlı Ermeni'nin 27 Ocak 1973'de Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir'i katletmesiyle başlayan "Bireysel Ermeni Terörü", 1975'den itibaren "Örgütlü Ermeni Terörü"ne dönüşmüştür. Türkiye'nin dış temsilciliklerine yönelik Ermeni saldırıları, 1980'den sonra yoğunluk kazanmıştır. Ermeni teröristler, 21 ülkenin 38 kentinde, 39'u silahlı, 70'i bombalı, biri de işgal şeklinde olmak üzere toplam 110 terör olayı gerçekleştirmişlerdir.

- Bu saldırılarda 42 Türk diplomatı ile birlikte 4 yabancı hayatını kaybetmiş, 15 Türk ve 66 yabancı uyruklu şahıs da yaralanmıştır⁵⁹. 1984'ten sonra Ermeni terörü sahneden çekilmiş; yerini, bir süredir işbirliği içerisinde oldukları bölücü terör örgütü PKK'ya bırakmıştır.

⁵⁹ Şehit Diplomatlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/diplomatlar/index.html

- 04 Haziran 1993'te Batı Beyrut'taki PKK merkezinde, Hınçak Partisi, ASALA ve PKK'nın katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir.

- 6-9 Ocak 1993 tarihlerinde Beyrut'taki iki ayrı kilisede düzenlenen toplantılarda Türkiye'yi yakından ilgilendiren önemli kararlar alınmıştır. Lübnan Ermeni Ortodoks Başpiskoposu ve Ermeni parti yetkililerinin yanı sıra 150 civarında gencin katıldığı toplantılarda şu kararlar alınmıştır⁶⁰:

- Şimdilik Türkiye'ye karşı sakin tutum gösterilmelidir.
- Ermeni toplumu gittikçe büyümüşür ve ekonomik yönden güçlenmektedir.
- Geliştirilen propaganda faaliyetleri sayesinde, bütün dünyada (sözde) soykırım daha iyi bilinmeye başlanmıştır.
- Ermenistan devleti kurulmuştur; atalarının intikamını alacaklardır ve her geçen gün toprakları genişlemektedir.
- Başta ABD olmak üzere, diğer batılı ülkelerin de Karabağ'da sürdürülen savaşta Ermenileri haklı bulmuşlardır; bu fırsat iyi değerlendirilmeli ve Karabağ'da savaşan Ermeni gençlerine yenileri katılmalıdır.
- Türkiye'de (PKK terör örgütü ile yapılan mücadele kastedilerek) iç savaş devam edecektir; ekonomi sıfır noktasına gelecektir; vatandaş baş kaldıracaktır.
- Türkiye bölünecektir.
- Türkiye'de Kürt devletinin kurulacaktır.
- Ermeniler, Kürtlerle olan ilişkilerini iyi bir şekilde yürütmeli ve Kürtlerin mücadelelerini desteklemelidirler.
- Bugün Türklerin elinde olan topraklar, yarın Ermenilerin eline geçecektir.

1984'ten sonra Türkiye'ye yönelik terör hareketlerini PKK'ya bırakan Ermeni komiteleri, sözde iddialarını Ermeni diasporası aracılığıyla

⁶⁰ Namaz , a.g.m.

sürdürmeye devam etmişlerdir. ABD'nin bazı eyaletleri ve Ermenileri destekleyen başta Fransa gibi Avrupalı ülke parlamentolarından "sözde Ermeni Soykırımı"nı kabul eden yasaların çıkmasını sağlamışlardır. Bu süreç halen devam etmektedir.

Ermenistan 25 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek 1991 yılında uluslararası topluluğa katıldı. 1992 yılında Birleşmiş Milletler'e ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na kabul edildi. 10 Aralık 2002 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üye oldu.

Ermenistan'ın 25 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinin 11. maddesinde şu ibareler bulunmaktadır: "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi'nde ve Batı Ermenistan'da (Doğu Anadolu) uygulanan 1915 Soykırımının uluslararası alanda tanıtılmasını bir görev sayar". Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin ikinci paragrafında, devlet armasında Ağrı Dağı'nın da bulunduğu bilinmektedir⁶¹. Ermenistan Parlamentosu 6.12.1989 tarihinde aldığı bir kararla Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen 16 .03.1921 tarihli Kars Andlaşmasını yürürlükten kaldırmıştır⁶².

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkiye Ermenistan'ı 16 Aralık 1991 tarihinde tanıdı ve bu devleti ilk tanıyan devletlerden biri olarak Ermenistan'ın uluslararası toplulukla bütünleşmesini sağlayacak olan tüm girişimlere destek verdi. Ermenistan hava yollarının Erivan-İstanbul-Erivan güzergahında sefer yapması, Ermenistan'a sefer yapan uluslararası hava yolu şirketlerine ait uçakların Türk hava sahasını kullanmaları ve son olarak vize işlemlerini uygulamaya başlayarak uluslararası ilişkilerini sürdürmek istemektedir.

⁶¹ Haluk Selvi, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Geleceği", www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_03.html

⁶² Samir Salha , *Armenia, Armenians, Armenian Diaspora and Turkey*, Curren capacities, aims, options and future prospcts (199-2001) November 2001, s.84 (Yayınlanmamış Profesörlük Taktim çalışması, Kocaeli Üniversitesi)

II. TEHCİR SOYKIRIM MIDİR?

A. Tehcir Kavramı ve Niteliği

Arapça asıllı olan kelime "hecera" filinden türeyen rübai (dört harfli) bir mastar-isimdir. **Bir yerden başka bir yere göç ettirmek, hicret ettirmek (immigration, emigration)** manasını taşır. Fiilde bir sürgün, sınır dışı etme , bir "deportation" manası yoktur. Zira bu anlamı Arapça'da "nefy, ib'ad itikal, ıskar" gibi mastarlarla ifade edilmiştir. Zaten tehcir diye tanınan kanunun adı da aslında "**sevk ve iskan**" kanunudur. Olayın anlatımında sık sık **tenkil** (nakletme) tabiri de kullanılmış ve hiçbir zaman batı dillerinde sürgün anlamındaki "**deportation**", "**exile**". **proscriptiou**" gibi terimlerin karşılığı olan tabirler kullanılmamıştır. Buna rağmen bilmeyerek veya çoğu kez olay dramatize edilmek amacıyla Ermeniler ve bazı batılı yazarlar tarafından sürgün manasına gelen terimler seçilmiştir. Bu ise, tarihi açıdan olduğu kadar filolojik açıdan da kasıtlı olarak yapılan bir hatadır⁶³.

Konuyla ilgili Osmanlı Devletinin birinci el kaynak belge niteliğindeki geçici yasadan başlayarak yönerge ve emirlere bakıldığında ; **sevk ve iskan, çıkarılan , boşaltılan köyler, izam (yollama), isal (ulaştırma), tebid (uzaklaştırma)** gibi sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Sevk ve iskan titizlikle seçilmiş bir sözcüktür. Yasadaki görev sadece sevk etmeyi değil , aynı zamanda gidilen yerde geçici olarak iskan ettirilmeyi yerleştirilmeyi de kapsamaktadır. Savaş bittikten sonra tekrar eski köy ve kasabalarına yerleştirilmeyi de dolaylı olarak ifade etmektedir⁶⁴.

⁶³ Metin Ayışığı, "Ermeni Tehciri Konusunda Yeni Perspektifler" www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/index.html ; Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (1915)**, TTK Yayını, Ankara 2001. , (Tehcir Nedir? Soykırım Anlamı Taşır mı? www.ermenisorunu.gen.tr) ; Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**. 100ncü Yıl Üni. Yayını Ankara. 1990 , (Tehcir Sözcüğü Sürgün veya Soykırım Anlamı Taşır mı?www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=1730)

⁶⁴ Esat Arslan , "Ermeni Sorununda Akılcı, Tarafsız ve Planlı Görüş Açılımları" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.151

B. Tehcirin Sebepleri

Avrupa'nın Birinci Dünya savaşına girmekte olduğu yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu daha bir yıl önce Balkan Savaşında , iki yıl önce de , Trablusgarp savaşından yenilgiyle ve büyük toprak kaybıyla çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti 2 Ağustos 1914 de seferberlik ilan etmiş, 11 Kasım 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşına katılmıştır.

Savaş başladığında Ermenilerin tutumu soykırım iddiaları açısından tartışmalı konulardan biridir. Ermeni iddialarına göre; Ermenilerin, Osmanlı Aleyhtarı herhangi bir kalkışmaya girişmeden, merkezden yönetilen sistemli ve düzenli bir sindirme hareketiyle Anadolu'da buldukları yerlerde hapsedilerek baskıya tabi tutulmaları söz konusudur. Daha sonra bu baskı İstanbul'dan gelen bir emirle soykırıma dönüşmüş ve Ermeniler toplu katliamlara maruz kalmışlardır. Bu nedenle Ermeni iddialarının dayanağını oluşturan bu durumun resmi belgeler aracılığıyla ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir .

Türk kaynakları 1914'ten itibaren Ermeniler'in özellikle İhtilaf Devletleri'nin kışkırtmasıyla Osmanlılar'a karşı harekete geçtiklerini göstermektedir.

Ermeni Patrik Yardımcısı Gevont Turyan⁶⁵ 1917 de haftalık bir Ermeni dergisi olan Dadjar'da yazmış olduğu makalesinde Ermeni Çeteciler için; "Bu hain nankörler, bu dengesizler gerçekleri inkar etmişler ve en gözde teba olarak kendilerine şanla şerefle yaşama imkanı bağışlayan bu ülke üzerinde , kin , nefret ve ayrılık tohumları ekmişlerdir." demiştir⁶⁶.

⁶⁵ Bu Ermeni din adamı savaş sonrası soydaşlarının yarattığı ortamdan huzursuz olmuş ve 1922 de Amerika'ya göç etmiş, burada Meksika Ermeni Cemaatinin Başkanlığına getirilmiş, nihayet Ermeniler tarafından 24 Aralık 1923 te New York'un en büyük Ermeni Kilisesi olan Zurhac'da düzenlenen suikast sonucu öldürülmüştür.

⁶⁶ Abdulhaluk Mehmet Çay, "Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Notlar", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.20

1915 'te yapılan Tiflis Ermeni Kongresine katılan Taşnaksutyun temsilcisinin raporunda, Osmanlı ordusundaki Ermenilerin silahlarını alarak ya Ermeni çetelerine katıldıkları, ya da Rus ordusuna katıldıkları belirtilmiştir. Ermeni çeteleri , erkekleri cephede olduğu için savunmasız kalan Türk şehir , kasaba, köylerinde katliam yapmışlardır. Çok sayıda silahlı Ermeni Çetesi , ülkenin değişik yerlerinde hem Türklere hem Kürtlere karşı , irtikap- şantaj, mezalim ve diğer terör eylemlerini işlemişlerdir. Kamu düzeni ve güvenliği ciddi şekilde bozulmuş, savaş halinde bulunan hükümete karşı şiddet kullanmışlardır. Milli müdafaya hıyanet etmişlerdir⁶⁷.

Ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı sırasında en küçük bir tereddüt göstermeden İtilaf devletlerinin yanında yer alan Ermeniler, tüm güçlerini Rusya'nın emrine vererek, gönüllü alayları teşkil etmişlerdir⁶⁸. Taşnak Komitesi ise yandaşlarına verdiği talimatlarla, Rus ordularının sınırı geçtiğinde ve Osmanlı orduları geri çekilmeye başladığında her yerde isyanlar çıkarmalarını istemiştir. Böylece iki ateş arasında kalacak olan Osmanlı ordularının ilerlemesi halinde, Ermeni askerler silahlarıyla birlikte kıtalarını terke edecek ve çeteler teşkil edip Ruslarla birleşecekti⁶⁹

Rus kuvvetleriyle birlikte sınırı ilk geçen Ermeni birliklerinin başında Armen Garo lâkabıyla tanınan eski Osmanlı mebusu Katekin Pastırmacıyan bulunmaktadır. Yine eski mebuslardan Hamparsum Boyacıyan Ermeni çetelerinin başında cephe gerisinde Türk kasaba ve köylerine saldırmıştır⁷⁰.

Rus çarı II. Nikola Van'daki Ermeni komitesine 21 Nisan 1915'de bir telgraf göndererek "Rusya'ya yaptığı hizmetler nedeniyle teşekkür etmiştir⁷¹.

⁶⁷ Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara ,1992 , s.167-242

⁶⁸ Dış Politika Enstitüsü, Dokuz soru cevapta Ermeni sorunu, Ankara 1989, s. 21

⁶⁹ Mehmet Hocaoğlu, Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1976, s. 570-71

⁷⁰ Ayışığı, a.g.m.

⁷¹ Dış Politika Enstitüsü; a.g.e. s. 23

ABD'de yayınlanan Ermeni gazetesi Goçnak 24 Mayıs 1915 tarihli sayısında "Van da yalnızca 1.500 Türk'ün kaldığını iftiharla bildirmiştir"⁷².

Ermeni çeteleri kendi mensupları tarafından dahi kınanır hale gelmiştir. Birinci Dünya savaşıdan sonra kurulan Kafkasya Ermenistan Cumhuriyeti'nin Başbakanlarından Movhannes Kaçaznuni Bükreşte 1923 yılında yayınladığı eserinde (*The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing To Do Any More*) , Taşnak Komitelerinin takip ettikleri politikaların yanlışlığını cesaretle ortaya koymuştur. Bu eser daha sonra Ermeniler tarafından toplatılarak yok edilmiştir. Ermeni çetelerinin kanlı politikalarını açık yüreklilikle yazan bir başka yazar da K.S. Papaziandır⁷³.

Genelkurmay Başkanı Enver Paşa tarafından 3. Ordu Komutanı'na gönderilen şifreli telgrafta; **"Taşnaksutyon ve Hınçak komitelerinin Ruslar'la müttefikten, Trakya'da yaşayan Ermeniler'i kışkırttıklarını haber aldık"** denmekte⁷⁴, Erzurum'daki Kuvvet Komutanı Mehmet Bey ise telgrafında; **"Alay Komutanını ordudaki Ermeniler'in davranışlarının şüpheli görmesi nedeniyle, onları diğerlerinden (askerlerden) ayrı tutarak geri hizmette çalıştırdığını"**⁷⁵ belirtmektedir .

Aşağıdaki telgraf metinleri 1915 Yılındaki olayların ardındaki tarihsel gerçekleri aydınlatmak için yeterli olacaktır .

"...Türk Ordusu tarafından tutsak alınan üç Rus'a göre, Ermeniler, sınır boyunca yerleşik halkın silahlarını gasp ederek silahlanmakta ve Rus askerlerinin Türk tarafına kaçmalarını engellemek için feci yalanlar uydurmaktadırlar."⁷⁶

⁷² Ayışığı, a.g.m.

⁷³ Çay, a.g.e., s.20 ; K.S. Papazian'ın eserinin adı : "Patriotism Pervereted" , Boston, 1934

⁷⁴ Aydın Taneri, "Turks-Byzantines-Armenians", Intemational Terrorism and The Drug Connection, Ankara University Press, Ankara 1984, s. 282

⁷⁵ Taneri, a.g.m., s. 283

⁷⁶ Taneri, a.g.m., s. 283

"... Van'daki Ermeniler Ruslar'la sürekli iletişim halindedirler ..."77

"... İstihbarat görevlilerinden İngiliz ve Fransız Konsoloslar'ının Ermeni temsilcilerini üç gün boyunca ziyaret ettiklerin haber aldık."78

"... Çoğu Ermeni 10.000 asker... 5.000 süvari ve 5.000 piyadenin Erivan'da toplandığını haber aldık."79

Yukarıda verilen telgraf metinlerinde de anlaşılacağı gibi, Kafkas Ermenileri Rus saflarında toplandılar. Seferberlik nedeniyle silahlandırılan Osmanlı Ermenileri bu silahlarla Rus tarafına geçmeye başladılar⁸⁰. Bunu ayaklanmalar takip eder: Van'da Ermeniler silahlı direnişe geçerek Rus ordusunun gelişini beklerler. Sason dağlarında silahlı Ermeniler'le ordu birlikleri arasında çatışmalar olur. Zeytun'da manastırı kaleye çeviren Ermeniler silahla karşı koyarlar. Sivas, Amasya, Şebinkarahisar ve Urfa'da, Ermeniler silahla karşı koyarlar. Musa Dağı Ermeni köylülerini Fransız donanması kurtarır. Meclis-i Mebusan milletvekili Pastırmacıyan Rus tarafına geçer⁸¹.

Göz ardı edilmemesi gereken bir husus da , savaş halinde düşman lehine çalışan, onunla işbirliği yapan şahıs ve toplulukların her ülkede vatan haini sayılacağıdır. Ermeniler bu ayaklanmaları ve faaliyeti Osmanlılar'ın tehcir kararı üzerine girişilen bir meşru müdafaa olarak takdim etmek alışkanlığını ısrarla sürdürmektedirler. Oysa ortada henüz alınmış bir tehcir kararı yoktur ve **İsyanlar tehcirin değil, tehcir isyanların sonucudur**⁸².

⁷⁷ Taneri, a.g.m., s. 283

⁷⁸ Taneri, a.g.m., s. 283

⁷⁹ Taneri, a.g.m., s. 283

⁸⁰ Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918*, DerYayınevi, İstanbul 1987 , s. 68, ; Seferberliğin ilanı üzerine Erzurum Ermenileri'nin yüzde yetmiş beşi Rus tarafına geçerler.

⁸¹ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi* , Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s. 1134

⁸² Ayışığı, a.g.m

Buna karşı Osmanlı yetkilileri de önlem almaya başlarlar . İlk tedbir , 24 Nisan 1915 (11 Nisan 1915) tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından iflah olmaz menfi faaliyette bulunan Ermeni Komite merkezlerinin kapatılması, evrakına el konulmasını ve elebaşlarının tutuklanmasını öngören ve 14 vilayete 10 mutasarrıflığa gönderilen emirnamedir. Bu emirnameyle "Hınçak, Taşnak ve emsali komitelerin vilayet dahilindeki şubatinin derhal sedleri ile şube merkezlerinde bulunacak evrak ve vesaiğin kat' iyyen ziya ve imhasına imkan bırakılmayarak müsaderesi ve komiteler ruesa ve erkanından müteşebbis eşhas ile Hükümetçe tanınan mühim ve muzır Ermenilerin hemen tevkifi ve buldukları mahallerde devam-ı ikametlerinde mahzur görülenlerin vilayet, sancak dahilinde münasip görülecek mevakide toplattırılması...ve **şu icraat sırf komitelerin teşebbüsüne karşı bir hareket mahiyetini haliz olmasına binaen buna ahali-i İslamiye ile Ermeni unsuru arasında mukateleyi intac edeceği bir şekil verilmemesi"** emrolunur⁸³. Aynı gün Nazır Talat imzasıyla 4. Ordu komutanına, Zeytun ve Maraş civarında faaliyetlerden dolayı bazı Ermeniler'in güneye sevk edilmeleri ve Ayaş'a gönderilecek Ermeni tutuklular için de askeri bir deponun hazırlanmasını isteyen bir emir gönderilir. Bu talimatlara binaen İstanbul'da 2345 Ermeni komitacı tutuklanmıştır⁸⁴. Bugün Diaspora tarafından Ermeni soykırım Günü olarak kabul ettirmeye çalışılan tarih aslında tehcire ilişkin kanunun çıktığı ya da tehcirin başladığı tarih değil, yukarıda anılan kararnamelerin çıktığı tarih olan 24 Nisan 1915'tir.

Her ne kadar Ermeni kaynaklarınca söz konusu kişilerin hemen öldürüldükleri iddia edilmekte ise de, Osmanlı kaynakları bunu teyit etmemektedir. Savaş koşullarının egemen olduğu yıllarda Osmanlı güvenlik güçlerince tutuklanan Ermeni komitacıları mahalli harp divanlarında yargılanmış, suçları sabit görünenlerin mazbataları ayrı ayrı tanzim edilerek önce Dahiliye Nezareti'ne, oradan Adliye Nezareti kanalıyla Sadaret'e

⁸³ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*. s.107

⁸⁴ Süslü, a.g.c., s.108

gönderilmiş; Babıali'de ilgili tetkikler yapıldıktan sonra suçluların dosyaları, gerekçeleri ile birlikte padişahın onayına tevdi edilmişlerdir⁸⁵.

Mabeynde dosyalar bir kere daha gözden geçirildikten sonra hükümdarın iradesinin çıktığı gözlemlenecektir. Padişahın çoğu kez kendi inisiyatifi ile idam cezalarını , "küreğe" tahvil etmesi de söz konusudur . Bu arada, suçsuz oldukları iddiasıyla padişaha dilekçe veren sanıkların başvurularının savaşı en şiddetli anında dahi dikkate alınarak, dosyalarının incelemeye alındığı, bilirkişi heyetlerinin oluşturularak kararın adalete en uygun bir şekilde tecelli etmesine de titizlik gösterilmiştir⁸⁶.

Bu şekilde komitacılar pasifize edilmeye çalışılsalar da, bu önlemler yetersiz kalacaktır. "İhracın yalnız komitacılara hasrı imkanı yoktu; çünkü başlarında Patrikhane olduğu halde komitacıların otuz beş-kırk senelik faaliyeti neticesi olarak teşkilat en ufak köylere varıncaya kadar tevsi edilmiş, her karyede komite şubeleri tesisi, çete teşkilatı icra olunmuş idi."⁸⁷ Ayrıca komitaların kapatılması, elebaşlarının ve bazı teröristlerin tutuklanması, olayları yatıştıracak yerde daha da şiddetlendirmişti. Ermeniler dış vaadlerle kandırıldıkları için kanlı faaliyetler son haddine varmıştı. Enver Paşa , Ordu Dahiliye Nezaretine 2 Mayıs 1915'te telgrafla başvurarak, "ya merkum Ermenileri ve ailelerini Rusya hududu dahilinde sürmek, yahut merkum Ermenileri Anadolu dahilinde muhtelif yerlere dağıtmak lazımdır . Bu iki şıktan münasibinin intihabı ile icrasını rica ederim" diyordu⁸⁸.

Takriben bir ay sonra 26 Mayıs 1915 'te Ordu, Dahiliye Nezaretine tekrar başvurarak Ermeniler'in Rusya 'ya değil, Osmanlı sınırları içerisinde göç ettirilmesini ve bunun esasların şu şekilde saptayan yazıyı göndermişti:
(a) Ermeni nüfusun gönderildiği yerlerdeki aşiret ve Müslümanların sayısının

⁸⁵ Mim Kemal Öke, *Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu 1914-1923*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000, s.143

⁸⁶ Öke , a.g.c., s.143

⁸⁷ Öke, a.g.c., s. 144

⁸⁸ Öke, a.g.c., s. 144, Süslü, a.g.e., s. 108

%10 oranını geçmemesine, (b) Göç ettirilecek Ermeniler'in kuracakları köylerin her birinin elli evden çok olmamasına ve (c) Göçmen ailelerin seyahat ve nakil suretiyle de olsa yakın yerlere ev değiştirmemesine dikkat edilmesi⁸⁹.

Osmanlı Devletinin , Ermeni isyanlarına ve düşmanla işbirliği faaliyetlerine karşı , ölçülü ve kademeli bir şekilde aldığı tüm tedbirlere rağmen , Ermeni isyanları ve düşmanla işbirliği faaliyetlerinin önüne geçilememiş ve son çare olarak , (27 Mayıs 1915-14 Mayıs 1331) yanlış söylemle ⁹⁰ "Tehcir Kanunu" diye anılan bir geçici kanun çıkarılmıştır.

Tarihte herhangi bir devletin tebaasının hangi sebeple olursa olsun ayaklanması , savaş halinde düşmanla işbirliği yapması halinde uyguladığı müeyyideler, dünya tarihinde açık bir şekilde görülebilir. Genellikle ayaklanmalar bastırılmış, suçlular çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Bu ayaklanma eğer savaş halinde ve düşman tarafın himayesi altında bir ihanet olarak sergileniyorsa , devletler daha sert tedbirler almak yoluna gitmişlerdir. Ermeni Komitaların ihanetleri , ilgili devletlerin arşivlerindeki belgelerden ispatlanabileceği gibi, bizzat kendi itiraflarıyla da ortaya konabilir. Daşnaksutyan Partisinin 1923 Mayısında Hamburgda toplanan sosyalist enternasyonale sunduğu raporunda Ermeni ihaneti bizzat kendileri tarafından ifşa edilmektedir⁹¹. Bu raporda Ermeni çetecilerinin asıl amacının **Osmanlı Devletinin düşürülmesine yönelik faaliyetler yürütmek** olduğu açıkça belirtilmektedir.

Fransız asıllı ünlü yazar Pierre Loti , "Ermeni Katliamları" isimli kitabının özetinde şöyle diyordu⁹²: "Türklerin birer huzur şehri olan kentleri , köyleri ve kırları, yalnız sükundan değil modern dünyanın da gün geçtikçe

⁸⁹ Öke, a.g.e., s. 146, Süslü, a.g.e., s. 110

⁹⁰ "Tehcir, bir ülkenin dışına çıkarılma, sürülme ve atılma anlamı taşıdığından , bu eylem 1915 Osmanlı operasyonu ile karıştırılmamalıdır," Öke, a.g.e., s. 145. bkz dn 191

⁹¹ Çay, a.g.m., s.18

⁹² Çetinkaya , a.g.m., s.29

silinen , mukaddes, faziletlerinde son sığınaklardır. Doğruluk , iyi ahlak bizim düşünemediğimiz bir yücelikte olan küçük büyük münasebetleri , konukseverlik, en fakirlerde bile fitri bir olgunluk ve asalet, insanlar ve hatta hayvanlar için şefkat , düşman olmayanlara karşı sınırsız bir müsamaha saf iman ve kusursuz ibadet onların faziletlerindedir. Bizim hurda demir yığınları, gürültü, edepsizlik, ve kuşku, ile dolu batımız onlara varmak için terk edilir edilmez önceden bilinmeyen bir altın çağa doğru zaman ötesine girildiği sanılır ve insan Türk Yurdunda güvenlik ve barış içerisinde olduğunu hisseder.” Pierre Loti'nin eserinde bahsettiği huzur ortamı Ermeniler tarafından bozulmuştur ve son çare olarak **Sevk ve İskan Kanunu** çıkartılmış ve uygulanmıştır.

C. Tehcirle İlgili Düzenlemeler

Osmanlı hükümeti, tehcire ilişkin güvenlik ve diğer yönetsel önlemler hakkında ayrıca 30 Mayıs 1915 tarihli kararı almış ve uygulamaya koymuştur. Buna rağmen, silahlı Ermeni ayaklanmaları ve Müslüman halka ve ordu birliklerine , güvenlik güçlerine saldırılar durmamıştır⁹³.

Osmanlı Hükümeti Sevk ve İskan uygulamasını o günün şartlarında bir yasaya dayandırmıştır. Keyfi bir uygulama ya da bir Hükümet uygulaması değildir. Sevk ve İskan ile ilgili yasa dört maddelik olup, "savaş halinde devlet yönetimine karşı gelenler için askeri birliklerce alınacak tedbirleri" içermektedir.

Sevk ve İskân (Tehcir) Kanunu'nun orijinal metni aşağıdaki gibidir⁹⁴:

Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat⁹⁵

⁹³ Çaycı, a.g.m., s.35

⁹⁴ Tehcir kanunu için Bknz.: Yavuz Ercan, “Ermeniler ve Ermeni Sorunu”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.49 ; www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=3965

⁹⁵ Takvim-i vekayi gazetesi 19 Mayıs 1311 (1 Haziran 1915) Kanun 27 Mayıs 1915'de kabul edilmiştir.

Madde 1. Vak-ı seferde ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i Hükümete ve müdafaa-ı memlekete ve muhafaza-ı asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse derakab (hemen) kuva-ı askeriye ile en şiddetli suretle te'dibat yapmaya ve tecavüz ve mukaveti esasında imha etmeye me'zun ve mecburdurlar.

Madde 2. Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları icabat-ı askeriye mebni veya casusluk ve hiyanetlikleri hissettikleri kura (köyler) ve kasabat (kasabalar) ahalisini münferiden veya müctemi'an diğer mahallere sevk ve iskan ettirebilirler"

Madde 3. İşbu kanun tarih-i neşrinden mu'teberdir.

Madde 4. İşbu kanun mer'iyet-i ahkamına Başkumandanlık Vekili ve Harbiye Nazırı me'murdur.

Sevk ve İskan Kanununun 1. maddesinde "Devlet güçlerine ve kurulu düzene karşı muhalefet, silahla tecavüz ve mukavemet görülürse şiddetle karşı konulması ve imha edilmesini" 2. maddesi: "Silahlı güçlere yönelik casusluk ve ihanetleri tespit edilen köy ve kasabaların başka mahallere sevk ve iskan edilebileceği". 3. maddesi kanunun geçerliliği ve 4. maddesi kanunun icrasından sorumluluğu belirtmektedir.

Yasanın uygulanması, idarecilerin yorum ve kabiliyetlerine bırakılmış, uygulamada idarecilerin neyi, nasıl yapacağı ayrıntısıyla açıklanmıştır. Bu maksatla çıkarılan karar ve talimatnamelerle sevk ve iskanın nasıl yapılacağı ayrıntısıyla hükme bağlanmıştır. Bu karar ve talimatnamelerde; menkul ve gayri menkullerin nasıl teslim alınacağı, araziler ve üzerindeki mahsulün

durumu, bunların kayda alınması, göç edenlere sıcak ve etli yemek verilmesi gibi konulara yer verilmiştir⁹⁶.

Ayrıca **İskân ve lâşenin Nasıl Yapılacağına Dair Yönetmelik** (30 Mayıs 1915) ile Ermeniler'in yerlerinin değiştirilmesi kararının düzenli ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemler alınmıştır. Madde 1 :Nakli icabeden ahalinin temin-i sevki, mahalli memurin (yöresel memurlar) idaresine aittir. Madde 2:Nakledilen Ermeniler, kâffe-i menkulat (taşınabilecek bütün mallarını) ve hayvanatını (hayvanlarını) birlikte götürebilirler. Madde 3: Mahall-i iskaniyelerine (Yerleşecekleri yerlere) sevk edilen Ermenilerin, esnayı rahda (yolculuk sırasında) muhafaza-i can (canlarının korunması) ve mallarıyla temin-i iaşe (yiyecek temini) ve istiahatları, güzergâhlarında (geçtikleri yerde) bulunan memurin-i idariyeye (yönetim makamlarına) aittir. Bu hususta vaki olacak terahi ve tekasülden (gevşeklik ve ilgisizlikten), alâ-meratibihim kâffe-i memurin mesuldur (sırasıyla bütün memurlar sorumludur). Madde 4 :Mahall-i iskâniye mertebelerine vürud eden (yerleşme yerlerine gelen) Ermeniler, icab-ı hal ve mevkie göre (durumun gereğine ve yerine göre), ya müte-ferrik surette (ayrı olarak) mevcut kura ve kasabata (köy ve kasabalara) ilave suretiyle inşa edilecek hanelere, veyahut taraf-ı hükümetten tayin edilecek mahallerde tesis edilecek (kurulacak) köylere yerleştirilecektir. Köylerin hıfz-ı sıhhaya muvafık (sağlığı koru-maya uygun) ve ziraat ve umrana (tarım ve bayındırlığa) müsait mahallerde tesisine dikkat olunacaktır. Madde 5 :Menatik-ı iskaniyede (yerleşme bölgelerinde) köy teşkiline müsait arazi-i haliyye ve mahlüle ve miriye (sahipsiz topraklar ve kullananın mirasçı bırakma-dan ölümüyle devlete kalan topraklar ve devlet toprağı) bulunmadığı halde emlak-i miri-yeden bulunan (devlet mülklerinden olan) çiftlik ve köylerin bu cihete tahsisi (ayrılması) caizdir. Madde 6 : Ermeni iskân edilecek kura ve kasabatla (köyler ve kasabalarla) yeniden tesis edilecek (kurulacak) Ermeni köyleri hududunun, Bağdat şimendiferiyle iltisak (bağlantı) hatlarından ve diğer hutut-u hadidiyeden (demiryollarından) la-akall (en az) yirmi beş

⁹⁶ Bu konuda yayınlanan yönetmelik ve talimatnamelerin ve emirlerin Osmanlıca (orijinal) ve Türkçe metinleri için Bknz.: www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=1734 ; www.ermenisorumu.gen.tr ; www.basbakanlik.gov.tr/ ; www.bybs.gov.tr/devletarsivleri/kitap/

kilometre uzak bulunması şarttır. Madde 7 :İlave suretiyle kura ve kasabata yerleştirilen Ermeniler ile yeni tesis edilen köyde iskan edilen ahalinin, sicill-i nüfusa (nüfus kaydına) esas olabilecek bir suret-i mazbuta ve muntazamada (sağlamlık ve düzenlilikle) hane itibariyle her ailenin isim, şöhret, sin (yaş), sanat, mahall-i vürud ve mahall-i iskânını (geldiği ve yerleştiği yeri) ve keza haneyi teşkil eden efrad-ı ailesinin (aile bireylerinin) esami ve esnanını mübeyyin (adları ve yaşlarını bildiren) bir defter tanzim edilecektir. Madde 8 : Mahall-i mürettebesine (ayrılan yere) iskan edilen bir kimsenin, merbut (bağlı) olduğu komisyonun mezuniyeti (izni) olmaksızın ve zabıta-i mahalliye-den (yörenin güvenlik kuvvetinden) vesika-i mahsusa istihsal etmeksizin (özel belge almaksızın) ahir mahalle (başka yere) gitmesi memnudur (yasaktır). Madde 9 :Mahall-i mürettebelerine vürud eden (gelen) ahalinin, suret-i katiyede (kesinlikle) iskânlarına kadar, iaşe (beslenme) ve muhtacinden bulunanların (muhtaç olanların) meskenlerinin dahi inşası (evlerinin yapımı bile), muhacirin tahsisatından (göçmenler ödeneğinden) sarf edilmek üzere Hükümet'e aittir. Madde 10 : - İaşe ve iskan hususatının temin ve tesri-i icrası (konularının sağlanması ve çabuklaştırılması) ve ahalinin muhafaza-i sıhhat ve tefih-i ahvaline müteallik hususatın ifası (ahalinin sağlığının korunması ve refahının sağlanmasıyla ilgili işlerin yapılması) mahallerinin en büyük mülkiye memurları amir-i mesul olmak üzere, Muhacirin Komisyonları'na aittir. Muhacirin Komisyonu bulunmayan mahallerde, Muhacirin Nizamnamesi'ne tevfiakan (uyularak) yeniden teşkili muktezidir (gereklidir). Madde 11 :İaşe ve iskan hususatının temin ve tesri-i ifası için lüzumu kadar; sevk, iaşe ve iskân memurlarının tayini (atanması), Nezaretten istizan şartıyla (Bakanlık-tan izin istemek koşuluyla) mutasarrıf ve valilere aittir. Madde 12 :İskânı icra edilen her aileye ahval-i sabıka-i iktisadiye (geçmişteki ekonomik durumları) ve ihtiyacat-ı hazırası (şimdiki ihtiyaçları) nazar-ı itibara alınarak mikdar-ı münasip (uygun miktarda) arazi verilecektir. Madde 13 :Arazinin tefrik ve tevzii (ayrılması ve dağıtımı) Muhacirin Komisyonları'na aittir. Madde 14 : - Tefrik edilen (Ayrılan) arazinin hudut ve dönümü, tefrik ve tayin edilip muvakkat ilmühaber (geçici alındı kağıdı) mukabilinde eshabına (sahiplerine) tevdi edildikten sonra, tapu ve emlak muamelatına esas olabilecek bir suret-i muntazamada (düzenli bir biçimde) defter-i mahsusasına (özel defterine)

kaydolunur. Madde 15 : - Muhtacinden bulunan erbab.ı zürra ve sanata (tarımla uğraşanlara ve sanatkarlara) mikdar-ı münasip sermaye veyahut alat ve edevat (araç ve gereçler) verilecektir.

Diğer bir yönetmelik de **Ermenilere Ait Menkul ve Gayrimenkuller Hakkında Yönetmeliktir**⁹⁷ Toplam 34 maddeden oluşan bu yönetmeliğin bazı önemli maddeleri şöyledir: Madde: 1 - Ahar mahalle nakli icra edilen Ermenilere ait emlâk ve arazi-i metruke ile hususat-ı salrenin işbu talimatname ahkâmı dairesin-de idare ve temeşşiti daire-i memuriyet ve derece-i salahiyetleri mevadd-ı atiyede muharrer olan ve suret-i mahsusada teşkil edilen komisyonlara aittir. Madde: 2 - Bir karye veya kasabanın akeb-i tahliyesinde naklolu-nan ahaliye ait ve derununda eşya bulunan bilcümle mebani idare komis-yonu tarafından tensib edilecek memur veyahut hey'et-i mahsusa tarafın-dan derhal mühürlenerek taht-ı muhafazaya alınacaktır. Madde: 3 - Taht-ı muhafazaya alınan eşya cins, miktar, kıymet-i mukaddirleri, miktarları ve esami-i eshabı ile tafsilen tesbi-i defter edil-dikten sonra kilise, mektep, han gibi depo ittihazına elverişli mahallere naklettirilip eshabı tefrik edilebilecek surette ayrı, ayrı konularak muha-fazasına itina edilecek ve eşyanın keyfiyet ve kemiyeti ile eshabını ve ma-halli ahz ve mahalli muhafazasını mübeyyin ve zabıt varakası tanzim edilerek aslı hükümet-i mahalliyeye ve suret-i musaddakası emval-i metru-ke komisyonuna tevdi olunacaktır. Madde: 4 -Eshabı malum olmayan emval-i menkule eşyanın bulun-duğu köy namına kaydedilerek muhafaza olunacaktır. Madde: 5 - Mevcut emval-i menkule arasında durmakla bozulması muhtemel olan eşya ile hayvanat komisyonun tensip edeceği bir hey'et ta-rafından bilmüzayede alenen satılarak bedeli eshabı malum olduğu taktir-de eshabı namına değilse eşyanın bulunduğu köy veyahut kasaba namına emaneten malsandıklarına teslim edilecektir. Satılan eşyanın cinsi, mik-tarı, kıymeti ve cihet-i aidiyeti ve müşterisi ve bedeli mufassalan defter-i mahsusa kaydedilerek zir-i müzayede hey'eti tarafından tastik edilecek ve vech-i meşruh bir zabıt varakası tanzim edilerek aslı hükümet-i mahal-liyeye

⁹⁷ Talimnamelerin tam metni için Bknz.: Hüsamettin Yıldırım, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara 2000, s. 100

ve suret-i musaddakası emval-i metruke idare komisyonuna, tevdi olunacaktır. Madde: 7 - Nakledilen ahâlden herbirine ait emlak ve arazi-i met-rukenin cins, nevi, miktar ve kıymetleri alelesami tesbit-i defter edilecek ve her köy kasabaya, ait emlak ve arazi-i metruke cedvelleri tanzim edilerek idare komisyonuna tevdi olunacaktır. Madde: 12 - Yerleştirilen muhacirinin sicil-li nüfusa esas olabilecek bir suret-i muntazama ve mufassalada ve hane itibariyle esami mahal-li vurudu, tarih-i iskânı, mahal-li iskânı, tespit-i defter edilecek ve kendile-rine tevdi edilen mesakin ve arazinin cinsi, nevi, miktar ve kıymeti ve mev-kii ayrıca tespit-i defter edilerek suret-i iskânlarıyla kendilerine verilen emlâk ve arazi miktarını mübeyyin yedlerine birer ilmühaber verilecektir. Madde: 15 - Şehir ve kasabatta tahliye edilen hanelere tercihan şe-hirli ve kasabalı muhacirin yerleştirilerek ahval-i sabıka-i iktisadiye ve maliyeleri ile kabiliyet-i imariyeleri nazar-ı itibare alınmak şartıyla kendilerine miktar-ı kâfi arazi verilecektir.Madde: 18 - Şehir ve kasabat ile civarında mevcut bağ, bahçe, portakallık ve zeytinlikler ve buna mümasil emlâk dahi imar ve muhafazalarına iktidar ve ihtisas bulunduğu isbat ve bu babda sened ita ve kefalet irae etmek şartıyla ihtiyaç ve kabiliyet-i imaliyeleri nispetinde muhaciri-ne tevzi olunabilecek ve kimlere ne miktar emlâk ve arazi verildiği defter-i mahsusuna kaydedildikten sonra keyfiyet-i itayı mübeyyin yedlerine birer ilmühaber verilecektir. Bunlardan muhacirine tevzi ve ita edilemeyenler onaltıncı madde mucibince bilmüzayede satılacaktır. Madde: Madde: 20 - İştiraiye talip bulunmayan emlâk ve arazinin imar ve muhafazasını vaz-ı ve taksirlerinden dolayı vuku bulacak tahribat ve ika edilen zararların tanzimini taahhüt etmek ve bu babda kefalet-i kaviye irae etmek şartıyla ve iki seneyi tecavüz etmemek üzere taliplerine icar caizdir. Madde: 21 - Gerek satılan ve gerek icar ve münâsafa suretiyle ve-rilen emlâk ve arazinin nevi ve miktar mahal, bedelibiyi ve icarı ve müs-tecim ve müşterisini mübeyyin alel müfredat cedveller tanzim edilecektir. Madde: 32 - Emvâli metruke komisyonu reisi; münasip gördüğü azayı işbu talimatnamede münberîç bir hususun tetkik ve teftişi veyahut icra-sına memur edebilir. Madde: 33 - Emvâl-i metruke komisyonları rüesasına muhacirin tahsisatından verilmek üzere yevmiye birerbuçuk ve azasına da

birer lira tahsis olunduğu gibi berây-i vazife dairey-i mamuriyetlerini keşt-ü güzârlarında tertipi mahsustan ayrıca harcirah dahi alırlar....

30 Temmuz 1915'te yayımlanan ek bir kararla gülünç denecek fiyatlar üzerinden mal satın almış kişiler varsa, satışları iptal etmek, fiyatları normal seviyeye yükseltmek ve kanundışı kar sağlanmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınması ilgili mülki mercilerden talep ediliyordu⁹⁸.

28 Ağustos'ta ise Dahiliye Nezareti, diğer hususların yanı sıra, tehcir edilenlerin sağlık durumlarının kontrol edilmesini, hastalara, hamile kadınlara ve bebeklere ihtimam gösterilmesini emrediyordu⁹⁹.

29 Ağustos tarihli bir genelge ile de ". ..kafilelere taarruz; ve bilhassa gasp; ve hiss-i hayvanitiyete mağlup olarak, gayz ve hetk-i ırza ictisar edenlerle, bunlara önayak olan memurin ve jandarmalar hakkında, bila terahi, derhal takibat-i kanuniyyeye tevessül olunarak; şiddetle tedipleri. Ve memurinden, bu kabil eşhasın, hemen azl ile, Divan-ı Harpler' e teslimi; ve isimlerinin inbası. Ve, bu kabil vakayi 'in tekerrüründen, Vilayeti/Livanın mesul tutulacağı..." duyurulmuřtu¹⁰⁰.

Yine 3 Temmuz 1915 (20 Haziran 1331) tarihli bir telgraf ile 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, "4. Ordu mıntıkları dahilinde teb'id olunan Ermeniler'in mal, can ve namuslarının tamamen muhafazasını tem'in için tarafından lazım, gelenlere en kat'i emirlerin verildiğini, diğer mıntika ve vilayetlerde de meseleye lüzumu kadar ehemmiyet verdirmek ve teb'id olunan Ermeniler'in muhafaza-ı emniyetini ve her türlü tecavüzden vikayelerini tem'in için ... evamir-i şedide ita buyurulmasını..." Harbiye Nezareti'nden istemişti. Buna mukabil Harbiye Nezareti'nden 3., 4. Ordular ile 4., 5., ve 10. Kolordular 'a çekilen 4 Temmuz 1915 (21 Haziran 1331) tarihli telgrafta "teb'id edilen Ermeniler'in mal ve canlarının tamamıyla

⁹⁸Oke, a.g.e., s. 148

⁹⁹Oke, a.g.e., s. 148 ; Halil Metin, *Türkiye'nin siyasi tarihinde Ermeniler ve Ermeni olayları*, M.E.B.Yayımları , 1997, s. 155

¹⁰⁰Oke, a.g.e., s. 149 ; Metin, a.g.e., s. 155

muhafazasına dikkat edilmesi ve şikayete meydan verilmemesi ehemmiyetle matlubdur" denmiştir ¹⁰¹.

Yine de Ermenilere karşı yerel halk tarafından yapılan saldırıların önüne geçilememiştir. Örneğin Menzil Müfettişi Fuad Ziya tarafından 3. ordu Komutanlığı'na gönderilen 17 Mayıs 1915 (4.5.1331) tarihli telgrafta, bu saldırılar anlatılmıştır: "Ermeni kabilelerine taarruz edecek olan Kürt eşkiyasının takibi için Bayburt'ta sabit Jandarma bölük kumandanı Mülazım Sani salih Efendi kumandasıyla menzil efradından elli altı neferden mürekkep Bayburt'tan çıkarılmış bir müfreze, Ermeni kabilelerinin Kop Dağı'nı mürurları esnasında, 28.4.1331'de dört cihetten Kürt eşkiya taarruza başlamışlarsa da, müfreze ile iki saat devam eden müsademe neticesinde iki kişi telef ve mütekabisinin firar ettiği ve müfrezeden hiçbir zayıatın olmadığı ve Ermeni kfilesinin de kurtarıldığı Bayburt Nokta Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir." ¹⁰²

Daha sonra evlerine geri dönen Ermenilere tüm malları geri verilmiştir¹⁰³. Dahiliye Nezareti, Elazığ vilayetine gönderdiği "müsta'cel" kaydı konulan şifre genelgeyle şu konulara dikkat çekiyordu¹⁰⁴ :

"...3- Dönmüş olan şahıslara ait gayr-i menkullerin iadesi ile ilgili kanun teklifi bu günlerde işleme konulacaktır. Ancak bu hususta olabilecek şikayetin önüne geçebilmek için, sahipleri dönmüş olan tüm terk edilmiş malların maliye ve evkaf dairelerinin yazılı olarak bildirmesine bakılmaksızın mülki makamlarca el konularak, zabıtnameler karşılığında acilen sahiplerine teslimi gereklidir."

¹⁰¹ Süslü, a.g.e., s. 122

¹⁰² Süslü, a.g.e., s.123

¹⁰³ Bu konuda karşılaşılan güçlükler hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Günay Çağlar, "Tehcir Edilen Ermenilerin Eski Yerlerine İadeleri ve Karşılaşılan Problemler" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.435

¹⁰⁴ Ayışığı, a.g.m

Tehcire tabi tutulup geri dönenlerin malları için 8.1.1920 tarihinde 33 maddeden oluşan bir kararname çıkartılmıştır. Bu kararnameye göre öncelikle hak sahiplerine malları iade edilecektir. Eğer bu mümkün olmayacaksa , malların değerini nakit olarak verecektir. Ayrıca hak sahiplerine faiz ve tazminat ödenmesi dahi kabul edilmiştir. Atı Gazetesinin 6.2.1919 tarihli nüshasında bu tarihe kadar Ermenilere ait terk edilmiş malların %95 oranında hak sahiplerine iade edildiği belirtilmektedir¹⁰⁵.

İngiliz Yardım Subayı Hadkinson, Amiral Robeck'e sunduğu 12.11.1919 tarihli raporunda geri dönen Ermenilere mal mülk iadesinin devam ettiğini bildirmiştir¹⁰⁶. Aynı konuda İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ' de Osmanlı Hükümetinin Hıristiyan muhacirlere mallarını iade ettiğini kabul etmekte ancak asayişsizlikten yakınmaktadır¹⁰⁷

D. Tehcir Uygulamasında Suçlu Görülenler Hakkında yapılan Yargılamalar

Ermeni Tehcir suçlularını yargılayabilmek için üç ayrı girişim olmuştur. Bunlardan birincisi, Osmanlı Hükümeti'nin kurduğu Divan-ı Harb-i Örfilerdir. Paris Barış Görüşmelerinden olumlu sonuçlar elde edebilmek ümidiyle Kasım 1918'de soruşturmalara, Şubat 1919'da da yargılamalara başlandı. İkinci girişim, Paris Barış Görüşmelerinde yapıldı. Amaç, **insanlık suçlarını** yargılayabilmek hukuki ve kurumsal yapılanmayı sağlamak ve Tehcir suçlularını kurulacak uluslararası bir mahkemede yargılamaktı. Fakat bu çabalar, Müttefiklerin sömürgeci politikalara öncelik vermeleri nedeniyle sonuç vermedi. Bunun yanı sıra mevcut uluslararası hukukun, bir devletin, diğer bir devlet vatandaşlarına karşı işledikleri suçlar esasına göre düzenlenmiş olması başarısızlığın bir başka nedenini teşkil etti. Ermeniler,

¹⁰⁵ İbrahim Etem Atnur, "Tehcir Edilen Ermenilerin İskanı Mal ve Mülklerinin İadesi" , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.433

¹⁰⁶ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk(1919-1920)**, c.1 , Ankara 1973, s.241

¹⁰⁷ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, s.57

Osmanlı vatandaşıydılar ve bir devletin kendi vatandaşlarına karşı işlediği suçlara yönelik herhangi bir uluslararası anlaşma söz konusu değildi¹⁰⁸.

Yargılamalar konusunda bir başka girişim de, bu konuda çok ısrarlı olan İngilizlerden geldi. İstanbul'daki yargılamalara güvenmeyen İngilizler, sanıkların önemli bir kısmını Malta adasında gözaltına aldılar. Paris Barış Görüşmelerinden bir sonuç elde edilemeyince, suçluları İngiliz mahkemelerinde yargılanmak için bazı girişimlerde bulunuldu ama somut delil yetersizliği nedeniyle bu da herhangi bir sonuç vermedi¹⁰⁹.

Osmanlı Devleti, 26 Mart 1919 tarihinde, Birinci Dünya Savaşı'nda taraf olmamış olan İspanya İsviçre, Danimarka, İsveç ve Norveç'e gönderdiği notalarla bu ülkelerden, iktisat hukukçu gönderilmesini istemiştir. Bu girişim, İngilizlerin müdahalesi üzerine sonuçsuz kalmış, komisyonun kurulması ve dolayısıyla konunun soruşturması engellenmiştir¹¹⁰.

Bu konu, Osmanlı Devleti'nin icra etmiş olduğu işlemlerde uluslararası hukuk çerçevesinde yanlış bir şeyin bulunmadığını gösteren, kendisine olan özgüvenin önemli bir göstergesidir. Adeta, gerçek failerin ve tasvirlerin ortaya çıkarılması işlenmemiştir. Eğer bu komisyon kurulsaydı, bugün Türk milletine yöneltilen asılsız ithamlar gerçek muhatabını bulacak, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik bu asılsız iddialar da o gün tarihin derinliklerine gömülebilecekti.

Osmanlı Devleti'nin girişimleri bununla da bitmemiş ve Osmanlı Hükümeti 7 Mart 1920 tarihli telgrafı¹¹¹ ile İtilaf Devletleri ve Amiral Bristol'dan konunun araştırılmasını, gerçeklerin tespit edilerek dünya ve Türk Kamuoyunun aydınlatılmasını talep etmiştir. Bu başvuruda "**...uydurma Ermeni katli meselesinin uluslararası bir komisyon oluşturularak**

¹⁰⁸ Tancır Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, İmge Kitabevi, 2.b, Ankara, Ocak 2002, s.19

¹⁰⁹ Akçam, a.g.e., s.19

¹¹⁰ "Osmanlı Devleti Soruşturmadan Kaçtı mı?", www.ermenisorunu.gen.tr , (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi HR. MİJ. 43/17*)

¹¹¹ "Osmanlı Devleti Soruşturmadan Kaçtı mı?", www.ermenisorunu.gen.tr , (ATASE Arşivi dolap no. 169. göz no. 3 kls. 23 dos. no. 1336/13-1 fih. 32-1.2.3)

yerinde süratle tetkik edilmeli ve kasıl ve ihtiras ürünü propagandaların aydınlatılarak Türk milletinin kötü ve adi töhmetten aklanması için..." yardım istenmiştir.

1. Ulusal Düzeyde

Mondros Ateşkes Andalaşması ile ibirlikte Ermenilere uygulanan tehcir tartışma konusu olmaya başladı. Konu Mebusan Meclisi gündemine de geldi. Aralık ayı başlarında İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddei-i Umumisi (savcısı) İhsan bey , "Ermenilerin tehcir ve katlinde medhaldar olanlar hakkında , muttali olur olmaz müddei-i umumilerin , bu türlü cürümlerden dolayı umumi hukuk namına derhal kanuni takibata geçmeleri lüzumunu" ilgililere tebliğ etti. Bunun ardından Meclis-i Vükela 'nın 11.12.1918 tarihli kararıyla Anadolu 10 bölgeye ayrılarak " tehcir zamanında yapıldığı iddia edilen mezalim ve yolsuzlukları incelemek ve şikayet sahipleri ile bizzat temasta bulunmak üzere Adliye ve Dahiliye memurlarından kurulu komisyonlar oluşturuldu. Meclis-i Vükela 14.12.1918 de , tehcir sırasında suç işleyenlerin yargılanmalarına karar verdi. 16.12.1918 de ilk Divn-ı Harp İstanbul'da kuruldu. Bu mahkemenin sekiz üyesinin dördü azınlıklardan oluşuyordu. Tehcir suçluları hakkında yargılama başlamasıyla 25 Aralık'ta bir kararname yayınlandı. Bu kararname ile tehcirle ilgili suçlarda , her subay veya memurun , hiçbir izne gerek kalmaksızın yargılanabilecekleri hükmü getirilmiştir. Divan-ı Harplerin yargı yetkileri Sadaretin 21.1.1919 tarihli yazısıyla belirlendi. Bu Divan-ı harplerden İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi tehcir suçlularını ve İttihat ve Terakki erkanını yargıladı. İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi ilk yargılamaya 5.2.1919 da başladı. Yargılama sürecinde hükümet değişikliği olması ve yargılamanın yavaş ilerlediği yönünde baskılar bulunması nedeniyle 8.3.1919 mevcut mahkeme lavğ edilerek yeni bir mahkeme kuruldu. Tetkik komisyonları 24.11.1918 de çalışmalarına başlamışlar ve bir çok kamu görevlisini mahkemeler sevk etmişlerdir. Mahkemeler aleni ve basına açık bir şekilde yargılamalarını yapmışlardır¹¹².

¹¹² Nejdet Bilgi, *Ermeni tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemel Beyin Yargılanması* , KÖKSAV yayınları No: 16, I.b, Ankara , 1999, s.66-81

Ermeni tehciri suçlarının yargılanmalarına ilk kurulan Divan-ı Harp'de, 5 Şubat 1919'da, Yozgat davası ile başlandı. Bu dava ile birlikte, toplam 36 ayrı dava daha açıldı. Bunlardan doğrudan hükümet ve parti yöneticilerine yönelik olan üç tanesini ana davalar olarak ele alabiliriz. Bu davalarda esas olarak siyasi sorumluluk meselesi üzerinde durulmuş ve sözde Ermeni soykırımının merkezden planlanmış bir eylem olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Diğer davalar ise, çeşitli illerde meydana gelen somut olaylara yöneliktir¹¹³.

Sevk ve iskanla ilgili mevzuata uymadıkları gerekçesi ile, Sivas Vilayeti'nden 648, Mamuratül Aziz Vilayeti'nden 233, Diyarbakır Vilayeti'nden 70, Bitlis Vilayeti'nden 20, Eskişehir Mutasarraflığı'ndan 33, Ankara Vilayeti'nden 32, Kayseri Mutasarraflığı'ndan 69, Suriye Vilayeti'nden 27, Hüdavendigâr Vilayeti'nden 12, Konya Vilayeti'nden 12, Urfa Mutasarraflığı'ndan 189, Canik Mutasarraflığı'ndan 14 kişi olmak üzere toplam 1397 kişi çeşitli cezalara çarptırılmışlardır¹¹⁴. Bunlardan yarısı 1915-1918 yılları arasında idam edilmişlerdir¹¹⁵. Bunlardan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ile Bayburt Kaymakamı Nusret Bey, daha sonra Nemrut Mustafa başkanlığındaki Divan-ı Harp'te yargılanarak idam edilmişlerdir¹¹⁶.

2. Uluslararası Düzeyde

Osmanlı Devleti ile imzalanan Sevr Anlaşması'nın 230. Maddesine; Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devletinin parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan "Müttefik Devletlerce istenen kişileri" kendilerine teslim etmeyi kabul etmiştir. Müttefik Devletler, bu nedenle suçlanan kişileri yargılanmakla görevlendirilecek mahkemeyi göstermek

¹¹³ Akçam, a.g.e., s.19

¹¹⁴ Yıldırım, a.g.e., s.32

¹¹⁵ Gündüz Aktan, Turkish Daily News, 8.2.2001 ; Tehcir sırasında Ermenilere kötü muamele yapmaktan mahkemeye verilen bazı kişiler ve yargılamaları hakkında Bknz. : Cemalettin Taşkıran, "Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım", Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.369

¹¹⁶ Yıldırım, a.g.e., s.32 ; Esat Arslan, "Ermeni Sorununda Akılcı, Tarafsız ve Planlı Görüş Açılımları" Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.158

hakkını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımayı kabul eder. Uygun bir süre içinde, Milletler Cemiyeti, sözü edilen "toplucu öldürmeleri (!)" yargılamaya yetkili bir mahkeme kurarsa, Müttefik Devletler, sözü geçen sanıkları bu mahkemeye verme hakları saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımayı da kabul etmiştir¹¹⁷.

Paris Barış Konferansı Ocak 1919' da toplandığı zaman, savaş suçlarını cezalandırma meselesi gündemin ilk maddesini oluşturuyordu. Müttefikler, bu amaçla, Savaşa Sebep Olanların Sorumluluğu ve Cezalandırması Komisyonu'nu kurdular. Ancak Komisyonunda Amerikalı temsilciler Lansing ve Scott, yargılanma projesine itiraz ettiler. Böyle bir yargılanmanın "gerek yerel gerekse uluslararası hukuk alanında şimdiye kadar bilinmeyen ve ulusların modern uygulamalarında örnekleri bulunmayan bir sorumluluk" anlayışı oluşturacağını öne süren Lansing ve Scott, Müttefiklerin, "**siyasal müeyyide**" uygulama hakkına sahip olduklarını kabul ederlerken, "**hukuksal ceza**" verme hakkına sahip olduklarını, reddettiler¹¹⁸. Aynı sebeple, Ermenilere karşı işlenen suçlar da , Müttefikler tarafından kovuşturulacak ve cezalandırılacak "savaş suçları" kategorisinin dışında bırakıldı. Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olması ve o dönemde soykırım suçunun uluslararası bir suç olarak düzenlenmemiş olması , yargılamaların Osmanlı Devletinin iç işi olması sonucunu doğurmuş ve Ermeni tehciri ile ilgili bir uluslararası mahkeme kurulmamıştır¹¹⁹.

Nitekim , İngilizler ve müttefikleri, galip devletler olarak 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmişler, 1915 olayları ile ilgili olarak Osmanlı Paramentosu üyeleri hakkında kovuşturma başlatmışlardır. İstanbul'daki Ermeni Patrikliği, " 100 suçlu Türk " adı altında bir dosya hazırlamıştır. İngilizler bu maksatla Osmanlı arşivlerini adeta talan etmişlerdir. Bu belgelerin halen İngiliz Devlet arşivinde olması gerekmektedir. Buna karşılık , Ermeni sorunu ile ilgili pek çok belgenin, İngiliz Devlet gizil arşivinde

¹¹⁷ Akçam, a.g.e., s.19

¹¹⁸ Vahakn N. Dadrian, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, Belge Yayınları , 1.b, İstanbul, Şubat 1995, s.125

¹¹⁹ Dardian, a.g.e., 126

çalınmakta olduğu anlaşılmaktadır¹²⁰. Arşiv belgelerinin talan edilmesinde Almanların da büyük rolü olmuştur¹²¹. Kanıt yokluğu nedeniyle , uluslararası ceza mahkemesi kurma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Batılı devletler Osmanlı yüksek düzey görevlerini suçlayacak kanıt bulamamışlardır¹²².

İşgalciler arasında bulunan İngilizler, aralarında Osmanlı siyasi ve askeri liderleriyle önde gelen aydınların da bulunduğu 143 kişiyi Ermeni olaylarında savaş suçu işledikleri iddiası ile tutuklayarak Malta Adası'nda hapsedtiler. İstanbul'daki hükümet hem saltanatın muhafazası, hem de son on yıl içinde İmparatorluğu yöneten İttihad ve Terakki Partisi'nin ortadan kaldırılması amacıyla Müttefikler'le her konuda işbirliğine girdi. Sonuç olarak gerek İttihad ve Terakki rejimi, gerekse de İstanbul'da ve Malta 'da tutuklu bulunan eski yöneticiler arasında suç kanıtlarının bulunabilmesi amacıyla Osmanlı arşivlerinde geniş çaplı araştırmalar yapıldığı ancak zamanın İstanbul Hükümeti ve İngilizler, Malta'daki tutuklular hakkındaki soykırım suçlamalarını kanıtlayacak delilleri mahkemeye sunamadılar. Sonuçta, Malta daki tutuklular kendilerine hiçbir suçlama yönetilmeden ve mahkemeye çıkartılmadan 1922 de serbest bırakıldılar¹²³.

E. Tehcir Soykırım Suçunun Unsurlarını İçerir mi?

Bir konu hakkında özellikle hukuksal açıdan doğru bir değerlendirme yapılabilmesinin ilk koşulu , olayların bütünüyle , siyasi , askeri ve tarihi bütün boyutlarıyla ve doğru olarak saptanmasıdır. Bu nedenle, örneğin taraflardan sadece birinin iddialarının temel alınması , resmi kayıtların ve arşiv belgelerinin göz ardı edilmesi savunulamaz. Buna karşılık , amaç Osmanlı Hükümetinin tavrını belirlemekse , ilk olarak ve her şeyden önce Osmanlı

¹²⁰ Ermeni Belgeleri Çalınıyor, Hürriyet , 11.06.1998

¹²¹ Emin Çölaşan, Bir Arşiv Yağmasının Hikayesi, Hürriyet, 10.12.2000

¹²² Schabas, a.g.e., s.20 : Cemalettin Taşkıran, "Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım" , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.370

¹²³ Altı Soruda Ermeni Sorunu, Hürriyet 16.10.2000 ; ABD arşiv raporlarına göre, Washington daki İngiliz büyükelçi R.C.CRAIYİE 13 Temmuz 1921 de lord Curzon a çektiği mesajda şöyle yazıyordu: "Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhine delil olarak kullanıla bilecek hiç bir şey olmadığını bildirmekten üzüntü duyuyorum... yeterli delil oluştura bilecek hiçbir somut olay mevcut değildir. Söz konusu belgeler hiçbir suretle Türkler hakkında halen majestelerinin hükümetinin elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yararlı olabilecek delilleri bile ihtiva etmemektedir."

kaynakları kullanılmalıdır. Anı veya otobiyografi şeklindeki kişisel saptamalar elbette kişilerin acılarını ve deneyimlerini açıklamak bakımından yararlıdır. Ne var ki , burada da sadece Ermenilerin beyanlarına bağlı kalmak, Türklerin saptamalarına itibar etmemek yanlıştır¹²⁴.

Soykırımı terimi hukuki olmakla birlikte, günümüzde politikacılar, gazeteciler, ve bazı tarihçiler bu terimi, katliam, toplu öldürme, etnik temizleme, isyanı bastırmada toplu cezalandırma ve ya insanlık suçu anlamında da kullanmaktadırlar. Soykırım, uluslararası bir suç olduğuna göre, tehcirin, soykırım suçunu oluşturup oluşturmadığının tespiti için , Soykırım Sözleşmesindeki tanımı esas alınmalıdır.

Sözleşmenin 2. maddesine göre soykırım ; ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur,

- Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- Grubun içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek;

Birinci bölümde açıklandığı üzere , soykırım suçu ancak , ulusal , etnik, ırksal veya dini bir grup hedef alınarak işenebilir. Bu gruplar dışındakilere karşı yapılan eylemler başka bir suç oluşturabilir , ancak bu suç soykırım olamaz. Tehcirin yönelik olduğu grubun , bu dört gruptan birini oluşturup oluşturmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Çoğu Ermeni, tarihçilerin büyük bir bölümü, 1915/1916 olaylarının bir soykırım olduğunu; yani Ermenilerin bir siyasi gurup olarak değil de bir etnik

¹²⁴ Türkkaya Atoöv, *Osmanlı Arşivleri ve Ermeni sorunu*, AÜSBFD, c.16, Ocak-Aralık 1986, No.:1-4, s.22

yada dini gurup olarak, soykırım gibi bir tehciye tabi tutulduklarını kanıtlamak için, Ermenilerin terörizm de dahil siyasi amaçlı faaliyetlerinden ya hiç söz etmiyorlar yada çok kısa geçiştiriyorlar¹²⁵.

1880'lerde Hınçaklar siyasi ve silahlı mücadelelerin amacı olarak Anadolu'nun doğusunda altı vilayeti kapsayan ve " vilayat - ı sitte " denen Erzurum, Van, Elaziz, Diyarbakır, Bitlis ve Sivas'ı kapsayan bölgede bir hayali Ermenistan kurduklarını açıkladılar. Ermeniler bu mücadelelerinde başarılı olamadılar. Ancak soykırım tezini savunabilmek için, siyasi ve silahlı faaliyette bulduklarını inkar ederek, Türklerin kendilerini durup dururken tehciye tabi tuttuğunu; aslında kendilerinin, siyasi emelleri dahi olmayacak kadar masum olduklarını; bu nedenlerle Sözleşmenin İkinci maddesine göre, Türklerin kendilerine etnik - dini - ırki gurup olarak tehciye yoluyla soykırım yaptığını iddia edemezler¹²⁶.

Tarih, Ermenilerin bağımsızlık için silahlı siyasi faaliyette bulunan bir siyasi gurup olduğunu açıkça göstermektedir. Düşmanla birleşip hedeflerini gerçekleştirmek için silaha ve bu arada savaş hukukunun ihlali olan sistematik terörist eylemlere baş vuran bir siyasi guruba karşı mücadelede, askeri nedenlerle tehciye baş vurulması hukuken soykırım tanımına girmediği gibi, bu süreçte işlenen suçlarda işlendikleri kanıtlanmış olsa dahi, soykırım değildir¹²⁷. **Tehciye kararının alınmasına , Ermenilerin ırki , dini ya da etnik kimlikleri değil, siyasi amaçlı şiddet ve terör içeren faaliyetleri neden olmuştur. Bu açıdan tehciye tabi tutulan Ermenilerin siyasi bir grup olduğu kabul edilmelidir.**

Bir gurubun siyasi emelleri nedeni ile siyasi gurup olması, aynı zamanda milli, dini, ırki veya etnik gurup olmasını etkilemez. Zira siyasi guruplar da diğer özellikleriyle, Ermeniler gibi, etnik, dini gurup veya diğer bir gurup olarak da nitelendirebilirler. Ancak Ermenilerin maruz kaldığı olayların

¹²⁵ Gündüz Aktan, "Devletlerarası Hukuka Göre Ermeni Meselesi", Türkiye Günlüğü, 2001, Sy.: 64, s.14 ; Ermenilerin Ruslarla işbirliği içerisinde olduğunu gösteren arşiv belgeleri için Bknz.: Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.47

¹²⁶ Aktan, a.g.e., s.15

¹²⁷ Aktan, a.g.e., s.15

milli , etnik, dini ve ya ırki bir gurup olmasından değil siyasi nedenlerden kaynaklandığını konusunda hiçbir tereddüt yoktur¹²⁸.

Techir kararı bir kanun-ı muvakkat ile merkezden verilmiştir . Ancak bu Kanun'da Ermenilerin adı dahi geçmemektedir¹²⁹. Kanun ile savaş durumu nedeniyle yetkililere görev alanlarında huzursuzluk çıkaran kimselerin yerlerini değiştirme imkanı tanınmıştır. Bunların kimler olacağına yerel yetkililer karar verecektir. Ermenilerin isyanlar çıkarması düşmanla işbirliği yapmalarına rağmen, **etnik bir grup olarak tüm Ermeniler tehcire tabi tutulmamıştır**. En başta, katolik ve Protestan Ermeniler olmak üzere, oğulları Osmanlı ordusunda görev yapan aileler, papazlar, hekimler, eczacılar, tehcire tabi tutulmamışlardır. Ülkenin cephelerden uzak bölgelerindeki Ermeniler olsun, İstanbul İzmir gibi büyük yerleşim birimlerinde oturan Ermeniler olsun tüm Ermeniler aynı işleme tabi tutulmadığı gibi, Osmanlı kamu yönetimindeki görevlerini de sürdürmüşlerdir¹³⁰.

Başta Van olmak üzere yurdun pek çok yerinde başlayan Ermeni isyan ve katliamlarına önlem almak amacıyla Talat Paşa'nın başlattığı, Hükümet ve Meclis'in de uygun gördüğü yer değiştirme, doğrudan doğruya cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi, Kafkas ve İran cephesinin geri bölgesini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolayları; ikincisi ise, Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin-İskenderun bölgeleridir. Ermeniler, her iki bölgede de düşmanla işbirliği yapmış ve onların çıkarma yapmalarını kolaylaştıracak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yer değiştirme uygulaması daha sonraları, isyan çıkaran, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni komitacılarına yataklık eden diğer vilâyetlerdeki Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Başlangıçta Katolik ve Protestan Ermeniler uygulamanın dışı bırakıldıkları halde, daha sonra bunlardan zararlı faaliyetleri görülenler de göç ettirilmişlerdir¹³¹. **Sırf belirli bir dini veya etnik grup hedef alınmamıştır**.

¹²⁸ Aktan, a.g.c., s.15

¹²⁹ Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.36

¹³⁰ Çaycı , a.g.m., s.28

¹³¹ Ayışığı, a.g.m.

Ermeniler'in yer değiştirilmesi ile ilgili mevzuatta kesinlikle öldürmeye ve benzer fiillere yer verilmeyip, bilakis mal ve can varlıkları korunmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte akla gelebilecek bir soru gayri resmi olarak soykırım emri verilip verilmediğidir. Nitekim sözde soykırım savunucularının iddialarının baş kaynağı olan ve Aram Andonyan adlı bir Ermeni'nin yazdığı "The Memoirs of Naim Bey: Turkish Official Documents relating to the Deportation and Massacre of Armenians" adlı kitapta merkezden çekilen telgraflarla soykırım emri verildiği ileri sürülmektedir. Kitapta yer alan ve Harbiye Nezareti'nden ordu komutanlıklarına Enver Paşa imzasıyla gönderildiği söylenen tarihsiz bir telgrafta 48 saat içinde beş yaşından yukarı tüm Ermeniler'in öldürülmesi emri verildiği belirtilmiştir. Bu ve kitapta yer alan diğer resmi dokümanların sahte oldukları saptanmıştır¹³².

Ermeni tezlerine dayanak yapılan bir kısım sözde belgelerin, sağlıklı hüküm vermeye elverişli olmaktan ne kadar uzak olduğu, hem Türkler, hem de yabancılarca saptanmış bir olgudur. Bir kısım Ermenilerin ve Ermeni yanlılarının , soykırım iddialarına en güçlü dayanak olarak, 1918 de ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olan Henry Morgenthau'nun yazdığı, ve resimler içeren kitap gösterilmektedir¹³³. Bu kitabın hangi koşullarda ve ne maksatla yazıldığı, Heath W.Lowry tarafından araştırılmış ve kitapta yer alan veriler ve değerlendirmeler çürütülmüştür¹³⁴. 1919 yılının ortalarında ABD başkanı Wilson tarafından durumu ve Ermeni iddialarını yerinde incelemek üzere görevlendirilen General Harbord başkanlığındaki askeri bir heyet , Doğu Anadolu da yaptıkları inceleme ve bu arada Sivas'ta Mustafa Kemal ve ayrıca general Kazım Karabekir ile yaptıkları görüşme sonucunda , Ermenilerin kendilerine karşı katliam yapıldığına , bir Ermenistan Devleti

¹³²Orel şinasi, "The Facts Behind The Telegrams Attributed To Talat Pasha By Armenians", Turkish Review Quarterly Digest, Winter, Vol. 1, No: 2, 1985-1986 ; Andonian'ın belgelerinin sahte olduğuna dair kanıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Hüsamettin Yıldırım, **Talat Paşa'nın Soykırımı Emreden Gizli Telgrafı Var mıdır?**, www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=3766

¹³³ Eserin adı : Ambassador Morgenthau's Story , Dumbleday Page& Company, Garden City- New York 1918

¹³⁴ Eserin adı: The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story, The Isis Pres , İstanbul Turkey, 1990

kurulmasına, doğudaki Ermeni nüfusunun çoğunluğuna ve diğer konulara ilişkin iddiaların asılsız ve dayanaksız olduğunu saptamışlardır¹³⁵.

Benzer soykırım iddiaları daha önce de BM Genel Kurulu'na getirilmiş bulunmaktadır. 1969 yılında Brezilya aleyhine Amazon yerlilerini ve 1974 yılında Paraguay aleyhine Guaki yerlilerini soykırıma tabi tuttuklarına ilişkin şikayetler yapıldı. Kurbanlar ve failer kolayca tespit edilebilmelerine karşın anılan devletlerin yok etmeye yönelik bir niyetleri bulunmaması sebebiyle şikayetler sonuçsuz kalmıştır¹³⁶. **Osmanlı Devleti'nce de, yok etmeyle ilgili olarak merkezden verilmiş bir emir bulunmadığından, soykırım iddialarının geçerliliğinden bahsedilemez.**

Ermeniler sırf Ermeni oldukları için mi tehcire tabi tutulmuşlardır? Yukarıda bahsedildiği gibi tehcirin asıl sorumlusu Ermeni komitaları ne pahasına olursa olsun bağımsızlık elde etmek amacıyla kurulmuşlardı. Taşnaksutyon'un amacı Müslüman halkı kışkırtarak katliamlara sebep olmak ve bu sayede büyük devletlerin işe karışmasını sağlayarak bağımsızlıklarını kazanmaktı¹³⁷. Tehcir kararı çıkmasaydı binlerce Ermeni'ni vatana ihanet sebebiyle idamları kaçınılmaz olacaktı¹³⁸. Her köye sızan komitacılar toplu yer değiştirmeden başka bir şans bırakmamışlardı. Ayrıca savaş sırasında İstanbul 'da yaşayan 82.280 Ermeni ise sınır bölgelerinden uzakta olmaları sebebiyle tehcire tabi tutulmamışlardır. **Sonuç olarak Ermeniler'in milliyetlerinden ötürü değil Osmanlı'nın bir ölüm kalım mücadelesi sırasında ihanete en ufak taviz veremeyecek durumda olması sebebiyle tehcire tabi tutuldukları açıktır .** Tehcirde ırkçı nefret yoktur. Irkçılık (racisme) ve soykırım (genocide) kavramları Avrupa'ya aittir, Türk lügatında bu kavramlar bulunmamaktadır¹³⁹

¹³⁵ Çaycı , a.g.m., s.24 ; Esat Arslan , “Ermeni Sorununda Akalıcı ,Tarafsız ve Planlı Görüş Açılımları” Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.160

¹³⁶ Elekdağ, a.g.m

¹³⁷Thompson, a.g.e., s. 482

¹³⁸Öke, a.g.e., s. 146

¹³⁹ Bayram Kodaman, “Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasal Bir Değerlendirme)”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.206

Osmanlı makamları tarafından Sözleşmede yer alan fiillerin kasıtlı işlendiğine dair tek bir belge dahi bulunmamaktadır . Bu durum karşısında Ermeniler soykırım tezini Sözleşme'nin 2.maddesi (c) fıkrasına dayandırıyorlar. Buna göre, Osmanlılar'ın Ermenileri açıkça yok etmekten çekindikleri için, tehcirden yararlanıp, Ermenilerin yok olmalarını sağlayacak yaşam şartlarını onlara dayattıkları; tehcir sırasında saldırılarda; koruma, güvenli ulaşım sağlama, gıda ve ilaç tedarik etme, tedavilerini yapma, barınak ihtiyaçlarını karşılama gibi görevlerini yerine getirmeyerek ölümleri hızlandırdıkları; hatta Teşkilat-ı Mahsusa'nın ve hapishanelerden serbest bırakılan canilerin katliamlarını bizzat örgütledikleri ileri sürmektedirler¹⁴⁰.

Halbuki tehcir için Osmanlı Hükümeti tüm imkansızlıklara rağmen ödenek ayırmış , yabancı ülke ve kuruluşların yardım faaliyetlerini kabul etmiştir. **Near East Relief Society** adlı Amerikan yardım kuruluşunun tehcir sırasında Ermeniler'e yardım etmek üzere Anadolu'da görev yapmasına Osmanlı Hükümeti tarafından izin verilmiştir. Bu durumda eğer katliam emri verilmişse, Amerikan kuruluşunun faaliyet göstermesine ve katliama tanık olmasına nasıl müsaade edilmiştir. Yani "biz Ermeniler'i katlediyoruz, siz de gelin seyredin mi denmiştir?"¹⁴¹

Göç sırasında teşekkül ettirilen kabilelere vasıta veya binek temin edilirken özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve hastalara özel önem gösterilmiştir. Bunların yerleştirilmeleri özenle yapıldığı gibi gerektiğinde tüm kabilelere askeri hastanelerde hizmet verilmiştir. Öksüz ve yetim Ermeni çocuklarının Hıristiyan ailelerinin yanında, buldukları muhitte Hıristiyan yoksa emin Müslüman ailelerin yanında kalmaları sağlanmıştır . Savaş günlerinin güç koşulları , araç, yakıt, gıda , ilaç, ve diğer imkansızlıklar, ağır iklim koşulları ve tifüs gibi salgın hastalıkların yol açtığı tahribat göz önünde tutulmalıdır. Aynı dönemde 90 bin kişilik bir Osmanlı Kolordusunun Doğu cephesinde soğuk ve hastalıktan kırıldığı unutulmamalıdır. Hal böyleyken Osmanlı'nın

¹⁴⁰ Aktan, a.g.c., s.18

¹⁴¹ Ayışığı, a.g.m.

Ermenileri temel yaşam koşullarından mahrum bıraktığını söylemek önyargılı, kasıtlı bir yaklaşımdır¹⁴². Bütün bunlar **Ermenilerin imha olmalarına yol açacak yaşam koşulları içerisine terk edilmediklerinin göstergesidir.**

Soykırım iddiasının sahipleri; Edirne, Adana, Ankara, Aydın, İstanbul'daki Ermenilere neden bir şey olmadığı, hatta Ermeni millet vekillerinin Osmanlı Meclisindeki görevlerini nasıl sürdürebildikleri; 1919'da İngilizlerin sözde soykırım sanıklarını tutuklayarak Malta'ya sürgün etmelerine, bu kişileri Ermeni kırımının suçlusunu, yani savaş suçlusunu olarak yargılamayı düşünmelerine rağmen, 26.03.1919 tarihinde İstanbul Hükümetince tarafsız kişilerden oluşan uluslararası bir soruşturma komisyonu kurulmasının üzerine neden telaşlandıkları (zira soruşturma sonucunda kendi durumları teşvik ve azmettirmeleri ortaya çıkabilecekti) ve diğer pek çok soruya inandırıcı bilgi, belge ve değerlendirmelerle cevap verebilmelidirler¹⁴³.

Soykırım suçu çoğunlukla devletlerin ya da devlet gibi yaygın örgütlerin iradesiyle işlendiğinden, "özel kast" şartının yerine gelmesi için suçun **örgütlü bir güç** tarafından işlenmiş olup olmadığına bakılmaktadır. Soykırım bir grup gibi çok sayıda kişinin yok edilmesi olduğundan bu örgütlü gücün çok önceden bir plan hazırlayıp hazırlamadığı önemlidir. Ayrıca bu örgütlü gücün planını örgütleyerek, **eşgüdüm içinde, sistematik ve kitlesel biçimde uygulanması gereklidir**¹⁴⁴.

Başkumandan vekili Enver paşa İçişleri Bakanı Talat Paşa'ya 2 Mayıs 1915'te gönderdiği bir telgrafta, Rusların 20 Nisan günü, kendi sınırları içindeki Müslümanları perişan şekilde sınırlarımıza sürdüğünü bildiriyor; Van civarındaki Ermenilerin isyanına da atıfla bulunarak, Ermenilerin ya Rus sınırına sürülmesini ya da başka yerlere

¹⁴² Ayıışı, a.g.m. ; Aktan, a.g.e., s.19 ; Çetinkaya, a.g.m., s.30

¹⁴³ Çaycı, a.g.m., s.32

¹⁴⁴ Aktan, a.g.m., s.10

dağıtılmasını öneriyordu¹⁴⁵. Bunun üzerine Talat Paşa sorumluluğu bizzat yüklenerek, Ermeni tehcirini başlattı. Bir süre sonra da sorumluluğu paylaşmak için 30 Mayıs günü konuya ilişkin bir geçici yasa çıkarılmasını sağladı. Böylece komutanlara, asayişi bozan, silahlı saldırgan ve direnişçileri, tecavüz ve direnişleri sırasında imha etme; casusluk ve vatana ihanet eden köy ve kasaba halkını tek tek veya toplu halde başka yerlere sevk ve iskan etme yetkileri verilmekle, tehcir işi orduya devredilmiş oldu¹⁴⁶.

Buradan da görüleceği üzere Ermeni tehciri için çok önceden karar verilmediği, bu karara uygun olarak planlar yapılmadığı; gerekli teşkilatlanmanın oluşturulmadığı, tehcir kararının, savaş hali içerisinde bulunan Osmanlı Devletinin askeri zorunluluklardan dolayı ani bir kararla alındığı, **yok etme kastıyla plan ve örgütlenme yapılmasının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır**¹⁴⁷.

Şayet, Osmanlı devletinin Ermenileri "soykırım"a tabi tutmak gibi bir amacı olsaydı; buldukları yerlerde bu düşüncesini gerçekleştiremez miydi? Bunun için "yer değiştirme" gibi bir uygulamaya ne gerek vardı? Kafilelerin güvenliği, sağlığı ve geçimlerinin temini için büyük maddi fedakarlıklara ne gerek vardı? 1915 Mayıs'ından 1916 Ekim ayına kadar yaklaşık bir buçuk yıl devam eden göç ettirme ve yerleştirme sırasında, emirler çerçevesinde ve mahallinde aldığı tedbirlerle, o günün zor savaş şartlarına rağmen, Ermenilerin can ve mallarını koruma altına almasına ne gerek vardı? Adetâ yeni bir cephe açmış gibi idarî, askerî ve malî yükün altına girmeye ne gerek vardı? Bütün bu soruların cevapları, Osmanlı Devleti'nin asıl niyetinin anlaşılmasına yetecektir. Osmanlı Devletinin, yüzlerce yıl Devlete olan bağlılıklarından dolayı "millet-i sadıka" olarak nitelendirdiği bir halka karşı, birdenbire tavır değiştirmesinin de mantıklı bir izahı yoktur. Değişen Osmanlı değil, Rusya ve İtilaf Devletlerinin bağımsızlık vaatlerine kanan Ermenilerdir.

¹⁴⁵ Enver Paşa'nın telgrafı hakkında ayrıntılı değerlendirme için Bknz.: Cemalettin Taşkıran, "Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım", Yeni Türkiye, y.7, sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.365

¹⁴⁶ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s.8

¹⁴⁷ Aktan, a.g.e, s.18

Devlet güvenliğinin sağlanması için gerekli bir uygulama olan yer değiştirme, hiçbir zaman Ermenileri imha etmek gâyesini gütmemiştir.¹⁴⁸

Bir çok yabancı tarihçi ve döneme tanıklık etmiş sağduyulu diplomat ve politikacılar da yer değiştirmenin haklı sebeplere dayandığını , tehcirin soykırım olarak kabul edilemeyeceğini beyan etmişlerdir. ABD'li Prof. Bernard Lewis ve Prof. Stanford Shaw da, sözde Ermeni soykırımının gerçek olmadığı konusundaki tezleri nedeniyle, Ermenilerin yoğun tepkisine maruz kalmıştır. Soykırım iddiasına Bernard Lewis, 1993 yılında "Le Monde" gazetesinde yayımlanan makalesinde şöyle değinmiştir: "Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni ulusuna karşı kitlesel imhayı öngören bir planı olduğunu gösteren geçerli kanıt yoktur. Türklerin "tehcire" (Ermeni halkın savaş alanından alınarak başka yerlere gönderilmesi) başvurmalarının meşru nedenleri vardır. Çünkü Ermeniler, Osmanlı topraklarını işgal eden Rusya ile ittifak halinde Türklere karşı çarpışıyorlardı". Yine Dr. Karakin Pastırmacıyan'ın "Anadolu'yu Şarki Şimendifer Meselesi" adlı kitabında, Erzurum çevresinde yaşayan 15.000 civarındaki Ermeni'nin kendi isteğiyle Türkiye'yi terk ettiği, Ermenilere Türkler tarafından baskı yapılmadığı ve soykırım gibi bir muamelenin olmadığı yer almaktadır¹⁴⁹.

Ermeni tarihçi Leo ; Osmanlı Devletinin , Rus kışkırtmalarına kapılarak isyanlar çıkaran Ermeni Komitaları karşısında kendi varlığını koruma hakkını kullandığını belirtmektedir¹⁵⁰

Tehcir sırasında da Amerika Büyükelçisi olarak bulunan Morgenthau günlüğünde, Ermeni Protestanlarının vekili olan Zenop Bezciyan'la olan

¹⁴⁸ Ayışığı, a.g.m.

¹⁴⁹ Ayışığı, a.g.m.

¹⁵⁰ Çetinkaya,a.g.m., s.30

görüşmesinde Bezciyan'ın ifadelerinden hayrete düştüğünü belirtiyor¹⁵¹. Bu görüşmesiyle ilgili olarak Morgenthau şöyle demektedir:

"Ermeni Protestanlarının vekili Zenop Bezciyan uğradı. Schmavonian kendisini benimle tanıştırdı. Okul arkadaşımıyşlar. (İçerilerdeki) şartlar hakkında bana çok şey anlattı. Zor'daki Ermenilerin hallerinden oldukça memnun olduklarını söylemesine şaşardım; işlerini kurup, hayatlarını kazanmaya başlamışlar bile; bunlar ilk gönderilenler olup katledilmeden oraya varmışa benziyorlar. Bana çeşitli kampların nerelerde olduğunu gösteren bir liste verdi ve yarım milyon kişinin buralara nakledildiğini sandığını söyledi. Kış bastırmadan onlara yardım edilmesi gerektiği hususunda ısrarlıydı."

Soykırım iddiasında bulunanlar , yok etme kastını kanıtlayacak belgelerin bulunmadığını anlamları üzerine, bu iddialarını devam ettirebilmek için farklı yöntemlere başvurumaktadırlar. Tehcirdeki ölü sayısını yüksek göstererek yapılanın soykırım olduğunu kabul ettirmeye çalışmak bu yöntemlerden biridir¹⁵².

Ermeni iddialarına göre, 1915 yer değiştirme uygulaması sırasında 1.5 milyon Ermeni "soykırım"a tabi tutulmuştur. Ermeniler bu olaylarda önce 600 bin, sonra 800 bin Ermeni'nin öldüğünü ileri sürmüşler, bu sayı daha sonra sürekli olarak artırılmış ve 1,5 milyona varılmıştır. Bu açık artırmanın devam

¹⁵¹ Ayışığı , a.g.m.(Heath W. Lowry, Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası, İstanbul 1991, s. 47-48)

¹⁵² Aktan, a.g.e., s.18 ; Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.46 ; Sayıların abartıldığına ilginç bir örnek : Güneyde bizim Ermenileri katlettiğimize dair bir rivayet çıkmıştır, bugünde hala 1915 –1923 demeleri " Milli Mücadele" devrini de içine alıyor. Bu rivayet çıkınca Lord Curzon bunu Londara daki Türkiye ile yapılacak anlaşma ile ilgili toplantıda ortaya attı. Hikaye şu; Maraş'ta mücadeleden sonra Fransızlar çekilirken beraberinde Ermenilerde çekilmeye başlıyor ve bu çekilme sırasında 2000 ermeni ölüyor, soğuktan filan. İstanbul Ermeni Patriği Lord Curzon'a mektup yollamış "Güneyde Türkler 2000 Ermeniye katlettiler diye... Curzon konferansta 2000 yerine 20000 demiş. Bir hafta sonrada Reuter Ajansı 70000 Ermeni demiş. Rakamların değişmesi de enteresandır. Buna en fazla kızan Fransızların kendileri; Başbakanları Milleran, Lord Curzon a mektup yolluyor, kitabında da var. Bizim işgalimiz altında olan bir bölgede bizim haberimiz olmayan katliamlar yapıldığını siz nereden haber alıyorsunuz?" diyor. "Ermeniler bizle beraber Türklere karşı çarpışmış ve ölmüşlerdir. Katledilme söz konusu değil" yazıyor. Bunu yazan Fransa, doküman da elimde, şimdi katledildi diye nasıl söyleyebilir.(İki Bin Ermeniye Yetmiş Bin Yaptılar ,(Kamuran Gürün'le röporta)), Sabah 19.11.2000)

etmesine ve Ermeni çevrelerinin yarın, öbür gün ölü sayını 2, hatta 3 milyona çıkarmalarına da şaşmamak gerekecektir. Bu açık arttırmaya ne yazık ki ciddiyetleriyle tanınan bazı yayın organları da katılmaktadır. Örneğin Encyclopedia Britannica'nın 1918 baskısında ölen Ermenilerin sayısı 600 bin olarak kayıtlı iken, bu sayı 1968 baskısında 1,5 milyon olarak belirtilmiştir¹⁵³. Yaşayan bir toplumun zamanla çoğalması doğaldır, ancak belli bir tarihte ölmüş kişilerin zamanla çoğalması doğa kanunlarına aykırıdır¹⁵⁴. Pierre LOTI'ye göre ; Türklerin Hıristiyan olmamaları Avrupa'nın gözünde temel bir eksikliktir. Ermeniler ve Ortodokslar bu Hıristiyan kimliğinden yeteri kadar faydalandılar ve herkesi bununla aldattılar. Ermeniler tarafından beyan edilen ölü sayısı, aşağı yukarı toplam nüfuslarının iki katını geçer¹⁵⁵.

Yer değiştirme uygulaması sırasında yeni yerleşim bölgelerine sevk edilen nüfus toplam 438.758, Halep'tekilerle birlikte iskan sahasına varan nüfus ise 382.148'dir¹⁵⁶. Görüldüğü gibi, ikisi arasında 56.610 kişilik bir fark bulunmaktadır. Göç ettirilenlerle, yeni yerleşim bölgelerine varanlar arasındaki bu 56.610 kişilik fark, belgelerden elde edilen bilgiye göre, şu şekilde ortaya çıkmıştır: 500 kişi Erzurum-Erzincan arasında; 2.000 kişi Urfa Halep arasındaki Meskene'de; 2.000 kişi Mardin civarında eşkiya ve Arap aşiretlerinin saldırısı sonucu katledilmiş, ayrıca bir o kadar, yani yaklaşık 5.000 ve belki de biraz daha fazla kişi de Dersim bölgesinden geçen kabilelere yapılan saldırılar sonucu öldürülmüştür. Bu bilgiler ışığında toplam 9-10 bin kişinin yer değiştirme uygulaması sırasında katledildiği tespit edilmektedir. Ayrıca yollarda açlıktan da ölümler olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bunun dışında tifo, dizanteri gibi hastalıklar ve iklim koşulları sebebiyle de yaklaşık 25-30 bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir ki, bu şekilde 40 bine yakın kişi yollarda kaybedilmiştir. Kalan 10-16 bin kişinin bir

¹⁵³ Hayatlarını Kaybeden Ermenilerin Sayısı 1.5 Milyon Mudur? , www.ermenisorumu.gen.tr

¹⁵⁴ Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.36

¹⁵⁵ Ali Doğan, "Millet-i Sadıkanın İhaneti" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.82

¹⁵⁶ Osmalidaki Ermeni nüfusu hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz.: Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.45 ; M.Cemil Özgül, "Osmanlı Devletinde Ermeniler" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.58 ; Bayram Kodaman, "Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasal Bir Değerlendirme)", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.206 ; Nejat Göynüç, "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.298

kısmı, yola çıkarılmış olmakla birlikte, henüz iskan bölgesine varmadan yer değiştirmenin durdurulması sebebiyle, buldukları vilayetlerde alıkonulmuştur¹⁵⁷.

Kuşkusuz bunlar olayların sadece bir yönüdür. Türklere ve Türkiye'ye karşı art niyetle yürütülen planlı ve bilinçli propaganda faaliyetleri süreci, Müslüman halka yapılanların göz ardı edilmesi , Müslüman halkın ölü sayısının dikkate alınmaması, buna karşılık Ermenilerin ölü sayısının abartılması, hatta bu maksatla Ermeni nüfusuna ilişkin verilerin saptırılması, uzun devrede, gerçeklerden uzaklaşılması ve olayın tek taraflı olarak değerlendirilmesi ile sonuçlanmıştır. Oysa asıl mağdur, saldırgan Ermenilerden çok, savunmasız Müslüman halk olmuştur. Nitekim, Ermenilerin müslüman halka yönelik zulüm ve katliamları, sadece Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında değil , 6 Kasım 1917 de başlayan Rus ihtilalinden sonra da 30 Ekim 1918 deki Mondros Mütarekesi'nden sonra da , hatta Türk İstiklal Harbi sırasında da sürmüştür¹⁵⁸.

Justin McCarthy bu konuda şunları belirtmektedir: "Ölü Ermeni sayısı ele alınırken ölü Müslüman sayısını da göz önüne almalıyız. İstatistikler çoğunun Türk olduğu 2.5 milyon Müslümanın da öldüğünü söylemektedir: Ermenilerin yaşadığı 6 vilayette 1 milyondan fazla Müslüman ölmüştür. Üstelik Sivas ili savaş sınırları içinde değildi. Rus ordusu asla bu kadar içeri girmedi. Fakat Sivas'ta 180 bin Müslüman öldü. Aynı şey bütün Anadolu için geçerliydi¹⁵⁹". Rus belgelerine göre sadece Erzurum , Bitlis, Trabzon ,Van ve Erzincan'da Ermeniler tarafından yaklaşık 600 bin Türk öldürülmüştür, 500 bin Türk de göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bogos Nubar Paşaya göre aynı dönemde ölen Türk sayısı 1.400.000 dür ve bunların önemli bir bölümü Ermeni saldırıları sonucu ölmüştür¹⁶⁰.

¹⁵⁷ Hayatlarını Kaybeden Ermenilerin Sayısı 1.5 Milyon Mudur? , www.ermenisorunu.gen.tr

¹⁵⁸ Nejat Göynüç, "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.299 ; Çaycı, a.g.e., s.28

¹⁵⁹ Justin McCarthy, "The Anatolian Arrmenians 1912-1922". Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1984, s. 23-25

¹⁶⁰ Yavuz Ercan, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.50

Tarihî gerçekler ışığında bu olaylar ancak **mukatele**, yani karşılıklı kırım olarak tanımlanabilir. Bu ortamın ve çatışmaların soykırım filleriyle benzeştirilmesi yanlıştır. Hitler Almanya'sının altı milyon Yahudi'yi ve bir milyon çingeneyi yok eden ırkçı eylemiyle benzeştirilecek olaylar değildir. Bu, tarihe ve gerçek soykırım, yani Yahudilerin "Holocaust" kurbanlarına karşı bir haksızlıktır¹⁶¹.

Tehcir, daha çok Suriye ve Filistin yönlerine olmuştur. Bu işlemin en uygun koşullar altında gerçekleştirilebilmesi için gerekli tüm önlemler alınmıştır. Bunlarla beraber, zorunlu göç öncesinde veya sırasında, özellikle bir kısım yerel halkın , öç alma veya duygusal tepki gibi nedenlerle göç halindeki Ermenilere saldırdıkları , bu arada çok sayıda Ermeni'nin öldüğü anlaşılmaktadır. Kuşkusuz , uzun yürüyüşlerin, yoldaki gasp vb. çete saldırılarının bunun yanında yaşlılık ve hastalığın da çok sayıda ölüme yol açması, insani açıdan üzüntü verici olmuştur¹⁶².

Talat paşa Dahiliye Nazırı sıfatıyla tehcir olayının bir numaralı sorumlusudur. Bu yüzden de şehid edilmiştir. Onun 1 Kasım 1918 'de yapılan son İttihat ve Terakki Kongresi'nde tehcire ilişkin açıklanması şöyledir¹⁶³ :

"İlk önce söylemek gerekir ki, bu tehcir ve öldürme söylentileri son derece abartılmıştır... Ermeni ve Rum neşriyatı, biri on yaparak dünyayı gürültüye boğmuştur.

Bununla olayları inkar etmek istemiyorum. Yalnız hakikatı söylemek, fazla mübalağalı ortadan kaldırmak arzusundayım.

Şu mübağalalar bir kenara bırakılırsa, herhalde böyle bir hayli tehcir vukuatı olmuştur. Fakat Babıallı (Osmanlı Hükümeti) bunların hiçbirinde önceden verilmiş bir karar üzerine harekete etmiş değildir. Olup biten olayların sorumluluğu, her şeyden önce onlara sebep olan tahammül edilmez hareketleri yapan unsurlara aittir. Şüphesiz bundan bütün Ermeniler sorumlu

¹⁶¹ Ayıışığı, a.g.m.

¹⁶² Tehcir sırasında kabilelere yapılan saldırılar, yiyecek , giyecek sıkıntıları ve yardımları, nakliye aracı sıkıntısı ve salgın hastalıklar nedeniyle ölümler hakkındaki arşiv belgeleri ve ayrıntılı bilgi için Bknz.: Nejat Göynüç, "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları" , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.299 ; çaycı dipnot 40 yaz

¹⁶³ Azmi Süslü, Türk Tarihinde Ermeniler, Ankara ,1995, s.227

değildir. Fakat Devletin ölüm kalım kararını verecek büyük bir harb esnasında orduların hareket serbestliğini ihlal eden, arkada isyanlar çıkararak memleketin selametini, ordunu emniyetini tehlikeye düşüren hareketlere müsamaha edilmemesi tabii zaruri idi.

İşte tehcir meseleleri her şeyden önce böyle bir harb zarureti sonucunda alınmış tedbirlerden doğmuştur.

Demek istiyorum ki, her yerde tehcir muntazam bir şekilde ve yalnız zaruretin zorladığı derecede yapılmıştır. Bir çok yerlerde çoktan beri birikmiş olan düşmanlıklar bu vesile ile patlayarak asla arzu etmediğimiz yanlışlıklara sebep olmuştur. Birçok görevliler haddinden fazla zulüm ve şiddet gösterdiler. Bir çok yerlerde haksız yere bir takım masumlar da kurban oldular. Bunu itiraf ederim.

Sevk ve İskanla İlgili Kanun ve bu kanunun uygulanışını açıklayan mevzuatta, menkul ve gayrimenkulun yok edilmesi ya da insanların öldürülmesi yönünde herhangi bir amaç olmadığı gibi; bilakis uygulamada yaşanan aksaklıklar idam cezasına kadar uzanan ağır cezalarla giderilmeye çalışılmıştır. Eğer Osmanlı hükümeti bir grup insanı kasten yok etme maksadıyla bir uygulamaya girişmiş olsa idi, göç edenlere yolda sağlanacak imkanları, kafilelere yönelik eşkiya baskınlarına karşı korunmasını, hastalara yardım yapılmasını, çocukların korunmasını, geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkulların bir kayıt altında tutulmasını, belli periyotlarla etli yemek verilmesine ilişkin kararları uygulamaya geçirmezdi. göç edenlere ait gayrimenkulların korunmasına ne derece önem verildiği görülecektir. Bu durumu göçün geçici olduğu, bir müddet sonra geri dönmelerine izin verileceği şeklinde yorumlamak mümkündür, Bu görüşümüzü, göç esnasında Ermenilerin, Anadolu'da toplatılması ve cephe gerilerinde geçici iskan uygulaması da teyit etmektedir. Ancak bu düşüncenin uygulamaya geçilmesi mümkün olamamış, özellikle Rus, Fransız ve İngiliz tahrikleri ile, komitacılara başta Amerika'dan gelen maddi yardımlar, Ermeni çetelerinin eylemlerini artırmalarına sebep olmuş, Ermenilerin bir kısmının bugünkü Suriye civarına sevklerini zorunlu kılmıştır. Ancak göç ettirilen toprakların Osmanlı toprağı

olması, son uygulamada dahi takınılan tavırda, bir kasıt olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç itibariyle , tehcirde ; Ermeniler milli , dini , ırki veya etnik bir grup olarak hedef alınmamış, tehcirde ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiş, devlet tarafından uygulanmakla birlikte önceden planlanmamış, savaş şartlarının zorunluluklarından kaynaklanmış, tehcire tabi tutulanların hayat şartları kasıtlı olarak kötüleştirilmemiş , aksine tüm imkansızlıklar içerisinde ödenek ayrılarak yiyecek ikmali sağlanmış, hatta ordu yemeğini paylaşmış, doğumların engellenmesi yada çocukların nakledilmesi gibi bir olayın konusu dahi yapılmamış (böyle bir iddia dahi mevcut değildir) , sadece muharebe alanının güvenliği maksadıyla geçici bir tedbir olarak , yine ülke sınırları içerisinde zorunlu göç uygulanmıştır. **Bu uygulamada , soykırım suçunun ne maddi unsurları, ne de soykırım kastı bulunmaktadır.**

III. TEHCİR NEDENİYLE TÜRKİYE'NİN SORUMLULUĞU SORUNU

A. Tehcirde Uluslararası Sorumluluk Doğmasını Gerektiren Koşulların Varlığı Sorunu

Bir " devletin " sorumluluğuyla " bireylerin " sorumluluğu farklıdır. Keza, "hukuksal sorumluluk" (tazminat, eski hale getirme, özür dileme vb.) ile "cezai sorumluluk" (cezai soruşturma ve kovuşturma) kavramları da farklıdır. Olay aynı olay olsa bile, bu kavramlara ilişkin konuları hukuksal açıdan ayrı ayrı değerlendirilmesi gereklidir, genellikle yapıldığı gibi bu farklı sorumluluk kavramlarının birbiriyle karıştırılarak incelenmesi ve değerlendirilmesi hatalı sonuçlara varılmasına neden olabilir. Bu hususların, Osmanlı Devletinin, hem de Türkiye Cumhuriyetinin konularının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereklidir¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Çaycı, a.g.m., s.30

Öncelikle **uluslararası sorumluluk**, bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı fiillerin yada uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli birtakım zararların etkilerini, zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumudur¹⁶⁵. Uluslararası hukuk ve daha sonra uluslararası sorumluluktan bahsedilmek için tarafların uluslararası hukuk süjesi olması gerekir.

Halbuki Osmanlı döneminde cereyan eden olaylar, bu devletin münhasır egemenlik alanına giren iç işleridir ve Osmanlı Devletinin hukuk düzenine tabidir. Buna karşılık , bazı çevrelerce olaylara Türkiye Cumhuriyeti'nin ilişkilendirilmeye çalışılmasının uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Uluslararası hukuk açısından, Osmanlı ülkesindeki Ermenileri ayaklanmaları , ulusal bir kurtuluş mücadelesi olarak nitelendirilemez. Her şeyden önce, Ermeniler hiçbir zaman, hiçbir bölgede, Müslüman halka göre çoğunluk durumunda olmamışlardır¹⁶⁶. Ermenilerin yaptığı , çok kısa bir anlatımla, Birinci Dünya Savaşı sırasında devlet içinde silahlı ayaklanma , milli müdafaaya hıyanet ve kıtaldır. Yabancı işgaline, sömürge yönetimine yahut ırkçı bir rejime karşı mücadele gereğini, mahiyetini ve unsurlarını taşımayan Ermeni ayaklanmalarının , bir " ulusal kurtuluş mücadelesi" olarak değerlendirilmesine olanak bulunmamaktadır. Türkiye taraf olmamakla birlikte , uluslararası silahlı çatışmaları düzenleyen , 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine ek , 1977 tarihli ve 1 numaralı Protokol ile çizilen hukuksal çerçevede de buna amirdir¹⁶⁷. dolayısıyla ülkenin ceza kanunlarını ihlal edenler, Osmanlı ceza kanunlarına tabidirler¹⁶⁸.

Nitekim Paris Barış Konferansı'nıda (Ocak 1919) Ermenilere karşı işlenen suçlar, Müttefikler tarafından kovuşturulacak ve cezalandırılacak

¹⁶⁵ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap** , Ankara , Turhan Kitabevi, 1.b, 2000, s.151

¹⁶⁶ M.Cemil Özgül, "Osmanlı Devletinde Ermeniler" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.58 ; ABD başkanı Wilson tarafından General J. G. Harbord başkanlığında Anadoluya gönderilen heyetin verdiği raporda Anadolunun hiçbir yerinde Müslüman olmayan Nüfusun , Müslümanlardan fazla olmadığı bildirilmiştir

¹⁶⁷ Bknz.: 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesine Ek 1977 tarihli ve I. Nolu Protokol, mad.1 Paragraf .4

¹⁶⁸ Çaycı, a.g.m.,s.33

"savaş suçları" kategorisinin dışında bırakılmıştır. Bunun nedeni Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olması ve o dönemde soykırım suçunun uluslararası bir suç olarak düzenlenmemiş olması , yargılamaların Osmanlı Devletinin iç işi olması olarak belirtilmiştir¹⁶⁹. **Tehcirde , uluslararası hukukta bulunması gereken yabancılık unsuru yoktur.**

Bir an için 1915'te Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin bu durumlarını göz ardı ederek , olay irdelendiğinde dahi tehcirin uluslararası sorumluluk doğuracak bir haksız fiil oluşturmadığı sonucuna ulaşılır. Bu durumu kavrayabilmek için içinde bulunulan ortamı iyi analiz etmek gerekir. Avrupa'nın Birinci Dünya savaşına girmekte olduğu yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu daha bir yıl önce Balkan Savaşında , iki yıl önce de , Trablusgarp savaşından yenilgiyle ve büyük toprak kaybıyla çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti 2 Ağustos 1914 de seferberlik ilan etmiş, 11 Kasım 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşına katılmıştır¹⁷⁰.

O dönemde doğuda Osmanlı yönetiminin etkinlik ve işlerlik açısından gerçek ve bitkin durumu, Silahlı Kuvvetlerinin disiplin ve moral açısından , içinde bulunduğu çöküntü; " Rusya Himayesinde Ermenistan ", " Türkleri Van Bölgesinden def etmek" , " Rus ordusunun Bitlis' e girmesini sağlamak" , ve benzeri ifadelerle, açıklanan dış güçlerin etkisinin ve kışkırtmalarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim , İngilizler 13 Ocak 1915 de Çanakkale Boğazına deniz saldırısı düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. Bu karara paralel ve kararlı uyumlu bir şekilde, Ermenilerin 09 Şubat 1915 de Bitlis'te ayaklanmalarıyla başlayan süreç dikkat çekicidir . 17 Şubat 1915 tarihinde de müttefik donanması Çanakkale Boğazının girişini bombalamaya başlamıştır. 18 Mart 1915 de müttefikler Çanakkale Boğazında ağır bir yenilgiye uğramış, buna karşılık 07 Nisan 1915 de Ermeni çeteleri Van bölgesinde tertiplenmeye başlamışlardır. Nitekim 14 Nisan 1915 de Ermeniler Van'da ayaklanmışlar ve şehrin denetimini ele geçirmişlerdir. Müttefik devletlerin hareketi ile Ermeni

¹⁶⁹ Vahakn N. Dadrian, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, Belge Yayınları , I.b, İstanbul, Şubat 1995, s.125

¹⁷⁰ Çaycı , a.g.m., 25

ayaklanmalarının aynı zamana rastlaması çok düşündürücüdür. Bu olaylar dizisi anlamlıdır ve tesadüfler ile izah edilmesi mümkün görülmemektedir¹⁷¹.

Tehcirle ilgili Kanuna göre , " **savaş zamanında**" , tümen veya daha üst birlik komutanları, hükümetin emirlerine, ülkenin savunulmasına, kamu düzeninin sağlanmasına yönelik her türlü muhalefeti, silahlı saldırı veya direnişi bastırmak , etkisiz kılmak ve imha etmekle görevli ve sorumludurlar. Bu komutanlar, askeri zorunluluk halleri veya vatana ihanet veya casusluklarından şüphe ettikleri halkı, buldukları yerlerden başka yerlere topluca veya bireysel olarak nakledebilir ve tekrar yerleştirebilir¹⁷².

Her devlet, yaşamsal önemdeki ulusal güvenlik gereklerini dikte ettirdiği gerekli ve ölçülü önlemleri almak ve uygulama hakkına sahiptir. Osmanlı yönetiminin yaptığı da o günkü koşullar altında bunu yapmaktan ve uygulamaya çalışmaktan ibaret olmuştur¹⁷³.

Osmanlı Devletinin Tehcir kararını aldığı sırada birden fazla cephede savaştığı ve Ermenilerin de düşmanla işbirliği yapması nedeniyle uluslararası bir taraf oluşturduğu kabul edilse bile¹⁷⁴; uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan devletlerin düşman sıfatıyla birbirlerine yada birbirlerinin yurttaşlarına verdiği zararlar, silahlı çatışmalar uluslararası hukuk kurallarına aykırı düşmüyorsa anılan devletlerin uluslararası sorumluluğunu da doğurmayacaktır. Başka bir deyişle, uygulanan uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış ve dolayısıyla silahlı çatışmalar uluslararası hukukuna aykırı düşmeyen fiiller nedeniyle çatışan devletin uluslararası sorumluluğu söz konusu değildir¹⁷⁵:

¹⁷¹ Çaycı, a.g.m., s.29

¹⁷² Shaw Stanford , **History of Otoman Empire and Modern Turkey** , Vol.1, s.314-317

¹⁷³ Çaycı, a.g.m., s.30

¹⁷⁴ **Ermeni Sorunu Komşunun Eseri ,(Kamuran Gürün'le röportaj)**, Sabah 20.11.2000 ; Sevr Andlaşmasını Ermeniler de imzalamıştır. Yani birinci dünya savaşında Türkiye'ye karşı savaşan topluluklar arasında birde Ermenilerin olduğunu kabul ettirmişlerdir.

¹⁷⁵ Pazarıcı, a.g.e., IV.Kitap, s. 318

Tehcir öncesinde ve sırasında, Ermenilerin zaman zaman gasp ve soygun gibi eylemlere maruz kalabildikleri bellidir. Mahalli Müslüman halk ve zaman zaman da bir kısım askerlerce , ayaklanmacı Ermenilere olduğu kadar , tehcire konu olan Ermenilere de - duygusal nedenlerle - saldırılar, çok sayıda öldürme fiilinin işlendiği de inkar edilemeyecektir. Önemli olan , bunların soykırımı maksadına yönelik değil, kendiliğinden oluşan ve gelişen insani tepkiler olduğunun görülebilmesidir. Bu bağlamda, yerel Müslüman halk , adeta Ermeniler tarafından kendilerine yapılanlara aynı şekilde mukabelede bulunmuştur. Bu nokta, eylemlerin zararlar karşılık sayılarak maruz görülmesi , yahut , " onlar da yaptı" mazeretine sığınılması bakımından önem taşımamakla birlikte, soykırımı kastı bulunmadığını göstermek bakımından önemlidir¹⁷⁶.

Osmanlı Devletinin yaptığı işlem sınır dışı etme (Deportation - expulsion) mahiyetinde değildir. Ülke içi nakildir. Devletin bekası ve ülke bütünlüğü gibi yaşamsal önemdeki ulusal güvenlik gerekleri bu önlemi zorunlu kılmıştır¹⁷⁷.

Öte yandan uluslararası örf adet hukukuna göre, bir iç silahlı çatışma veya ayaklanma ortamında, belli bir coğrafyada ve zamanda fiili denetimi geçici de olsa ele geçiren bir otorite, o bölgede ve zamanda cereyan eden olayların sorumluluğunu da üstlenmiş olur¹⁷⁸. Devletin kusursuz sorumluluğu kalkar. Bu olgu, Ermeni komitelerinin çetelerinin asilerin sorumluluğu açısından önemlidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde Ermenilerce meydana getirilen iç olaylar ve ayaklanmalar, bunlara muharip statüsü tanınmamış olmakla beraber , yer yer iç silahlı çatışma boyutunda olmuştur. Osmanlı ceza kanunları saklı kalmak kaydı ile, otoritenin fiilen muhalifi Ermeni silahlı topluluklarına geçtiği yerlerde ve bu süre boyunca devletler hukuku bağlamındaki hukuksal sorumluluk da bu fiili otoritelere geçmiştir. Dolayısıyla ayaklanma süresince bu bölgelerde cereyan eden

¹⁷⁶ Çaycı , a.g.m., s.31

¹⁷⁷ Çaycı , a.g.m., s.32

¹⁷⁸ UHK sözleşme taslağı , mad.9-10

hukuka aykırı eylemlerden, Osmanlı Devleti değil, bu fiili otoritelerin sorumlu tutulması gerekmektedir¹⁷⁹.

Zorunlu göç uygulamasına daha ileriki yıllarda bazı büyük devletlerin de başvurduğunu gösteren pek çok örnek vardır ve bazı devletler savaş koşullarının dayatması karşısında vatandaşlarının bir kısmını zorunlu göçe tabi tutmuşlardır. Örneğin Radikal Sosyalist Fransız hükümeti Almanca konuşan ve Fransa'nın Almanya sınırında yaşayan Alsazlar'ı 1939-1940 kışında Majino Hattı'nın doğusundan alarak Fransa'nın güneybatısına, özellikle de Dordogne'a nakletmiştir. Aynı şekilde Amerikan yönetimi de Japonya'nın gerçekleştirdiği Pearl Harbour baskısından sonra Japon asıllı Amerikan vatandaşlarını Pasifik bölgelerinden Mississippi vadisine göç ettirdi ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar buradaki toplama kamplarında barındırmıştır¹⁸⁰.

B. Omsalı Dönemindeki Bir Uygulamadan Türkiye Cumhuriyeti Sorumlu Tutulabilir mi?

Uluslararası hukukun kaynakları Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesinde belirlenmiştir. Statüye göre birincil kaynaklar sırasıyla ; andlaşmalar, teamüller ve hukukun genel ilkeleridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sorumluluğunu inceleyebilmek için öncelikle konuyla ilgili andlaşmaları incelemek gereklidir

Sevr Andlaşması 10 Ağustos 1920'de İtilaf Devletleri temsilcileri ile Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri tarafından imzalanmış, ancak hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Sevr Andlaşması Ermeni Meselesi bakımından bazı ilginç ipuçları vermektedir. Ermenilerin bugüne değin başlıca İddiaları , kendilerinin savaş sırasında Osmanlı Devleti aleyhine hiçbir silahlı kalkışmada bulunmadıkları halde, tek taraflı olarak katlettikleri yolundadır. Oysa Sevr Andlaşması görüşmelerinde Ermeni temsilcisi Boğos Nubar Paşa

¹⁷⁹ Çaycı, a.g.m., s.35

¹⁸⁰ Altı Soruda Ermeni Sorunu, Hürriyet 16.10.2000

bunun tam aksini İleri sürmüştü. Boğos Nubar Paşa 'ya göre " ...(Ermeniler) Fransız yabancı Lejyonu'na, Fransa'da, Filistin'de ve başka yerlerde, Fransız Komutası altında savaşmış bir tabur vermişlerdir; Fransız Dışişleri Bakanı'ndan ve de Mareşal Lord Allenby'den en yüksek övgüleri kazanmışlardır. Ermeni Kıtaları Rus ordusuyla da birlikte savaşmış ve son zamanlarda, Ruslar 'ın meydanı terk etmesi üzerine, savaşın tüm yükünü tek başlarına taşımak zorunda kalmışlardır ."181

Sevr Andlaşmasının 142 ve devamı maddelerinde Ermeni soykırımına İlişkin İddialara yer verilmiş Osmanlı Devleti techirin sorumlularını yakalamak ve cezalandırmak yükümlülüğüne tabi tutulmuştu. Ayrıca Sevr Andlaşması'nın 87 İla 93. maddelerinde Erzurum, Van, Bitlis Vilayetleri dahil olmak üzere, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması kararlaştırılmıştı.

24.07.1923'te imzalanan Lozan Andlaşması ölü doğan Sevr Andlaşması 'nın yerine geçmiştir. "Bu Andlaşma, bir yandan, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak 30 Ekim 1918 ' de Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesini ve 10 Ağustos 1918'de Sevr Andlaşmasını imzalayan Osmanlı Devleti'nin uluslararası siyasal mirasını artırırken, öte yandan, yeni Türkiye'nin Misak-ı Milli çerçevesinde, dünyada yerini almasını sağlamıştır. Başka deyişle, Lozan Andlaşması yenen yenilen devletler arasındaki ilişkiyi değil, 1914-1918 Savaşını kazanan müttefikler ile 1919-1922 Kurtuluş Savaşı'nı kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri eşit koşullarla düzenlemiştir. Bu bakımdan Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi yenilen devletlerle görüşme bile yapmadan, zorla kabul ettirilmiş Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly, Sevr Andlaşmalarından çok değişiktir. Böyle olduğu içindir ki, İnönü'nün sonradan yazdığı gibi, "Birinci Cihan Savaşı'ndan kalan Andlaşmaların hiç biri yaşamaz; yalnız Lozan Andlaşması ayakta kalmıştır."182

¹⁸¹ Osman Olcay, 'Sevr es Andlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Anlara 1981, s. 520

¹⁸²İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s. 67

Lozan Andlaşması Önsözünde de dendiği gibi " 1914 yılından beri Doğu'nun dirliğini bozan savaş durumuna, birlikte, kesinlikle son vermek isteğiyle" imzalanmıştır. Bu Andlaşma Ermeni Sorununu da kesin çözen bir belge konumundadır. Bu nedenle Andlaşmanın metni kadar Andlaşmanın hazırlık aşamaları da önem taşımaktadır. Ancak Andlaşmanın hazırlık aşamalarına geçmeden önce, azınlıklara ilişkin en önemli tartışma maddelerinden biri olan ' 10 Nisan 1338 tarih ve 224 sayılı "Memaliki Müstalasadan Firar veya Gaybubet Eden Ahalinin Emvali Menkule ve Gayrı Menkullerinin İdaresi Hakkında Kanun"u¹⁸³ (Emval-i Metruke Kanunu) incelemek gerekmektedir.

Emval-i metruke Kanunu'nun 1. maddesinde "Düşman istilasından kurtulan mahallerde aşabinın firar ve gaybubetine mebni sahipsiz kalmış olan emvali menkule hükümetçe usulü dairesinde bilmüzayede furuht ve emvali menkule ile mezruat keza hükümetçe idare edilerek esman ve bedeli icar ve hasılatı sairesi masarifi vakıa badetenzil emanet hesabına kayıt edilmek üzere mal Sandıklarına tevdi olunur. Ancak bunlardan avdet edenlerin emvali gayrı menkullerine emaneten malsandığına teslim edilmiş olan mebaliğ kendilerine iade olunur." demek suretiyle, savaş sırasında terk edilen oldukça geniş bir arazi devlet denetimi altına alınmıştır. Bu topraklar sadece Ermenilere değil fakat savaş yüzünden yerlerini terk zorunda kalan Türklere de aitti. Bununla beraber anışan Kanun Lozan'da şiddetli tartışmalara sebep olmuştur . Bugün Ermenilerin Türkiye'de toprak (emlak) iddialarının karşısında bu Kanun yer almaktadır. Görüşmelerin en başından beri İtilaf Devletleri Ermenilere Türkiye 'de bir yurt verilmesi için çalışmışlar , ancak bütün girişimleri Türk tarafınca reddedilmiştir.

İnönü 13 Aralık 1922 tarihli konuşmasında ; "Azınlıkların özgürlüğe kavuşma konusundaki doğal isteklerine gelince, yalnız Türk vilayetlerinden kurulu bir duruma sokulmuş Osmanlı İmparatorluğunun İçinde artık bağımsız devlet kurabilecek herhangi bir azınlığın bulunmadığını belirtmek yerinde olur. Ulusal topluluklar İlkesi her yerde eşitlikle uygulanıncaya kadar, Osmanlı

¹⁸³Düřtur, Tertip 3, Cilt 1, s. 63-64

İmparatorluğu'nun önemli sayıda Türk olmayan unsurlar kapsayan parçalarını bağımsızlığa kavuşturma amacı güden ayrılma akımlarının var olması, bir ölçüde, haklı gösterilebilirdi. Durum, bugün bambaşkadır. Marsilya ' da yerleşmiş Rumlar 'ın orada bağımsız bir Rum devleti kurmaları, ya da burasını anayurtlarına katmaları mantık yönünden nasıl düşünülemezse, Türkiye Rumlarının ya da Ermenilerinin de buna benzer İstekler sunmaya hakları olamaz.

Varlığını koruma hakkı bilincine varmış olan Türk Devleti bağımsız her devlet gibi, varlığına yöneltmiş saldırılara karşı gerekli gördüğü biçimde davranmaktan çekinmeyecektir .

...Ermeniler bakımından, Türkiye İle Ermenistan arasında yapılmış anlaşmalarla desteklenmiş, dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri, Ermeni Devleti 'nin herhangi bir kışkırtmaya girişme olanağını ortadan kaldırmaktadır." ¹⁸⁴

13 Aralık toplantısı sonrasında bir Azınlıklar Alt Komisyonu kuruldu ve başkanlığına İtalyan delegesi Montagna seçildi. Bu komisyona, Türk delegesi Rıza Nur Bey İle danışmanlarından Mustafa Şeref ve Şükrü Bey katıldılar. Soy, din, dil azınlıklarının korunmasını konu alan alt komisyonda, Türk delegesi Rıza Nur Bey , önce deyimdeki **soy** , kelimesine İtiraz ederek, Türkiye'de sadece din azınlıklarının, bulunduğunu, dil azınlığının pek az olduğunu, soy azınlığının İse bulunmadığını İleri sürdü. Bu teklif kabul edilerek, mesele din ve dil azınlıkları olarak ele alındı. ¹⁸⁵ Türk tarafı Ermeni Yurdu konusunu görüşmeyi İse reddetti.

6 Ocak 1923 toplantısında, bütün Aralık ayı boyunca ve 2-3 Ocak günlerinde toplantılar yaparak bir çok İlerlemeler kaydeden azınlıklar alt komisyonunda Başkan Montagna, Türkiye'de bir Ermeni Yurdu kurulması

¹⁸⁴ Scha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, c 2, AÜSBF Yayını, Ankara 1978, s. 199

¹⁸⁵"Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl-Lozan 1922-1923", (Dış Politika) T.C Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973, s. 96

hakkındaki Amerikan teklifini destekleyen bir bildiri okuyarak Türkiye, kendi ülkesinin belirli bir parçası üzerinde, Ermenilerin toplanmasını ve bu ülke parçasının Milletler Cemiyeti ile anlaşarak seçilmesini kabul etmelidir" dedi. Montagna'yı müteakip, İngiliz temsilcisi Rumbold ve Fransız temsilcisi De Lacroix de aynı nitelikte sözler söylediler. Rıza Nur Bey ise bildireleri yok sayarak toplantıyı terk etti¹⁸⁶.

Türk tarafının kat'i ret cevabı üzerine alt komisyon meseleyi komisyona havale etti ve burada Ermeni yurdu konusunda Türk görüşü kabul edildi¹⁸⁷.

Diğer bir sorun af meselesi idi. İtilaf Devletleri ilan edilecek affın kapsamına yurttan kaçan Ermenilerin de katılmasını istiyorlardı. 17 Temmuz 1923 tarihli oturumda söz alan Sir Horace Rumbold Türk Hükümetinin kendi öz uyruklarından pek önemli bir kategorinin Türk ülkesine dönmesine karşı çıkmak niyetinde olduğunu gösterdiğini, bunun hoşgörü ve insanlık ilkesiyle bağdaşmadığını ifade etmiş, General Pelle ise Emval-i Metruke Kanununun ortadan kaldırılması gerekliliğinden bahsetmiştir.¹⁸⁸ Türk tarafı ise Emval-i Metruke Kanununun Türkiye'nin iç meselesi olduğunu ve barış andlaşmasına konu yapılamayacağını ve Ermeni Muhacirlerin yurda dönüşlerinin de yine kesinlikle Türk Devletinin bir iç işi olduğunu belirtti.¹⁸⁹

Lozan Andlaşması görüşmeleri sonucunda Ermenilere yurt veya tazminat verilmesi istemleri tamamen reddedildi ve bu nevi iddialar andlaşma metninde yer almadı.

Bu olaylar ve muhtemel talepler karşısında Türkiye Cumhuriyeti konumuna gelince , birinci Dünya Savaşı ve Ermeni ayaklanmalarının da etkisiyle, sonuçta Osmanlı Devleti çökmüş, tarihe karışmış: buna karşılık

¹⁸⁶ Dış Politika, s. 96

¹⁸⁷ Bilsen Cemil, "Lozan", c. 2, İstanbul 1933, s. 288

¹⁸⁸ Meray, Konferans, s. 189

¹⁸⁹ Meray, Konferans, s. 190

yabancı işgaline karşı yürütülen ulusal kurtuluş mücadelesi sonucunda da yeni bir devlet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti , Osmanlı dönemine ilişkin tüm siyasi , askeri ve (özel hukuk konuları dahil) hukuksal sorunlarını, Lozan Barış Andlaşmasını ile çözümlenmiş, tasfiye etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin , Osmanlı dönemindeki eylemler ve işlemler bakımından , Lozan Barış Andlaşmasında yer alan hükümleri dışında herhangi bir hukuksal sorumluluğu veya yükümlülüğü bulunmamaktadır¹⁹⁰. Sevr yerine 24 Temmuz 1923'te Lozan Andlaşması geçti. Lozan Andlaşmasında ,1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 arasında işlenen tüm suçların affı için bir bildiri yer almıştır¹⁹¹.

Uluslararası uygulamada bir Devletin ülkesinin bir kısmını veya bütünü ilhak eden veya bu ülkenin bir parçası üzerine yeniden kurulan bir devletin, ülkesini terk eden devletçe ilhaktan önce işlenmiş haksız fiillerden sorumlu tutulamayacağı kabul edilmiştir. **Bir devletin ülkesi başka bir devlet tarafından ilhak olduğunda uluslararası şahsiyetli ortadan kalkan devlet ve birlikte onun işlemiş olduğu haksız fiillerden doğacak sorumluluk da ortadan kalkar, ülke üzerinde yetkilerini kurmuş olan yeni devlete bu sorumluluk intikal etmez**¹⁹².

Osmanlı devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki halefiyet ilkelerini¹⁹³ Lozan Andlaşması belirlemiştir. Yukarıda da izah edildiği üzere Lozan Andlaşmasında Ermeni Sorunu ile ilgili Türkiye Cumhuriyetine herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir. **Türkiye Cumhuriyetinin Ermeni Sorunu ile ilgili sorumluluğu ancak kendisinin bu sorumluluğu kabul etmesine bağlıdır.** Bugüne kadar genel uluslararası hukuk teamüllerinden ve uluslararası yargı organları kararlarından esinlenerek hazırlanan uluslararası hukuka aykırı haksız fiillerden dolayı sorumlulukla ilgili anlaşma taslağının 11. maddesinde bu konu düzenlenmiş ve ancak devletin geçmişte yapılan haksız

¹⁹⁰ Çaycı.a.g.m., s.34

¹⁹¹ Aktan, a.g.m., s. 6

¹⁹² Scha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, c.1, AÜSBF Yayınları, Ankara 1968, s.556

¹⁹³ Devletlerin halefiyeti konusunda ayrıntılı bilgi için Bknz.:İzzettin Doğan, **Devletin Milletlerarası Andlaşmalardan Doğan Hak ve Borçlara Halefiyeti Sorunu** , İÜHF Yayınları, No:1788, İstanbul 1970

fiillere ilişkin sorumluluğu kabul etmesi halinde sorumluluğun yeni kurulan devlete bağlanabileceği belirtilmiştir.

Ermeni olaylarından dolayı Türkiye Cumhuriyetinin sorumlu tutulamayacağı birçok uluslararası kuruluş ve devlet adamı tarafından da kabul edilmektedir. Örneğin Fransa Cumhurbaşkanı'nın 14 Şubat 2001 tarihinde Yargıtay eski başkanı Sami Selçuk'a göndermiş olduğu mektupta "1915 yılı Osmanlı İmparatorluğu döneminde meydana gelmiş olaylardan sorumlu tutulamayacağını" belirtmiştir¹⁹⁴. Yine Avrupa Parlamentosu kararlarında da geçmişteki olaylardan dolayı Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir¹⁹⁵. ABD de 10 Kasım 1988 tarihinde 69 bilim adamı bir bildiri yayınlayarak "Avusturya Cumhuriyetini Habsburg İmparatorluğuyla bir tutamayacağımız gibi, 1922 de fiilen sona eren Osmanlı İmparatorluğunu da Türkiye Cumhuriyeti ile bir tutamazsınız" demişlerdir¹⁹⁶.

C. Tazminat ve Toprak Talepleri

Ermenistan'ın 25 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinin 11. maddesinde şu ibareler bulunmaktadır: "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi'nde ve Batı Ermenistan'da (Doğu Anadolu) uygulanan 1915 Soykırımının uluslararası alanda tanıtılmasını bir görev sayar". Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin ikinci paragrafında, devlet armasında Ağrı Dağı'nın da bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin halefi olarak Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen Gümrü ve Kars anlaşmalarının da yürürlükte olmadığını savunmaktadır¹⁹⁷. Ermeniler tazminat ve toprak taleplerini açıkça dile getirmekten çekinmemektedirler.

ABD temsilciler meclisine sunulan "ABD Ermeni Soykırımını anma ve eğitim yasası tasarısının 32. maddesine;"Soykırım sürecince Osmanlı

¹⁹⁴ "Yargıtay Başkanının Fransa Cumhurbaşkanı'na Mektubu ve Fransa Cumhurbaşkanı'nın Cevabı", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.112

¹⁹⁵ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem2. htm

¹⁹⁶ Arslan , a.g.m. s. 141

¹⁹⁷ Haluk Selvi , "Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Geleceği", www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_03.html

Bankasının el koyduğu Ermeni mallarının tazmini konusunun, ABD yönetiminin Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne konacağı sözü verilmiştir¹⁹⁸.

Avrupa Parlamentosunun sözde Ermeni soykırımı ile ilgili ilk kararı 18 Temmuz 1987 tarihini taşır¹⁹⁹. Kararın içeriğine iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi Parlamento'nun 1915-1917 olaylarını bir soykırım olarak kabul etmesidir. İkincisi ise Türkiye'nin soykırımı tanımamayı sürdürmesi halinde bunun Avrupa Birliği'ne alınmasına engel oluşturacağı belirtilmesidir. Bunun yanında kararda günümüz Türkiye'sinin **söz konusu olaylardan sorumlu tutulamayacağı ve Türkiye'nin soykırımı tanımamasının siyasi, hukuki ve maddi talepler doğurmayacağı** ve ayrıca Ermeni terörizminin kınandığı hususları da yer almıştır²⁰⁰.

Türk-Ermeni Barışma Komisyonunun başvurusu üzerine , ICJT tarafından düzenlenen 09.02.20003 tarihli raporda da ; 1948 yılında imzalanmış ve 1950 yılında yürürlüğe girmiş olan BM Soykırım Sözleşmesi'nin, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 28. maddesine göre hukuken geriye doğru işlemeyeceği yani 1915'lerde vuku bulan Ermeni 'olayları'na uygulanamayacağı belirtilmekte , bu nedenle, Ermeni olaylarıyla ilgili olarak hiçbir devlet ve kişiden, hukuki ve mali taleplerde bulunulamayacağı ve toprak istenemeyeceği ifade edilmiştir. Raporun bu sonucu, Koçaryan hükümetiyle Ermenistan ve diaspora Taşnaklarının bugüne kadar ısrarla yaptıkları tazminat ve toprak taleplerinin hukuki bir temele dayanmadığını ortaya koymaktadır. Ancak ICTJ burada

¹⁹⁸ Tasarını tam metni için Bknz.: Ermeni Sorunu, Ankara Barosu Yayınları, 2.b, Ankara Haziran 2001, s.105

¹⁹⁹ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515 ; Pulat Tacar makalesinde , Avrupa parlamentosunda 1987 yılında alınan kararda usulsüzlük yapıldığına ilişkin şöyle demektedir : "Öte yandan, üç yıl boyunca (1984-1987) izlediğim Avrupa Parlamentosunda Ermeni raporu konusunda yaptığım yüzlerce görüşme, siyasette insaf, adalet ya da haklılık kavramlarının bulunmayacağı kanımı pekiştirdi. Ermeniler tarafından yazılarak Avrupa Parlamenti raportörün eline tutuşturulan raporun orada ele alınışında hukuk kuralları açıkça çiğnendi. Anılan rapor Parlamento'nun Siyasal Komitesi tarafından Lahay'de yapılan toplantıda reddedilmesine ve İttüdüğü göre Parlamento gündemine alınmasına olanak bulunmamasına rağmen gündemden düşürülmedi; bu konunun mücadelesini veren güçler, tüm kuralları çiğneyerek reddedilmiş raporu hiç bir şey olmamışcasına gündeme getirip Parlamento'nun yaklaşık % 15'inin katıldığı bir oturumda kabul ettirdiler. Bu örnek te sorunun tamamen siyasi olduğu ve politikacıların "tarihi gerçekleri" ya da karşı tarafın görüşlerini dinlemek, öğrenmek ve bilmek istemediklerini kanıtıyor."

²⁰⁰ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm

durmamış, kendisine verilen görevin sınırlarını aşarak, yani TARC'ın sorduğu sorunun ötesine geçerek rapora bir bölüm daha eklemiş, bu bölümde, hukuken geriye işlemesine imkân olmayan Soykırım Sözleşmesi'nin geriye işletildiği varsayıldığında, Ermeni olaylarının hukukçular, tarihçiler, gazeteciler, politikacılar ve diğer kişiler tarafından soykırım olarak 'tasvir edilebileceği' ileri sürmüştür. ICJT raporunda Ermeni olayları ile ilgili hiçbir araştırma yapmadıklarını ,bu konuda uzmanlıkları bulunmadığını başta belirtmiş olmasına rağmen 1915 olaylarına soykırım denilebileceğini ifade etmiş olması tamamen çelişkidir²⁰¹

Soykırım sözleşmesi, tazminat hukuku konusunda bir hüküm içermemektedir. BM Genel Sekreterliğinin hazırladığı, taslakta yer alan hüküm , kabul edilen metinde bulunmamaktadır. ABD'ye göre , soykırımı mağdurlarının tazminat hukuku var olmakla birlikte, konunun uluslar arası adalet divanıyla , yahut soykırımıyla ilgili olarak ilerde kurulabilecek özel bir mahkemenin yargı yetkisinin kapsamı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir.²⁰²

Bir devletin soykırım suçuna ilişkin tazminat sorumluluğu, bazı yazarlarca Soykırım sözleşmesinin 9. maddesinin geniş yorumuna dayandırılmaktadır. Devletin cezai sorumluluğu Nürenberg Mahkemesince kabul edilmemiştir. Günümüzde de soykırımı sözleşmesinin kendisini sadece bireylerin cezai sorumluluğuyla sınırlı olduğu kabul edilmektedir. Sorun , uluslararası bir karar verilinceye kadar tartışmalı kalacaktır²⁰³.

Devletin , ancak haksız fiillere ilişkin hukuki sorumluluğu söz konusu olabilir. Uluslararası hukukunun genel hükümlerine göre, haksız bir fiil işleyen devlet , tazminat yükümlülüğü altındadır. Burada önemli olan husus ,Osmanlı Devletinin kendi iç ilişkilerinin ve sonuçlarının uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilmesi çabasıdır. Oysa olay tümüyle Osmanlı Devletinin münhasır egemenlik alanında cereyan etmiştir.

²⁰¹ Gündüz Aktan, "Yarı Hukuki", Radikal 15.02.2003

²⁰² Schabas, a.g.e., s.400

²⁰³ Schabas, a.g.e., s.434, 446

Gerçek olsun, tüzel olsun; kişiler arasında ve bunların özel hukukuna ilişkin (tazminat, özür dileme, eski hale getirme, alacak – borç vb.) talep ve davaları bağlamında, Türkiye tamamen üçüncü taraf durumundadır. Bir kısım kişilerin, örneğin hayat sigortası çerçevesinde ilgili sigorta şirketlerine karşı yahut çeşitli konularda tespit yapılması yolunda ABD mahkemelerinde açtıkları davalar ve bunların sonuçları, hukuksal açıdan Türkiye'yi bağlamaz. Sadece davanın taraflarını bağlar. Sigorta şirketlerine veya bankalara karşı açılan davaların kazanılması, yahut dava konusu açısından tarafların bir anlaşmaya varmaları, sadece davanın taraflarını ilgilendirir. Sigortalı veya varisleri ile sigorta şirketi arasındaki özel hukuk ilişkisinin hukuksal dayanağı, amacı ve hükmü başka; Türkiye Cumhuriyeti'nin konumu ve sorumluluk durumu ve bunun hukuksal çerçevesi başkadır. Bu nedenle, hukuksal açıdan, özel hukukla ilgili olarak verilebilecek olumsuz kararlar fazlaca önem taşımamaktadır²⁰⁴.

Kamuran Gürün'e göre; Ermeniler Türkiye'den – özel mülkiyet bağlamında – toprak talep edemezler. Zira İstanbul işgal edildiğinde, işgal kuvvetleri yerlerinden uzaklaştırılmış Ermenilerin geri dönmesi ve mallarının da kendilerine geri verilmesi kararını almış ve bu karar uygulanmıştır. Bu yöntem, Lozan Barış Andlaşması ile de kabul edilmiştir. Buna göre, altı ay içinde geri dönmeyenler artık başkaca bir hak iddia edemezler²⁰⁵.

Ermenistan'ın Sevr anlaşmasına dayanarak Türkiyeden toprak talebi de mümkün değildir. Ermenistan önceden bağlı oldu Rusya Çarlığı'nın ihtilale dağılması üzerine 1918'de bağımsızlık ilan etmiş, bu sırada Doğu Anadolu'ya saldırmış, kazım Karabekir kuvvetlerine yenilip çekilmiş ve Ankara Hükümetiyle 1920'de Gümrü Andlaşması'nı yapmış ve hududunu çizmiştir. Gümrü Andlaşması'ndan hemen sonra Ermenistan Sovyetler Birliği'ne katılıp Sovyetlerin bir "federe devleti" olmuş, bu suretle dış temsil yetkisini Sovyetler Birliği'ne devretmiştir. Sovyetler Birliği ile Ankara arasında Gümrü'den sonra yapılan Moskova ve Kars Andlaşmalarıyla, kesin olarak bugünkü hududumuz

²⁰⁴ Çaycı, a.g.m., s.35

²⁰⁵ Çaycı, a.g.m., s.35

tekrar saptanmıştır. Ermenistan yöneticileri bu andlaşmalar sebebiyle Türkiye'den toprak ve tazminat talep edemezler²⁰⁶.

IV. ULUSAL VE ULUSLARARASI PARLEMANTOLARIN ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI İLE İLGİLİ ALDIĞI KARARLAR VE BU KARARLARIN SİYASİ VE HUKUKİ SONUÇLARI

A. Genel Olarak

Soğuk savaş döneminde küllenmiş gibi görünen Ermeni sorunu 1965 yılında birdenbire alevlenmeye başladı. 1965 yılı Ermeni Tehcirinin 50. yılı dönümü idi. Ermeniler buldukları ülkelerdeki kiliseleri , eğitim öğretim kurumları, siyasi ve sivil bütün kuruluşlarıyla harekete geçerek 50. yıl dönümünde 24 Nisan 1915'i "Ermeni Soykırım Günü" olarak ilan ettiler. Aslında sözde Ermeni soykırımının 50. yılda anılacağı 24 Aralık 1964 te Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyano BM Güvenlik Konseyine duyurmuş, buna ilişkin karar da 17-25 Ocak 1965 tarihinde siyasi ve dini liderlerin katıldığı Adisababa'daki bir toplantıda alınmıştı²⁰⁷.

Bu tarihten sonra , özellikle 1970'lerin başında başlayan sözde Ermeni soykırımını Dünya gündemine getirme mücadelesi , ilk önce şiddet ve terör uygulamalarıyla başlamış , daha sonra sözde bilimsel ve politik içerikli çalışmalarla , propaganda ve lobicilik faaliyetleriyle devam etmiş²⁰⁸ , bir çok ülke ve kuruluşta amaçlarına ulaşmışlardır. Türkiye ise Ermenilerin bu çabalarına seyirci kalmış²⁰⁹ , Dünya kamuoyunda Ermeniler lehinde bir önyargı oluşmuştur.

²⁰⁶ Berzeg., a.g.m., s.167

²⁰⁷ Rafet Yinanç, "1965'ten Günümüze Ermeni Sorunu" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.267

²⁰⁸ Ümit Özdağ, "Sözde Ermeni Soykırımı Tasarısı Üzerine (Röpartaj)", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.270

²⁰⁹ Bknz .: Murat Yetkin, "Ermeni Sorunu ilk kez masaya yatırılıyor", Sabah 26.10.2002 ; Milli Güvenlik Kurulu'nun 27.10.2002 günü yapılacak aylık olağan toplantısında , çeşitli ülkelerdeki Ermeni soykırımını tanıma kararlarına karşı neler yapılabileceğini , ilk kez Ermeni İddialarını

Ermeni terörünün amacı, sözde Ermeni soykırımı iddialarını ve Ermenilerin taleplerini dünya kamuoyuna duyurmaktır. Nihai hedef ise, "**Büyük Ermenistan**" rüyasıdır. Büyük Ermenistan'a giden yolda atılması gereken en önemli adım, sözde iddialar konusunda kamuoyu oluşturmak ve Türkiye'ye yönelik emelleri gerçekleştirmektir.

Ermeni soykırım iddiaları tehcirin gerçekleştiği 1915 yılından bu yana gerek Ermeniler gerekse Batılı kamuoyu tarafından sürekli dile getirilmekte ve Türkiye'den soykırımın tanınması istenmektedir. Soykırımın tanınmasının ardından ise kuşkusuz şimdi dahi saklamayan tazminat ve toprak talepleri gelecektir²¹⁰. ABD'nin bazı eyaletleri ve Ermenileri destekleyen başta Fransa gibi Avrupalı ülke parlamentolarından "sözde Ermeni Soykırımı"ni kabul eden yasaların çıkmasını sağlamışlardır. Bu süreç halen devam etmektedir. Soykırım İddialarının uluslararası gündeme taşınmasında Ermeni Diaspora'sı en önemli rolü oynamaktadır.

B. Ermeni Soykırımı İddiaları ile İlgili Karar Alan Ülke ve Kuruluşlar

1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerikan eyaletlerinin sözde Ermeni soykırımını tanıyan kararlar almaları 1975 yılında başlamıştır. 1980'li yılların sonunda kadar sadece 6 eyalet (bazıları birden fazla olmak üzere), bu tür kararlar almışlardır. 1990'lı yıllarda ise 17 eyalet daha bunlara katılmıştır. Mayıs 2002 itibariyle Ermeni soykırımını tanıyan Amerikan eyaletlerinin sayısı 27'ye ulaşmış olup²¹¹,

diplomatik savunma mekanizmaları harekete geçirilerek geri püskürtülmesi gereken bir olgu değil, bilimsel ve siyasi temelde mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak ele alacak....

²¹⁰ Nitekim "**ABD Ermeni Soykırımını Anma ve Eğitim Yasa Tasarısı**"nın 2/23. maddesinde ; ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerince "Soykırım sürecinde Osmanlı Bankası'nın el koyduğu Ermeni mallarının tazmini konusunun ABD yönetimince Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne konacağı sözü verildiği" açıkça belirtilmektedir. Yasa Tasarısının tam metni için Bknz.: **Ermeni Sorunu** , Ankara Barosu Yayını, 2.b, Haziran 2001, s.20, s.105 ; Esat Arslan , "**Ermeni Sorununda Akılcı , Tarafsız ve Planlı Görüş Açıları**" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.154

²¹¹ Mayıs 2002 sonuna kadar sözde Ermeni soykırımını tanıyan 27 Amerikan Eyaleti şunlardır: (Parantez içindeki rakamlar, bir eyaletin kaç kere tanıma yaptığını göstermektedir) Alaska (2), Arizona (1), Arkansas (1), California (17), Colorado (5), Connecticut (2), Florida (1), Georgia (1), Illinois (6), Maine (2), Maryland (4), Massachusetts (3), Michigan (5), Minnesota (1), Nevada (1), New Hampshire (1), New Jersey (5), New Mexico (1), New York (10), Oklahoma (1), Oregon (1), Pennsylvania (6), Rhode Island (12), South Carolina (1), Virginia (4), Washington (1), Wisconsin (4)

toplam elli eyalet olduğu düşünülürken, eyaletlerin yarısından fazlasının sözde Ermeni soykırımını tanımış olduğu görülmektedir²¹².

ABD Senatosunun 11.5.1920 tarihli kararı; ABD Temsilciler Meclisinin 8.4.1975 tarihli, 24 Nisan'ı İnsanın İnsana Zulmetmesini anma günü ilan eden kararı; ABD Temsilciler Meclisinin 10.9.1984 tarihli aynı mahiyetteki kararları mevcuttur²¹³.

Bu konuda alınan kararların içeriği çok çeşitlidir. Genellikle 24 Nisan bir anma günü olarak ilan edilmektedir. Bunun yanında, az sayıda da olsa, Türkiye'nin de sözde soykırımı tanınması ve tazminat ödemesi gibi aşırı talepler de görülmektedir²¹⁴.

ABD 'de en önemli girişim 2000 yılında olmuştur. Ermeni Lobisinin önde gelen iki ismi olan Cumhuriyetçi Parti California Milletvekili George Radonovich ve Demokrat Partili Michigan Milletvekili Davit Bonior tarafından hazırlanan kısa adı H Res 596 olan Ermeni Tasarısı 19 Ekim 2000 tarihinde Başkan Clinton'un Temsilciler Meclisi Başkanı Dennis Hastert 'a yazdığı son dakika uyarı mektubu ile tasarının oylanmasından vazgeçilmiştir²¹⁵

Nitekim Başkan Bush 24 Nisan 2001 ve 24 Nisan 2002 de yayınladığı mesajlarda "soykırım" ve hatta "katliam" kelimelerini kullanmamış ve olayları "öldürmeler" olarak nitelendirmiştir²¹⁶. Ancak Irak müdahalesi nedeniyle Türkiye – ABD arasındaki soğukluğu fırsat bilen Ermeniler Soykırım yasa tasarısını yeniden Temsilciler Meclisi gündemine sokma gayreti içerisinde girmişler , tasarının meclise gelmesini sağlamışlardır. Henüz Tasarı mecliste görüşülmemiştir.

²¹² Ömer E. Lütem, "Olaylar ve Yorumlar" www.craren.org./tur/makale/olaylarveyorumlarolutem2.htm

²¹³ Pulat Tacar, "Soykırımı İddiaları Konusunda Konuşma Notları", www.Foreignpolicy.org.tr / tr/makale/ptacar_01.html ; Şenol Kantarcı, "Ermeni sorunu: Ezilmiş Millet Kimliğiyle Meselenin Psikolojik Boyutu", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.514

²¹⁴ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem2.htm

²¹⁵ Arslan, a.g.m., s.135 ; ABD Başkanının Temsilciler Meclisine yazdığı mektubun ve " ABD Ermeni Soykırımını Anma ve Eğitim Yasa Tasarısı" nın metni için Bknz.: Ermeni Sorunu , Ankara Barosu , .20, s.105

²¹⁶ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1.htm

2. İngiltere

Ermenistan'daki İngiliz Büyükelçisi Timothy Jones'un İngiltere'nin Dünya Gıda Yardım Programı çerçevesinde Ermenistan'a yaptığı yardımlar hakkında Vanadzor şehrinde yaptığı bir konuşmada sözde soykırımına da değinerek "1915-1923 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılmış olan Ermeni soykırımı ülkemizde tanınmaktadır. Bunu tarihin korkunç olayları arasında görüyoruz." dediği Ermeni basınında yer almıştır. Bu haber iki gün sonra, 20 Temmuz 2001 tarihinde, Erivan'daki İngiltere Büyükelçiliği tarafından bir bildiri yayınlanarak Büyükelçinin hiçbir şekilde soykırım sözcüğünü kullanmadığı belirtilerek yalanlanmıştır²¹⁷.

Bu haberler üzerine Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği 23 Temmuz 2001 tarihinde bir basın bildirisi yayınlarak İngiliz Hükümetinin 1915-1916 yıllarında meydana gelen olaylar hakkındaki tutumunda herhangi bir değişiklik olmadığını, Timothy Jones'un "1915-1923 yıllarında Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni Toplumunun başına gelenler ülkemizde tanınmaktadır. Biz bunları korkunç tarihi olaylar arasında görüyoruz." dediği belirtilmiştir. Aynı bildiriye söz konusu olayların, 1948 BM Soykırım Sözleşmesine göre belirli bir anlamı olan soykırımı olarak nitelendirilemeyeceğini delillerin gösterdiği ifade edildikten sonra, geçen Şubat 2001 de İngiliz Bakan Baroness Scotland'ın bu hususu bir soruya cevaben Lordlar Kamerasında söylediği ve ayrıca soykırım hakkındaki BM Sözleşmesinin geriye işlemediğini ve 1915-1916 olaylarının tarihçiler arasında hala tartışılmakta olduğunu da belirttiğini vurgulanmıştır²¹⁸.

Bu olay, Büyükelçi Timothy Jones'un soykırım sözcüğünü kullanıp kullanmamasının ötesinde özel bir öneme sahiptir. İlk kez bir batılı hükümet 1915 olaylarının BM Soykırım Sözleşmesine göre değerlendirmekte ve bu olayların Sözleşmedeki tanıma uymadığını ifade etmektedir²¹⁹. Yine 27 Ocak 2001 de yapılan Yahudi Soykırımını anma etkinlikleri kapsamında

²¹⁷ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem2. htm

²¹⁸ Samir Salha , *Armenia, Armenians, Armenian Diaspora and Turkey*, Curren capacities, aims, options and future prospets (199-2001) November 2001, s.76 (Yayınlanmamış Profesörlük Taktim çalışması, Kocaeli Üniversitesi)

²¹⁹ Sahla, a.g.e., s.76 ; Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem2. htm

Ermeni Soykırım iddiaları konusunda, Lordlar Kamarası üyesi Barones Cox tarafından soru yöneltilmesi üzerine , İçişleri Bakanlığı Sözcüsü Lord Bossam, " bu günde anılan soykırımların 1939 yılında başladığına" işaret etmiştir²²⁰.

3. Rusya

Rus Duma'sı 15 Nisan 1995 tarihinde sözde Ermeni soykırımını tanıyan bir karar kabul etmiştir²²¹. Buna karşın Duma aynı konudaki Liberal Demokratik Parti (Jirinovski'nin partisi) mensuplarından Aleksey Mitrofanov'un Ermeni soykırımının görüşülmesi hakkındaki önerisini 14 Şubat 2001 tarihinde ret etmiş ancak 1995 tarihli karar yürürlükte kalmıştır. Rus hükümeti ise bu konuda bir tutum almamıştır²²².

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında, 15 Eylül 2001 tarihinde, Erivan'daki "soykırım" anıtına da giderek ziyaretçi defterine şunları yazmıştır: "Rusya her zaman Ermeni halkının acı ve trajedilerine karşı duyarlı olmuştur. Soykırım kurbanlarının anısı önünde saygıyla eğiliriz." Putin, Erivan Üniversitesi'ni ziyareti sırasında da bir soruya verdiği cevapta 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlamıştır²²³.

Rus Duma'sının 1995 yılında aldığı karar bir tavsiye niteliğinde olduğundan önemi sınırlıydı. Ancak devlet başkanının bu konuda açıkça tutum alması durumu değiştirmekte ve Rusya'yı soykırımını tanıyan devletler arasına sokmaktadır. Buna mukabil, Fransızların yaptığı gibi, Putin'de sözde Ermeni soykırımı ile günümüz Türkiye'si arasında (şimdilik) bir bağ kurmamakla, Türkiye Rusya ilişkilerinin zarar görmemesini sağlamaya çalışmıştır²²⁴.

²²⁰ Ermeni Sorunu, Ankara Barosu , s.96

²²¹ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.514

²²² Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"luteml. htm

²²³ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"luteml. htm

²²⁴ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"luteml. htm

4. Fransa

Koçeryan'ın 19 Nisan 1998 tarihinde Ermenistan Başkanı seçilmesinden sonra sözde soykırımın tanınmasını Ermenistan'ın dış politika öncelikleri arasına alması ve bu konuda Diaspora ile yakın bir işbirliğine girmesi ilk önce Fransa'da sonuca ulaştı. Türkiye'nin şiddetli itirazlarına karşın, çoğunluğu Sosyalist Partisi üyelerinden oluşan küçük bir grubun girişimiyle Fransız Meclisi, 29 Mayıs 1998 tarihinde, Fransa'nın soykırımını tanıdığını ifade eden bir kanunu kabul etti. Taslak 577 sandalyeli Mecliste ancak 29 oy toplayabilmişti²²⁵.

Türkiye'nin sert tepkileri Senatonun tasarısı hemen ele almasını engelledi. Esasen Senato Başkanı René Monory Senatoda çoğunluğun tasarının aleyhinde bulunduğunu, Hükümetin ısrarlı olmaması halinde tasarının Senatodan geçmesinin çok zor olduğunu söylüyordu. Fransız Hükümeti ise tasarının Senato gündemine alınmasını talep etmedi. Tasarının Senato üyeleri tarafından gündeme alınması için biri 1999 Mart'ında diğeri 2000 Şubat'ında yapılan girişimler yeterli oyu sağlayamadı. Durumun böyle devam etmesi ve zaman içinde tasarının geçersiz (caduc) hale gelmesi bekleniyordu²²⁶.

2001 Mart ayında yapılacak olan seçimlerinin yaklaşması ve bu seçimlerin çok çekişmeli geçeceğinin anlaşılması durumu değiştirdi ve sağ partilere mensup bazı senatörlerin tasarıya daha sıcak bakmalarını sağladı. Ayrıca hem hükümetin hem de Cumhurbaşkanı'nın tasarının kanunlaşmasını önlemek için etkili bir gayret içinde olmayacaklarına dair işaretler vardı. Bu hava içinde tasarı "ivedi görüşme" talebiyle gündeme alındı. Hükümet sözcüsü tasarının aleyhinde olmakla beraber reddedilmesi için ısrarlı da davranmadı ve dört saat süren bir toplantı sonucunda tasarı 8 Kasım 2000 tarihinde sabaha doğru 40'a karşı 164 oyla kabul edildi²²⁷.

²²⁵ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

²²⁶ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm ; Kantarcı , a.g.m., s.514

²²⁷ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm ; Arslan, a.g.m., s.137

Senatoda kabul edilen metin Millet Meclisi'nde 29 Mayıs 1998 tarihinde onaylanan metnin aynı olmakla beraber, kabul ediliş usulleri arasındaki fark nedeniyle bu metnin Millet Meclisi'ne gönderilerek tekrar oya sunulması gerekiyordu. Fransız Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, Paris'te bulunan bir Türk Parlamento Heyetinin gayretlerine rağmen 10 Ocak 2001 tarihinde tasarımı kabul etti. Meclis Genel Kurulu da 18 Ocak günü tasarımı onayladı. Oturumda 577 sandalyeli Millet Meclisinin'den sadece 52 kişi vardı. Onlar da tasarıya oy verdiler. Anlaşılan oturuma sadece tasarıya taraf olan milletvekilleri gelmişti. Böylece sözde Ermeni soykırımını tanıyan kanun Meclis üyelerinin yüzde 9'u gibi çok küçük bir azınlığının oylarıyla kabul oldu²²⁸.

Fransız Meclisi 18 Ocak 2001 tarihinde " Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanıır" cümlesinden ibaret bir kanun kabul etti. Kanun 30 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı Chirac tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi²²⁹. Böylelikle Fransa Parlamentosu Cezayir olayları gibi kendi memleketinde işlenen suçlar hakkında bir karara varmaktan kaçınırken başka bir ülkede ve çok daha eski bir tarihte vuku bulmuş olayları soykırımı olarak nitelendirmek çelişmesine düştü.

5. Ermenistan

Ermenistan Parlamentosu'ndaki gruplardan olan "Tarım-Endüstri Halk Birliği"nin sunduğu bir kanun tasarısı ile , 1915-1923 yıllarında Osmanlı Türkiye'sindeki Ermeni soykırımı" kurbanlarının hatıralarının korunmasının hukuki güvence" altına alınması istedi. Tasarı, sözde soykırımı inkar edenlere, haklı görenlere veya doğruluğunu tartışanlara ceza uygulanmasını öngörmektedir.Ermenistan'da sözde soykırımını inkar etmeye cesaret eden

²²⁸ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm ; Esat Arslan , " Fransa Ulusal Meclisinde Ermeni Soykırım Yasasının Kabul Edilmesinden Sonraki Gelişmeler", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.137 ; Kanunun kabulü sırasında Mecliste yapılan konuşma metinleri için Bknz.: Gürbüz Evren , "Fransız Ulusal Meclisinde Ermeni Soykırım İddiaları ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.171

²²⁹ Kanunun Onaylanmaması için dönemin Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'a yazdığı mektup ve Fransa Cumhurbaşkanı'nın cevabı için Bknz.: Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.107

kimse bulunmadığına göre böyle bir kanuna neden gereksinme duyulduğu sorusu akla gelmektedir. Tasarı, soykırımın doğruluğunu tartışmayı dahi yasaklamaktadır. Sadece sözde soykırımı kabul etmeyenleri değil, Türkiye ile normal ilişkiler sürdürmek için çalışanları dahi cezalandırmak isteyecek derecede aşırı bir nitelik taşımaktadır. Ermeni Hükümeti bu konuda bir görüş bildirmemiş olup tasarının yasalaşıp yasalaşmayacağı henüz belli değildir²³⁰.

Ermenistan'ın 25 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinin 11. maddesinde şu ibareler bulunmaktadır: **"Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi'nde ve Batı Ermenistan'da (Doğu Anadolu) uygulanan 1915 Soykırımının uluslararası alanda tanıtılmasını bir görev sayar"**. Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin ikinci paragrafında, devlet armasında Ağrı Dağı'nın da bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin halefi olarak Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen Gümrü ve Kars anlaşmalarının da yürürlükte olmadığını savunmaktadır²³¹.

6. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosunun sözde Ermeni soykırımı ile ilgili ilk kararı 18 Temmuz 1987 tarihini taşır²³². Kararın içeriğine iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi Parlametonun 1915-1917 olaylarını bir soykırım olarak kabul etmesidir. İkincisi ise Türkiye'nin soykırımı tanımamayı sürdürmesi halinde bunun Avrupa Birliğine alınmasına engel oluşturacağına belirtilmesidir. Bunun yanında kararda günümüz **Türkiye'sinin sözkonusu olaylardan sorumlu tutulamayacağı ve Türkiye'nin soykırımı**

²³⁰ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem5. htm

²³¹ Haluk Selvi , "Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Geleceği", www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_03.html

²³² Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515 ; Pulat Tacar makalesinde , Avrupa parlamentosunda 1987 yılında alınan kararda usulsüzlük yapıldığına ilişkin şöyle demektedir : "Öte yandan, üç yıl boyunca (1984-1987) izlediğim Avrupa Parlamentosunda Ermeni raporu konusunda yaptığım yüzlerce görüşme, siyasette insaf, adalet ya da haklılık kavramlarının bulunmayacağı kanımı pekiştirdi. Ermeniler tarafından yazılarak Avrupa Parlamenti raportörün eline tutuşturulan raporun orada ele alınışında hukuk kuralları açıkça çiğnendi. Anılan rapor Parlametonun Siyasal Komitesi tarafından Lahcy'de yapılan toplantıda reddedilmesine ve İçtüzüğe göre Parlamento gündemine alınmasına olanak bulunmamasına rağmen gündemden düşürülmedi; bu konunun mücadelesini veren güçler, tüm kuralları çiğneyerek reddedilmiş raporu hiç bir şey olmamışçasına gündeme getirip Parlamenterlerin yaklaşık % 15'inin katıldığı bir oturumda kabul ettirdiler. Bu örnek te sorunun tamamen siyasal olduğu ve politikacıların "tarihi gerçekleri" ya da karşı tarafın görüşlerini dinlemek, öğrenmek ve bilmek istemediklerini kanıtıyor."

tanınmasının siyasi, hukuki ve maddi talepler doğurmayacağı ve ayrıca Ermeni terörizminin kınandığı hususları da yer almıştır²³³.

Türkiye'nin adaylığın 1999 yılı Helsinki zirvesinde kabul edilmesiyle beraber "soykırım" konusunun Avrupa Birliği içinde işlenebilmesi olasılığı tekrar belirmiş ve nitekim Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin ilerleme raporu hakkında 15 Kasım 2000 tarihinde kabul ettiği bir karara, uzun tartışmalardan sonra ve az sayılabilecek bir oy farkıyla, Ermeni "soykırımı" ve Ermenistan ile ilişkiler hakkında iki madde konmuştur. Bu maddelerde : "(10.) Türk toplumunun önemli bir kesimini oluşturan Ermeni azınlığına yeni bir destek vermesi ve özellikle modern Türk devletinin kurulmasından önce bu azınlığın acısını çektiği soykırımının açıkça tanınması için Türk Hükümetine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine çağrıda bulunur.", "(21.) Bu bağlamda (Türkiye'nin Kafkas ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmek bağlamı), özellikle iki ülke arasında normal diplomatik ve ticari ilişkilerin tekrar kurulması ve mevcut ambargonun kaldırılmasına yönelik olmak üzere Ermenistan ile bir diyalog başlatması için Türk Hükümetine çağrıda bulunur." denilmekte idi. 1987 yılı kararının aksine, bu kararda Türkiye'nin soykırımı tanımamasının Avrupa Birliğine girmesini engelliyebileceğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Ayrıca bu karar 1987 yılı kararına atıfta da bulunmamıştır²³⁴.

2001 yılı ilerleme raporu hakkında hazırlanan karar tasarısında Ermeni sorunu ve Ermenistan hakkında birer madde olduğu görülmüştür. Bu maddelerde ; "(31.) Türkiye'den ve Ermenistan'dan bir grup eski diplomat ve bilim adamı tarafından, geçmiş hakkında ortak bir anlayışa varılmak amacıyla ortaya atılan sivil girişimi destekler; bu girişimin diğerleriyle birlikte, ilgili iki toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sonucu vereceğine inanır; ", "(32.) Bu bağlamda, Kafkas bölgesinin tamamında istikrara uygun bir hava yaratılması için gerekli önlemleri ivedi olarak almasının Türkiye'den ister; Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki diyalogun tekrar tesisi için daha aktif bir rol üstlenmesini Türkiye'den talep eder ve Ermenistan'a uygulanan

²³³ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm

²³⁴ Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm ; Kantarcı, a.g.m., s.515 ; Ermeni Sorunu , Ankara Barosu , s.94

ambargonun kaldırılmasının bölgenin barış koşullarına kavuşması için ilk somut adım olabileceğini düşünür” denilmiştir²³⁵.

Görüldüğü üzere bu maddelerde soykırımdan bahis yoktur. Parlamento'nun bu konuda evvelce aldığı ve yukarıda değinilen kararlara atıf da yoktur. Bu şekliyle Avrupa Parlamentosu, 1987'de soykırımını tanımak ve Türkiye'ye tanıtmak gibi bir tutumdan Soykırım iddialarını dikkate almayan bir tutuma doğru gerilemiştir²³⁶.

2002 yılında görüşülen Avrupa Parlamentosunun Güney Kafkasya Raporunda Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren kısım aynen şöyledir: “Türkiye'den, Avrupa'ya katılmak amacı ile uyum halinde olarak, Ermenistan'a uyguladığı ablukaya sona erdirmeye yönelik uygun önlemleri almasını ister; bu konuda 1915 Ermeni soykırımını bir gerçek olarak tanıyan 18 Temmuz 1987 tarihli kararındaki tutumumu teyit eder ve Türkiye'den de aynını yapmasını (yani Ermeni “soykırımını” tanımmasını) talep eder²³⁷ .

Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin tam üyelik için başvurusunu yaptıktan sonra 14 Haziran 1987 tarihinde aldığı bir kararda sözde soykırımını tanıdı. Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesinden sonra kabul edilen 15 Kasım 2000 tarihli ilk ilerleme raporunda “soykırım” konusu yer almıştı. Yaklaşık bir yıl sonra , 25 Ekim 2001 tarihli ikinci ilerleme raporunda ise “soykırıma” değinilmemişti. Bu son karardan yaklaşık dört ay sonra “soykırımını” tanıyan yeni bir karar alınmaktadır. Bu çelişkili durum aslında Avrupa Parlamentosunun sözde Ermeni soykırımı hakkında kesin bir kanaate sahip olmadığını ve kararların daha ziyade raportörlerin kişiliğine ve Parlamentodaki çeşitli siyasi gruplar arasındaki güç dengesine göre şekillendiğini düşündürmektedir²³⁸.

²³⁵ Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem3. htm

²³⁶ Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem3. htm

²³⁷ Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem4. htm

²³⁸ Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem4. htm

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesinin 51 parlamenterin imzasıyla 24.4. 1998'de yayımladığı 1915 Ermeni Soykırımının Anılması açıklaması da mevcuttur²³⁹.

7. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler'in Azınlıkların Korunması ve Onlara Ayırıcılık Yapılmasının Önlenmesi Alt Komisyonuna 1985 yılında sunulan ve İngiliz uyruklu Benjamin Whitaker tarafından hazırlanan bir raporda, soykırımdan bahsedilirken, Yahudilerden sonra, örnek olarak, Ermeniler de sayılmaktaydı. Raporun Alt Komisyon'da tartışılması sırasında Türk ve diğer bazı ülkelerin Ermeni örneğine itiraz etmeleri sonucunda rapor, usul olarak bir üst makam olan İnsan Hakları Komisyonu'na gönderilmesi gerekirken, bu yapılmamış ve raporun "not edildiği" bildirilmekle yetinilmiştir. Rapor böylelikle hiç bir işleme tabi tutulmaz iken bu olay bazı Ermeniler tarafından kamu oyuna Birleşmiş Milletlerin Ermeni Soykırımını kabul ettiği şeklinde duyurulmuştur. Bu yanlış bilgi İsveç Parlamentosu Dışişleri Komisyonu'nun 1999/2000 yılı kararında yer almış ancak daha sonra düzeltilmiştir. Böylelikle Birleşmiş Milletler'in sözde Ermeni soykırımını tanıdığı iddiasının asılsızlığı bir yabancı parlamento tarafından ortaya konmuştur²⁴⁰.

8. Diğer Ülkeler

Kanada'da yaklaşık 100.000 Ermeni yaşamakta olup bunların üçte ikisi Montreal'de yerleşiktir. Sözde Ermeni soykırımının tanınması için Kanada'daki faaliyetler şu ana kadar Federal düzeyde bir sonuç vermemiştir. Kanada Parlamentosu bu konuda 23 Nisan 1996'da kabul ettiği bir kararda "soykırımı" değil "trajik olaylar" deyimini kullanmıştır. Buna karşın Ontario ve Québec eyalet parlamentoları 1980 yılında sözde Ermeni soykırımını kabul eden kararlar almışlardır²⁴¹.

²³⁹ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁴⁰ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem5. htm ; Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁴¹ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar" ...lutem2. htm ; Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515

2001 Nisan ayında, Ermeni asıllı Kanada milletvekili Serkis Asaduryan'ın Avam Kamarasına, Senatör Shirley Maheu'nün de Senatoya sundukları tasarılar kabul edilmemiş, Kanada Parlamentosunda 3 Mayıs 2001 tarihinde Serkis Asaduryan'ın bu konudaki bir sorusuna cevap veren Dışişleri Bakanı John Manley "soykırım" yerine "korkunç bir felaket" değini kullanmış ve ayrıca Türk ve Ermeni hükümetlerini anlaşmaları için teşvik etmiştir. Serkis Asaduryan 1 Haziran 2001 tarihinde Parlamenteoya sözde Ermeni soykırımının tanınmasını öngören bir karar tasarısı daha sunmuştur. Parlamenteonun usul kuralları gereğince ya bu tasarının oya konmasını ya da, hiç itiraz olmaması halinde, oya başvurmadan mutabakat ile kabul edilmesi şıklarından birini seçmek hakkına sahip bulunan Asaduryan ikinci şıkı tercih etmiş ve bir üyenin itiraz etmesi üzerine tasarı reddedilmiştir²⁴².

Polonya Cumhurbaşkanı Alexander Kwasniewski Ermenistan'ı resmen ziyareti sırasında, 15 Kasım 2001 tarihinde "soykırım" anıtını ziyaret ettikten sonra deftere şunları yazmıştır: "Ermeni soykırımının acısını gayet derin olarak hissediyoruz. Nerede olursa olsun insana ve millete karşı yapılmış bu tür trajedilerin, cinayetlerin ve barbarlığın tekrarlanmasına izin vermeyeceğimize eminim"²⁴³.

Polonya Cumhurbaşkanı aynı gün Erivan Üniversitesinde öğrenci ve okutmanlarla görüşmesi sırasında "soykırımı" anıtına yaptığı ziyaretin resmi ziyaretinin en önemli kısmını teşkil ettiğini, bugün esas sorunun Türk- Ermeni ilişkilerinin geliştirilmesi olduğunu söylemiştir. Kwasniewski Polonya Parlamentosunun Ermeni soykırımını tanıması hakkında bir kanun kabul edeceğine dair garanti veremeyeceğini de belirterek "gerçeklerle yüzleşmek zamanıdır ve Türk dostlarımı gerçeği söylemeye çağırıyorum. Soykırım sorununun tarihi bir problem olarak derhal çözülmesi gerektiğine inanıyorum." demiştir²⁴⁴.

²⁴² Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem2. htm

²⁴³ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm

²⁴⁴ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm

İsviçre Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımının tanınması için bir çok girişim yapılmış ancak bunlar bir sonuç vermemiştir. 13 Mart 2001 tarihinde yapılan girişim de 73'e karşı 70 gibi az bir fark ile reddedilmiştir. Ermeni soykırımını tanıma yönünde son girişim Cenevre milletvekili Jean-Claude Vaudroz tarafından, parlamentoya 20 Mart 2002 tarihinde karar tasarısı sunulmasıdır. Tasarıda ; "İsviçre Milli Konseyi (parlamentosu) 1915 Ermeni soykırımını tanır. Hükümetten bu tanımayı not etmesini ve mutlak diplomatik yollarla iletmesini ister" denilmektedir²⁴⁵.

Bu konudaki önerge parlamentonun 201 üyesinden 115'i tarafından imzalanmıştır. Bunda, metnin İsviçre Hükümetini bağlayıcı bir yönü olmaması, Türkiye veya Türklerden bahsetmemesi ve kınama ifadeleri içermemesinin başlıca etken olduğu ve böylelikle Türkiye'nin fazla itiraz etmeyeceğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim önerge sahibi Jean-Claude Vaudroz, bu kararın günümüz Türkiye'sini hedef almadığı söylemiştir. Oysa, ismen ifade edilmese de tasarıda Türkiye ve Türklerin kastedildiği açıktır. Diğer yandan, kabul edildiği takdirde bu kararın Ermeniler tarafından Türkiye'ye karşı kullanılacağında şüphe bulunmamaktadır²⁴⁶.

İsviçre Hükümeti 15 Mayıs 2002 tarihinde parlamentoya gönderdiği bir tavsiye yazısında bu konunun tarihçilere bırakılması gereğini bildirmiş ve kararın kabul edilmesi halinde bunun Türkiye - Ermenistan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini ifade ederek Parlamentosu uyarmıştır. Henüz İsviçre Parlamentosundan bir karar çıkmamıştır²⁴⁷.

Almanya'da yaşayan Ermeniler bazı Almanların da katılımıyla 2000 yılı Nisan ayında Alman Meclisine bir dilekçe vererek Federal Almanya Cumhuriyetinin sözde Ermeni soykırımını resmen tanımasını talep etmişlerdir. Bu dilekçe Alman Meclisi tarafından işleme konularak Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan görüş istenmiş, bu görüşün alınmasından sonra Dilekçe Komisyonu Eylül 2001 ayı içinde toplanarak bu konunun

²⁴⁵ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

²⁴⁶ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

²⁴⁷ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

parlamentonun işi olmadığını ve Türkiye'nin duyarlılığının da dikkate alınması gerektiğini belirten ve Türk-Ermeni sivil toplum örgütleri arasında temasların başlamış olduğuna dikkatleri çeken bir karar kabul ederek konuyu kapatmıştır. Alman Meclisi bu hususta yapılan başvuruyu daha dilekçe safhasında reddetmek ve ayrıca konunun parlamentonun işi olmadığını belirtmekle, başta Fransa olmak üzere, İtalya, Belçika ve Yunanistan gibi Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin parlamentolarından ve bizzat bu birliğin parlamentosundan tamamen ayrı bir tutum almıştır²⁴⁸.

Ermeni Noyan Tapan (Nuhun Gemisi) Ajansının, Slovakya Cumhurbaşkanlığı kaleminden alınan bir mektuba dayanarak verdiği " Slovakya soykırımı değil, katliamları tanıyor" başlıklı bir habere göre Slovakya'nın geçmiş olayların değerlendirmesini desteklediği, Birinci Dünya Savaşı sırasında Küçük Asya'nın doğu bölgelerindeki Ermenilerin, Rusya'ya sempati duydukları gerekçesiyle, Türkler tarafından Suriye çöllerine sürüldüğü ve bu dönemde 1 ila 1.5 milyon Ermeni'nin öldüğü, ancak bu olayları tanımlama görevinin tarihçilere ait olduğu bildirilmiştir. Görüldüğü üzere Slovaklar 1 ilâ 1.5 milyon Ermeni'nin öldüğü varsayımını kabul etmekte ancak bu olayları soykırım olarak tanımlamamaktadırlar²⁴⁹.

İsveç Parlamentosu Dışişleri Komisyonu her yıl dış politika ve insan hakları konularında bir rapor hazırlamakta ve bu rapor görüşüldükten sonra Parlamentonun görüşü olarak hükümete bildirilmektedir. 20-21 Mart 2002 tarihlerinde parlamentoda görüşülerek kabul edilen raporda, Dışişleri Komisyonunun, Asuri-Süryani ve Keldani "soykırımının" tarihi bir gerçek olarak tanınmasını ve Türkiye'nin Ermeni "soykırımı" nı kabul etmesini isteyen önerileri ele aldığı ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde meydana gelen olayların bir soykırım olduğunu ifade eden resmi bir İsveç görüşünün bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, soykırımının 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesinde tarif edildiği ifade olunmuş ve daha sonra da, Komisyonunun görüşüne göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1948

²⁴⁸ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem3. htm

²⁴⁹ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi yürürlükte olsaydı, Ermeniler ile Asuri/Süryani ve Keldanilere yapılanların, muhtemelen, bir soykırım olarak görüleceği ifade edilmiştir²⁵⁰.

Dışişleri Komisyonu raporunda, 1999-2000 yıllarına ait Komisyon raporunda, Osmanlı İmparatorluğunun Ermeni halkına soykırım yaptığına dair Birleşmiş Milletlerin 1985 tarihli bir kararına atıfta bulunduğu, ancak ne 1985 yılında ve ne de diğer bir tarihte Ermenilerin durumunu ele alan herhangi bir Birleşmiş Milletler kararının bulunmadığının anlaşıldığı, Asuri-Süryani ve Keldaniler için de durumun aynı olduğu ifade olunmuştur.

Dışişleri Komisyonunun parlamento tarafından kabul edilen raporunda şu hususlar önem taşımaktadır:

Ermeni militanlarının İsveç'in Ermeni "soykırımını" kabul ettiği iddialarının aksine raporda, bu konuda resmi bir İsveç görüşü bulunmadığını açıkça ifade edilmiştir. Buna karşın, Osmanlı döneminde 1948 Sözleşmesi yürürlükte olsaydı, olayların, "muhtemelen", soykırım olarak görüleceğine dair sözlerle ise, 1948 Sözleşmesi'nin geçmişe dönük olarak işlemeyeceğini teyit etmenin yanında, soykırım olup olmadığını bir olasılığa bağlayarak taraf tutmayan bir tutum benimsenmiştir²⁵¹.

İsrail, 2002 yılı içerisinde Ermenistan'ın protesto notasına verdiği bir cevapta "İsrail Ermenilerin trajedisini takrir etmektedir, fakat bu olaylar bir soykırım ile kıyaslanamaz, ancak bu sözkonusu trajedinin büyüklüğünü azaltmaz." denilmiştir. Kısaca İsrail, Ermeni tehcirinin soykırım olmadığı konusundaki, 2001 yılında İsrail Dışişleri Bakanı Simon Perez tarafından Türkiye'yi ziyareti sırasında ifade edilen resmi görüşü bu vesileyle tekrar ifade etmiştir. İsrail'in resmi tutumu bu olmakla beraber, bazı Yahudi bilim adamlarının farklı bir görüşü olduğu görülmektedir. Resmi makamlar gibi

²⁵⁰ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem5. htm

²⁵¹ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem5. htm

Holosotun "teklifine" inananlar yanında başka holokostlar olduğunu ileri sürenler ve 1915 tehcirini de soykırım olarak kabul edenler bulunmaktadır²⁵².

Arjantin Parlamentosu 1985'te, Hükümeti, Birleşmiş Milletler Kuruluşlarında Ermeni savlarını desteklemeye davet eden bir karar almıştır. Arjantin Senatosu, 1993'te aldığı bir kararla soykırımını insanlık suçu ilan etmiştir. Arjantin Kongresi , 21.9.1995 tarihli, bir yasa ile , 24 Nisan'ı, insanın insana karşı ayrımcılığı ile mücadele ve kınanması günü ilan etmiştir. Bu yasa henüz taslak halindeyken Türkiye'nin girişimi sonucunda, bu tarih 10 Aralık olarak değiştirildi ve Ermeniler'e yapılan referans metinden çıkarılmıştır. Arjantin Senatosu, 22.4.1998 tarihinde Ermeni soykırımını ile ilgili bir deklarasyon yayınlamıştır²⁵³.

Uruguay Parlamentosu, 20.4.1965'te kabul ettiği bir kararla , 24 Nisan'ı Ermeni Şehitlerini Anma Günü olarak kabul etmiştir²⁵⁴.

Yunanistan Parlamentosu 25.4.1996 tarihli bir yasa ile, 24 Nisan'ı Ermeni Soykırımını anma günü olarak kabul etmiştir²⁵⁵.

Lübnan Parlamentosu, 3.4.1997 ve 11.5.2000 tarihli kararları ile Ermeni Soykırımının tanınması ve kınanması yönünde tavsiye kararları almıştır²⁵⁶.

²⁵² Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem5. htm ; Bu kişilerden bir kısmı geçen yıl Ağustos ayında bir bildiri yayınlamaları görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir: "Biz, aşağıda imzası bulunan Yahudi soyundan gelen bilim adamları, hahamlar, öğretmenler, cemaat önde gelenleri ve öğrencileriz. Yahudi olarak Ermeni halkı ile bir çok benzerlikleri paylaşıyoruz. Biz, iki halk da, 20. asırda soykırım kurbanı olduk ve var olma hakkımızı inkar etmek isteyenlere rağmen hayatta kalabildik. Ermenistan'ın Hıristiyanlığı kabul edişinin 1700 yılına rastlayan bu 2001 yılında, Yahudi olarak, Ermeni dostlarımızı ve onların Batı toplum ve kültürüne katkılarını selamlıyoruz." Bu bildiri 54 tanınmış Yahudi tarafından imzalanmıştır. Bunlar arasında 13 profesör ve 8 haham bulunmaktadır. Bu arada özellikle iki kişinin faaliyeti dikkati çekmektedir: Kudüs'teki Holokost ve Soykırım Enstitüsü İcra Direktörü ve Soykırım Ansiklopedisi Editörü İsrail W. Charny ile "Banality of Indifference: Zionism and the Armenian Genocide" (Sıradanlığın Kayıtsızlığı: Siyonizm ve Ermeni Soykırımı) başlıklı kitabın yazarı, ABD'deki Ermeni Zoryan Enstitüsü üyesi Yair Auron. Bu iki şahıs sözde Ermeni soykırımının tanınması için devamlı bir faaliyet içinde olup, son olarak Büyükelçisi Bayan Rivka Cohen'in yukarıda değindiğimiz sözleri üzerine, İsrail hükümetine birer protesto mektubu göndermişlerdir.

²⁵³ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Özdağ, a.g.r., s.270 ; Kantarcı, a.g.m., s.514

²⁵⁴ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁵⁵ Arslan, a.g.m., s.138 ; Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515

Belçika Senatosu, 26.3.1998 tarihinde , "1915 yılında Türkiye'deki Ermenilere yapılan soykırımı" başlıklı karar almıştır²⁵⁷ .

İtalya Parlamentosu tarafından 17.11.2000 tarihinde Ermeni soykırımını kabul edilen karar alınmıştır²⁵⁸ .

Kıbrıs Rum Yönetimi Parlamentosunda 29.4.1982 tarihinde Ermeni soykırımını kabul edilen karar alınmıştır²⁵⁹ .

C. Kararların Siyasi ve Hukuki Sonuçları

1. Hukuki Sonuçları

Yukarıda belirtildiği üzere bazı ülkelerin Parlamentoları ile Avrupa Parlamentosu, Ermeniler'e soykırım uyguladığını belirten kararlar almışlardır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi de kimi üyelerinin önerisi ile o yönde bir açıklama yayımlamıştır. Konu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun Alt Komitesinde ele alınmış ancak Komisyon kendisine Ermeni soykırımı konusunda sunulan bir raporu kabul eylememiş, not etmekle yetinmiştir. Önümüzdeki dönemde şimdiye kadar soykırımının tanınması konusunda karar almamış başka ülkeler parlamentolarının da bu konuda benzer siyasi kararlar almaları beklenmektedir. Bu siyasi kararların ardında, çok farklı amaçlar bulunduğu kuşkusuzdur²⁶⁰ .

Oysa, **soykırım suçunun varlığını ya da yokluğunu parlamentolar ya da tarihçiler saptayamaz; soykırım bir uluslararası suç sayıldığına göre , suçun işlendiğini tespit edecek makam, uluslararası hukukun belirlediği yargı organıdır; hangi mahkemenin yetkili olduğu hususu da Sözleşmede belirtilmiştir.** Bu nedenle derneklerin ya da parlamentoların alacakları soykırım kararlarının hiç bir hukuki sonucu bulunmamaktadır.

²⁵⁶ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515

²⁵⁷ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Özdağ, a.g.r. , s.271 ; Kantarcı, a.g.m., s.515

²⁵⁸ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.515

²⁵⁹ Tacar, "...Konuşma Notları" ; Kantarcı, a.g.m., s.514

²⁶⁰ Tacar, "...Konuşma Notları"

Yahudilere uygulanan soykırım konusunda çeşitli ülke parlamentolarının kararlar aldıkları ve o suçun inkarını cezalandırılacak eylem saydıkları bir gerçek ise de, o Parlamentolar, varlığı bir yargı organı (Nüremberg Mahkemesi) tarafından karara bağlanmış soykırım suçuna dayanarak söz konusu kararları almış ve yasaları çıkarmışlardır. Bu nedenle yetkili yargı tarafından varlığı karara bağlanmamış bir soykırım suçu olmadan, siyasi organların veya derneklerin aldıkları kararları hukuken yok saymak gerekir²⁶¹.

Ermeni soykırım iddialarının ulusal parlamentolarda kabulü ile yasa hükmünü kazanması , uluslararası hukuk mekanizmalarına da etki edebilecektir. Ermeni diasporasının maddi ve manevi desteği ile Türkiye Cumhuriyetine karşı dava yolları denenebilecektir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde , Türkiye hakkında Kıbrıslı Rumlar'ın yaptığı gibi yeni bir dava furyası karşılaşılabilmektedir. Türkiye'nin şimdiden buna yönelik tedbirler alması gerekmektedir²⁶².

Fransa'da Ermeni soykırımı olmadığı söylemek suç mudur? Yetkili yargı organı tarafından karara bağlanmış bir soykırımı suçu var ise, o soykırımının vuku bulmadığının ileri sürülmesi bazı ülkelerde yasa ile suç sayılmıştır²⁶³. Türk basınında bu kanundan sonra artık Fransa'da Ermenilerin soykırımına uğramadığını iddia etmenin suç sayılacağına dair yayınlar yapıldığı görülmektedir. T.B.M.M.'nin 9 Ocak 2001 tarihinde kabul ettiği önergede yer alan "bu tasarinın tespitlerinden farklı sonuçlara varmak yasanın ihlali olacak ve dolayısıyla bir suç oluşturacaktır." cümlesi de aynı endişeyi yansıtmaktadır²⁶⁴.

Ceza hukukunun ana ilkelerine göre kanunla açıkça suç olarak tanımlanmayan fiiller için ceza verilemez. Ermeni soykırımı hakkındaki Fransız kanununda soykırımını tanımamanın suç teşkil edeceğine dair bir kayıt bulunmadığı gibi, herhangi bir cezadan söz edilmemektedir. O nedenle

²⁶¹ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁶² Turgay Uzun, "Ermeni Sorununa İlişkin Politik Bir Değerlendirme" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001 , s.287

²⁶³ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁶⁴ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

sadece bu kanuna dayanarak, Ermenilerin soykırımına uğramadıklarını ileri süren kişilerin Fransa'da suçlanması ve cezalandırılması mümkün değildir. Bunun için ya Fransız Ceza Kanununa bir madde koymak ya da Yahudi soykırımını inkar edenleri cezalandıran Gaysot kanununa Ermenileri de dahil etmek gerekmektedir²⁶⁵.

Fransa'nın kabul ettiği yasa , Ermeni soykırımının reddinin bir suç olduğunu belirten yasa olmamakla birlikte, 1993 yılında bir Fransız mahkemesinin ünlü yazar **Bernard Lewis**'i ve onunla yapılan söyleşiyi yayımlayan **Le Monde** gazetesini mahkum ettiğini hatırlamak lazımdır. Oysa, o söyleşide Bernard Lewis, Ermeni kayıpları konusundaki Ermeni yaklaşımının Türkler tarafından paylaşılmadığını ifade etmiş ve tarihçi olarak görüşünü son derecede dikkatli bir biçimde dile getirmişti²⁶⁶.

Ermenilerin soykırımına uğramadığının ifade edilmesini yasaklayan bir hüküm bulunmadığına göre meşhur tarihçi ve oryantalist Bernard Lewis'in bu konuda nasıl mahkum edildiği sorusu akla gelmektedir. Hatırlanacağı üzere B. Lewis 13 Aralık 1993 tarihinde Le Monde gazetesine verdiği bir mülakatta 1915 yılı olaylarını soykırım olarak tanımlamanın bu dönem tarihin Ermenilerce yorumlanmasının sonucu olduğunu söylemişti. Fransa'daki Ermeni kuruluşları B. Lewis aleyhine soykırımını inkar ettiği gerekçesiyle dava açmışlar ve dava 21 Haziran 1995 tarihinde sonuçlanarak B. Lewis davacılar 1 Frank tazminat ödemeye mahkum olmuştu. **Mahkeme kararında, 1915-1917 olaylarının soykırımı olup olmadığının tayininin mahkemeye ait olmadığını belirttikten sonra konuya sorumluluk açısından yaklaşıldığını** ve Fransız Medeni kanununun 1382 maddesine göre bir kusur işleyerek başkasına zarar verenlerin bu zararı tazmin ile mükellef olduğunu, Lewis'in sözlerinin Ermeni toplumunun duyduğu acıları canlandırdığı için bir kusur teşkil ettiğini, bu nedenle de tazminatı gerektirdiğini belirtmişti²⁶⁷.

²⁶⁵ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

²⁶⁶ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁶⁷ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

Sözde Ermeni soykırımı hakkında yeni kabul edilen kanun bir ceza öngörmediğine göre halen Fransa'da Ermenilerin soykırımına uğramadığını beyan edenlere karşı B. Lewis'e uygulanan Medeni Kanun maddesinden başka bir hüküm mevcut bulunmamaktadır. Ancak yeni kabul edilen kanun soykırımını açıkça tanıdığına göre Medeni Kanunu esas alarak açılan davaların daha çabuk sonuçlanmasına ve muhtemelen tazminat miktarının arttırılmasına neden olabilecektir²⁶⁸. Bu yasa Fransa'da fikir özgürlüğünü , araştırma ve tartışma ortamını da sınırlayacaktır.

Fransa Parlamentosunun kararının ilk hukuki sonucu , Orly katliamı katillerinden Varujan Garbidyan (veya Garabetyan) adındaki kişinin Fransa tarafından serbest bırakılması oluşturmuştur. 15 Temmuz 1983 tarihinde Paris'in Orly havaalanında Türk Hava Yolları Bürosu önünde bir bavul içine konmuş olan bomba patlayarak civarda bulunan 8 kişinin ölmesine ve 50 kadarının da yaralanmasına neden olmuştu. Bu kişilerden dördü Fransız, ikisi Türk, biri Amerikalı, biri de, İsveçli idi. Bu olayı işleyen üç Ermeni yakalanarak yargılanmışlar ve 2 Mart 1985 tarihinde mahkum olmuşlardır. Bunlar arasında ömür boyu hapis cezasına çarptırılan tek kişi olan Garbidyan 22 Nisan 2001 tarihinde Val du Marne mahkemesince serbest bırakıldıktan sonra Ermenistan'a gitmiş ve 24 Nisan'da sözde soykırımını anma törenlerine katılmıştır. Garbidyan'ın neye dayanılarak serbest bırakıldığı açıklanmamış olmakla beraber, adı geçen avukatlarının ifadelerine göre Ermeni "soykırımı"nın Fransa tarafından tanınması bunda başlıca etken olmuştur. Ermenistan, vatandaşı olmamasına rağmen Garbidyan'ı topraklarına kabul etmiş, Erivan belediyesi kendisine ev vermiş ve iş bulmuştur²⁶⁹.

Fransa Parlamentosunun kabul ettiği yasa hukuki alanda yeni açılımlar da getirmiştir. **Tacar'a** göre; Fransa bu yasayı çıkarmakla 1948 Soykırım Sözleşmesine aykırı hareket etmiştir. Bu amaçla önce Fransa Hükümeti nezdinde girişimde bulunularak bir Sözleşmenin uygulanması ve yorumu konusunda bir ihtilaf bulunduğu ortaya çıkarılması, daha sonra da

²⁶⁸ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1.htm ; Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁶⁹ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1.htm

Sözleşmenin 9.ncu maddesine göre Lahey Adalet Divanına -gerekirse tek taraflı olarak- başvurulması olasılığı bir seçenek olarak düşünülmelidir²⁷⁰. **Aktan** da aynı görüşü paylaşmakla, Fransa aleyhine Uluslararası Adalet Divanına gidilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır²⁷¹.

Yabancı ülke mahkemeleri, Kendi ülkelerinin kanunlarına dayanarak, egemen olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yargılama görev ve yetkisine sahip değildirler. ABD , Fransa veya başka bir ülkenin yargı mercilerinin, ilgili taraflarca aksi kabul edilmiş olmadıkça, Türkiye'deki eylemler ve işlemler konusunda yargı yetkisi de olamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'ne ilişkin hukuki, siyasi, tarihi ve askeri sorunları, Lozan Barış Andlaşması'yla kesin olarak tasfiye edilmiştir²⁷². Fransa ve İsviçre'deki Ermeniler tarafında açılan tazminat davalarında da İsviçre ve Fransa Mahkemeleri , Soykırım olup olmadığının tespitinin görevleri olmadığını , olaya sorumluluk hukuku açısından yaklaştıklarını kararlarında açıklamışlardır.

2. Siyasi Sonuçları

İçinde bulunulan sürecin hukuksal bir süreç olmaktan çok siyasal bir süreç ve Türkiye'ye karşı oynanmakta olan bir oyun olarak değerlendirilmesinde yarar vardır. Gerçekten, Türkiye ve Türkler, batı bloku tarafından politik baskı altına alınarak etkilenmek, denetlenmek, sınanmak, çevrelenmek ve sınırlanmak istenmektedir²⁷³.

Bu tip kararların siyasal veya etik ağırlığı olup olmadığı sorulacak olursa, bunların uluslararası camiada etkili olduğu tecrübe ile sabittir. Bu yönde alınan bir karar suçlanan ülke halkını da olumsuz yönde etkiler; hatta kışkırtarak tepki vermeye zorlar. Ancak, tarihte karşılıklı katliam yapıldığı belli iken, bunun tek taraflı kırıma dönüştürülerek soykırım yapıldığı savının dışardan yapılacak baskı ile ataları suçlanan halka kabul ettirilmesi de olası

²⁷⁰ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁷¹ Gündüz Aktan , "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu" ,Ankara 13-14 Nisan 2001 , www.belgenet.com/arsiv/ermeni/sempozyum8.html

²⁷² Çaycı , a.g.m., s.35

²⁷³ Çaycı, a.g.m., s.36

değildir. Gene de böyle bir kararın varlığı, tarihi suçlanan ülkenin insanını bazı sorular sormağa ve gerçekleri aramaya sevk edebilir; bu da soykırım kararını alanlar açısından varılmak istenilen amaçlardan biri olabilir. Ne var ki bu kararların alınmasında uygulanan yöntem son derecede haksız ve dengesiz olunca, karar "sorgulamayı teşvik amacına" da ulaşamaz. Bu çerçevede, Ermeniler konusunda alınan kararlarda, gerek ilgili ülke Parlamentoları, gerek Avrupa Parlamentosu, gerek bunların tayin edip rapor yazdırdıkları raportörler Türkiye'nin Ermeni tehciri ile ilgili görüşlerini almamışlar, böylece Türkiye'ye ortaçağ usulü yargısız infaz yöntemi uygulanmıştır²⁷⁴.

Fransa'nın sözde soykırımına ilişkin kanunu kabul etmesinden hemen sonra Koçaryan'ın Fransa'ya resmi bir ziyaret yapması, Paris'te yıllardan beri yapılması ertelenen soykırım anıtına Paris Belediyesinin izin vermesi ve Sèvres Kasabasında mahut andlaşmanın imzalandığı binanın bahçesine kolaylıkla görülecek bir yere sözde soykırım hakkında bir kitabenin dikilmesi, bu kanunun ilk siyasi sonuçlarıdır²⁷⁵.

Fransa'nın tasarımı kabulünden sonra ,T.B.M.M. Dışişleri Komisyon Başkanı Kamuran İnan tarafından hazırlanan ve sözde Ermeni soykırımını kabul eden Fransız Kanununa bir tür yanıt niteliği taşıyan bir yasa teklifi, 21 Şubat 2001 tarihinde anılan Komisyonda kabul edilerek Meclisin ilgili komisyonlarına gönderildi. **"Uluslararası İddia, İtham ve Saptırmalara Karşı Kanun"** başlığını taşıyan söz konusu tasarının esasını, Türkiye'nin Ermeni soykırımını iddialarını reddetmesi ve bunda ısrarlı olunmasını düşmanca bir davranış olarak addetmesi oluşturmaktadır²⁷⁶.

²⁷⁴ Tacar, "...Konuşma Notları"

²⁷⁵ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm

²⁷⁶ Lütem, "Olaylar ve Yorumlar"lutem1. htm ; Tasarının basında yayınlanan metni şöyledir: *"Türkiye, tarihin tespit ve kabul etmediği Ermeni Soykırımını iddialarını reddeder; bunda ısrarlı olunmasını düşmanca davranış addeder. Türkiye, Fransa ve diğer güçlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenileri kendi saflarında kullanmalarını, isyana sevk ederek insan kaybına yol açmalarını kınar. Türkiye, ASALA terörüne verilen destek ve himayeyi şiddetle kınar. Türkiye, Yukarı Karabağ ve Azerbaycan topraklarının işgalini, insanların göçe zorlanmasını kınar, kuvvet kullanarak toprak genişlemesini reddeder. Türkiye, Bosna Hersek'te 20 binden fazla insanın dinlerinden dolayı, soykırımına seyirci kalınmasını kınar, Fransa ve diğer Avrupa güçlerinin manevi mesuliyeti bulunduğunu beyan eder. Bütün insanlığı ilgilendiren tarih, siyasi kararlarla değiştirilemez,*

"Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanır" şeklinde kısa bir cümleden oluşan bu kanun, Ermeni militanlarına moral alanda bir tatmin sağlamıştır. Ancak "soykırım" için kimseyi suçlamaması, Türkiye'den "Ermeni Soykırımını" tanımamasını talep etmemesi ve Fransa'da "Ermeni Soykırımını" inkar edenlere karşı bir müeyyide öngörmemesi nedeniyle pratik bir sonuç doğurmamıştır. Buna karşılık Türk-Fransız ilişkileri bozulmuştur

Yabancı Ülke parlamentolarında alınan kararlar hiçbir hukuki analiz yapılmadan tamamen iç politika ve ya ülke menfaatleri gözetilerek alınmaktadır.

Fransa Büyükelçisi 4.11.2000 tarihinde Sabah gazetesine verdiği röportajda , tasarının neden gündeme alındığı sorusuna "Mart'ta mahalli seçimler var, Ermeni lobisi, özellikle üç bölgede, Marsilya, Lion ve Paris'te güçlü. Bazı senatörler bu bölgelerdeki kentlerin belediye başkanlığına aday. Bu nedenle Fransız hükümeti senatörlerin yeniden seçilebilmek için yaptığı bu girişimi engelleyemiyor. Bu oylamada siyasi parti başkanları grup içinde bağlayıcı kararlar da alamıyor"²⁷⁷ demiştir. Yine Büyükelçi Helikopter ihalesinde Fransa'nın elenmesinin Senatörlerin oylarında etkili olduğunu söylemiştir. Bu da Fransa'nın soykırım yasasını uluslararası hukuk normlarına göre değil , yerel seçimlerdeki oy kaygısına yönelik olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

ABD 'de sık sık gündeme gelen tasarı da yine seçim dönemlerinde Ermeni seçmenlerin oylarına yöneliktir. Tasarının gündeme alınmasında olduğu gibi , gündemden çıkarılmasında hukuki gerekçeler değil siyasi gerekçeler göz önüne alınmıştır. Ermeni Soykırım tasarısının geri çekilmesi kararında Türkiye'nin ileri sürdüğü ve ısrarla savunduğu tarihi belgeler ve geleceğe yönelik barışçı belgelerden çok ABD nin ulusal çıkarları etkili olmuştur. Tasarıyı destekleyenlerin sözcüsü tasarının geri çekilmesi süresince Amerikanın ulusal çıkarlarının dikkate alındığını doğrulamıştır. Gelecek seçim

yazılamaz, saptırılmaz. Hüküm tarihidir. Hükümet, yukarıdaki maddelerde belirtilen gerçeklerin dünya kamuoyunda tartışılması için gerekli tedbirleri alır. " (Zaman, 21.02.2001.)

²⁷⁷ Tehlikeli Uyum, (Özel Röportaj), Sabah 4.11.2000

döneminde aynı tasarı benzer ve değişik gerekçelerle yeniden gündeme gelebilir. Hatta kabul görebilir²⁷⁸.

ABD Kongresinde tasarının görüşmeleri sırasında gerçekçi görüşler ve eleştiriler de ortaya konulmuştur. Komite üyesi Matt Salmon **“önüne gelen bir tasarı sunsun. Hz. İsa’yı çarmaha gelen Romalılar için de bir tasarı hazırlayalım”** demiş ve yakın müttefik olan Türkiye ile ilişkilerin bozulmaması gerektiğini hatırlatmıştır. Üye Barbara Lee, **“ABD hükümetinin Afrikaların köle olarak kuzey Amerika da kullandığı için hala özür dilemediğini”** kaydetmiştir. Zenci üye Grogeri Mekks de, **kölelik için ABD hükümetinin özür dilemediğini** hatırlattı ve **Kızılderelilerin nasıl katledildiğinin hala okullarda öğretilmediğini** söyledi. Mekks; **“Onur arıyorsak önce kendimiz onurlu olalım. Yaptığımız şeyleri başkasından iyi istiyoruz** demiştir. Danburton ; **18 milyon Afrikalının Amerikaya köle olarak getirildiğini** belirtti ve **“Bu topraklarda 7 milyon Kızıldereli vardı şimdi 300 bin kaldı. Bunları neden tasarıda hatırlamıyorsunuz, kınamıyoruz”** demiştir²⁷⁹.

Türkiye için tehlikeli olabilecek kararlardan biri , Ermeni soykırımını tanımanın Avrupa Birliğine girmede şart olarak öne sürülmesidir²⁸⁰. Bu konuda girişimler de vardır. Türkiye'ye kızgınlık duyan liberal Senatör Alain Destexh, Avrupa Birliği “AB ” nezdinde yazılı bir girişim yapılarak “ Ermeni Soykırımı iddialarının Türkiye'nin üyeliği açısından ön şart olarak görülmesini istemiştir”²⁸¹.

²⁷⁸ Bozkurt, Güvenç, **“Soykırımlar ve Ulusal Çıkarlar”**, Cumhuriyet 19.11.2000 ; ABD Başkanının Temsilciler Meclisine yazdığı mektupta aslında yasada belirtilen olaylara katıldığını ancak bunun kabul edilmesinin Türkiye ile olan ilişkileri bozabileceğini, bunun ABD'nin ulusal çıkarlarına zarar verebileceğini, tasarının zamanının uygun olmadığını belirtmiştir. Bknz.: **Ermeni Sorunu** , Ankara Barosu , 20, s.105 ; ABD Büyükelçisi Perason **“Türkler bu tasarımı kendilerine karşı atılmış bir adım olarak görüyorlar. Müttefiklik ilişkilerine sığmadığı düşüncesindedir. Irak'ın kuzeyden denetlendiği operasyonların uzatılması Aralık da TBMM nin gündemine gelecek. bunu unutmayalım”** dedi. Pearson tasarı geçerse Türk Amerika ilişkilerinin uzun vadeli darbe alacağını kaydetti, **Ermeni Tasarısı Ertelendi**, Hürriyet 29.09.2000

²⁷⁹ Ermeni Tasarısı Ertelendi, Hürriyet 29.09.2000

²⁸⁰ Nevzat Yalçıntaş, **“Ermeni Meselesinde Son Gelişmeler”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.119

²⁸¹ **Senatörün İntikamı**, Milliyet 1.12.2000

V. ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ ÇÖZÜM MERCİİ

A. Genel olarak

Ermeni Soykırımı iddialarının siyasi ve hukuki yollarla çözülebilmesi mümkündür. Siyasi çözüm yolları olarak, diplomasi görüşmeleri, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma komisyonları, uzlaştırma ve uyuşmazlıkların uluslararası teşkilatlar önünde çözümü sayılabilir. Hukuki çözüm yolları olarak, konuyu Uluslararası Adalet Divanına veya Hakemlik Mahkemesine götürmek mümkündür. Aşağıda bu çözüm yolları ele alınacaktır.

Günümüzde konunun uzmanı olsun, olmasın birçok kişi Ermeni sorununun tarihçilere bırakılmasını bu konunun tarihçiler tarafından çözülmesini beyan ve talep etmektedirler. Türkiye'de en üst düzey kimi yöneticiler ve parlamento üyelerinin bir bölümü sorunun tarihe ya da tarihçilere havalesini önermektedirler. Her şeyden önce 'tarihe havale etmek' terimi çok soyuttur. TBMM'ne sunulan tasarıları inceleyen Dışişleri ve İçişleri Komisyonları hazırladıkları rapora ekli kanun teklifinde, Türkiye, **tarihin tespit ve kabul etmediği** Ermeni soykırımı iddialarını reddeder' ifadesini kullanmışlardır. Burada hangi tarihten söz edildiği kayıtlı olmamakla birlikte tarih, üzerinde herkesin uzlaştığı bir bütün, yüce bir gerçek olarak ele alınmıştır. Doğal olarak, burada sözü edilen tarih, Ermeni veya onların tezini destekleyen tarihçilerin yazdıkları değil, Türk tarihçilerin ve gerekçeli olarak Ermeni soykırımını reddeden yabancı tarihçilerin yazdığı tarihtir. Oysa, tarih yazımı sübjektiftir. Hele tarihteki olayları, nedenleri ile birlikte ele alıp incelediğimizde, varacağımız sonuçlar bakış açımıza bağlı olarak, ayrıca incelemenin yapıldığı zamana ve inceleme döneminde geçerli olan hukuk veya ahlak kurallarına göre de farklı olacaktır²⁸².

²⁸² Pulat Y. Tacar, "Ermenilere Soykırım Yapıldığı Savının Hukuksal ve Ahlakî Açılardan İncelenmesi", Ermeni Araştırmaları Dergisi, sy.2, Ankara, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, s.104

Milliyetçi eğilimleri korumak amacıyla yazılmış yanlı tarih ile olması gereken tarih arasında çok büyük fark vardır. Tarihi kullanan milliyetçiler çok farklı emellere sahiptirler. Geçmişteki olayları milli mücadelelerinde birer silah gibi kullanırlar. Onların amacı davalarını kazanmaktır. Dürüst bir tarihçi bütün gerçekleri bir araya getirmeye ve bir bütünlük içinde olaylara bakmaya çalışırken milliyetçi bir tarihçi amacına yönelik olan parçaları seçer diğerlerini dikkate almaz. Diğer insanlar gibi tarihçilerde politik amaç ve ideolojilere sahiptir²⁸³.

Ermeni sorunu uzun süreden beri milliyetçi çalışmalara konu olmaktadır. Bu ise tarihsel araştırmanın prensiplerini hiçe sayan tutarsız bir tarihin oluşmasına sebep olmaktadır. Ermeni sorununa “**bırakın tarihçiler karar versin**” şeklindeki yaklaşım aslında; bütün gerçeklere bakan bütün görüşleri değerlendiren, tarihsel prensiplere başvuran ve mantıklı sonuçlara ulaşan yani olması gereken tarihsel bir araştırmaya çağrı niteliğindedir²⁸⁴.

Ancak Ermeniler tarihi gerçekleri ortaya çıkarmak yerine, bu işle uğraşan gerçek tarihçileri susturmak sindirmek yolunu seçmişlerdir. Amerika’da bir profesörün evi bombalanmış bir çok bilim adamı tehdit edilmiştir. Kendi kaynaklarını her zaman “gerçek”, diğer kaynakları ise her zaman şüpheli kabul etmişler ve kendi fikirlerini propaganda faaliyetleri ile kamu oyuna “gerçek” olarak yansıtmaya çalışmışlar ve bunda küçümsenemeyecek derecede başarılı olmuşlardır²⁸⁵. Hatta sahte belgeler düzenlemekten²⁸⁶, uydurma kitaplar²⁸⁷ yazmaktan dahi kaçınmamışlardır.

²⁸³ Justin McCarthy, “**Bırakın Tarihçiler Karar Versin**”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, sy.2, Ankara, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, s.113

²⁸⁴ McCarthy, a.g.m., s.114

²⁸⁵ Birinci Dünya savaşından sonra kurulan Kafkasya Ermenistan Cumhuriyeti’nin Başbakanlarından Movhannes Kaçaznuni Bükreşte 1923 yılında yayınladığı eserinde (*The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing To Do Any More*), Taşnak Komitalarının takip ettikleri politikaların yanlışlığını cesaretle ortaya koymuştur. Bu eser daha sonra Ermeniler tarafından toplatılarak yok edilmiştir.

²⁸⁶ Talat Paşaya ait olduğu iddia edilen ve sahteliği ispatlanan telgraf

²⁸⁷ Aram Andonyan adlı bir Ermeni’nin yazdığı “The Memoirs of Naim Bey: Turkish Official Documents relating to the Deportation and Massacre of Armenians” adlı kitap

Bu durumda Ermeni Sorununun çözümünü sadece tarihçilere bırakmak yeterli bir çözüm olmayacaktır. 85 yıl önce cereyan etmiş olayların anlaşılabilmesi için tarihi çalışmalar olmazsa olmaz niteliktedir²⁸⁸ . Çünkü Ermeni sorununun delilleri tarihte saklıdır. Ancak uluslararası hukuk alanında eğitim ve tecrübesi yoksa tarihçi bu olayların soykırım olup olmadığı konusunda yargıda bulunamaz. Görülen o ki tarihçiler başta olmak üzere bu konular üzerinde çalışan sosyolog ve siyaset bilimci gibi akademisyenlerle düşünürler, önemli sayıda ölümlerle sonuçlanan olayları soykırım olarak nitelendirmek eğilimindedir.²⁸⁹ Oysa soykırım uluslararası bir suç olarak ancak hukukçular tarafından değerlendirilmesi mümkündür . **Ermeni sorunu sadece tarihçilere bırakılacak kadar tek yönlü bir olay değildir. Olayın tarihi boyutu yanında , siyasi , psikolojik, sosyolojik, propaganda ve en önemlisi uluslararası hukuk boyutu vardır. Ermeni sorunu işte tüm bu yönleriyle ele alınarak çözülebilir.**

B. Siyasi Çözüm

1. Uzlaşma

Uluslararası uyuşmazlıklarda çözüm yolları, yargı dışı çözüm yolları ve yargısal çözüm yolları olarak ikiye ayrılmaktadır. Yargı dışı çözüm yolları, diplomasi görüşmeleri, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma komisyonları, uzlaştırma ve uyuşmazlıkların uluslararası teşkilatlar önünde çözümü şeklinde ortaya çıkmaktadır²⁹⁰ .

Ermeni Soykırımı iddiaları konusunda yukarıda sayılan bu yollarla bugüne kadar bir sonuç alınamamıştır. Ancak, soykırım iddiaları hususunda barışçı yollarla çözüm arayışları devam etmekte olup bu konuda en son girişim, resmi bir sıfatı olmayan Türk-Ermeni Barışma Komisyonunun çalışmalarıdır.

²⁸⁸ Gündüz Aktan , “Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu” ,Ankara 13-14 Nisan 2001 , www.belgenet.com/arsiv/ermeni/sempozyum8.html

²⁸⁹ Schabas, William A., Genocide in International Law, Cambridge University Press, s.7.

²⁹⁰ Edip F.Çelik, Milletlerarası Hukuk, II.Kitap, Filiz Kitap Evi, Mart 1987, s.320

Resmi bir sıfat ve görevi olmayan ancak kendi alanlarında isim yapmış bazı Türk ve Ermeniler²⁹¹ 9 Temmuz 2001 tarihinde Cenevre'de bir **“Türk-Ermeni Barışma Komisyonu” (Turkish-Armenian Reconciliation Commission), (TARC)** kurulmuştur. Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin üyeliği ile ilgili 15 Kasım 2001 tarihli kararında Barışma Komisyonunun çalışmalarına büyük önem verdiğini belirtmiştir²⁹².

Komisyon'un görevleri, özet olarak, şu hususları kapsamaktadır: Türkler ve Ermeniler arasında karşılıklı anlayış ve iyi niyeti geliştirmek, Ermenistan ile Türkiye ilişkilerinin iyileştirilmesini teşvik etmek, Türk ve Ermeni sivil toplum örgütleri ve Ermeni Diasporasında mevcut barışma arzusundan yararlanmak ve söz konusu örgütler arasında temas, diyalog ve işbirliğini desteklemek, bazı faaliyetlere doğrudan girişmek ve diğer kuruluşların projelerinin gerçekleşmesine yardımcı olmak, hükümetlere sunulmak üzere bazı tavsiyeler geliştirmek, iş dünyası, turizm, kültür, eğitim, araştırma, çevre, medya ve güven artırıcı önlemler alanında resmi olmayan işbirliğini desteklemek, talep üzerine, tarihi, psikolojik, hukuki ve diğer alanlardaki bazı projeler için uzman incelemesi sağlamak²⁹³.

Komisyonun görevleri arasında dikkati çeken nokta, ne doğrudan ne de dolaylı olarak “soykırım” konusuna değinilmemesidir. Aynı şekilde Karabağ sorunundan da bahis yoktur. Tarafların üzerinde anlaşılması zor olan konuları bir kenara bırakarak diğer konularda işbirliği yapılmasını öngören bir strateji benimsedikleri anlaşılmaktadır²⁹⁴.

²⁹¹ Samir Salha , *Armenia, Armenians, Armenian Diaspora and Turkey*, Curren capacities, aims, options and future prospets (199-2001) November 2001, s.39 (Yayınlanmamış Profesörlük Takdim çalışması, Kocaeli Üniversitesi) ; Ömer E. Lütem, **“Olaylar ve Yorumlar”** www.eraren.org/tur/makale/olaylarveyorumlarulutem2.htm ;

Uzlaşma Komisyonunun Türk tarafını , Gürdüz AKTAN, Üstün ERGÜDER, Şadi ERGÜVENÇ, Özden SANBERK, İtler TÜRKMEN VE Vanik D. VOLKAN ; Ermeni tarafını , Alexander ARZUMANIAN, David HOVHANISIAN, Van Z. KRİKORIAN VE Andranik MIGRANIAN temsil etmekteydi.

²⁹² Lütem, **“Olaylar ve Yorumlar”**lutem2. htm

²⁹³ Salha, a.g.e., s.40 ; Lütem, **“Olaylar ve Yorumlar”**lutem2. htm

²⁹⁴ Salha, a.g.e., s.41 ; Lütem, **“Olaylar ve Yorumlar”**lutem2. htm

Komisyon bu faaliyetlerine yönelik ikinci toplantısını 23-25 Eylül'de İstanbul'da, üçüncü toplantısını 18-21 Kasım'da New York'ta yapmıştır. Komisyonunu soykırım iddialarına ilişkin en önemli çalışması , soykırım sözleşmesinin 1915 olaylarına uygulanıp uygulanmayacağını bağımsız bir kuruluş olan **“Geçişte Adalet Uluslararası Merkezi “ (International Center for Transitional Justice)** tarafından incelenmesinin kabul edilmesi olmuştur²⁹⁵. Ancak, toplantılara Başkanlık eden Amerikalı David L. Phillips'in bu husustaki sözleri basında “Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilerin 1915 yılında kitle halinde öldürülmelerinin ve sürülmelerinin bir soykırım olup olmadığının tespit edilmesi” olarak yansıtılmıştır. Komisyonun Türk üyelerinin bu hususu Geçişte Adalet Uluslararası Merkezine hatırlatması üzerine, Ermeni üyeler David L. Phillips'e bir yazı göndererek Komisyonun devam etmeyeceğini bildirmişlerdir. Böylelikle Komisyon'un Ermeni üyeleri sudan bir bahane ile Komisyon'un çalışmalarına son vermişlerdir²⁹⁶.

Komisyon'un fiilen sona ermesinden sonra Taşnak Partisi bir bildiri yayınlarak Türkler ve Ermeniler arasında Türkiye'nin Ermeni “soykırımı”nı tanımamasından sonra diyalog olabileceğini, Türkiye'nin Ermeni “soykırımı” konusundaki sorumluluğunun Türk-Ermeni ilişkilerinden ayrılamayacağını ve bu nedenle de Ermeni “soykırımı”nın tanınmasının Ermenistan dış politikasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve şimdi her zamandan daha fazla Ermeni “soykırımı”nın tanınması çabalarına devam olunacağını bildirmiştir²⁹⁷.

Ermeniler , resmi veya gayri resmi tüm diyaloglarda Ermeni soykırımının tartışılmayacağını , Türkiye'nin soykırımı tanımamasının tüm anlaşmazlıklarda ön koşul olduğunu her zaman dile getirmekte ve böylece uzlaşma zemininden kaçınmaktadırlar²⁹⁸.

²⁹⁵ ICTJ (Geçiş Döneminde Adalet Uluslararası Merkezi) raporunu 9 Şubat günü sunmuştur. Rapor için Bknz. : www.groong.usc.edu

²⁹⁶ Salha, a.g.e., s.41 ; Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem2. htm

²⁹⁷ Salha, a.g.e., s.40 ; Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem2. htm

²⁹⁸ Salha, a.g.e., s.42 ; Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem2. htm ; Komisyona en büyük tepki Taşnaklardan gelmiştir. Adı geçen Partinin Bürosu 13 Temmuz 2001 tarihinde Erivan'da yayınladığı bir bildiri: “..yabancı güçler tarafından emredilen, yetkisiz kişilerin katıldığı ve Ermeni milli çıkarlarını gözetmeyen her girişimi reddediyoruz.” “...kimse Türkiye tarafından yapılan Ermeni soykırımının tanınması gerekliliğini engelleyemez ve soykırımının uluslararası alanda tanınması

2. Birleşmiş Milletler Müdahalesi

Birleşmiş Milletler teşkilatının başlıca amacı, kuruluş ve varlık nedeni, uluslararası barış ve güvenliği korumaktır. Uluslar arası uyuşmazlıkların çözümü bu amacın gerçekleştirilmesi için öngörülen araçlardan biridir. Birleşmiş Milletler uyuşmazlıkların çözümü ile ancak söz konusu uyuşmazlıkların uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit etmesi durumunda ilgilenmektedir²⁹⁹.

Birleşmiş Milletler Teşkilatının amalarını sıralayan 1 nci maddenin 1 nci paragrafı "... barışın bozulması sonucu doğabilecek uluslararası nitelikteki uyuşmazlıkların ya da durumların düzeltilmesini, çözümlenmesini, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmekten" söz etmektedir. Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 4 ncü bölümü, "uyuşmazlıkların barış yoluyla çözümlenmesi " başlığını taşımakta ve bu konuyu düzenlemektedir. Ancak taraflar uluslararası uyuşmazlık konusunda kendi aralarında 33 ncü maddede belirtilen yollardan birini harekete geçirerek (görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakem ve yargı yolları, bölge teşkilatları ya da andlaşmaların öngördüğü usullere başvurma ve başka barışçı yollar), anlaşamamışlar ise; uyuşmazlığın çözümü için konuyu Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 37 nci maddesi uyarınca konuyu Güvenlik Konseyi Önüne getirebilirler. Bir uyuşmazlık Güvenlik Konseyine taraflarca sunulabilir. Uyuşmazlığa Güvenlik Konseyi kendiliğinden resen el koyabilir (Mad. 33/2, 36, 34). BM Andlaşmasının 35 nci maddesi uyarınca teşkilat üyelerinden her hangi biri uyuşmazlığa taraf olsun ya da olmasın her hangi bir uyuşmazlığı uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek bir nitelikte

çabalarını tehlikeye atamaz. Barışma (Türkiye ile), tarihi hakikat kabul edilmeden gerçekleşemez. Türk-Ermeni diyalogu, taviz verilemeyecek bir gereksinme olan, Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanımasından sonra geçerli olabilir. Türkiye Karabağ sorunu karşısında önyargılı tutumunu koruduğu ve Ermenistan'ın ablukasına devam ettiği sürece, Ermeni-Türk veya Ermenistan-Türkiye arasında diyalog kurma girişimleri başarısız olmaya mahkumdur." "Bu girişim barışma kisvesi altında, gerçekte, Ermeni talepleri ve Ermenistan'ın milli güvenliği karşısında Türkiye ve yandaşlarının tutumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir." denilmiştir. Komisyon'un dört Ermeni üyesi bu bildiriye Ermeni soykırımının gerçekliğinin tartışılmayacağını, bu olayın uluslararası tanındığını, Komisyonun faaliyetlerinin diğer ülkelerin soykırımını tanıma sürecini engelleyemeyeceğini ifade etmişler ve soykırımı Türkler tarafından tanınmaya kadar gerçek bir barışma olmayacağına dair görüşleri paylaştıklarını belirtmişlerdir.

²⁹⁹ Çelik, a.g.e., s.334

gördüğü takdirde yine bu konuyu Güvenlik Konseyi önüne getirebilir. Yine uyuşmazlık Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından (Mad.10, 11/1) ve Genel Sekreter tarafından (Mad.99) Güvenlik Konseyi önüne getirilebilir³⁰⁰.

Uyuşmazlığın Birleşmiş Milletler önüne getirilebilmesi için konunun uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının tehdit edici niteliğinin bulunması gerekmektedir. Halbuki Ermeni Soykırımı iddiaları hususundaki uyuşmazlık ne uluslararası barışı tehdit etmekte, ne de uluslararası güvenliğin korunmasını tehdit etmektedir. Bu uyuşmazlık bugün için 1915-1916 yıllarında Osmanlı Devletinin savaş koşulları içerisinde meşru müdafaa olarak gördüğü tehcirin, soykırım olarak kabul edilip edilemeyeceği hususundadır. Bu uyuşmazlık hukuki niteliktedir. Taraflardan biri Ermeni Soykırımı iddialarını Birleşmiş Milletlere taşısa dahi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bu konuyu incelemeyi kabul etmesi bugün için söz konusu olamaz. Çünkü ortada barış ve güvenliği tehdit eden somut ve ciddi bir olay söz konusu değildir.

Ancak; Ermenilerin açıklamaktan çekinmedikleri toprak talepleri ciddi boyutlara ulaştığı takdirde, işte o zaman konu Türkiye ve Ermenistan arasında barışı tehdit eder niteliğe dönüşür ve bu takdirde Birleşmiş Milletler Müdahalesi söz konusu olabilir.

Ermeniler, Osmanlı tapularına dayanarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 17 nci maddesi nedeniyle mülkiyet haklarının ihlal edildikleri gerekçesiyle konuyu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna başvurmayı deneyebilirler. Ancak; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 10 Aralık 1948 tarihli olup, 1915-1916 yıllarındaki olaylara uygulanma kabiliyeti bulunmamaktadır.

³⁰⁰ Çelik, a.g.e., s.335

C. Uluslararası Hukuk Alanında Öngörülebilecek Çözümler

Ermeni sorununun özünü, 1915 tehcirinin bir soykırım teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırım olduğunu tarihi olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırımı olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir. Bazı ülke parlamentolarında soykırım hakkında alınan kararların temelinde bu kanı yatmaktadır.

Emekli Büyükelçi ve yazar Gündüz Aktan, son zamanlarda bazı yazıları ile televizyonlardaki söyleşilerinde, Batı dünyası soykırım olduğuna ikna edildiğinden tarihi araştırmalar yaparak yürütmeye çalıştığımız mücadelenin yeterli olmadığını, zira yenileceğimiz bir cephede savaşmanın anlamı bulunmadığını, aksine mücadelenin güçlü olduğumuz bir cephede, yani hukuk alanında, verilmesi gerektiğini belirtmektedir³⁰¹.

Konu ister Uluslararası Adalet Divanına, ister Hakemlik Mahkemesine götürülsün, uluslararası bir yargı merciinin incelemesi devam ettiği sürece, milli parlamentolar dahil, hiçbir makamın sözde soykırım hakkında karar alması mümkün değildir; alınsa da bunların bir geçerliliği, dolayısıyla bir etkisi olmayacaktır³⁰².

1915 tehcirinin soykırım olmadığını kanıtlanması yönünde Türkiye'de şimdiye kadar yeterli ve etkili sayılabilecek çalışmaların, çeşitli nedenlerle yapılmamış olduğu, bu çalışmalara devam etmek gerekli olmakla beraber, sonuçlanmalarının yıllar alacağı ve bu arada sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısının artacağı dikkate alındığında, bu konuda

³⁰¹ Gündüz Aktan , “Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu” ,Ankara 13-14 Nisan 2001 , www.belgenet.com/arsiv/ermeni/sempozyum8.html

³⁰² Lütem, “Olaylar ve Yorumlar”lutem2. htm

uluslararası yargı yoluna baş vurulması önerisinin, içerebileceği tehlikeleri de dikkate alarak, ayrıntılı şekilde incelenmesinde yarar olduğu kuşkusuzdur.

1. Hakemlik

Hakemlik (ya da tahkim), uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin 1907 La Haya Sözleşmesinin 37. maddesinde Devletler arasındaki uyuşmazlıkların, kendilerinin seçecekleri yargıçlar tarafından, hukuka saygı esasına uygun olarak çözümlenmesi biçiminde tanımlanmıştır³⁰³.

Uluslararası hukuk düzeninde, mahkemelerin yargı yetkisinin hukuksal dayanağı tarafların istemidir. Hiçbir Devleti, taraf olduğu bir uyuşmazlığı yargısal bir çözüm yoluna sunmaya zorlayan genel bir uluslararası hukuk kuralı yoktur. Bir uyuşmazlık bir yargı organı önüne gelmişse, taraf olan Devletler bunu istedikleri, buna rıza gösterdikleri için gelebilmiştir³⁰⁴.

Uluslararası yargının hukuksal dayanağının tarafların istemleri (iradeleri) olduğu bizzat bu organların kararlarında da belirtilmiş bulunmaktadır. Örneğin, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1924 tarihli Mavrommatis olayına ilişkin kararında, Devletlerin, diğer Devletlerle olan uyuşmazlıklarını, arabuluculuğa, hakemliğe yada herhangi bir barışçı çözüm yoluna, kendi muvafakatlari olmaksızın, sunmaya zorlanamayacakları esası benimsenmiş ve bu husus uluslararası hukukta yerleşmiştir. Aynı şekilde Uluslararası Adalet Divanı, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile yapılan Barış Andlaşmalarının yorumu ile ilgili, 30 Mart 1950 günlü danışma görüşünde, yargı yetkisi ile danışma görüşü verme yetkisinin hukuksal dayanaklarının değişik olduğunu belirttikten sonra, bir uyuşmazlığa taraf olan Devletin rızasının Divanın yargı yetkisinin temeli olduğunu açık ve kesin olarak söylemiştir. Nihayet Divan, Yunanistan ile Birleşik Krallık arasındaki 19

³⁰³ Çelik, a.g.e., s.345

³⁰⁴ Çelik, a.g.e., s.345

Mayıs 1953 tarihli Ambatielos kararında bir Devletin rızası bulunmadan uyuşmazlıklarını tahkime sunmak zorunda olmadığını bir kez daha tekrarlamıştır³⁰⁵.

1907 La Haye Sözleşmesinin 55 inci maddesine göre, hakemlik görevi, taraflarca, diledikleri gibi tayin edecekleri tek hakeme, birkaç hakeme ya da Sözleşme ile kurulmuş olan **Daimi Hakem Mahkemesi** üyeleri arasından seçecekleri hakemlere verilebilir. Daimi Hakem Mahkemesi'nin merkezi La Haye'dedir ve bu şehirde, mahkemenin kalemi görevlerini yapan bir Uluslararası Bürosu bulunmaktadır.

Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı yollarla Çözümüne ilişkin 1907 La Haye Sözleşmesinin, Uluslararası Hakemlik' i düzenleyen Bölümünün ilk maddesinde (madde 37/2); Hakemliğe başvurulması, hakem kararına iyi niyetle uyulmasını gerektirir hükmü yer almaktadır.

Ermeni Soykırımı iddiaları konusundaki uyuşmazlık, taraflarca hakem mahkemesi önüne getirilebilir. Soykırım konusundaki iddialar hakkında verilecek karar tarafları bağlayıcı niteliktedir. Aktan'a göre, Ermenistan yerine, soykırım hakkında bir kanun çıkarmış olan Fransa'ya Hakemlik Mahkemesine gidilmesinin teklif edilmesi daha doğru olacaktır³⁰⁶.

2. Uluslararası Adalet Divanı

Uluslararası Adalet Divanı (International Court of Justice). "Lahey Adalet Divanı" olarak da anılır. BM'in başlıca yargı organıdır. Mahkemenin Statüsü BM Andlaşmasının tamamlayıcı parçasıdır. Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi'nin birlikte seçtikleri 15 yargıçtan oluşur. Yargıçlar 9 yıl için seçilir.

³⁰⁵ Çelik, a.g.e., s.348

³⁰⁶ Gündüz Aktan, "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu" ,Ankara 13-14 Nisan 2001 , www.belgenet.com/arsiv/ermeni/ sempozyum8.html

Uyrukları nedeniyle değil kişisel nitelikleriyle seçilirler, kendi adlarına görev yaparlar. Aynı ülkeden iki vatandaş yargıç seçilemez³⁰⁷.

Divan önünde yalnızca Devletler dava açabilir. Bireyler, NGO'lar veya uluslar arası örgütler davacı olamaz. Bütün BM üyesi Devletler Divan Statüsüne taraftır. Ancak Divanın kararları yalnızca önündeki işte taraf olan Devletleri bağlar. Devletler uluslararası andlaşmalarda Divanın yetkisi hakkında hüküm varsa Divan önünde taraf olabilecekleri gibi Divana gitme konusunda ayrıca bildirim yapabilirler. Bu bildirim belli bir işe özgü, belli bir konuyla sınırlı veya süreli olabilir. Bu takdirde Divanın kararlarıyla bağılırlar³⁰⁸.

Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi Divana her hukuki sorunda görüş sorabilirler. Statü tarafı Devletler dava açmadan, Divandan belli bir konuda "geçici önlem" almasını isteyebilirler. Bosna Hersek Cumhuriyeti, Yugoslavya-Karadağ Federasyonu'nun Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettikleri savıyla başvuruda bulunmuş ve Divandan geçici önlem kararı çıkmıştır³⁰⁹

UAD bir ceza mahkemesi değildir. Sadece bir uluslararası andlaşmanın ihlal edilmiş olup olmadığına karar verir. Divan "bir andlaşmanın yorumlanması, uluslararası hukuka ilişkin her konu, uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir fiilden doğan zararın nitelik kapsamı" konusunda karar verebilir(m.36)³¹⁰.

Soykırım andlaşmasının 9.uncu maddesine göre soykırım hakkında bir devletin sorumluluğuna dair anlaşmazlıklar, tarafların talep etmeleri halinde, uluslararası Adalet Divanına götürülebilir. Ancak Divan, kendi kuruluşundan çok önce vuku bulmuş pek iyi de bilinmeyen, kanıtları genellikle ortada

³⁰⁷ Çelik, a.g.e., s.355 ; Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara 1995, s.388

³⁰⁸ Çelik, a.g.e., s.358 ; Akıllıoğlu, a.g.e., s.388

³⁰⁹ Çelik, a.g.e., s.358 ; Akıllıoğlu, a.g.e., s.389

³¹⁰ Çelik, a.g.e., s.358 ; Akıllıoğlu, a.g.e., s.389

kalmamış olaylar üzerine karar vermeyi uygun bulmayıp bu talebi reddetme ihtimali yüksektir³¹¹

3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Günümüzde egemen olan hukuk devleti anlayışına göre, herhangi bir konuda talepte bulunulabilmesi veya dava açılabilmesi, talebin veya davanın mutlaka doğru ve/veya haklı olması koşuluna bağlı değildir. Dolayısıyla, kişilerin ve kuruluşların, her türlü talep ve dava yollarını denemelerini engelleyebilmek mümkün değildir.

Bir kısım Ermeniler, insan Hakları Avrupa Sözleşmesi uyarınca, Türkiye'ye karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurabilirler. Bunun da önlenmesi mümkün değildir. Ancak hukuksal açıdan önemli olan, alınabilecek sonuç ve bu sonucun ifade edeceği hükümdür. Türkiye'nin sınırlı halefiyeti bir yana, gerek sözü geçen sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih ve gerekse tazminat bakımından aradan geçen uzun süre dikkate alındığında, bu gibi başvurulardan Türkiye aleyhinde bir sonuç alınamayacağı söylenebilir³¹².

Bununla beraber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarında hukuksal ölçütler kadar, siyasal ve toplumsal etkilerin de önemli yer tuttuğu; soykırım iddialarının, pek çok ülke parlamentosunda benimsenmesinin, sürekli gündemde tutulmasının bu mahkemenin kararlarını olumsuz etkileyebileceği de göz ardı edilemez. Bu bakımdan, dış kamuoyunda "Ermeni soykırımı" adı altında takdim edilen olaylarla ilgili olabilecek somut bir davada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ne derecede bağımsız ve

³¹¹ Gündüz Aktan , "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu" ,Ankara 13-14 Nisan 2001 , www.belgenet.com/arsiv/ermeni/sempozyum8.html

³¹² Sadi Çaycı , "Hukuksal Açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni Ayaklanmaları ve Alınan Önlemler" Silahlı Kuvvetler Dergisi, sy.369, Temmuz 2001, s.35

tarafsız olabileceğinin sorgulanmasında, gerektiğinde hakimin reddi seçeneklerin de değerlendirilmesinde zorunluluk vardır³¹³.

Mevcut kararlar ve Sözleşme hükümleri çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, soykırım iddialarına dayanan bir başvuruyu kabul etmesi mümkün görünmektedir. Kaldı ki önce iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekir. Sözleşmenin I. Nolu Ek Protokolü mülkiyet hakkını güvence altına almaktadır. Ermeniler ancak mülkiyet hakkının ihlaline dayanarak konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşıyabilirler. Bunun için önce Türk hukukundaki başvuru yollarını tüketmeleri gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin böyle bir başvuruyu kabul etmesi ve taraf olarak Türkiye'yi görmesi ancak, uyuşmazlık konusu gayrimenkul üzerindeki "etkin kontrol" un Türkiye olması nedeniyle olabilir. Ermenilerden bu güne kadar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış bir başvuru bulunmamaktadır³¹⁴.

³¹³ Çaycı , a.g.m., s.35

³¹⁴ Çaycı , a.g.m., s.35 ; Kazım, Berzeg, "Milletlerarası Hukuka göre Ermenistan'ın Toprak ve Tazminat Talep Hakkı Yoktur" Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001, s.169

S O N U Ç

Soykırım kavramı Uluslararası Hukuk'a Amerikan Hukuk Profesörü Raphael Lemkin'in çabaları sonucu girmiştir. Soykırımı terimi hukuki olmakla birlikte, günümüzde politikacılar, gazeteciler ve kimi entellektüeller bu terimi, katliam, toplu öldürme, etnik temizleme, isyanı bastırmada toplu cezalandırma veya insanlık suçu anlamında da kullanmaktadırlar. Soykırım, bir hukuk terimidir, hukuk alanında, bu terime insanlar istedikleri anlamı yükleyemezler. Bu terim belli tanımı olan bir suça ilişkindir ve o tanım İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 günlü kararıyla onaylanıp 11 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme" adlı uluslararası bir sözleşmeyle yapılmıştır. Anılan sözleşmede soykırım suçunun tanımlanması üç unsur içermektedir. Her şeyden önce ulusal, etnik, ırki veya dini bir grup bulunmalıdır. Sonra bu grup, sözleşmede sayılan "grup mensuplarının öldürülmesi" eyleminden "bir grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi" ne kadar uzanan ve "grubun fizik varlığını sona erdirecek yaşama koşullarına tabi tutulması" eylemini de içeren bazı muamelelere tabi tutulmalıdır. Fakat bu suçun üçüncü unsuru daha önemlidir. Söz konusu grubu "kısmen veya tamamen yok etme kastı"nın mevcut olması gerekir. Bu kilit ibare savaflara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer "adam öldürme"lerden, soykırımı ayırdeder. Adam öldürme fiili ulusal, etnik ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu grubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yoketmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşür.

Soykırım suçu, Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme'nin 2.maddesinde tanımlanmaktadır . Uluslararası kurumların ve yargı organlarının uyuşmazlıkları çözmeye esas alacakları soykırım tanımı elbetteki sözleşmedeki tanım olacaktır.

Anadolu'da Türklerle Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada, yanyana yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca aralarında ciddi bir sürtüşme olmamıştır. Osmanlı tarihi, altı yüzyılı aşar ve Osmanlı devleti, kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmıştır. Ama Ermeni sorunu ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Soykırım terimi hukuki olmakla birlikte, günümüzde politikacılar, gazeteciler, ve bazı tarihçiler bu terimi, katliam, toplu öldürme, etnik temizleme, isyanı bastırmada toplu cezalandırma ve ya insanlık suçu anlamında da kullanmaktadırlar. Soykırım, uluslararası bir suç olduğuna göre, tehcirin, soykırım suçunu oluşturup oluşturmadığının tespiti için , Soykırım Sözleşmesindeki tanımı esas alınmalıdır.

Bir konu hakkında özellikle hukuksal açıdan doğru bir değerlendirme yapılabilmesinin ilk koşulu , olayların bütünüyle , siyasi , askeri ve tarihi bütün boyutlarıyla ve doğru olarak saptanmasıdır. Bu nedenle, örneğin taraflardan sadece birinin iddialarının temel alınması , resmi kayıtların ve arşiv belgelerinin göz ardı edilmesi savunulamaz. Buna karşılık , amaç Osmanlı Hükümetinin tavrını belirlemekse , ilk olarak ve her şeyden önce Osmanlı kaynakları kullanılmalıdır. Anı veya otobiyografi şeklindeki kişisel saptamalar elbette kişilerin acılarını ve deneyimlerini açıklamak bakımından yararlıdır. Ne var ki , burada da sadece Ermenilerin beyanlarına bağlı kalmak, Türklerin saptamalarına itibar etmemek yanlıştır.

Tehcirde ; Ermeniler milli , dini , irki veya etnik bir grup olarak hedef alınmamış, tehcirde ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiş, devlet tarafından uygulanmakla birlikte önceden planlanmamış, savaş şartlarının zorunluluklarından kaynaklanmış, tehcire tabi tutulanların hayat şartları kasıtlı olarak kötüleştirilmemiş , aksine tüm imkansızlıklar içerisinde ödenek ayrılarak yiyecek ikmal sağlanmış, hatta ordu yemeğini paylaşmış, doğumların engellenmesi yada çocukların nakledilmesi gibi bir olayın konusu dahi yapılmamış (böyle bir iddia dahi mevcut değildir) , sadece muharebe alanının güvenliği maksadıyla geçici bir tedbir olarak , yine ülke sınırları

içerisinde zorunlu göç uygulanmıştır. Bu uygulamada , soykırım suçunun ne maddi unsurları, ne de soykırım kastı bulunmaktadır.

Ermeni sorununun özünü, 1915 tehcirinin bir soykırım teşkil edip etmediği oluşturmaktadır. Ermeni yazarlar, tehcirin soykırımı olduğunu tarihi olayları bu yönde yorumlayarak veya bazen, Talat Paşa'ya atfedilen telgraflarda olduğu gibi, olmamış olaylar uydurarak kanıtlamaya çalışırlar. Ermenilerin bu çabaları bilimsel bir incelemeden ziyade bir kamuoyu oluşturma kampanyası niteliği taşımaktadır. Türkiye ise yazarlarıyla, bilim adamlarıyla ve hatta resmi makamlarıyla bu kampanyaya gerektiği şekilde karşı koyamadığı için, sonuçta, özellikle batı dünyasında 1915 olaylarının soykırımı olduğu şeklinde bir kanı yerleşmiştir. Bazı ülke parlamentolarında soykırım hakkında alınan kararların temelinde bu kanı yatmaktadır.

Soykırım antlaşmasının 9.uncu maddesine göre soykırım hakkında bir devletin sorumluluğuna dair anlaşmazlıklar, tarafların talep etmeleri halinde, uluslararası Adalet Divanına götürülebilir. Ancak Divan, kendi kuruluşundan çok önce vuku bulmuş pek iyi de bilinmeyen, kanıtları genellikle ortada kalmamış olaylar üzerine karar vermeyi uygun bulmayıp talebi reddedebileceğinden, konunun Divan yerine Daimi Hakemlik Mahkemesi ile çözümlenmesinin daha uygun olacağı görüşü de dile getirilmektedir. Konu ister Uluslararası Adalet Divanına, ister Hakemlik Mahkemesine götürülsün, uluslararası bir yargı merciinin incelemesi devam ettiği sürece, milli parlamentolar dahil, hiçbir makamın sözde soykırım hakkında karar alması mümkün değildir; alınsa da bunların bir geçerliliği, dolayısıyla bir etkisi olmayacaktır.

1915 tehcirinin soykırım olmadığını kanıtlanması yönünde Türkiye'de şimdiye kadar yeterli ve etkili sayılabilecek çalışmaların, çeşitli nedenlerle yapılmamış olduğu, bu çalışmalara devam etmek gerekli olmakla beraber, sonuçlanmalarının yıllar alacağı ve bu arada sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkelerin sayısının artacağı dikkate alındığında, bu konuda

uluslararası yargı yoluna baş vurulması önerisinin, içerebileceği tehlikeleri de dikkate alarak, çok yönlü bir çalışma yapılmalıdır. Ermeni sorunu , tarihi , siyasi , psikolojik, hukuki ve propaganda boyutları ile ele alınmalı Türkiye'nin haklılığı bütün dünyaya anlatılmalıdır. Sorun sadece tarihçilere bırakılmayacak kadar kapsamlıdır. Tarihin ana prensibinin; "Güçlü olan her zaman haklıdır." olduğu unutulmamalıdır.

Ermeni sorunun çözümü için ;

- Bir demografi komisyonu kurup, Ermeni nüfusu, tehcire tabi nüfus, tehcirle yerleştirilen ve ölenler, tehcir dışı ölümler ve Türk/Müslüman ölümleri hesaplanmalıdır.

- Bir arşiv komisyonu kurup, Türk ve Ermenistan arşivleri başta, Taşnak, Patrikhane, Alman askeri arşivleriyle tüm ilgili ülke arşivlerindeki konuya ilişkin belgeler saptanıp doğrulukları onaylanmalıdır.

- Bir tarih komisyonu olayı nüfus ve arşiv belgelerine göre incelemelidir.

- Bir hukuki uzlaşma veya hakemlik mercii kurulmalı ve yukarıdaki bilgilerin ışığında olayların soykırım olup olmadığı kararlaştırılmalıdır. İki taraf kabul ettiği takdirde sözleşmedeki tanımın geriye dönük uygulaması hukuken mümkündür. Hukuk yolunu seçmeden önce, konu ili ilgili tüm çalışmalar tamamlanmalı , siyasi , bilimsel ve propaganda faaliyetleri aleyhimize olan kamuoyu lehe çevrilmelidir.

- Türk tezlerini savunan eserler genelde devlet organları tarafından çıkartılan eserlerdir. Bu nedenle dış kamuoyunda taraflı olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bu konuda Üniversiteler ve sivil toplum örgütlerine büyük görevler düşmektedir. Üniversiteler ve sivil toplum örgütleri bu konuda yabancı kuruluşlar ile işbirliği yapmalı ve bilimsel çalışmalar ortaya çıkarmalıdır.

- Bu çalışma için yaptığım araştırmalarda, soykırımın hukuki boyutu ile ilgili hukukçular tarafından yazılmış çok az eser bulunduğunu öğrenmek beni çok üzmüştür. Soykırım sadece tarihçilerin değil hukukçuların da sorunudur. Konunun hukuki boyutu ile ilgili ileride karşılaşabileceğimiz muhtemel talep ve davalara yönelik şimdiden çalışma yapılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKBIYIK Yaşar, **“Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

AKÇAM Taner, **İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu**, Ankara , Imge Yayınevi, 2.b, Ocak 2002

AKÇORA Ergönüz, **“Ermeni Sorunu ve Türklere Yaptıkları Katliamlarda Ermeni Komitalarının Yeri”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

AKTAN Gündüz, **“Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu”**

AKTAN Gündüz, **“Devletlerarası Hukuka Göre Ermeni Meselesi”**, Türkiye Günlüğü, 2001, Sy.: 64,

AKTAN Gündüz, Turkish Daily News, 8.2.2001

AKTAR A.Yücel, **“Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Karmaşası”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

AKYILMAZ Gül, **“Tanzimattan Önce ve Sonra Osmanlı Devletinde Zimnilerin Hukuki Statüsü”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

ALİBABA Arzu, **“Uluslararası Ceza mahkemesinin Kuruluşu”** A.Ü.H.F.D., c.:49 , sy. 1-4, 2000

ALVAREZ Jose E., **“Crimes of States/ Crimes of Hate : Lessos from Rwanda”** The Yale Journal of International Law, Summer 1999, Volume 24, number 2,

ARSLAN Esat, “ **Fransa Ulusal Meclisinde Ermeni Soykırım Yasasının Kabul Edilmesinden Sonraki Gelişmeler**”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ARSLAN Esat, “**Ermeni Sorununda Akılcı ,Tarafsız ve Planlı Görüş Açılırları**” Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ATANUR İbrahim Etem, “**Tehcir Edilen Ermenilerin İskanı Mal ve Mülklerinin İadesi**” , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ATOÖV Türkkaya, **Osmanlı Arşivleri ve Ermeni sorunu**, AÜSBFD, c.16, Ocak-Aralık 1986

AVCIOĞLU Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Ekin Yayınevi, İstanbul ,1979

AYIŞIĞI Metin, “**Ermeni Tehciri Konusunda Yeni Perspektifler**”
www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/index.html;

BAŞARAN Cevat, “**Doğu Anadolu Toplu Mezer Kazıları (Bulgu ve Belgelerle Tarihi Gerçekler)**”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

BAYRAKTAR Köksal, **Siyasal Suç**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982

Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara ,1992

BİLGİ Nejdet, **Ermeni tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Beyin Yargılanması** , KÖKSAV yayınları No: 16, 1.b, Ankara , 1999

BOZKURT Enver, **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, Ankara, Nobel yayınları , 2.b, 1999

ÇAĞLAR Günay, **“Tehcir Edilen Ermenilerin Eski Yerlerine İadeleri ve Karşılaşılan Problemler”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ÇAY Abdulhaluk Mehmet, **“Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Notlar”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ÇAYCI Sadi, **“Hukuksal Açıdan Birinci Dünya Savaşı’nda Ermeni Ayaklanmaları ve Alınan Önlemler”** Silahlı Kuvvetler Dergisi, sy.369, Temmuz 2001

ÇELİK Edip F, **“Milletlerarası Mesuliyet”** , İÜHFM, c.:XXI, sy.:1-4, 1957

ÇELİK Edip F, **Milletlerarası Hukuk**, c.:1, İstanbul , 2.b, 1987

ÇELİK Edip F, **Milletlerarası Hukuk**, c.:2 , İstanbul , 2.b, 1987

ÇETİNKAYA M. Necati, **“Tarihten Günümüze Ermeniler ve Ermeni Sorunu”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ÇÖLAŞAN Emin, **Bir Arşiv Yağmasının Hikayesi**, Hürriyet, 10.12.2000

DAVİD Thompson, **Europe Since Napoleon**, Pelican Books, Great Britain 1976

DEMİR Neşide Kerem, **Türkiye’nin Ermeni Meselesi**, Hülbe Yayınları , No:2, 3.b, Ankara , 1982 ;

Devletler Hukuku, Harp Akademileri Yayınları,

DOĞAN Ali, **“Millet-i Sadıkanın İhaneti”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

DOĞAN Mehmet, **“Siyasi Suçlar”**, Yargıtay Dergisi, c.8, Ocak 1977

DOĞRU Osman, **İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı**, İstanbul, Beta Yayınları .1.b, Ağustos 1998

Dokuz soru cevapta Ermeni sorunu Dış Politika Enstitüsü, Ankara 1989

DROST Pieter N., **Genocide** , A.W. Sythoff- Leyden, 1959

ELEKDAĞ Şükrü, **“Jenosid”** Milliyet, 29.01.2001

ERCAN Yavuz, **“Ermeniler ve Ermeni sorunu”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001,

Ermeni Belgeleri Çalınıyor, Hürriyet , 11.06.1998

Ermeni Sorunu , Ankara Barosu Yayını, 2.b, Haziran 2001

Ermeni Tasarısı Ertelendi, Hürriyet 29.09.2000

ERYILMAZ Bilal, **“Osmanlı Devletinde Ermeni Sorunu”**, Yeni Türkiye , y.7,sy. 38, Mart-Nisan 2001

EVREN Gürbüz, **“Fransız Ulusal Meclisinde Ermeni Soykırım İddiaları ve Çözüm Önerileri”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

GÖÇER Mahmut, **“Uluslararası İnsan Hakları Andlaşmalarının Bağdaşmazlığı Sorunu ve Uluslararası Hukuk”** AÜSBFD Cilt: 56 Temmuz – Eylül 2001 No.3

GÖÇER Mahmut, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması** , Seçkin Yayınevi, 1.b, Ankara 2002

GÖYNÜÇ Nejat, **“Ermeni Tehciri ve Soykırım İddialar”** , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

GÖYNÜÇ Nejat, **“Osmanlı Devletinde Ermeniler Hakkında”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

GÖZÜBÜYÜK Abdullah Pulat, **“Milletlerarsı ve Milli Hukuk Bakımından Siyasi Suçlar”** , Adalet Dergisi , sy.4

GÜVENÇ Bozkurt, **“Soykırımlar ve Ulusal Çıkarlar”**, Cumhuriyet 19.11.2000

HALAÇOĞLU Yusuf, **“Ermeni Meselesi ile İlgili birkaç Rus Kaynağı”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

HALAÇOĞLU Yusuf, **Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (1915)**, TTK Yayını, Ankara 2001. ,

HOCAOĞLU Mehmet, **Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, İstanbul 1976

İÇEL Kayıhan, **“Suçluların Geri Verilmesi Üzerinde Bir İnceleme”** , İÜHFİM, c.30, sy.3-4, 1965

İki Bin Ermeniye Yetmiş Bin Yaptılar ,(Kamuran Gürün'le röportaj), (Sabah 19.11.2000)

KANTARCI Şenol, **“Ermeni sorunu: Ezilmiş Millet Kimliğiyle Meselenin Psikolojik Boyutu”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

KANYILMAZ Hüseyin, **“İslam Ahalinin Duçar Oldukları Mezalim Hakkında Vesaike Müstenit Malumat”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

KARATAY Osman, **“Soykırım,Toplumsal Hafıza ve Tarihsel Görecelileştirme”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

KESKİN O.Kadri, "**Jenosid Suçu ve Jenosid Sözleşmesi**", Adalet Dergisi, Eylül – Ekim 1986, Sayı:5

KODAMAN Bayram, "**Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)**", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

KÖPRÜLÜ Timuçin, "**Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardımlaşma**", www.adalet.org/bekran.php?idno=228&id=1409

KURAN Ercüment, "**Osmanlılar ve Ermeniler**" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

KURAN Ercüment, "**Osmanlılar ve Millet-i Sadıkadan Ermeniler**" Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

MAZICI Nurşen, "**Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918**", Der Yayınevi, İstanbul 1987

McCARTHY Justin, "**The Anatolian Armenians 1912-1922**". **Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1984

McCARTHY Justin, "**Türk Ermeni İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını**" İstanbul, 15 Mart 2001 tarihli konferans metni (Çeviri: Doğan Coşkun, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü) , Ankara , Ermeni Araştırmaları Dergisi , sy.2 Haziran – Temmuz – Ağustos 2001

MERAY Seha L., "**Devletler Hukukuna Giriş**", Ankara , AÜSBF Yayınları, c.1, 3.b, 1968

METİN Halil, "**Türkiye'nin siyasi tarihinde Ermeniler ve Ermeni olayları**", M.E.B.Yayınları , 1997

Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl.12 , sy. 1-2,
İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1995

Miloseviç Dosyası, 18.04.1999, www.turksforum.nl

NAMAZ Abdullah, **"Geçmişten Bugüne Ermeni Meselesi ve Terörü"** ,
[www.stradigma.com /turkce/ozel/makale_02.html](http://www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_02.html)

ODMAN Tevfik, **"İltica, Suçluların Geri Verilmesi ve Terör Suçluları"**,
Askeri Yargıtay'ın 85. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu(06 Nisan 1999-07
Nisan 1999), Ankara , Genelkurmay Basımevi, 1999

OKTAY Hasan, **"Taşnak Partisi Van 5. Kongresi"**, Yeni Türkiye , y.7 ,
sy.38, Mart-Nisan 2001

ORTAYLI İlber, **"Osmanlı Ermenileri"** Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan
2001

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Başbakanlık Devlet Arşivleri
Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994

ÖKE Mim Kemal, **Ermeni Meselisi (1914-1924)**, Aydınlar Ocağı Yayını,
İstanbul, 1986

ÖKE Mim Kemal, **Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu 1914-1923**, Aksoy
Yayıncılık, İstanbul 2000

ÖNOK Rifat Murat, **"Uluslararası Ceza Divanı"**, [www.izmirbarosu.org. Tr](http://www.izmirbarosu.org.tr/dergi/2001_sayi01_08.htm)
[/dergi/2001_sayi01_08.htm](http://dergi/2001_sayi01_08.htm) (2001, ocak)

ÖZDAĞ Ümit, **"Sözde Ermeni Soykırımı Tasarısı Üzerine (Röpartaj)"**,
Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ÖZGEN Eralp, **Suçluların Geri Verilmesi** , AÜHF Yayınları No: 167, 1962

ÖZGÜL M. Cemil, “**Osmanlı Devletinde Ermeniler**”, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

PAZARCI Hüseyin, “ **Bosna –Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü**” AÜSBFD, Cilt .51 Ocak – Aralık 1996 No. 1-4, Prof Dr Oral Sander'e Armağan, Ankara 1997

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Ankara , Turhan Kitabevi, 6.b, 1999

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, Ankara , Turhan Kitabevi; 1.b, 2000

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, IV kitap , Ankara , Turhan Kitabevi, 1.b, 2000

SAKARYA İhsan, **Belgelerle Ermeni Sorunu** , ATSEB Yayınları , 2.b, Ankara , 1984

SALHA Samir , **Armenia, Armenians, Armenian Diaspora and Turkey, Curren capacities, aims, options and future prospcts (199-2001) November 2001** (Yayınlanmamış Profesörlük Taktim çalışması, Kocaeli Üniversitesi)

SCHABAS William A., **Genocide in International Law**, Cambridge University Press, First published , 2000

SELVİ Haluk, “**Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Geleceği**”, www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_03.html

Senatörün İntikamı, Milliyet 1.12.2000

SOLMAZ Gürsoy, **“Yaşayanların Dilinden Ermeni Zulmü”** , Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

SOSYAL Mümtaz, **Orly Saldırısı Davası 19 Şubat-2 Mart 1985, Şahit ve Avukat Beyanları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1985

SÜSLÜ Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**. 100ncü Yıl Üni. Yayını Ankara. 1990 ,

SÜSLÜ Azmi, **Türk Tarihinde Ermeniler**, Ankanra ,1995, s.227

ŞAFAK Ali, **“Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakışve Ermeni Katolik Patrikliği ile İlgili Bir Ferman Değerlendirmesi”**. Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

ŞAŞMAZ Musa, **“Ermeniler Hakkındaki Reformların Uygulanması”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.38, Mart-Nisan 2001

ŞENSOY Naci, **“Siyasi Suçlar”** , İÜHFM, ,c.17, sy .1-2, 1951

ŞİMŞİR Bilâl N., **“Ermeni Gaillesinin Tarihsel Kökeni Üzerine”** Ermeni Araştırmaları Dergisi , Haziran-Temmuz – Ağustos , 2001, sy.1 <http://www.eraren.org/tur/dergi-makale-bilal%20%FEim%FEir.htm>

ŞİMŞİR Bilal, **İngiliz Belgelerinde Atatürk(1919-1920)**, c.1 , Ankara 1973

ŞİNASİ Orel, "The Facts Behind The Telegrams Attributed To Talat Pasha By Armenians", Turkish Review Quarterly Digest, Winter, Vol. 1, No: 2, 1985-1986

TACAR Pulat, **“Soykırımı İddiaları Konusunda Konuşma Notları”** , www.Foreignpolicy.org.tr / tr/makale/ptacar_01.html

TAMKOÇ Metin, "**Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı**", Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Semineri, 17-18 Nisan 1984, Ankara 1984

TANERİ Aydın, "**Turks-Byzantines-Armenians**", International Terrorism and The Drug Connection, Ankara University Press, Ankara 1984

TANILLİ Server, "**Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**", c. 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

TANÖR Bülent, "**Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**", Der Yayınları, İstanbul, 1992

TAŞKIRAN Cemalettin, "**Türk Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım**", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

Tehlikeli Uyum, (Özel Röportaj), Sabah 4.11.2000

TEZCAN Durmuş, "**Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı**", Hukuk Kurultayı 2000, Ankara Barosu Yayınları

TEZCAN Durmuş, "**Uluslararası Suçları Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nürnberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesine**", Kenan Tuçomağ'a Armağan, İstanbul 1997

THOMPSON David , "**Europe Since Napoleon**", Pelican Books, Great Britain 1976

TUNA Necdet, "**Ermeni Sorunu**", Silahlı Kuvvetler Dergisi , sy.368, Nisan 2001

TURAL Sadık, "**Bir Kavganın Anatomisi yahut Haklı bir Milletın Çaresizliği**", Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ULUGÖL Haluk, **Suçluların geri verilmesi ve Siyasi Suç**, Ankara , Adil Yayınevi , 2002

URAL Gültekin, **Ermeni Dosyası** , Kamer Yayınları 2.b, İstanbul , 1998

UZUN Turgay, **“Ermeni Sorununa İlişkin Politik Bir Değerlendirme”** Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

ÜNEL Nehir, **“Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı”** Hukuk Kurultayı 2000, Ankara Barosu Yayınları

VAHAKN N. Dadrian, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, Belge Yayınları , 1.b, İstanbul, Şubat 1995

YALÇINTAŞ Nevzat, **“Ermeni Meselesinde Son Gelişmeler”**, Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'a yazdığı mektup ve Fransa Cumhurbaşkanı'nın cevabı , Yeni Türkiye , y.7 , sy.37, Ocak-Şubat 2001

Yeni Türk Ceza Kanunu Tasarısı (2003)

YENİSEY Feridun, **Milletlerarası Ceza Hukuku, Ceza Yargılarının Milletlerarası Değeri ve Mevzuatı**

YETKİN Murat, **“Ermeni Sorunu ilk kez masaya yatırılıyor”**, Sabah 26.10.2002

YILDIRIM Hüsamettin, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara 2000

YİNANÇ Rafet, "1965'ten Günümüze Ermeni Sorunu" Yeni Türkiye , y.7 ,
sy.37, Ocak-Şubat 2001

ZAFER Hamide, Uluslararası Metinler ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele
Kanununun Işığında Ceza Hukukunda Terörizm, İstanbul , Beta Yayınevi,
1.b , Mayıs 1999

Zaman, 21.02.2001

YARARLANILAN İNTERNET SİTELERİ

www.adalet.gov.tr

www.adalet.org

www.agos.com.tr

www.amnesty-turkiye.org

www.amnesty-turkiye.org

www.basbakanlik.gov.tr/

www.belgenet.com

www.bybs.gov.tr

www.eraren.org

www.ermenisorunu.gen.tr

[www. Groong.usc.edu](http://www.Groong.usc.edu)

www.iccnw.org

www.icj-cij.org

www.isq-ags.org

www.izmirbarosu.org.tr

www.kultur.gov.tr

www.prevertgenocide.org

www.tbmm.gov.tr

www.turksforum.nl

www.un.org

T.C. YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ